

ВІСНИК

**Академії праці і соціальних відносин
Федерації профспілок України**

Засновано у 1998 р.

Науковий збірник

**1-2(72)
2015**

ВІСНИК

Академії праці і соціальних відносин
Федерації профспілок України

Засновано у 1998 році

Науковий збірник

Видавець Академія праці, соціальних відносин і туризму

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17837-6687ПР від 18 березня 2011 р.

Збірник зареєстровано в базі даних РИНЦ
(Российский индекс научного цитирования) –
з квітня 2013 р.
(Ліцензійний договір № 206-04/2013)

Збірник затверджений ВАК України як фаховий із спеціальностей:

- історичні науки – Постанова Президії ВАК України від 06.10.2010 р. № 3-05/6.
- економічні науки – Постанова Президії ВАК України від 06.10.2010 р. № 1-05/6.
- соціологічні науки – Постанова Президії ВАК України від 10.11.2010 р. № 1-05/7.

Виходить періодичністю чотири рази на рік

Передрукування матеріалів, опублікованих у збірнику, дозволяється лише за згодою авторів та видавця. У випадку передрукування цих матеріалів посилання на науковий збірник «Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України» обов'язкові.

Рекомендовано до друку Вченою радою АПСВТ.
Протокол № 6 від 11 березня 2015 р.

Підписано до друку 11.03.2015 р.
Формат – 60x84/8. Друк офсетний.
Папір офсетний №1. Ум.-друк. арк.– 17.7
Тираж – 100 прим.
Ціна договірна.

Видавництво «Академія праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України»
Свідоцтво ДК № 3169 від 16.04.2008 р.
Велика Окружна дорога, 3 Київ-187,
МСП, 03680, Україна,
тел./факс (044) 526-15-45;
e-mail: edit@socosvita.kiev.ua

Надруковано: ТОВ «Видавництво «Сталь»,
Свідоцтво ДК № 1212 від 28.01.2003 р.
вул. Віталія Шимановського 2/1
м. Київ, 02660, Україна,
тел./факс 516-45-02

Редакційна колегія:

Гавриленко І.М., доктор філософських наук, професор,
голова редколегії

Булашенко В.В., доктор філософських наук, професор,
відповідальний секретар

Аркадіус Дурасевич, PhD (економіка) *(Польща)*

Андрусишин Б.І., доктор історичних наук, професор

Барматова С.П., доктор соціологічних наук, професор

Васильченко З.М., доктор економічних наук, професор

Головко В.І., кандидат економічних наук, доцент

Добровольська Г.О., доктор історичних наук, доцент.

Злобіна О.Г., доктор соціологічних наук, професор

Капелюшний В.П., доктор історичних наук, професор

Карагодіна О.Г., доктор медичних наук, професор

Коденська М.Ю., доктор економічних наук, професор

Куценко В.І., доктор економічних наук, професор

Лисенко О.Є., доктор історичних наук, професор

Макеев С.О., доктор соціологічних наук, професор

Марцін Баківич, PhD (економіка) *(Польща)*

Міроslав Грєвінскі, Dr hab. (політологія) *(Польща)*

Пилипенко В.Є., доктор соціологічних наук, професор

Рєєнт О.П., доктор історичних наук, професор,

член-кореспондент НАН України

Романова Л.В., доктор економічних наук, професор

Ручка А.О., доктор філософських наук, професор

Семигіна Т.В., доктор політологічних наук, доцент

Соболева Н.І., доктор соціологічних наук

Ставнюк В.В., доктор історичних наук, професор

Співак В.М., доктор політичних наук, професор

Судаков В.І., доктор соціологічних наук, професор

Тарасенко В.І., доктор соціологічних наук, професор

Якуба К.І., доктор економічних наук, професор

Яременко А.О., доктор філософських наук, професор

Редакція може не поділяти позиції й точки зору авторів, а також публікувати окремі матеріали у порядку обговорення.

Друкується за редакцією авторів

Переклад на англійську мову Бондар С.І., Тетерук С.П.

Макетування та верстка Іюніна О.В.

© Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2015

У номері

Соціологія та профспілковий рух <i>Семигіна Т.В.</i> Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи 6	<i>Дутчак А.В.</i> Структурний взаємозв'язок економічних і соціальних процесів у механізмі функціонування ринкового розподілу доходів 78
<i>Шапошникова І.В.</i> Фактори професійної орієнтації студентської молоді 11	<i>Кудінова І.П.</i> Інформаційно-консультаційне забезпечення аграрного сектору України 84
Економіка. Проблеми економічного становлення <i>Анзін Р.О.</i> Використання моделі дисконтованих грошових потоків для оцінки вартості компанії 15	<i>Пічка А.М.</i> Модель розрахунку оптимальної структури позикових коштів на суднобудівному та судноремонтному підприємстві 88
<i>Бабина О.Є., Шуляренко С.М.</i> Детермінанти розвитку транспортного потенціалу України 21	<i>Ракітіна Н.О.</i> Високі технології в бізнесі та специфіка функціонування високотехнологічних компаній в умовах посиленої конкуренції 95
<i>Бесчастна М.В.</i> Державні нагороди як вища форма заохочення працівників сільського господарства 28	<i>Рогач С.М., Голян В.А.</i> Інституціональні доміанти екологізації аграрного природокористування 103
<i>Варналій З.С., Панасюк О.В.</i> Дерегулювання економіки як чинник зміцнення економічної безпеки України 32	<i>Сталінська О.В.</i> Економічна складова ресурсозберігаючих технологій на металургійних підприємствах 109
<i>Власова В.П.</i> Концепсія як інструмент оновлення портової інфраструктури 38	<i>Шумський А.В.</i> Менеджмент ефективних туристичних послуг з врахуванням технології проектування різних стадій життєвого циклу та розробки нового туристичного продукту 114
<i>Величко О.В.</i> Використання виробничих функцій в дослідженнях ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств 43	<i>Язюк Б.О.</i> Прийняття прикладного характеру управлінських рішень відносно вирівнювання територіальної асиметрії соціально-економічного розвитку якості життя населення 122
<i>Веселова М.Ю.</i> Маркетингове дослідження взаємовідносин між комерційними банками і клієнтами 50	<i>Якуба К.І.</i> Вартість людського капіталу та його вимір 130
<i>Галушко В.П.</i> Економічна оцінка та методичні підходи до оптимізації ціни землі в умовах ринкової економіки 55	Політика, історія, культура <i>Гедін М.С.</i> Аскольдове хрещення Русі в науковій спадщині М.О. Максимовича 134
<i>Гераймович В.Л.</i> Удосконалення класифікаційних ознак інвестицій та взаємозв'язок між ними 59	<i>Ступак Ф.Я.</i> Сторінка історії товариства червоного хреста 139
<i>Гладка І.В.</i> Сучасні тенденції та особливості розвитку туризму в Україні 64	<i>Фесенко В.В.</i> Літературно-публіцистична творчість представників польської меншини в УСРР у 1920 – 1930-х РОКАХ 144
<i>Горна М.О.</i> Статистичне дослідження діяльності фондів соціального страхування як складової економічної безпеки України 68	Автори номера 149
<i>Денисенко Л.С.</i> Варіативна оцінка ефективності функціонування ринку сої 73	

В номере

Социология и профсоюзное движение

Семыгина Т.В.

Международная социальная работа: глобальные приоритеты социального развития и новое определение социальной работы.....6

Шапошникова И.В.

Факторы професійної орієнтації студентської молоді.....11

Экономика. Проблемы

экономического становления

Анзин Р.О.

Использование модели дисконтированных денежных потоков для оценки стоимости компании15

Бабина Е.Е., Шуляренко С.Н.

Анализ факторов развития транспортного потенциала Украины.....21

Бесчастная М.В.

Государственные награды как высшая форма поощрения работников сельского хозяйства28

Варналий З.С., Панасюк А.В.

Дерегулирование экономики как фактор укрепления экономической безопасности Украины32

Власова В.П.

Концессия как инструмент обновления портовой инфраструктуры.....38

Величко О.В.

Использование производственных функций в исследованиях эффективности использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий.....43

Веселова М.Ю.

Маркетинговое исследование взаимоотношений между коммерческими банками и клиентами.....50

Галушко В.П.

Экономическая оценка и методические подходы к оптимизации цены земли в условиях рыночной экономики.....55

Гераймович В.Л.

Усовершенствование классификационных признаков инвестиций и взаимосвязь между ними59

Гладкая И.В.

Современные тенденции и особенности развития туризма в Украине.....64

Горная М.А.

Статистическое исследование деятельности фондов социального страхования как составляющей экономической безопасности Украины68

Денисенко Л.С.

Вариативная оценка эффективности функционирования рынка сои.....73

Дутчак А.В.

Структурная взаимосвязь экономических и социальных процессов в механизме функционирования рыночного распределения доходов.....78

Кудинова И.П.

Информационно-консультационное обеспечение аграрного сектора Украины.....84

Пичка А.Н.

Модель расчета оптимальной структуры заемных средств судостроительного и судоремонтного предприятия.....88

Ракитина Н.О.

Высокие технологии в бизнесе и специфика функционирования высокотехнологических компаний в условиях усиленной конкуренции.....95

Рогач С.М., Голян В.А.

Институциональные доминанты экологизации аграрного природопользования.....103

Сталинская Е.В.

Экономическая составляющая ресурсосберегающих технологий на металлургических предприятиях.....109

Шумский А.В.

Менеджмент эффективных туристических услуг с учетом технологии проектирования разных стадий жизненного цикла и разработки нового туристического продукта114

Язлюк Б.О.

Принятие прикладного характера управленческих решений относительно выравнивания территориальной асимметрии социально-экономического развития качества жизни населения .122

Якуба К.И.

Стоимость человеческого капитала и его измерение.....130

Политика, история, культура

Гедин М.С.

Аскольдовое крещение Руси в научном наследии М.А. Максимовича.....134

Ступак Ф.Я.

Страница истории Общества Красного Креста139

Фесенко В.В.

Литературно-публицистическая деятельность представителей польского меньшинства в УССР в 1920 – 1930-х годах.....144

Contents

Sociology and the trade union movement

- Semigina T.V.*
International social work: global priorities for social development and a new definition of social work 6
- Shaposhnykova I.V.*
Factors of students' professional orientation 11

Economics. Problems of economic development

- Anzin R.O.*
Company's price estimation using discounting cash flow model 15
- Babyina O.E., Shulyarenko S.N.*
The determinants of Ukraine transport potential development 21
- Beschastna M.V.*
State awards as the highest form of promotion of agricultural workers 28
- Varnali Z.S., Panasyuk O.V.*
Deregulation of the economy as a factor of strengthening the economic security of Ukraine 32
- Vlasova V.P.*
Concession as a tool of the port infrastructure updating 38
- Velichko O.V.*
The usage of production functions in the researches of efficiency within resource potential using of agricultural enterprises 43
- Veselova M.I.*
Marketing research of relationships between commercial banks and clients 50
- Galushko V.P.*
Economic evaluation and methodological approaches to optimization the price of the land in the conditions of market economy 55
- Geraimovych V.L.*
Improvement of investment classification features and the correlation between them 59
- Gladka I.V.*
Modern trends and peculiarities of tourism development in Ukraine 64
- Horna M.O.*
Statistical analysis of the social insurance funds as a part of the economic security of Ukraine 68
- Denysenko L.S.*
Variational estimation of efficiency of soybeans market functioning 73

- Dutcbak A.W.*
Structural correlation of economic and social processes in the mechanism of functioning of market income distribution 78
- Kudinova I.P.*
Information and consultation providing of the agricultural sector of Ukraine 84
- Pichka A.N.*
Model calculation of the optimized structure of borrowed funds at shipbuilding and shiprepairing company 88
- Rakitina N.O.*
High technologies in business and specificity of high-tech companies functioning in conditions of strengthening competition 95
- Rogach S.M., Golyan V.A.*
Institutional dominants of agricultural ecologization of nature management 103
- Stalinska O.V.*
Economic components of resource-saving technologies at the metallurgical enterprises 109
- Shumskyy A.V.*
Management of effective travel services with regard to the technology of design on different stages of life cycle and development of a new tourist product 114
- Yazlyuk B.O.*
Acceptance of administrative decisions concerning the alignment of territorial asymmetry of socio-economic development of life quality 122
- Jakuba K.I.*
Value of human capital and its measurement 130

Politics, history, culture

- Gedin M.S.*
Askold's christening of Rus' in the scientific heritage of M.O. Maksymovych 134
- Stupak F.Y.*
Page of the history of the Red Cross Society 139
- Fesenko V.V.*
Literary and publicist activity of the representatives of the Polish minority in the USSR in 1920–1930-ies 144

Соціологія та профспілковий рух

УДК 364.6-18(100)(045)

Семигіна Т.В.,

докт. політ. наук, професор кафедри соціальної роботи
та практичної психології АПСВТ

Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи

Стаття розглядає теоретичне обґрунтування міжнародної соціальної роботи, її напрями та механізми, особливості інтернаціоналізації освіти із соціальної роботи. Проаналізовано ключові документи міжнародних професійних асоціацій – «Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій» (2012 р.) та глобальне визначення соціальної роботи (2014 р.). З'ясовано, що нові фахові концепції зосереджено на структурних чинниках соціальних проблем і потребі наддержавного їх регулювання.

Ключові слова: міжнародна соціальна робота, соціальний розвиток, світові пріоритети, визначення соціальної роботи.

Глобалізація як процес швидкого поширення людей, ідей та капіталів зумовила виникнення такого явища як «міжнародна соціальна робота». Під цим поняттям Л. Хілі (США), авторка численних книжок із міжнародної соціальної роботи, розуміє міжнародну професійну практику і здатність професії соціальна робота та тих, хто до неї належить, до дій на міжнародному рівні [7]. Воно увійшло в науковий обіг в 40-х роках ХХ ст., проте його дослідження набуло широко розвитку у 1990-х роках. З-поміж відомих дослідників міжнародної соціальної роботи можна відзначити американських (К. Кендал [10], Дж. Мідглі [12], Т. Тріподі та М. Потоцкі-Тріподі [18], Л. Хілі [7], М. С. Хокенстад [9]), британських (Л. Домінеллі [5], К. Лайонс [11], М. Пейн [13], Р. Хагман [8]), австралійських (М. Грей [6]), норвезьких (Г. Аскеленд [13]) та інших науковців.

У вітчизняній науковій літературі (М. Лукашевич, І. Мигович [1]; Г. Попович [2]) під міжнародною соціальною роботою мають на увазі практику соціальної роботи, здійснювану у зарубіжних країнах (тобто «зарубіжну» соціальну роботу, а зовсім не «транснаціональну», тобто діяльність понад кордони, як її трактують, наприклад, Т. Тріподі та М. Потоцкі-Тріподі [18]).

Така суперечність між закордонною та вітчизняною практикою витлумачування міжнародної роботи породжує потребу більш глибокого аналізу цього феномену. Тому у цій статті розглядається теоретичне обґрунтування міжнародної соціальної роботи, її напрями та деякі ключові дії професійних міжнародних асоціацій на глобальному рівні. Стаття підготовлена на основі аналізу документів, результатів вивчення фахової літератури та особистого досвіду участі автора як члена Ради директорів Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи у фахових дискусіях щодо розвитку соціальної роботи.

Слід зауважити, що у науковому апараті закордонних досліджень із соціальної роботи

виразно спостерігається прагнення пояснити схожі тенденції розвитку практики соціальних служб, технологічних переносів такої практики із країни в країну, а також зрозуміти появу глобальних соціальних проблем і можливості соціальних працівників протидіяти цим явищам. Власне, саме ці аспекти й становлять предметне поле міжнародної соціальної роботи.

За Л. Хілі [7], міжнародна професійна діяльність соціальних працівників відбувається за чотирма напрямками: 1) внутрішня практика, що відповідає міжнародним стандартам і має міжнародний вимір; 2) професійний обмін; 3) практика на міжнародному рівні; 4) розвиток міжнародної політики та представництва інтересів клієнтів. У той час як Р. Хагман [8] виокремлює значно більшу кількість складових міжнародної соціальної роботи, зокрема: 1) практика соціальної роботи в іншій країні, ніж на батьківщині соціального працівника (наприклад, передача досвіду з країни, де соціальна робота добре розвинута, до країни, де вона робить лише перші кроки, тобто безпосередній трансфер практики, який інший дослідник – Дж. Мідглі назвав «професійним імперіалізмом» [12]); 2) робота з окремими особами, сім'ями або громадами, які походять з іншої країни, ніж соціальний працівник (наприклад, робота з біженцями та шукачами притулку, трудовим та іншими мігрантами); 3) робота з міжнародними організаціями (наприклад, співпраця з недержавними або наддержавними організаціями, як от ЮНІСЕФ, ПРООН, ВООЗ тощо); 4) співпраця між країнами, під час якої соціальні працівники обмінюються ідеями або працюють разом у транснаціональних проектах (наприклад, візити практиків, університетських викладачів і дослідників, що працюють разом над проектами; міжнародні конференції та подібні заходи; студентські обміни тощо); 5) практика розв'язання локальних проблем, зумовлених глобалізацією соціальних систем (наприклад, вплив кризи у світовій економіці на рівень зайнятості та соціальні структурні проблеми у певній місцевості). Такі погляди на міжнародну соціальну роботу збагачують нас уявленнями про взаємопереплетеність соціальних, політичних та економічних вимірів соціальної роботи, синергетичність взаємодії наднаціональних, транснаціональних і локальних чинників.

Російська дослідниця О. Пріступіна, аналізуючи проблемне поле феномена міжнародної соціальної роботи, зосереджується як на змістовій спрямованості практики діяльності соціальних працівників на глобальному рівні щодо реалізації прав людини та ідей соціальної інклюзії (міжнародна практика захисту дітей; робота з біженцями; створення безбар'єрного середовища для пересування, можливості для соціальної мобілізації), так і на механізмах здійснення міжнародної соціальної роботи (ухвалення та використання міжнародних нормативно-правових актів і професійних стандартів; уніфікація термінології соціальної роботи; розвиток академічної мобільності та проведення міжнародних досліджень) [3].

На увагу заслуговує позиція Н. Ахмаді (Швеція) [4], відповідно до якої важливо зосереджуватись не тільки на тому, як здійснюється практика міжнародної соціальної роботи, а й на тому, яким саме цілям вона слугує. До таких цілей авторкою віднесено наступні: 1) зміцнення демократії, зокрема усунення бідності; 2) глобальна солідарність, запобігання конфліктам, підтримка миру; 3) зменшення впливу національних держав; 4) знаходження рішень на базі регіональних потреб за межами національних кордонів; 5) залучення нових соціальних суб'єктів до пошуку спільних рішень. Цей підхід до розуміння міжнародної соціальної роботи живиться ідеями соціального розвитку, транснаціональної демократії, передовсім у її дискурсивній формі, концепцією сталого розвитку.

Водночас деякі вчені (М. Грей [6], Л. Домінеллі [5]) вказують на сутнісні відмінності між різними регіонами світу у розумінні соціальної роботи, відмінні концептуалізації практики та неоднакову професійну ідентичність у різних країнах, що робить концепцію міжнародної соціальної роботи уразивою й такою, що потребує постійного перегляду.

Певну світоглядну базу міжнародної соціальної роботи формують документи, ухвалені ключовими фаховими міжнародними організаціями у галузі соціальної роботи – Міжнародною федерацією соціальної роботи та Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи. Обидві організації були утворені ще 1928 р. і суттєво прислужилися інтернаціоналізації соціальної роботи. Як зауважують К. Кендал [10] та Л. Хілі [7], нова професія прагнула якнайшвидшого становлення та вдосконалення, задля чого її активісти намагались відвідувати різні країни та переймати позитивний досвід, проводили міжнародні симпозіуми та конференції, засновували міжнародні організації тощо. Цього ж домагались і освітяни, котрі відкрили академічні програми підготовки соціальних працівників.

Проте лише XXI століття з його глобалізаційними процесами та ідеями транснаціональної демократії зумовило справжню інтернаціоналізацію соціальної роботи та освіти. На думку А. Тассе (Мавританія), вплив глобалізації на мікрорівень і зростання числа дітей і літніх людей, що живуть у злиднях, поглиблення соціальної несправедливості, збільшення збройних конфліктів та стихійних лих по всьому світу, секс-торгівля жінками та дітьми, організована злочинність та інші проблеми поставили фундаментальні питання для міжнародних організацій, зокрема для професійних асоціацій соціальних працівників і викладачів соціальної роботи [15]. Певною відповіддю на ці виклики став документ «Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій», оприлюднений у березні 2012 р. під час відзначення Міжнародного дня соціальної роботи в ООН. Ключова ідея цього документу полягає у «просуванні нового світового порядку, який зробить реальністю повагу до прав людини та її гідності, а також призведе до появи іншої структури відносин між людьми»¹[16]. У преамбулі документу зазначено, що ці світові пріоритети – «продукт трирічної співпраці трьох міжнародних організацій, що представляють практику соціальної роботи, навчання соціальній роботі та соціальний розвиток (Міжнародної федерації соціальних працівників, Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи та Міжнародної ради з питань соціального добробуту). Ці три міжнародні організації засновані 1928 р. і впродовж десятиліть мають офіційний консультативний статус у Раді з економічних і соціальних питань Організації Об'єднаних Націй та в інших структурах ООН і відповідних організаціях.

Документ визначає, що зусилля мають бути зосереджені на чотирьох ключових сферах: 1) сприяння соціальній та економічній рівності; 2) обстоювання гідності та цінності людей; 3) сприяння стабільності навколишнього середовища; 4) визнання важливості людських відносин.

Слід зауважити, що документ не має сили правового припису, він є лише професійною платформою, баченням фахівців щодо стратегічних цілей соціального розвитку, на досягнення яких мають спрямовувати свої зусилля соціальні працівники. Ця платформа являє собою сформовані на основі численних дискусій уявлення про правильний соціальний порядок у сучасному глобалізованому світі та в кожному суспільстві, у взаєминах між людьми, у відносинах між людиною і державою. Таку ідеалістичну політичну платформу можна розглядати у різних аспектах: 1) політичному (формування політичної свідомості, що поціновує права людини); 2) соціальному (визначення принципів і форм організації суспільства, що відповідає інтересам людей та соціальних груп, тобто узагальнена оцінка соціальних відносин з боку моралі); 3) психологічному (самоусвідомлення індивіда як гідного жити в добробуті та протидія самостигматизації); 4) економічному оцінки (справедливий поділ доходів та оплата праці, умов життя).

Міжнародна федерація соціальних працівників, Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи та Міжнародна рада з питань соціального добробуту взяли на себе зобов'язання створити глобальну мережу регіональних центрів для дослідження умов, які сприяють досягненню позитивних результатів щодо соціального розвитку. На світовому конгресі із соціальної роботи в Мельбурні (2014 р.) підведено перші підсумки втілення нової професійної платформи, оприлюднено перший звіт.

Розробка та ухвалення світових пріоритетів відбувалась на тлі фахових дебатів щодо доцільності формування глобальних підходів для соціальної роботи, яка вважається вкоріненою в національну культуру. Широка публічна дискусія, залучення представників різних країн, національних і регіональних асоціацій соціальних працівників дали змогу підготувати документ, що виходить за межі традиційного розуміння соціальної роботи і включає питання охорони здоров'я, навколишнього середовища й сталого розвитку тощо, орієнтується передусім на розвиток людського капіталу, а не на філософію патерналістського соціального забезпечення.

Якщо подивитися на історію професійної соціальної роботи як теорії та практики, то у ній завжди існували дві ключові парадигми – індивідуальна (психологічна школа) та соціальна (соціологічна школа). Якщо перша школа зосереджується на веденні випадку клієнта, то друга – намагається вплинути на його соціальне становище через зміну умов життя, орієнтується на структурні чинники складної життєвої ситуації. Впровадження

¹ Переклад Т. Семігіної та О. Бойко.

«Світових пріоритетів соціальної роботи та соціального розвитку: зобов'язання щодо дій» слугує посиленню соціологічної парадигми соціальної роботи, становленню того, що дістало назву «політична соціальна робота».

За час, що минув від появи нової професійної платформи, стало зрозуміло, що її впровадження матиме нелінійний характер. Деякі науковці [14; 19] наполягають, що стратегії впровадження глобальних пріоритетів соціального розвитку, а також модернізація інших документів міжнародної соціальної роботи повинні відбуватися на регіональному рівні. Наразі активна діяльність у цьому напрямі азійських фахових організації, зокрема, Асоціації шкіл соціальної роботи Азії та тихоокеанського регіону, свідчить про умовність «глобальних» підходів, залишає простір для наповнення локальним культурним змістом міжнародних дефініцій. І це до певної міри заперечує такий міжнародної соціальної роботи як «уніфікацію термінології» (на нього звертає увагу О. Пріступіна [3]).

Новий документ – разом із міжнародним визначенням соціальної роботи (2001 р. і 2014 р.), етичними стандартами соціальної роботи (2004 р.) та глобальними стандартами підготовки соціальних працівників (2005 р.) – утворює нормативну базу міжнародної соціальної роботи й водночас кидає їй виклик, змушує повернутися до попередніх документів і зробити їх більш відповідними новим онтологічним реаліям.

Так, розробка механізмів впровадження «Світовими пріоритетами соціальної роботи та соціального розвитку: зобов'язання щодо дій» супроводжувалась посиленнями професійними дебатами щод сутності соціальної роботи як такої та її міжнародного визначення. Упродовж 2008-2013 років Міжнародна федерація соціальних працівників та Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи організували глобальну фахову дискусію щодо нового формулювання визначення соціальної роботи. Під час цих фахових дискусій досить гострими були дебати між азійською та європейською фаховими спілнотами щодо деяких частин нового визначення, зокрема, в частині прав людини, активізації клієнтів тощо.

У липні 2014 р. під час світового конгресу із соціальної роботи в Мельбурні було схвалено нове міжнародне визначення соціальної роботи, яке дістало назву «глобального визначення професії соціальної роботи» [17]. Воно тепер звучить наступним чином:

«Соціальна робота – це заснована на практиці професія та академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце в соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними і гуманітарними науками, а також місцевими знаннями соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту.

Наведене вище визначення може бути посилене на національному та/або регіональному рівнях»¹

На відміну від попереднього міжнародного визначення, що було чинним у 2001-2014 рр., у новим визначенні стверджується, що соціальна робота – це не лише професійна практика, а й академічна дисципліна. Якщо раніше мова йшла про те, що соціальна робота спирається на теорії людської поведінки (фактично – психологічні теорії) та теорії систем (соціологічні теорії), то нині йдеться про наявність власних теорій соціальної роботи і опертя на більш широкий спектр гуманітарного знання (наприклад, під час дискусій наголошувалось, що важливими є філософські ідеї гуманізму, соціальної справедливості тощо), з одного боку, і на місцеві знання, з іншого.

Слід також звернути увагу, що у новому визначенні з'явилися нові конструкти «соціальної згуртованості» та «колективної відповідальності» (на яких наполягали представники азійських фахових асоціацій) та зроблено наголос на структурних чинниках, що цілком відповіде уявленню як прихильників соціологічних теорій, так і такого розуміння міжнародної соціальної роботи, що зосереджується на структурних компонентах і потребі державного/наддержавного регулювання розв'язання соціальних проблем (Н. Ахмаді [4], Л. Домініеллі [5], Р. Хагман [8] та ін.).

Таким чином, у зарубіжній науковій літературі сформувалось уявлення про міжнародну соціальну роботу як про транснаціональну діяльність (діяльність понад кордони) соціальних працівників та тих, хто представляє професію соціальна робота, щодо підвищення

¹ Авторський переклад.

добробуту людей і поваги до їх гідності. Ця концепція живиться ідеями глобалізації, сталого розвитку, прав людини і транснаціональної демократії, соціальної інклюзії і соціального розвитку. Механізмами реалізації міжнародної соціальної роботи є дії, які передбачають обмін практикою та формування наднаціонального нормативного та фахового регулювання розв'язання соціальних проблем, визначення «ідеалістичних концепцій» розвитку соціальної роботи як професійної діяльності та академічної дисципліни.

Ухвалені в останні роки глобальні пріоритети соціального розвитку та нове глобальне визначення соціальної роботи привертають увагу до питань соціальної справедливості та солідарності, формують риси певного суспільного ідеалу, з метою реалізації якого соціальні працівники та фахівці інших галузей мають здійснювати соціальні перетворення і домагатися реалізації таких механізмів державного регулювання забезпечення соціального добробуту, що повинно стати наріжним каменем політики у її глобальних, національних та локальних вимірах.

Список літератури:

1. Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи / Лукашевич М. П., Мигович І. І. – К.: МАУП, 2002. – 136 с.
2. Попович Г. М. Соціальна робота в Україні і за рубежом: навч.-метод. посіб. / Г. М. Попович; Ужгородський держ. ун-т. – Ужгород: Гражда, 2000. – 134 с.
3. Приступина Е. Н. Взаимодействие в системе международной социальной работы / Приступина Е. Н. // Педагогическое образование в России. – 2013. – № 1. – С. 193–200.
4. Ahmadi N. Globalisation of consciousness and new challenges for international social work / Ahmadi N. // International Journal of Social Welfare. – 2003. – № 12. – P. 14–23.
5. Dominelli L. Social Work in a Globalising World / Lena Dominelli. Oxford: Polity Press, 2010. – 224 p.
6. Gray M. Dilemmas of international social work: Paradoxical processes in indigenisation, universalism and imperialism / Mel Gray // International Journal of Social Welfare. – 2005. – № 14(2). – P. 230–237.
7. Healy L. M. International Social Work: Professional Action in an Interdependent World [2nd ed.] / Lynne M. Healy. – New York: Oxford University Press, 2008. – 432 p.
8. Hugman R. Understanding International Social Work: A Critical Analysis / Richard Hugman. – Basingstoke: Palgrave, 2010. – 200 p.
9. Issues in International Social Work: Global Challenges for a New Century [Eds. Hokenstad, M.C., Midgley, J.]. – Washington, DC: NASW Press, 1997. – P. 11–26.
10. Kendall, K. A. The IASSW 1928–1978: A Journey of Remembrance / Kathrine A. Kendall // Reflections on Social Work Education 1950–1978 [Ed. Kathrine A. Kendall]. – New York: IASSW, 1978. – P. 170–191.
11. Lyons K. Globalization and Social Work: International and Local Implications / Lyons K. // British Journal of Social Work. – 2006. – Vol. 36 (3). – P. 365–380.
12. Midgley J. Professional Imperialism: Social Work in the Third World / James Midgley. – London: Heinemann, 1981. – 242 p.
13. Payne M. Globalization and International Social Work: Postmodern Change and Challenge / Malcolm Payne, Gurid Aga Askeland. – Aldershot: Ashgate, 2008. – 202 p.
14. Rankopo M. J. Globalization and Culturally Relevant Social Work: African Perspectives on Indigenization / Rankopo M. J., Osei-Hwedie K. // International Social Work. – 2011. – Vol. 54(1). – 137–147.
15. Tasse A. International Association of Schools of Social Work (IASSW) / Abye Tasse // Encyclopedia of Social Work [20th ed.]. – Washington NASW Press and Oxford University Press, 2008. – Vol. 2. – P. 472–473.
16. The Global Agenda for Social Work and Social Development / International Federation of Social Workers [Electronic resource]. – Mode of access: www.globalsocialagenda.org.
17. The Global Definition of Social Work Profession / IASSW [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.iassw-aiets.org/uploads/file/20140303_IASSW%20Website-SW%20DEFINITION%20approved%20IASSW%20Board%202011%20Jan%202014.pdf.
18. Tripodi T. International Social Work Research: Issues and Prospects / Tony Tripodi and Miriam Potocky-Tripodi. – USA Oxford University Press, 2006. – 272 p.
19. Trygged S. Balancing the Global and the Local: Some Normative Reflections on International Social Work / Trygged S. // International Social Work. – 2010. – Vol. 53(5). – P. 644–655.

Семьгина Т. В., докт. політ. наук, професор кафедри соціальної роботи і практичної психології АТСОТ.

Международная социальная работа: глобальные приоритеты социального развития и новое определение социальной работы. *Статья рассматривает теоретическое обоснование международной социальной работы, ее направления и механизмы, особенности интер-*

национализации образования по социальной работе. Проанализированы ключевые документы международных профессиональных ассоциаций — «Мировые приоритеты социальной работы и социального развития: обязательства относительно действий» (2012) и глобальное определение социальной работы (2014). Выяснено, что новые профессиональные концепции сосредоточено на структурных факторах социальных проблем и необходимости надгосударственного их регулирования.

Ключевые слова: международная социальная работа, социальное развитие, мировые приоритеты, определение социальной работы.

Semigina T.V., Doctor of Political Sciences, Professor, Academy of Labour, Social Relations and Tourism.

International social work: global priorities for social development and a new definition of social work. This paper reviews the theoretical basis of international social work and its various mechanisms, especially the internationalization of education in social work. It provides an analysis of the key documents of international professional associations – «The Global Agenda for Social Work and Social Development: commitment to action» (2012) and the global definition of social work (2014). It is shown that the new professional concept are focused on structural factors of social problems and the necessity of its supranational regulation.

Key words: international social work, social development, global agenda, social work definition.

УДК 331.548:378-057.87](477)(045)

Шапошникова І.В.,

докт. соціол. наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Херсонського державного університету

Фактори професійної орієнтації студентської молоді

У статті автор висвітлює результати проведеного дослідження теоретичних підходів до визначення факторів професійної орієнтації студентської молоді. Виявлено основні підходи до виділення факторів професійної орієнтації. Визначено передумови функціонування факторів професійної орієнтації. Автором досліджено вплив факторів макро- і мікросередовища на процес професійної орієнтації. Обґрунтовано, що ефективна професійна орієнтація можлива лише за достатньо високого рівня особистісного розвитку молоді людини, що передбачає розвиток позитивного ставлення до себе як до професіонала, саморозвиток особистісних можливостей і ставлення до себе як суб'єкта свого життя, здатного робити вибір, керуючись власними цілями і цінностями.

Ключові слова: професійна орієнтація, студентська молодь, теоретичні підходи, соціальне середовище, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. На професійний вибір сучасної молоді суперечливий вплив здійснюють трансформаційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві. Професійна орієнтація студентської молоді являє собою процес, детермінований сукупністю факторів, охоплених поняттям «соціальне середовище» на мікро- і макрорівнях. Умови середовища детермінують даний процес не тільки зовні щодо індивіда (пропозиція певного вибору професій, методів професійної підготовки тощо), але й також визначають спрямованість внутрішньої структури особистості. Відтак виникає потреба у виокремленні факторів професійної орієнтації студентів, що залишається актуальним для аналізу якості вищої школи в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Початок соціологічного теоретичного осмислення якості освіти, процесу професіоналізації особистості та проблем молоді як суб'єкта суспільного розвитку було покладено у працях таких науковців, як Г.Беккер, Е.Дюркгейм, М.Вебер, К.Мангейм, Р.Мертон, Г.Спенсер, П.Сорокін, Т.Парсонс, Т.Шульц. Оскільки профе-

сіоналізація є складовою процесу формування особистості, суттєвого значення набувають праці В.Лісовського, А.Ковальової, В.Ядова, які досліджували соціально-економічний, духовний та інші аспекти формування особистості.

Аналізу різноманіттю соціальних практик студентської молоді та студентства присвячена значна кількість праць і таких вітчизняних соціологів як: Л. Аза, В. Арбеніна, В. Бакіров, Є. Головаха, С. Макеєв, Б. Нагорний, В. Ніколаєвський, Н. Победа, Л. Сокурянська, С. Оксамитна, Л.Хижняк, О. Якуба.

Дослідники С. Іконникова і В. Лісовський [2] як фактори професійної орієнтації виокремлюють соціальний стан, високу успішність, територіальний фактор. Естонський соціолог М. Тітма [9] визначає чотири групи факторів професійного вибору: соціальні умови, локальний фактор (місце проживання, членство в формальних групах), внутрішню структуру (потреби, інтереси, життєва ситуація), якості індивіда (профпридатність). Для І. Кона суттєвими факторами професійного самовизначення є вік, у якому здійснюється вибір професії, рівень інформованості й потреб молоді людини [4]. Не заглиблюючись у теоретичні напрацювання щодо факторів професійного самовизначення, стає зрозумілим, що очевидною є їх соціальна природа. Впливають на цей процес об'єктивні та суб'єктивні фактори двох рівнів: суспільного середовища (макросередовища) та безпосереднього соціального оточення (мікросередовища), не залишаємо поза увагою також індивідуальні якості особистості.

Завдання дослідження. Дати характеристику факторів професійної орієнтації студентської молоді

Виклад основного матеріалу. На рівні макросередовища соціальна структура суспільства є головним фактором для професійної орієнтації, тому що вона окреслює соціальний простір, у межах якого в принципі можливий вибір соціального статусу. Залежно від характеру соціальної структури цей простір може бути організовано у формі чітко виражених групових бар'єрів чи являти собою континуум функціональних ролей, які заповнюються шляхом професійного відбору.

При цьому передумови соціально-економічного характеру, зокрема соціально-економічна ситуація в країні впливають на формування і функціонування процесу професійного самовизначення. Мова йде, перш за все, про об'єктивну необхідність розподілу робочої сили в певних пропорціях за різними сферами суспільного виробництва, диференціації за професіями чи професійний розподіл праці. При цьому це може відбуватися в умовах невідповідності суспільних запитів на конкретні професії соціальним очікуванням носіїв праці (що можна спостерігати в вітчизняному сьогоденні).

До даної групи факторів професійної орієнтації особистості можна віднести також соціально-демографічні й міграційні процеси, рівень розвитку техніки, технологій та організації виробництва, систему освіти й підготовки кадрів, наявність і підготовленість трудових ресурсів, рівень заробітної платні в різних галузях виробничої і невиробничої сфер.

Крім цього, під час дослідження процесу професійної орієнтації необхідно враховувати специфіку впливу соціально-економічних факторів на регіональному рівні: тип поселення, який задає умови соціалізації і соціального відтворення, регіональні особливості розвитку виробничої й невиробничої сфери, географічні й кліматичні умови, регіональні й професійні традиції.

На макrorівні на процеси професійної орієнтації впливають політичні фактори. Це виявляється в реалізації державою функції регулювання соціально-професійної структури, наявності планів підготовки спеціалістів, в забезпеченні функціонування сфери освіти. Наприклад, перехід системи освіти і підготовки висококваліфікованих спеціалістів на платну основу призводить до посилення соціальної диференціації в сфері освіти.

У межах макросередовища можна виділити фактори загальнокультурного впливу на погляди і установки індивіда. До них може бути віднесено: культура, її цінності, ідеали, а також традиції, звичаї, особливості менталітету тощо.

Суперечливий вплив на професійні орієнтації здійснюють засоби масової інформації. З одного боку, вони є інструментом свідомого і цілеспрямованого впливу суспільства на формування соціальної свідомості, з іншого – їх безсистемний вплив у вітчизняних реаліях практично не впливає на конструктивні вияви професійних практик (спрямованих) молоді. ЗМІ

репрезентують певні соціальні стереотипи, орієнтації в соціальній ситуації, одночасно лише незначна частка національних медіа продуктів пропагує професійні цінності інших суспільств.

При цьому варто відзначити, що тією чи іншою мірою фактори макросередовища здійснюють вплив через соціальну свідомість, тобто вплив опосередкований. Безпосередній вплив здійснюють фактори мікросередовища (переважно референтної групи).

Фактори на мікрорівні представлено безпосереднім соціальним оточенням: соціальними групами (родина, трудовий колектив, коло друзів, родичі); різними суспільними закладами і установами. Провідне положення серед них посідає родина: у ній відбувається засвоєння особистістю конкретних зразків поведінки, цінностей і установок у сфері праці, формується рівень прагнень молодого людини щодо вибору престижної (для свого соціального оточення) професії і відповідного соціального статусу (знов щодо референтної групи).

Ефективна професійна орієнтація можлива лише за достатньо високого рівня особистісного розвитку молодого людини, що передбачає розвиток позитивного ставлення до себе як до професіонала, саморозвиток особистісних можливостей і ставлення до себе як суб'єкта свого життя, здатного робити вибір, керуючись власними цілями і цінностями. На вибір професії безсумнівно впливає престиж, тобто місце, яке посідає та чи інша професія в суспільній свідомості, а також вплив, якими вона користується в суспільстві.

Маніпулятивний та демонстративний характер суспільних практик, властивий епосі постмодерну, який починає стійко закріплюватися в Україні, обумовлює концентрацію уваги в професійному виборі молоді саме на «престижні» професії. По суті, йдеться про вибір симулякру об'єктивних характеристик і перспектив розвитку тієї чи іншої професії як у змістовому, так і в соціально-стратифікаційних аспектах. При цьому престиж професії має відносну самостійність від відображеного ним об'єктивного положення професій, а шкала престижу – відносною стійкістю.

Вітчизняний соціолог В. Осовський виділяє дві точки зору на поняття «престиж професій»:

1) це спосіб моральної винагороди у вигляді суспільного визнання, авторитету, популярності, якими виконання даних професійних обов'язків користується в суспільстві;

2) як інтегральна оцінка, що синтезує всі цінності, що приписуються суспільною думкою даному виду професійної діяльності. Суспільний престиж – результат взаємодії оцінок даного виду професійної діяльності офіційними інститутами (винагорода) і оцінок індивідом (групами) [6].

У багатомірній сутності соціального престижу професії російські автори виділили три основних виміри: 1) змістовність і творчий потенціал професії; 2) соціальні й стратифікаційні можливості професії (оплата, рівень доходів, перспективи кар'єри; 3) динаміка професій і престижу (ретроспективні, актуальні і перспективні аспекти професії) [1]. Усі ці фактори складають ядро детермінації професійних орієнтацій як соціально обумовленого процесу. Вони опосередковуються ціннісними орієнтаціями і здатностями особистості, а також фактором доступності (вузи, робочі місця).

Проблема взаємозв'язку престижу професій з особистісним аспектом професійної орієнтації розв'язується шляхом виявлення престижу і привабливості професії. Престиж і привабливість професії – це суб'єктивні оцінки, що виражають певні відносини і диспозиції особистості. Вони відрізняються взаємозв'язком з особистісним аспектом професійного самовизначення: в оцінці привабливості професії більш явно відображається орієнтація на власні можливості і здатності. Функціонуванню престижу професій на особистісно-психологічному рівні притаманний взаємозв'язок з колективними уявленнями про статус представників різних професій.

Професійне самовизначення особистості здійснюється протягом усього професійного життя: особистість постійно рефлексує, переусвідомлює своє професійне буття і самостверджується в професії. Воно є важливою характеристикою соціальної зрілості індивіда, його потреб в самореалізації й самоактуалізації. Як зазначає російська авторка О.Піралова, ядром професійного самовизначення є усвідомлений вибір професії з урахуванням своїх особливостей і можливостей, вимог професійної діяльності й соціально-економічних умов.

Як бачимо існує низка підходів до визначення факторів, що впливають на професійні орієнтації молодого людини. Узагальнюючи їх зазначимо, що в цілому на професійні орієнтації впливають: 1) соціально-економічні умови; 2) позиція старших членів родини, їх освіта, професійний статус; 3) думка однолітків; 4) розуміння престижності професії й

можливості матеріальної винагороди; 5) наявність в регіоні навчальних закладів і рівень соціально-виробничої інфраструктури; 6) рівень і якість профорієнтаційної роботи в навчальних закладах; 7) вплив засобів масової інформації.

Таким чином, професійну орієнтацію студентської молоді можна визначити як процес її професійного самовизначення, що припускає довготривале планування особистого професійного шляху розвитку на основі оцінок розвитку ринку праці, власних професійних інтересів і здібностей, перспектив і умов побудови професійної кар'єри в конкретній професійній сфері.

Список літератури:

1. Высшее образование инвалидов: равные права – равные возможности / Ю.В. Богинская, А.В. Кравцова. – Ялта: РИО Крымский гуманитарный университет, 2008. – 60 с.
2. Иконникова С.Н., Лисовский В.Т. Молодежь о себе, о своих сверстниках. Социологическое исследование. / С.Н.Иконникова, В.Т. Лисовский / Ленинград: Лениздат, 1969, с. – 134 с.
3. Ільченко Н. Соціальне включення: теорія і практика / Наталія Ільченко, Руслан Жиленко / Економічний розвиток громади №2, червень. Львів. 2006 с. 56, С. 4-10
4. Коваліско Н.В. Стиль життя як предмет соціального конструювання у сучасній теорії стратифікації / Наталя Володимирівна Коваліско / Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Соціогуманітарні технології у методологічному та практичному вимірах» 1 березня—30 травня 2012 р. Одеса Одеський національний університет ім. Мечнікова / Режим доступу <http://www.sht.odessa.ua/>
5. Кон, Игорь Семенович Психология ранней юности. [Текст] / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 225 с.
6. Осовський В.Л. Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації: [Монографія] / В.Л.Осовський. – К.: Інститут соціології НАНУ, 1999. – 320 с.
7. Петровский А.В. Теория личности с позиции категориального анализа психологии [Текст]/ А.В. Петровский. \ Психология личности в трудах отечественных психологов / Л. В. Куликов [сост.]. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва [и др.]: Питер, 2009 (СПб.: ИПК «Ленинградское издательство»). – 460 с.; 21 см. – (Хрестоматия).
8. Професійно-технічні навчальні заклади [Електронний ресурс]: Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Титма М.Х. Выбор профессии как социальная проблема / М.Х.Титма. – М.: Мысль, 1975. – 196 с.

Шапошникова И.В., докт. социол. наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Херсонського державного університету.

Фактори професійної орієнтації студентської молоді. В статті автор освітає результати проведеного дослідження теоретических підходів к определению факторов профессиональной ориентации студенческой молодежи. Выявлены основные подходы к пониманию факторов профессиональной ориентации. Определены предпосылки функционирования факторов профессиональной ориентации. Автором исследовано влияние факторов макро- и микросреды на процесс профессиональной ориентации. Обоснованно, что эффективная профессиональная ориентация возможна лишь при достаточно высоком уровне личностного развития молодого человека, который предусматривает развитие позитивного отношения к себе как к профессионалу, саморазвитие личностных возможностей и отношение к себе как индивиду, способному сделать выбор, руководствуясь собственными целями и ценностями.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, студенческая молодежь, теоретические подходы, социальная среда, профессиональное самоопределение.

Shaposhnykova I.V., Doctor of Sociological Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Social Work and Social Pedagogics, Dean of Faculty of Psychology, History and Sociology of the Kherson State University.

Factors of students' professional orientation. The author enlightens the results of undertaken study on the theoretical approaches to the determination of factors of professional orientation of student youth. The basic approaches to the factors of professional orientation are found out. Pre-conditions of functioning of factors of professional orientation are defined. The influence of factors of macro and microenvironments on the process of professional orientation is investigated by the author. It is proved that an effective professional orientation is possible only for the person with high level of personal development that promotes development of positive attitude towards himself as a professional and independent development of personal abilities and attitude towards himself as an individuality who is able to make a choice based on his own aims and values.

Key words: professional orientation, student youth, theoretical approaches, social environment, professional determination.

Економіка. Проблеми економічного становлення

УДК 330.322:005.915](477)(045)

Анзін Р.О.,

аспірант кафедри фінансів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Використання моделі дисконтованих грошових потоків для оцінки вартості компанії

У статті було досліджено ефективність використання моделі дисконтованих грошових потоків для оцінки вартості компанії в процесі виходу на міжнародні ринки капіталу. Визначення вартості компанії та її фінансового стану є одним з ключових факторів при оцінці інвестиційної привабливості компанії. На основі фінансової інформації Агрохолінгу було побудовано модель грошових дисконтованих потоків. Отримані результати були проаналізовані та в результаті визначена дійсна вартість компанії. Було зроблено висновок, що модель дисконтованих грошових потоків є одним з найефективніших методів визначення та оцінки фінансового стану компанії.

Ключові слова: інвестиційна привабливість; оцінка бізнесу; грошові потоки; міжнародні ринки капіталу; інвестор; фінансовий стан.

Постановка проблеми. На сьогодні в умовах важкої фінансової, економічної та політичної ситуації в Україні для менеджменту компанії постає важливе та нагальне питання щодо правильної оцінки ефективності діяльності та загалом вартості компанії. Визначення здатності компанії генерувати операційний грошовий потік у майбутньому є одним з ключових факторів оцінки фінансового стану компанії, особливо для інвесторів.

Глобалізація відкрила підприємствам легкий шлях до позичкового капіталу у вигляді зарубіжного інвестора. Але відкритість ринків капіталу та зв'язок з багатьма економіками світу призводить до появи нових ризиків як для підприємств, так і для інвесторів. Сучасні українські підприємства не завжди готові відкрити інвестору повний фінансовий звіт за останні роки діяльності. Перш за все на заваді стає високий рівень закритості підприємств з метою ухилення від податків та зборів, а по-друге невідповідність українських стандартів обліку до міжнародних норм та стандартів.

Хоча в останні роки все більше підприємств намагається відповідати тим стандартам які хоче бачити інвестор вкладаючи свої кошти. Українське законодавство дозволяє ведення бухгалтерського обліку за Міжнародними стандартами, тому все більше компанії починають трансформувати свою фінансову і організаційну структуру.

Ключовим етапом процесу оцінки вартості компанії є процедура due-diligence, тобто, оцінка фінансового стану компанії-емітента, яка відображає дійсну вартість компанії.

Мета статті – дослідити ефективність використання моделі дисконтованих грошових потоків для оцінки вартості компанії в процесі виходу на міжнародні ринки капіталу.

Аналіз досліджень та публікацій. Актуальність впровадження нових підходів до залучення фінансових ресурсів та оцінки вартості українських підприємств обумовлена необхідністю якнайшвидшої трансформації фінансової системи з метою стабілізації економічної ситуації в країні. Саме тому, дана проблема неодноразово висвітлюється в працях таких видатних вчених.

Так, видатні вчені сфери корпоративних фінансів Брігхем Ю. та Гапенскі Л. [2, с. 131] визначають вартість компанії на основі безстрокової ціни акцій, ціни привілейованих акцій зі зростаючим дивідендом та вартості облігацій з урахуванням їх дохідності. Варто зазначити, що вчені акцентують свою увагу саме на моделі дисконтованих грошових потоків як концепції відображення потенціалу майбутнього зростання компанії.

В свою чергу, Коупленд Т., Коллер Т. та Муррін Дж. [4, с. 74] у своїй праці «Вартість компанії: оцінка та управління» значну увагу приділяють модифікаціям моделі дисконтованих грошових потоків: залежно від розмірів компанії та ризику економіки.

Особливу увагу моделі дисконтованих грошових потоків у своїй роботі «Інтегрована теорія оцінки бізнесу» приділили Мерсер К. та Хармс Т. [6], запропонувавши модифіковані моделі оцінки вартості власного капіталу, яка входить до складу ставки дисконтування.

Серед вітчизняних вчених, які досліджували проблеми корпоративних фінансів, слід виокремити: Базилевича В.Д., Лютого І.О., Любкіну О.В., Петленко Ю.В., Шелудько В.М., Шевченко Н.В. та інших. Але незважаючи на значний вклад українських науковців у розробку проблеми вартості компанії, варто зазначити, що більш детального розгляду потребують питання методики оцінки вартості за допомогою моделі дисконтованих грошових потоків, як найбільш ефективної методики оцінки.

Викладення основного матеріалу. Аналіз було проведено на основі фінансових показників доступних для публічного доступу одного з провідних українських агрохолдингів. Оскільки аналіз стосується оцінки вартості конкретної окремої компанії назву холдингу було змінено на «Агрохолдинг» з метою нівелювання ризику використання результатів дослідження в якості інвестиційної рекомендації.

Процес аналізу компанії починається з аналізу того економічного та політичного середовища в якому вона працює. Певні політичні обмеження можуть дуже сильно впливати на діяльність компанії та відповідно на ціну їх акцій.

Для аналізу компанії аграрного сектору в першу чергу необхідно зосередити увагу на перспективах та потенціалі України як місця для ведення бізнесу. Слід зауважити, що високо-родючі землі, помірний клімат та великі поля України створюють досить сприятливі умови для діяльності агрокомпаній. Площі родючих чорноземів займають 25 % від усіх чорноземів у світі. Також слід зазначити, що Україна є одним з найбільших експортерів зернових та олійних культур. Хоча слід зауважити, що політико-економічна ситуація в Україні суттєво погіршилася з початку 2014 року. Політичні та соціальні заворушення, поєднані із зростанням регіонального протистояння, призвели до поглиблення існуючої в країні економічної кризи, зростання дефіциту державного бюджету та скорочення валютних резервів Національного банку України і, як результат, до подальшого зниження суверенних кредитних рейтингів України.

Кінцевий результат розвитку та наслідки політичної та економічної кризи важко спрогнозувати, однак вони можуть мати подальший серйозний негативний вплив на українську економіку. Базуючись на вищезгаданих припущеннях було побудовано прогноз основних макроекономічних показників (рис.1).

Загалом Агрохолдинг є одним з найбільших агропромислових холдингів України. Компанія діє на українському ринку з 1993 року та закінчила побудову своєї бізнес-моделі у 2006 році із виходом на міжнародний ринок шляхом лістингу на Варшавській Фондовій Біржі. Варто також зазначити, що компанія була віднесена до спеціального індексу WIG-Ukraine як один з найбільших емітентів України.

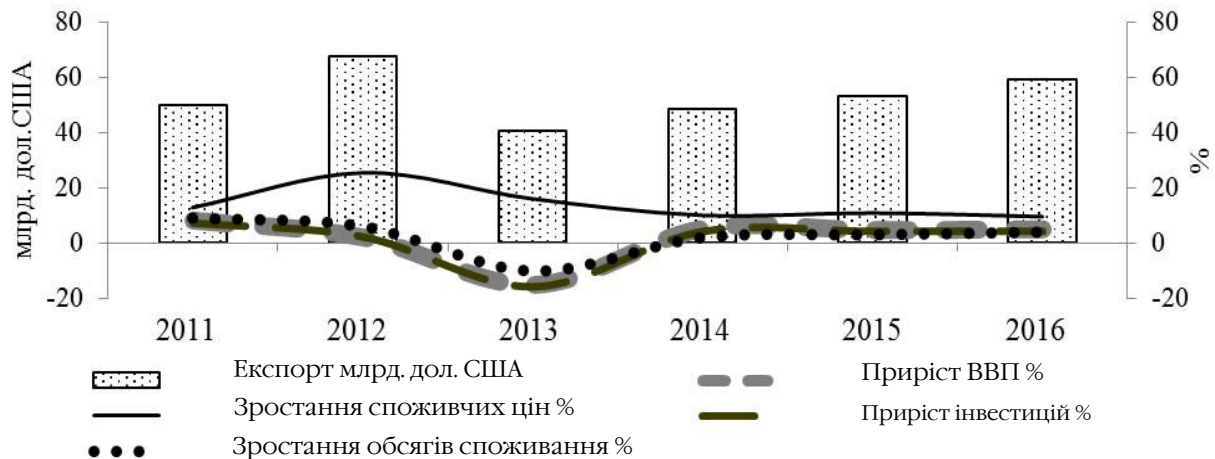

Рис 1. Прогноз основних макроекономічних показників України до 2016 р.

Джерело: розраховано за [12]

Основна діяльність агропромислового холдингу полягає у виробництві високоякісного цукру та супутньої продукції (м'яса та сухий гранульований жом), вирощуванні та реалізації зернових і олійних культур, а також м'яса і молока. За результатами виробничого сезону 2014 року, холдинг виробив 18% українського бурякового цукру, що дозволило йому закріпити позицію найбільшого виробника цього продукту у країні.

Завдяки реалізації стратегії вертикальної інтеграції, з роками створено повний цикл виробництва: від вирощування цукрового буряку до виробництва цукру. Потужності Агрохолдингу з виробництва цукру складаються з 6 цукрових заводів, які можуть переробляти понад 27 тисяч тон цукрового буряку на добу. Чотири з них розташовані у Полтавській області, один у Вінницькій області та один у Хмельницькій області.

Слід відзначити, що компанія має досить ефективну вертикально-інтегровану структуру та ефективно може конкурувати на ринку. У 2009 році «цукрові» активи та більше 60 сільськогосподарських компаній були об'єднані в шість великих бізнес-одиниць географічно згрупованих навколо цукрових заводів. Такий крок поліпшив управління компанією, оптимізував логістику, сприяв більш ефективному використанню сільськогосподарських машин та мінімізації непотрібних операційних витрат.

Компанія має передові технологічні й управлінські знання в основних галузях бізнесу.

Також важливим аспектом при оцінці компанії є її соціальна відповідальність. Компанія підтримує своїх працівників та розвиває інфраструктури регіонів, в яких знаходяться її заводи та виробничі потужності. Компанія також піклується про екологічну ситуацію.

Оскільки компанія є соціально відповідальною компанією, зацікавленість інвестора повинна постійно збільшуватись, оскільки така орієнтація компанії зазвичай стимулює уряд до надання певних пільг, дотацій та захисту.

Компанія має досить широкий асортимент продукції (рис. 2). До сегментів ринку в яких працює компанія слід віднести:

1. Виробництво цукру та супутньої продукції.
2. Рослинництво;
3. Тваринництво;
4. Виробництво кормів.

Для вирощування цукрового буряку та зернових використовуються насіння, добрива та засоби захисту рослин, сертифіковані відповідно до вимог українського законодавства.

Основним продуктом компанії є цукор, на частку якого припадає 60% від доходів в 2014 році, що складає 70,1 мільйонів євро. Крім того, компанія продає велику кількість цукрових продуктів (патока, буряк, целюлоза) та експортує сільськогосподарські культури з метою забезпечення високої прибутковості і для отримання постійного джерела фінансування, яке направляється на покриття основної частини боргу в іноземній валюті.

Доходи компанії від рослинництва складають 25%, що становить 29,3 мільйонів євро. Тваринництво (молоко, м'ясо) є ще одним галузевим сектором виробництва компанії, на частку якого припадає 7% від сукупних доходів.

Компанія працює у секторі продажу цукру за ринковою схемою «бізнес – бізнес». У 2014 році близько 84% цукру було продано великим українським та міжнародним виробникам напоїв та кондитерських виробів, таким як Конті, Coca-Cola, АВК, Kraft Foods України і Полтавакондитер.

З точки зору конкурентних переваг Агрохолдинг є однією із найбільших вітчизняних публічних компаній, що має значний потенціал розвитку у майбутніх періодах. Це доводить стала частка ринку, що належить компанії, диверсифікація виробництва за рахунок рослинництва та тваринництва, а також значні обсяги земельного банку, що у разі зняття мораторію на купівлю землі, дасть змогу для компанії отримати економічні ефекти, які без сумніву позитивно відобразяться на фінансових показниках Агрохолдингу.

Можна зробити висновок, що компанія має високий потенціал для подальшого розвитку. Агроринок України є насиченим конкурентами, що стимулює менеджмент шукати нові шляхи підвищення ефективності виробництва.

Важливою складовою аналізу компанії є оцінка її фінансового стану та розрахунок основних фінансових коефіцієнтів та показників, які можуть справедливо охарактеризувати поточний стан компанії.

Значна ефективність виробництва компанії, що перевищує середньоринкові показники, дає підстави до формування прибутковості та фінансової стійкості.

Проведений аналіз Компанії підтверджує, що компанія має достатньо стійкий фінансовий стан, що підтверджується розрахованими коефіцієнтами, вказаними у таблиці.

Таблиця 1

Динаміка основних фінансових коефіцієнтів Агрохолдингу в період з 2011 по 2014 роки

Показник	2011	2012	2013	2014
ЕВІТДА, млн. EUR	11,31	30,82	30,89	48,56
Чистий борг, млн. EUR	32,81	50,21	91,47	82,87
Доходність ЕВІТДА, %	16,63	35,12	25,04	41,25
Рентабельність продажу, %	8,47	24,50	-6,15	24,55
ROE, %	9,33	21,70	-13,18	25,02
ROA, %	4,84	12,45	-4,37	12,66
Чистий Борг/ВК	0,53	0,51	1,59	0,72
Чистий Борг/ЕВІТДА	2,90	1,63	2,96	1,71
CF/Борг	-0,33	0,03	-0,02	0,42
Коефіцієнт покриття	1,83	4,82	3,01	4,92
Загальна ліквідність	0,48	0,43	0,67	0,49
Лeverидж	0,93	0,74	2,01	0,98
Поточна ліквідність	1,80	1,51	0,92	2,15
Швидка ліквідність	0,65	0,35	0,21	0,37
Оборотність активів	0,57	0,51	0,71	0,52
Оборотність ДЗ	3,76	10,85	18,79	15,20
Оборотність КЗ	3,74	7,26	7,31	7,23
ROIC, %	8,25	20,53	-10,93	17,21
WACC, %	17,33	15,31	10,74	13,82
ROIC/WACC	0,48	1,34	-1,02	1,24

Джерело: розраховано за [11]

Зазначена вище ефективність виробництва адекватно відображається на доходах компанії та її фінансових показниках. У 2013 році Компанія заробила 28,9 тисяч євро із доходами в розмірі 117,7 мільйонів євро, із збільшенням близько 24,6%. На основі підвищення врожайності, земельного банку і цін на цукор відбулося зростання чистого прибутку в 165% в 2014 році в порівнянні з 2013 роком. Це збільшення вплинуло на рентабельність реалізованої продукції, такі як ROE у розмірі 42% в 2014 році.

Компанія демонструє стабільне зростання всіх ключових показників у майбутньому на найближчі 5 років. Рентабельність Компанії підтверджена збільшенням рентабельності капіталу, який майже подвоївся, а також збільшення прибутку компанії.

Все зазначене вище є підґрунтям для формування сталих грошових потоків компанії. Фактично фінансові показники не завжди відображають адекватну ситуацію на підприємстві на дають підстави до визначення її дійсної вартості, тому найбільш об'єктивним показником є саме грошовий потік компанії.

Операційні грошові потоки компанії достатні для покриття боргів компанії. У 2014 році загальний грошовий потік здатний покрити борг компанії на 35%. Також слід зазначити, що у 2014 році компанія провела реструктуризацію свого кредитного портфеля та збільшила довгострокову заборгованість, що призвело до збільшення всіх ключових показників. Також прогнозується зростання ефективності інвестованого капіталу, який зростає швидше, ніж вартість капіталу компанії, отже, в 2015 році ROIC оцінюється на рівні 20,6% при WACC — 16,04%, що вказує на можливість покриття вартості капіталу.

Для оцінки зазвичай використовується модель дисконтованих грошових потоків для якої необхідно зробити ряд припущень, які ґрунтуються на певних економічних факторах, прогнозах державних міністерств та на аналізі ринку.

Одним з ключових припущень є прогноз темпів зростання цін на цукор та зернові. Стабільне зростання яких вказує на високий рівень прибутку, який зможе отримати компанія у майбутньому.

Доходи і витрати Компанії були спрогнозовані з використанням FCFE моделі до 2025 року для кожного сегменту компанії з використанням щорічного дисконтування. Подальші прогнози тісно пов'язані з місцевими макроекономічними показниками, які не можуть бути достовірно передбачені. Використовуючи основні фактори, що можуть вплинути на ціни, було оцінено та спрогнозовано ріст цін на цукор, продукти рослинництва та газ. Для побудови моделі було враховано збільшення виробничих потужностей та розраховано коефіцієнти конверсії для визначення вартості акціонерного капіталу. Також у моделі було враховано прогнози компанії щодо структури витрат і фінансового положення. Також було зроблено розрахунок прогнозу основних фінансових показників необхідних для побудови моделі дисконтованих грошових потоків (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення дійсної вартості акцій Агрохолдингу за методом дисконтованих грошових потоків

	2016E	2017E	2018E	2019E	2020E	2021E
Чисті доходи	287.49	353.72	431.63	512.36	527.17	542.42
ЕВІТДА	133.14	170.44	216.13	256.42	265.93	277.08
ЕВІТ	114.75	149.29	191.81	228.46	233.77	240.10
Податок на прибуток	5.74	7.46	9.59	11.42	11.69	12.01
Скорегований на податок ЕВІТ	109.02	141.83	182.22	217.04	222.08	228.10
Знос та амортизація	18.39	21.14	24.32	27.96	32.16	36.98
Капітальні витрати	-28.66	-25.80	-24.77	-23.64	-23.59	-23.54
Зміни в оборотному капіталі	-13.57	-11.39	-13.35	-14.39	-15.50	-16.85
Незважаючи грошовий потік	85.17	125.78	168.42	206.97	215.15	224.69
WACC, %	16.04%	16.04%	16.04%	16.04%	16.04%	16.04%
Приведена вартість чистого грошового потоку	54.52	69.39	80.06	84.80	75.97	68.37

Джерело: розраховано за [11]

За методом дисконтованих грошових потоків була визначена дійсна вартість компанії, яка шляхом множення на кількість акцій може визначити дійсну вартість компанії в цілому (див. табл. 3).

Як видно з таблиці 2.4, на кінець 2014 року, справедлива (дійсна) вартість акції компанії дорівнює 137,04 польських злотих, що на 61% більше за існуючу на ринку вартість акцій. Це вказує на можливість потенційного росту ціни компаній, що поки не відображену у ринковій її ціні, тобто ціна акцій є значно недооціненою.

**Зведена таблиця результатів моделі
дисконтованих грошових потоків**

PV за 2015-2025рр., млн., євро	643.54
Постійний темп зростання	4.00%
Постійна вартість, млн., євро	408.39
Постійна WACC	15.41%
Вартість компанії (EV), млн., євро	1051.94
Чистий борг, млн., євро	199.67
Вартість власного капіталу, млн., євро	852.27
Цільова ціна, PLN	137.04
Поточна ціна акції	85
Приріст справедливої вартості акцій, %	61.23%

Джерело: розраховано за [11]

Висновки. Значні перспективи для галузі і неминуче зростання цін на продовольство через постійно зростаюче населення у світі, а також враховуючи переваги компанії та її здатність генерувати грошові потоки є достатньою підставою для залучення інвесторів.

Розрахунок вартості компанії відповідно до моделі дисконтованих грошових потоків дає можливість врахувати поточний фінансовий стан та його потенціал можливого зростання у майбутньому за визначеним у ставці дисконтування рівнем ризику. Згідно моделі дисконтованих грошових потоків, вартість компанії є показником можливості генерування компанією прибутків у майбутньому.

Загалом акції Агрохолдингу є привабливими для потенційних інвесторів, що доводять результати отримані за моделлю дисконтованих грошових потоків. Метод DCF доводить, що компанія, інвестуючи значні кошти у модернізацію виробництва, закупівлю нового обладнання та купівлю нових цукрових заводів, має можливість до генерування значних прибутків, що в свою чергу, дає підстави до формування значного потенціалу зростання у майбутніх періодах. Отже, вартість компанії, а як наслідок, і її ринкова капіталізації має усі передумови до сталого зростання.

Використання моделі дисконтованих грошових потоків є одним з найефективніших методів чітко визначити та оцінити фінансовий стан компанії, а як результат, потенційну вартість компанії.

Література

1. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 01.01.2014, № 3480-IV
2. Бригхем, Ю. Финансовый менеджмент: Полный курс [Текст]: в 2 т. / Ю. Бригхем, Л. Гапенски; пер. с англ. под ред. В. В. Ковалев. — СПб.: Экономическая школа, 1998. — Т.1.- 497с.; Т.2.- 669с.
3. Дамодаран, А. Инвестиционная оценка [Текст]: инструменты и методы оценки любых активов: Пер. с англ. / А. Дамодаран. — 3.изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 1324 с.
4. Коупленд Т. Стоимость компаний. Оценка и управление [Текст] / под ред, Т. Коупленда / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин. — М.: Вид-во «Олимп-Бизнес». 2005. — 569 с.
5. Лютий, І. О. Формування механізму управління емісійною діяльністю підприємства на ринку облігацій / І.О. Лютий, Т.В. Нічосова //Фінанси України. — 2008. — №6. — С.45-53.
6. Мерсер, К. Интегрированная теория оценки бизнеса [Текст] / К. Мерсер, Т. Хармс— М.: Маросейка, 2008. — 294с.
7. Феррис, К. Оценка стоимости компании [Текст]: как избежать ошибок при приобретении / К. Феррис, Б. Пешеро Пети; пер. с англ. и ред. А. А. Липатов. — М.: Издательский дом «Вильямс»; СПб.; К.: [б.и.], 2003. — 255 с.
8. Beth Deazeley, LL.B. Deciding to Go Public. What CFOs Need to Know // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.rogb.ca/cfo-series/item12319.pdf>
9. Grant Thornton Report «Going public: A guide for owners» // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.grantthornton.com.sg/BigDecisions/articles/BD%20-%20Going%20Public%20%20A%20Guide%20for%20Owners%20%28USA%29.pdf>
10. KPMG Report «Going Public» // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.kpmg.com/Ca/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Going%20Public.pdf>
11. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent>

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Анзин Р.О., аспірант кафедри фінансов Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Использование модели дисконтированных денежных потоков для оценки стоимости компании. В статье было исследовано эффективность использования модели дисконтированных денежных потоков для оценки стоимости компании в процессе выхода на международные рынки капитала. Определение стоимости компании и ее финансового состояния является одним из ключевых факторов при оценке инвестиционной привлекательности компании. На основе финансовой информации Агрохолдинга была построена модель денежных дисконтированных потоков. Полученные результаты были проанализированы и в результате определена действительная стоимость компании. Был сделан вывод, что модель дисконтированных денежных потоков является одним из самых эффективных методов определения и оценки финансового состояния компании.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность; оценка бизнеса; денежные потоки; международные рынки капитала; инвестор; финансовое состояние.

Anzin R.O., Post-graduate student, Finance Department of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Company's price estimation using discounting cash flow model. The article investigates the effectiveness of using a discounted cash flow model to estimate the value of the company in the process of entering the international capital markets. Determining the value of the company and its financial condition is a key factor in assessing investment attractiveness. Based on Agricultural Holding financial information model of discounted cash flows was build. The results were analyzed and the actual value of the company was determined. It was concluded that the discounted cash flow model is one of the most effective methods of identifying and assessing the financial state of the company.

Key words: investment attractiveness; business evaluation; cash flows; international capital markets; investor; financial state.

УДК 338.47(477)(045)

Бабина О.Є.,

канд. екон. наук, доцент, професор кафедри економіки і менеджменту,

Шулярєнко С.М.,

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку та аудиту Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Детермінанти розвитку транспортного потенціалу України

У статті визначено детермінанти розвитку транспортного потенціалу України. Внесок транспорту у формування ВВП проаналізовано за допомогою показника транспортності економіки. Визначено, що його зменшення створює передумови до зростання конкуренції на ринку транспортних перевезень, актуалізує необхідність ефективного управління потенціалом транспортних підприємств. Досліджено динаміку обсягів перевезень за видами транспорту, фінансові показники, рейтинг вітчизняної транспортно-логістичної системи у порівнянні з іншими країнами, визначено основні чинники розвитку транспортного потенціалу України та перешкоди, що його стримують.

Ключові слова: транспортний потенціал, транспортність, транзитний потенціал, індекс ефективності логістики

Постановка проблеми. Важливу роль у функціонуванні та розвитку економіки України відіграє транспортний сектор. Транспорт забезпечує зв'язок виробництва і споживання, є каталізатором активності економіки й руху товарно-матеріальних потоків, підтримує мобільність робочої сили та задовольняє потреби населення у перевезеннях. Найважливішою особливістю транспортної галузі є просторово-мережевий характер розташування її об'єктів, що обумовлює тісний взаємозв'язок з територією, розміщенням виробництва та системою розселення. Серед особливостей продукції транспорту, які обумовлюють стан транспортної галузі, слід виділити наступні: матеріальний характер транспортної продукції

© Бабина О.Є., Шулярєнко С.М., 2015

(полягає у зміні просторового положення перевезених товарів); на транспорті процес виробництва і процес споживання продукції не розділені в часі (продукція транспорту споживається як корисний ефект, а не річ); транспортну продукцію не можна накопичити про запас (підвищення попиту на перевезення потребують використання додаткових провізних можливостей); у процесі роботи транспорту не створюється нової продукції (навпаки, цей процес супроводжується втратою фізичних обсягів вантажів); транспортна продукція викликає додаткові витрати у виробничих галузях (це призводить до розбіжності інтересів економіки в цілому і транспортної галузі).

Крім того, інтеграція в європейську та світову економіку означає інтенсифікацію міжнародних зв'язків та зростання обсягів торгівлі і також висуває підвищені вимоги до стану вітчизняної транспортної галузі.

Показники динаміки роботи транспорту свідчать про загострення проблем, які накопичувались у ній впродовж останніх 20 років і не дозволяють швидко та з мінімальними втратами вийти з кризового стану. Сьогодні ринок транспортних послуг задовольняє лише базові потреби економіки України у перевезеннях. Головною причиною такого стану транспортно-дорожнього комплексу України стало порушення положень економічних законів, які регулюють процеси простого та розширеного відтворення основних виробничих засобів. Як наслідок, створений ще за радянських часів запас технічних ресурсів галузі (інфраструктури, рухомого складу) практично вичерпано й виникла реальна загроза втрати її стійкості [1].

На формування та реалізацію потенціалу вітчизняного транспорту як сукупного потенціалу транспортних підприємств і транспортної галузі в цілому впливають сучасні процеси та тенденції розвитку, що тісно взаємодіють з процесом розвитку світового транспорту та потребують ретельного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні методологічні положення розвитку ринку транспортних послуг розглядали вітчизняні економісти: Бакаєв О.О., Бідняк М.Н., Боняр С.М., Буркинський Б.В., Гурнак В.М., Дмитрієв В.А., Загорулько В.М., Зайончик Л.Г., Кібік О.М., Коба В.Г., Котлубай М.І., Котлубай О.М., Кулаєв Ю.Ф., Морозова І.В., Підлісний П.І., Примачов М.Т., Славов М.А., Сич Є.М., Цветов Ю.М., Чекаловець В.Г., Шинкаренко В.Г. та ін. В той же час, тенденції розвитку мають властивість змінюватись, тому виявлення причин та перешкод розвитку транспортного потенціалу України є важливим і актуальним питанням, особливо в умовах євроінтеграційних процесів.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження динаміки транспортності економіки, визначення детермінант розвитку транспортної системи України, порівняння рейтингу вітчизняної транспортно-логістичної системи з іншими країнами за допомогою міжнародних рейтингів, визначення основних перешкод, що стримують подальший розвиток транспортних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Величину та рівень реалізації транспортного потенціалу України можна охарактеризувати оцінюючи абсолютні та відносні показники розвитку транспортної галузі в цілому та її логістичної складової. Для цього слід дослідити динаміку основних показників розвитку транспорту (вантажообігу, пасажирообігу, транспортності, тощо); структуру та структурні зрушення у розвитку транспортної системи за видами транспорту; міжнародні рейтинги з метою порівняння України з іншими країнами за показниками розвитку транспортного ринку; перешкоди, що стримують розвиток вітчизняного транспортно-логістичного обслуговування товарних потоків.

За період 2002-2014 рр. темпи приросту вантажообороту України змінювалися від позитивних до від'ємних значень, проте починаючи з 2012 р. темпи приросту були тільки від'ємними (табл. 1). В 2014 році вантажооборот суттєво зменшився у порівнянні з 2013 р. на 11,6% і не досяг розмірів 2002 р. Пасажирооборот збільшувався з позитивною тенденцією, але з 2009 р. почав поступово зменшуватись і в 2014 році ледве перевищив значення 2004 р., а в порівнянні з 2013 р. знизився на 17,4%. Від'ємні темпи приросту номінального ВВП України в 2009 р. віддзеркалились і на темпах приросту вантажообороту (найбільший від'ємний темп приросту за досліджуваний період – 22,7%), і пасажирообороту (темп приросту – 11,7%). Починаючи з 2010 р. спостерігаємо тенденцію зростання обсягів ВВП і зворотну тенденцію, тобто зменшення, обсягів вантажообороту. Криза в економіці та складна обстановка на сході України негативно позначились на показниках роботи транспортної галузі у 2014 р.

Внесок транспорту у формування ВВП визначено за допомогою показника транспортності економіки, який розраховується як відношення загального вантажообороту до ВВП.

Транспортність економіки України скоротилась за досліджуваний період у 8,5 разів (з 1,76 ткм/грн. у 2002 р. до 0,21 ткм/грн. у 2014 р.), що свідчить про тенденцію до скорочення питомого попиту на вантажні перевезення на фоні зростання обсягів ВВП країни та створює передумови до зростання конкуренції на ринку транспортних перевезень, актуалізує необхідність ефективного управління потенціалом транспортних підприємств. З іншого боку, зниження транспортності економіки може свідчити про покращення структури розміщення виробництва, оптимізацію перевезень, зменшення загальних транспортних витрат.

Таблиця 1.

Динаміка ВВП, вантажо- та пасажирообороту України з 2002 по 2014 роки

Роки	Номінальний ВВП, млн. грн.	Темпи приросту ланцюгові, %	Вантажооборот, млн.ткм	Темпи приросту ланцюгові, %	Пасажирооборот, млн.пас.км	Темпи приросту ланцюгові, %	Транспортність, ткм/грн.	Темпи приросту ланцюгові, %
2002	225810	-	398100	-	89100	-	1,76	-4,4
2003	267344	18,4	450700	13,2	95800	7,5	1,69	-19,3
2004	345113	29,1	469400	4,1	104700	9,3	1,36	-23,3
2005	441452	27,9	460600	-1,9	111400	6,4	1,04	-15,9
2006	544153	23,3	477200	3,6	116300	4,4	0,88	-21,5
2007	720731	32,5	496400	4,0	144400	24,2	0,69	-24,7
2008	948056	31,5	491700	-0,9	147300	2,0	0,52	-19,8
2009	913345	-3,7	380000	-22,7	130100	-11,7	0,42	-10,2
2010	1082569	18,5	404572,9	6,5	129815,3	-0,2	0,37	-13,3
2011	1316600	21,6	426427,7	5,4	134254,0	3,4	0,32	-13,5
2012	1408889	7,0	394648,1	-7,5	132479,7	-1,3	0,28	-7,0
2013	1454931	3,3	379045,0	-4,0	128508,2	-3,0	0,26	-17,9
2014	1566728	7,7	335151,7	-11,6	106147,8	-17,4	0,21	-19,3

Джерело: складено за даними [2, 3]

Статистичні дані про обсяги вантажних перевезень (табл. 2) свідчать про загальне зменшення перевезених вантажів за результатами 2012 р. у порівнянні з 2011 р. та в 2013 р. у порівнянні з 2012 р. При цьому зменшення обсягів перевезених вантажів відбувалось за всіма видами транспорту, крім автомобільного.

Таблиця 2.

Обсяги вантажних перевезень за видами транспорту, млн. тонн

Роки	залізничний	морський	річковий	автомобільний*	авіаційний	трубопровідний	всього
2001	370,2	8,2	7	977,3	0,03	216,4	1579,1
2002	392,6	8,8	7,6	947,3	0,09	201,3	1557,7
2003	445,5	8,9	10	973,3	0,1	216,7	1654,5
2004	462,4	8,8	11,9	1027,4	0,1	220,9	1731,5
2005	450,3	8,6	12,9	1120,7	0,1	212,6	1805,2
2006	478,7	8,7	14,3	1167,2	0,1	203,7	1872,7
2007	514,2	9,1	15,1	1255,2	0,1	196	1989,7
2008	498,5	8,2	11,3	1266,6	0,1	186,8	1971,5
2009	391,5	4,7	5,2	1068,9	0,1	154,6	1625,0
2010	432,9	4,1	7	1168,2	0,09	153,4	1765,7
2011	469,3	4,2	5,7	1252,4	0,09	155	1886,7
2012	457,5	3,5	4,3	1259,7	0,1	128,4	1853,5
2013	443,6	3,4	2,8	1260,8	0,1	125,9	1836,6

* - з урахуванням перевезень, виконаних для власних потреб

Джерело: складено за даними [4]

В структурі вантажних перевезень протягом 2001-2013 років найбільшу питому вагу мали перевезення автомобільним транспортом, починаючи з 2004 р. їх частка зростає із року в рік і в 2013 р. становить 68,65 %. Наступними за питомою вагою є залізничні перевезення, їх питома вага коливається в діапазоні 23–26 %. Найбільша частка цього виду перевезень була в 2003 р. (26,93 %), найменша – в 2001 р. (23,44%). За результатами 2013 р. питома вага перевезень залізницею склала 24,15%. Найменші обсяги вантажних перевезень на Україні здійснюються морським (питома вага 0,19 % у 2013 р.), річковим (0,15%) та авіаційним (0,005 %) транспортом.

Доходи, витрати та фінансовий результат діяльності підприємств транспорту та складського господарства України наведені в таблиці 3.

Таблиця 3.

Динаміка фінансових результатів підприємств транспорту та складського господарства

Показники	2010, млн. грн.	2011, млн. грн.	Темпи прирост у, %	2012, млн. грн.	Темпи прирост у, %	2013, млн. грн.	Темпи прирост у, %
Разом доходи	178744,2	234127,5	31,0	234474,8	0,1	222756	-5,0
Витрати разом	177393,4	231320,5	30,4	231393,9	0,03	222644,2	-3,8
Чистий прибуток (збиток)	1350,8	2807	107,8	3080,9	9,8	111,8	-96,4

Джерело: складено за даними [5]

У 2011–2012 рр. на підприємствах транспорту та складського господарства спостерігалось збільшення загальних доходів (у 2011 р. – на 31% у порівнянні з 2010 р., у 2012 р. – на 0,1% у порівнянні з 2011). Величина загальних витрат підприємств також зростала (у 2011 р. – на 30,4%, у 2012 р. – на 0,03%). Проте чистий прибуток також мав тенденцію до збільшення (у 2011 р. – на 107,8%, у 2012 р. – на 9,8%). В 2013 р. відбулось зменшення загальних чистих доходів на 5%. Не дивлячись на те, що і загальні витрати підприємств транспорту та складського господарства зменшились на 3,8 %, фінансовий результат у формі чистого прибутку також значно зменшився (на 96,4 %). Зазначене вказує на погіршення можливостей підприємств щодо самофінансування розвитку своєї діяльності.

Виявлені тенденції розвитку транспортного сектору України не відповідають наявним потенційним можливостям. Зважаючи на кризу вітчизняної економіки, зменшення платоспроможного попиту, зниження транспортності економіки, основними можливостями для подальшого розвитку транспорту повинні стати транзитні перевезення. Інтеграції в пан-європейську транспортно-логістичну систему, залученню західних інвесторів, збільшенню обсягів валютних надходжень, оптимізації товаропотоків, інтенсифікації господарських зв'язків з ЄС сприяють наявні чинники розвитку транзитного потенціалу України.

Територією України проходять чотири Критських міжнародних транспортних коридори (Пан-європейський №3, Пан-європейський №5, Пан-європейський №7 Дунайський (водний), Пан-європейський №9), а також коридор Гданськ-Одеса (Балтійське море – Чорне море), коридор Європа-Кавказ-Азія (TRASECA). Цей факт свідчить про те, що наша країна володіє найбільшим показником транзитності в Європі.

Наявність незамерзаючих чорноморських портів, розвиненої мережі залізниць, що становить понад 22 тис. км залізничних колій (виходять на кордони і взаємодіють із залізницями 7 сусідніх країн, тут функціонує 40 міжнародних залізничних переходів), близько 170 тис. км автомобільних доріг, 33 аеропортів, з яких 17 міжнародних, 18 морських торговельних портів загальною технологічною потужністю понад 170 млн. т, 4 рибні порти, 13 приватних портових пунктів та причалів, понад 42 тис. км нафтогазопроводів у широтних та меридіональних напрямках. Щодоби перевозиться близько 4,8 млн. т вантажів та понад 19 млн. пасажирів [6]. Зазначене вказує на наявність необхідних передумов для ефективного використання Україною її транзитного потенціалу.

За даними табл. 4 в 2012 та 2013 роках спостерігаємо стрімку втрату Україною позицій на ринку транзитних перевезень залізничним (обсяги транзитних перевезень у 2013 р. зменшились на 19,4% у порівнянні з 2012 р.), морським (7,2%), річковим (71,5%) та авіаційним транспортом (74,2%). При цьому збільшились перевезення транзитних вантажів автомобільним транспортом на 15,2% у 2013 р., трубопровідним – на 2,9%, іншим транспортом – на

65%. Зменшення перевезень вантажів екологічно безпечними видами транспорту (залізничним та водним) свідчить про порушення парадигми екологізації перевезень.

Таблиця 4.

Темпи росту обсягів транзитних перевезень вантажів за видами транспорту у % до попереднього року

Транспорт	2006/ 2005	2007/ 2006	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2012
залізничний	2,5	33,1	-6,5	-52,0	-0,7	9,3	-15,9	-19,4
морський	-33,2	7,1	29,4	-45,5	92,7	6,9	-58,1	-7,2
річковий	83,0	102,3	99,7	-100,0	0,0	0,0	0,0	-71,5
автомобільний	153,8	178,5	9,2	-31,7	38,6	7,8	-3,2	15,2
авіаційний	-16,4	9,4	20,3	-24,0	35,0	77,8	6,4	-74,2
трубопровідний	12,4	94,7	-20,1	-42,7	-22,3	-6,4	-17,3	2,9
інше	187,4	69,2	137,0	-40,4	44,0	482,3	-9,6	65,0

Джерело: складено за даними [7]

Найбільшими країнами-транзитниками залишаються країни СНД: Російська Федерація, Казахстан, Білорусь та Молдова, які в 2013 році відправили 94,2 % всього транзиту вантажів територією України.

Значний транзитний потенціал України дає змогу розвивати як експортні, так і імпорتنі послуги. За 2013 р. обсяг перевезень вантажів у міжнародному сполученні склав 371,8 млн. т, у т.ч. експортних – 175,6 млн. т (47,2% загального обсягу перевезень), імпорتنих – 76,1 млн. т (20,5%), транзитних – 120,1 млн. т (32,3%). В імпорті та транзиті домінують відповідно трубопровідний (26,8% та 66,0%) і залізничний (44,4% та 27,5%), в експорті – залізничний транспорт (50,8%) [7].

Невід'ємною складовою транспортного процесу є транспортно-логістичні посередники, від яких залежить ефективність діяльності всього транспортного ланцюга. Розвиток ринкових відносин в Україні сприяє збільшенню загальної кількості транспортно-логістичних підприємств та урізноманітнює ознаки їх класифікації. Прихід іноземних логістичних компаній посилив конкуренцію на українському ринку транспортно-логістичних послуг та актуальність проблеми підвищення ефективності реалізації транзитного потенціалу.

Кінцевою метою транспортно-логістичного обслуговування в Україні повинно стати залучення додаткового обсягу перевезень, надання комплексу різних послуг і прискорення доставки вантажів із звільненням вантажовласників та вантажоодержувачів від великого числа операцій по здачі і прийому вантажів до перевезення, оформлення перевізної документації, здійснення розрахунків за перевезення та інших питань по організації перевезення, як це все відбувається в розвинених країнах.

Стан транспортного ринку України проаналізовано за допомогою даних міжнародних логістичних рейтингів (табл. 5).

Таблиця 5.

Порівняльна характеристика країн за показником розвитку транспортного ринку за даними міжнародних рейтингів

Назва рейтингу (ключовий показник)	Рік дослідження	Кількість країн в рейтингу	Місце				
			Україна	Росія	Казахстан	Білорусь	Німеччина
Індекс ефективності логістики (Logistics Performance Index, LPI)	2007	150	73	99	133	74	3
	2010	155	102	94	62	-	1
	2012	155	66	95	86	91	4
	2014	160	61	90	88	99	1
Індекс розвитку ринку логістичних послуг у країнах з економікою, що розвивається (Emerging Market Logistics Index, EMLI)	2010	38	18	5	33	-	-
	2011	39	18	5	30	-	-
	2012	41	24	7	25	-	-
	2013	45	20	7	18	-	-
	2014	45	27	7	16	-	-

Джерело: складено за даними [8, 9]

Значення Індексу ефективності логістики (від 1 до 5 балів) визначається на основі оцінки шести показників: ефективності митного і прикордонного оформлення; якості торгової та транспортної інфраструктури; простоти організації міжнародних перевезень за конкурентоспроможними цінами; якості та компетентності логістичних послуг; можливості відстеження проходження вантажів; своєчасності поставок. Чим вище показник індексу країни, тим більш розвинутою є її логістична система.

За результатами дослідження найбільш розвинутою в логістичному плані країною світу у 2014 році, визнана Німеччина. Підсумкове значення її індексу склало 4,12 бала. Трійку кращих глобального списку доповнили два географічних сусіда лідера рейтингу – Нідерланди (4,05 бала) і Бельгія (4,04). А найбільш несприятливі умови для роботи логістичних та експедиторських компаній створені в політично нестабільних Афганістані (2,07), Демократичній Республіці Конго (1,88) і Сомалі (1,77), що замикають глобальний список. Варто відзначити, що в першій вісімці поточного рейтингу конкуренцію європейським країнам зміг скласти лише Сінгапур (4,00, 5-е місце).

За рівнем ефективності роботи логістичної системи у 2013 році Україна розташувалася на 61-й позиції серед 160 країн світу. На думку експертів, логістична система України незмінно прогресує, що яскраво демонструє динаміка національного індексу ефективності логістики. У 2013 році він досяг позначки в 2,98 бала (рис. 1). Найбільш розвиненим компонентом вітчизняної системи логістики є, за оцінками Світового банку, своєчасність поставок вантажів (3,51), а найменш розвиненим – якість торговельної та транспортної інфраструктури (2,65).

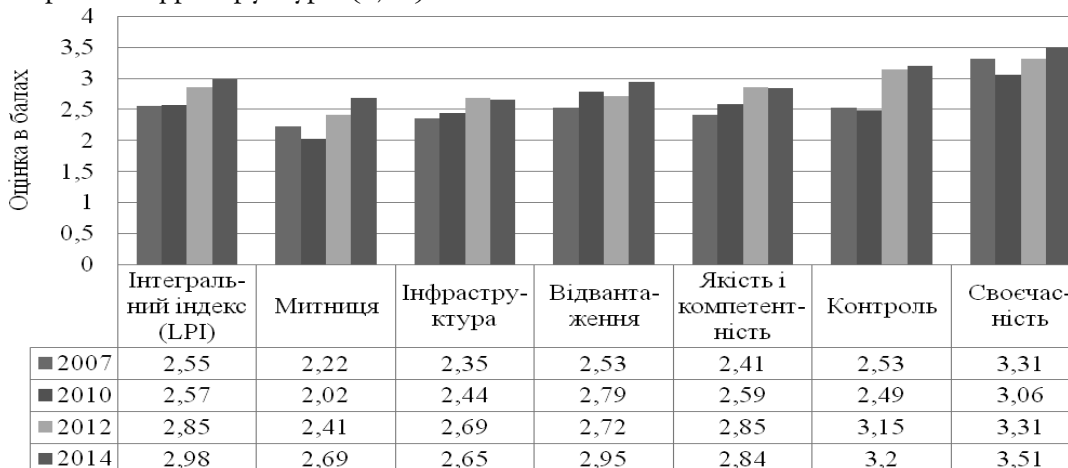

Рис. 1. Динаміка зміни індексу і субіндексів ефективності логістики в Україні
Джерело: побудовано на основі [8]

Індекс розвитку ринку логістичних послуг країнах з економікою, що розвивається, відображає ступінь привабливості ринку логістичних послуг для іноземних інвестицій. Загальний показник визначається на підставі трьох проміжних: розміру та динаміки розвитку ринку; ринкової сумісності; розвитку транспортних комунікацій. Серед 45-ти країн з економікою, що розвивається першими в рейтингу є Китай, Бразилія, Саудівська Аравія, Індія та Індонезія [8]. Вони залишаються фаворитами інвесторів, експортерів, виробників і постачальників логістичних послуг. З країн СНД: Росія входить в першу десятку (вже два роки поспіль займає 7 місце), Казахстан постійно покращує свою позицію (перемістився з 18 місця на 16), а позиція України навпаки змістилася з 20 до 28 місця (табл. 5). Це свідчить про зниження привабливості ринку логістичних послуг для іноземних інвестицій в Україні.

Сьогодні на ринку логістичних послуг України працює значна кількість логістичних компаній і логістичних операторів (у т. ч. як українських, так і закордонних). В Україні переважна більшість компаній є традиційними логістичними операторами, в той час як зарубіжні компанії виконують функції 3PL-та 4PL-провайдерів, що збільшує їх конкурентні переваги по відношенню до вітчизняних.

Найбільшим оператором на ринку логістичних послуг є компанія «Українські вантажні кур'єри» (близько 40%). У сегменті складської логістики достатньо сильні позиції у підприємства німецької компанії «Kuehne and Nagel» (15%), транспортної – у голландської «Raben» (10%). У сегменті транспортної логістики на даний момент велика частка належить малим

українським регіональним компаніям. Серед великих логістичних компаній, які працюють на українському ринку, експерти також виділяють французьку «FM Logistics», німецькі «Revival Express» і «Danzas», українські «Комора – С/СAB-сервіс», «Ост-Вест Експрес» і «Укртранс». [10].

Основна кількість логістичних компаній в Україні, що надають саме спеціалізовані послуги, сконцентрована в Києві. Враховуючи досвід розвинутих країн, які досягли успіху в наданні логістичних послуг, необхідно географічно раціонально розташувати логістичних операторів і логістичні компанії для зручності у користуванні їх послугами. Це, безумовно, значно збільшить можливості ефективного впровадження логістики в діяльність вітчизняних підприємств.

На основі аналізу транспортної галузі та розвитку сфери логістичних послуг в Україні систематизовано основні перешкоди, що стримують розвиток транспортно-логістичного обслуговування товарних потоків: дефіцит термінальних, транспортно-логістичних і складських комплексів середнього й високого класу (особливо для контейнерних вантажів, питома вага яких у світовій практиці вже досягає 55%); низька швидкість проходження товарних потоків (низька рейсова швидкість і простої до 40% часу в дорозі); низька пропозиція комплексної транспортно-логістичної послуги для забезпечення міжнародних, міжрегіональних і внутрішньорегіональних перевезень; недостатність інтеграції інформаційних і програмно-обчислювальних комплексів; відсутність координації між видами транспорту й клієнтами при організації мультимодальних і змішаних перевезень вантажів; низька кваліфікація персоналу; відсутність інвестицій; морально та фізично зношені об'єкти основних засобів; зростання конкуренції з боку Російської федерації, Румунії, Молдови, Білорусі щодо залучення на свою територію традиційних для України і нових транзитних потоків.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз транспортного потенціалу України дозволив визначити, що мають місце кризові явища щодо його розвитку. Системними причинами кризи на транспорті є: неможливість залучення для розвитку потенціалу галузі значних довгострокових інвестицій, недовіра ринкових механізмів як основних регуляторів галузі. Слаборозвиненими є механізми конкуренції та самоорганізації транспортних підприємств, а державне регулювання ринку транспортних послуг є недостатньо ефективним, існуюча система управління державними транспортними підприємствами веде до незадовільних результатів їхньої роботи, збитковості, неспроможності забезпечити оновлення власного рухомого складу та відтворення застарілої транспортної інфраструктури на паритетних з державою та приватними інвесторами засадах [1]. Основа транспортної політики країни повинна бути направлена на вирішення основних проблем транспортного сектору та на створення комплексу логістичних центрів по всій країні з організаційно-економічними, фінансовими і нормативно-правовими механізмами для залучення значних інвестицій.

Література

1. Механізми ефективного використання та розвитку потенціалу транспортно-дорожнього комплексу України. – К: НІСД, 2014. – 60 с.
2. Статистична інформація Державної служби статистики «Основні показники соціально-економічного розвитку України» за 2002-2014 рр. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/mp/op/op_u/op1214_u.htm.
3. Валовой внутренний продукт Украины. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
4. Відправлення (перевезення) вантажів за видами транспорту. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Транспорт і зв'язок України 2013: Статистичний збірник. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Прейгер Д. Щодо реалізації та розвитку транзитного потенціалу України: аналітична записка [Електронний ресурс] / Д.Прейгер, О.Собкевич, О.Ємельянова. – 2011. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/818/>.
7. Статистичний бюлетень. Експорт, імпорт і транзит вантажів за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Дослідження Світового банку стану логістики в країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org/lpi.

9. Офіційний сайт Agylity. A New Logistics Leader – Режим доступу: <http://www.agility.com/EN/About-Us/Pages/AEMLI-2014-Rankings.aspx>.

10. Режим доступу: <http://www.pereviznyk.info/>

Бабина Е.Е., канд. экон. наук, доцент, профессор кафедры экономики и менеджмента, **Шуляренко С.Н.**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита Киевской государственной академии водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Анализ факторов развития транспортного потенциала Украины. В статье определены детерминанты развития транспортного потенциала Украины. Вклад транспорта в формирование ВВП проанализировано с помощью показателя транспортоемкости экономики. Определено, что его уменьшение создает предпосылки к росту конкуренции на рынке транспортных перевозок, актуализирует необходимость эффективного управления потенциалом транспортных предприятий. Исследованы динамика объемов перевозок по видам транспорта, финансовые показатели, рейтинг отечественной транспортно-логистической системы по сравнению с другими странами, определены основные факторы развития транспортного потенциала Украины и препятствия, которые его сдерживают.

Ключевые слова: транспортный потенциал, транспортоемкость, транзитный потенциал, индекс эффективности логистики

Babyna O.E., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics and Management, **Shulyarenko S.N.**, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevych-Sahaydachniy

The determinants of Ukraine transport potential development. The authors define the transport potential determinants of Ukraine and analyze the transport contribution to GDP formation with using «economy transport share» index. The index reduction which creates conditions to increasing competition in the transport market is given in the article. As a result, it actualizes the need for effective management of transport companies potential. The authors investigate the dynamics of the various transport modes, financial indicators and national transport and logistics system rating in comparison with other countries. The article identifies the main factors of Ukrainian transport development potential and barriers that restrain it.

Key words: transport potential, share of transport, transit potential, Logistics Performance Index

УДК 351.856.2:63-051](477)(045)

Бесчастна М.В.,

асистент кафедри аграрного консалтингу та сервісу,
Національний університет біоресурсів та природокористування

Державні нагороди як вища форма заохочення працівників сільського господарства

У статті розкриті питання термінологічної визначеності заохочення, як методу управління, що застосовується як для фізичних так і юридичних осіб. Обґрунтовано застосування державних нагород та присвоєння почесних звань як вищої форми заохочення працівників сільського господарства. Визначено перелік державних нагород та почесних звань до яких представляють працівників та діячів сфери сільського господарства. Проаналізовано динаміку кількості вручених державних нагород та присвоєних почесних звань працівникам та діячам сільського господарства. Визначено недоліки застосування даного методу заохочення та зроблено відповідні висновки і пропозиції.

Ключові слова: заохочення, державні нагороди, почесні звання.

Серйозною мотивацією успішного виконання працівників сільського господарства своїх обов'язків є заохочення їх заходами морального і матеріального характеру шляхом

публічного визнання та схвалення високих результатів праці аграріїв. До того ж, це є важливим засобом виховання працюючих і зміцнення трудової дисципліни.

Заохочення сприяють формуванню свідомого ставлення до справи, розвитку ініціативи, рішучості та впевненості у своїх діях, мобілізують на переборювання труднощів. Заохочення найкращих працівників підвищує їхній авторитет, надає їм пошану і що найважливіше, позитивно впливає на колектив співробітників. За допомогою засобів матеріального заохочення вирішується правильне розуміння обов'язків працівників, виховується трудова активність, покращується результат діяльності тієї чи іншої організації [1].

Дослідженню питань щодо теоретичних та практичних основ заохочень приділяли увагу такі вітчизняні та закордонні науковці як С.В. Венедіктова, О.І. Процевський, К.Ю. Мельник, В.І. Щербин, В.І. Прокопенко, О.В. Мельник, Н.А. Гуцин, І.М. Рябовол, О.М. Кисельов, Л.Д. Ухов та інші разом із тим залишається низка актуальних питань щодо питань заохочення працівників сільського господарства.

Мета дослідження – узагальнення теоретичних положень та аналіз динаміки вручення державних нагород та присвоєння почесних звань працівникам сільського господарства.

Визнання заслуг і висока оцінка роботи персоналу – один з найважливіших нематеріальних методів стимулювання персоналу. Одним із таких інструментів є представлення співробітників до державних нагород. Державні нагороди висловлюють публічне визнання, схвалення і позитивну оцінку заслуг співробітника. Нагородження державною нагородою є досягненням не тільки для особи, яку нагородили, а й для організації де працює така успішна людина.

Заохочення – метод управління, що полягає в застосуванні способів впливу на свідомість та інтерес людей та проявляється у використанні моральних і матеріальних заходів із метою адекватного оцінювання правомірної поведінки. Заохочення може застосовуватися також і до юридичних осіб (безумовно, через вплив на свідомість та інтерес їхніх керівників). Воно базується на використанні природних людських психологічних особливостей. Йдеться про те, що рушійною силою багатьох дій для людини є стимул. Заохочення в цьому випадку і є тим стимулом, який змушує людину вчиняти правомірні дії, корисні для держави і суспільства [2].

Заохочення за працю – це публічне визнання результатів заслуг працівника та його успіхів у роботі. Заохочення є важливим засобом виховання в трудовому колективі і зміцнення трудової дисципліни. Кожний керівник у межах наданих йому прав повинен заохочувати підлеглих за зразкове і сумлінне виконання трудових обов'язків. Підставою для застосування до працівника заходів заохочення є його сумлінна ефективна праця, тобто бездоганне виконання трудових обов'язків, підвищення продуктивності праці, поліпшення якості продукції, тривала сумлінна робота, а також інші досягнення в роботі. У статутах та положеннях про дисципліну підстави для застосування заходів заохочення можуть уточнюватися стосовно особливостей умов праці в конкретних галузях економіки чи сферах діяльності [3]. Необхідно пам'ятати, що встановлення державних нагород може здійснюватись лише законами України.

Правове заохочення є завершальним етапом стимулюючої дії норми права і визнається як її позитивна санкція. Держава різноманітними правовими методами намагається стимулювати відповідну поведінку в суспільстві. Для досягнення бажаного результату, як кульмінаційний момент правового стимулювання, держава, в свою чергу, бере на себе зобов'язання правового заохочення. Одним із найбільш дієвих проявів заохочення з боку держави є відзначення державними нагородами, як «вищої форми відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною» [4].

Загалом нагородна політика спрямована на заохочення суспільно-значущих, корисних вчинків, та стимулювання через правовий вплив на особу в здійсненні нею позитивних, корисних для держави й суспільства заслуг. Сутність нагороди, її основна ціль, полягає у моральному заохоченні особи, яка зробила заслужений вчинок для держави та суспільства.

За особливі трудові заслуги працівники надаються у вищі органів до заохочення, до нагородження орденами, медалями, почесними грамотами, нагрудними значками і до привласнення почесних звань і звання кращого працівника по даній професії.

Особливі трудові заслуги – це трудова активність працівника з такими результатами, які мають значення не тільки в організації, в якій він працює, але і в масштабі держави.

Працівників сільського господарства відзначають державним нагородами переважно з певної нагоди. Аналізуючи інформацію управління державних нагород та геральдики Адміністрації президента України, що відображені в Указах Президента України «Про відзначення державними нагородами України», ми можемо виокремити наступні причини нагородження:

- професійні свята (День працівника сільського господарства);
- державні свята та дати (День конституції, День незалежності України, Міжнародний жіночий день тощо);
- круглі дати (з нагоди заснування установи, підприємства, організації; та круглі дати керівника або поважного працівника тощо);
- інші дати (з нагоди Дня села тощо).

Крім того сільськогосподарські працівники, відзначені державними нагородами отримують не тільки моральне задоволення, а й доплату до пенсії згідно Закону України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною», як громадяни України, що мають значні заслуги у сфері державної, громадської або господарської діяльності, досягнення у галузі науки, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту тощо [5], а також мають певні надбавки та пільги.

На практиці аграріїв України представляють до наступних державних нагород: орден «За заслуги»; орден княгині Ольги; медаль «За працю і звитягу» (рис.1); та присвоюють такі почесні звання – «Заслужений працівник освіти України» – працівників аграрних ВУЗів, «Заслужений працівник промисловості», «Заслужений працівник сільського господарства», «Заслужений природо охоронець України», «Заслужений діяч науки і техніки України», «Заслужений працівник ветеринарної медицини», тощо (рис.2) [6].

Аналізуючи дані рисунків 1 та 2 ми можемо спостерігати динаміку до скорочення кількості державних нагород в 2010 році порівняно з 2008 роком, де кількість державних нагород скоротилась на 93%, а починаючи з 2011 року ця цифра починає збільшуватись, хоч і не досягає попереднього рівня. З приводу присвоєння почесних звань, то ми також бачимо, що в 2010 році порівняно з 2009 роком кількість відзнак скоротилась на 76 %, проте починаючи з 2011 року ми спостерігаємо позитивну динаміку.

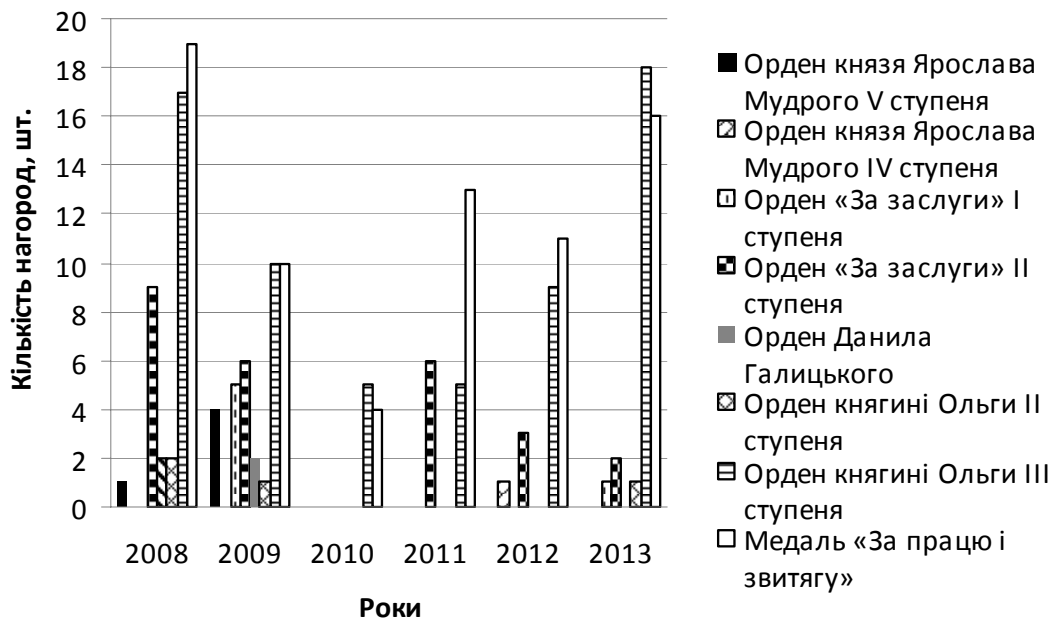

Рис.1. Динаміка кількості вручених державних нагород працівникам сільського господарства України за період 2008-2013 рр.

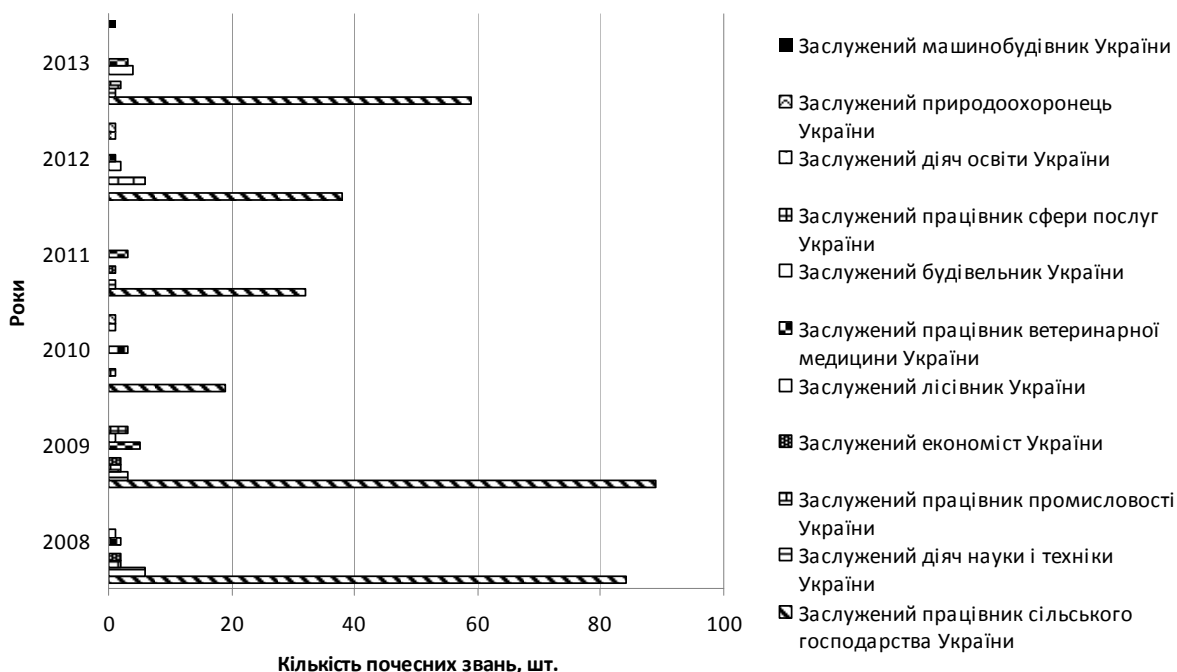

Рис.2. Динаміка кількості присвоєних почесних звань працівникам сільського господарства України за період 2008-2013 рр.

Отже ми не можемо сказати, що відзначення Державними нагородами є безпосереднім соціально-психологічним методом зовнішнього впливу, бо відповідно до п. 3 Указу Президента України від 19 лютого 2003 року № 138/2003 «висунення кандидатур до відзначення державними нагородами здійснюється гласно за місцем роботи осіб, яких представляють до нагородження, у трудових колективах підприємств, установ, організацій незалежно від типу та форми власності. Клопотання про відзначення державною нагородою порушується перед відповідним органом чи організацією вищого рівня»[7].

Як висновок, державні нагороди є вагомим стимулом до праці не тільки працівників а й керівників господарства, проте в Україні нема чіткої статистичної бази та детальних описів про те за які конкретні заслуги отримала та чи інша людина винагороду. Також ми можемо сказати, що «прості» працівники не мають можливості отримати таку нагороду. Тому на нашу думку для того, щоб будь-який працівник мав право отримати дану нагороду цю інформацію необхідно зробити відкритою.

Література:

1. Льовіна В. Заохочення та порядок їхнього застосування / В. Льовіна // Юридичний журнал. — № 1. — 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?d=3123>
2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/493-stetsenko/9821-s-3> — — —.html
3. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pidruchniki.com/1498081243393/pravo/zaohochennya>.
4. Закон України «Про державні нагороди України [зі змінами і доповненнями] // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — №21 (від 26.05.2000). — Ст.1
5. Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» (2000) (Із змінами, внесеними згідно із Законом N 170-VII (170-18) від 04.04.2013.
6. Офіційне Інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.president.gov.us/documents.html
7. Указ президента України № 138/2003. [Електронний ресурс]/Законодавство України — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/138/2003>
8. Левицька І.В., Глива Я. Мотиваційний механізм стимулювання працівників в ринкових умовах // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасна наука XXI століття». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://intkonf.org/ken-levitska-iv-gliva-ya-motivatsiyniy-mehanizm-stimulyuvannya-pratsivnikiv-v-rinkovih-umovah/>

9. Кириченко Ірина. Нагороди в Україні: престиж чи девальвація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=019812>

Бесчастная М.В., ассистент кафедры аграрного консалтинга и сервиса Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Государственные награды как высшая форма поощрения работников сельского хозяйства. В статье раскрыты вопросы терминологической определенности поощрения, как метода управления, что применяется как для физических, так и юридических лиц. Обосновано применение государственных наград и присвоения почетных званий как высшей формы поощрения работников сельского хозяйства. Определен перечень государственных наград и почетных званий к которым представляют работников и деятелей сферы сельского хозяйства. Проанализирована динамика количества выданных государственных наград и присвоенных почетных званий работникам и деятелям сельского хозяйства. Определены недостатки применения данного метода поощрения и сделаны соответствующие выводы и предложения.

Ключевые слова: поощрения, государственные награды, почетные звания.

Beschastna M.V., Assistant, Department of Extension Service, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

State awards as the highest form of promotion of agricultural workers. The article deals with the question of terminological determination of promotion as a method of control that is used both for individuals and legal entities. Application of state awards as the highest form of promotion of agricultural workers in Ukraine is justified. The list of state awards and honorary titles for workers in agriculture is worked out. The dynamics of the number of given state awards and honorary titles issued to employees and remarkable persons in agriculture is shown. Disadvantages of this method of encouragement are determined as well as the correct conclusions and proposals are made.

Key words: encouragement, state awards, honorary titles.

УДК 330.025.12:351.863](477)(045)

Варналій З.С.,

докт. екон. наук, професор кафедри фінансів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Панасюк О.В.,

доцент кафедри аудиту та економічного аналізу
Національного університету ДПС України

Дерегулювання економіки як чинник зміцнення економічної безпеки України

У статті досліджено об'єктивну необхідність та сутність дерегулювання економіки як чинника зміцнення економічної безпеки України. Визначено, що головною метою дерегулювання економіки є створення гнучкої системи втручання органів державної влади в економічні процеси, зменшення державного впливу в механізм суспільного відтворення та адміністративно-правового регулювання підприємницьких відносин. Розкрито основні інституційні перешкоди реалізації політики дерегуляції підприємницької діяльності. Запропоновано першочергові завдання державної політики в сфері дерегулювання економіки України.

Ключові слова: дерегулювання економіки, дерегуляція підприємницької діяльності, економічна безпека, бізнес-середовище, адміністративно-правове регулювання.

Сьогодні існує чимало визначень поняття «економічна безпека». Так зокрема в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, що були затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 року економічна безпека визначається як «стан національної економіки, який дає змогу

зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [1].

На нашу думку, економічна безпека, в узькому розумінні слова, це стан національної економіки, за якого зберігається економічна стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і задовольняються потреби особи, суспільства, держави [2, с. 21].

У широкому розумінні слова економічна безпека України – це складна інтегральна категорія та особливості її стану в транзитивній економіці, які знаходять свій прояв у суперечностях, що діють в національній господарській системі в вигляді системної сукупності негативних чинників, розв'язання яких вимагає використання комплексу дій нормативно-правового, інституційного та організаційно-економічного характеру, заходів спрямованих на збалансоване і стабільне зростання економіки держави, що покращує конкурентоспроможність національної економіки та включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам з метою реалізації національних економічних інтересів [2, с. 27-28].

Важливим чинником зміцнення економічної безпеки в Україні сьогодні виступає дерегуляція економіки, зокрема підприємницької діяльності. Дослідження саме цієї сфери здійснюють вітчизняні вчені, зокрема: Я.В. Белінська, Т.Г. Васильців, В.Є. Воротін, Я.А. Жаліло, Ю.І. Єхануров, Д. Ляпін, Д. Покришка та багато інших.

Мета статті полягає у визначенні об'єктивної необхідності та сутності дерегулювання економіки як чинника зміцнення економічної безпеки України, розкритті основних інституційних перешкод реалізації політики дерегуляції підприємницької діяльності та розробці першочергових завдань державної політики в сфері дерегулювання економіки України.

Виклад основного матеріалу

Аналізуючи систему зміцнення економічної безпеки національної економіки, необхідно виходити із її дворівневого підходу, який повинен визначатися як за часом (терміном) її дії – короткострокова чи довгострокова перспектива, так і за ступенем (рівнем) якості, мірою, етапом, стадією розвитку стану економічної безпеки національної економіки.

Головними внутрішніми інституціональними загрозами економічній безпеці України на сучасному етапі є: корупція, тіньова економіка, рейдерство, непродуктивний відтік капіталу [3, с. 181-220]. Однією із основних причин яких є надмірне втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання, що призвело до надмірної централізації управління та бюрократизації, суцільного правового нігілізму. Все це і є об'єктивною необхідністю посилення ролі і значення дерегулювання.

Саме у цьому контексті і слід розглядати дерегулювання як чинник зміцнення економічної безпеки України.

Дерегулювання економіки, в узькому розумінні слова, – це скорочення (скасування, припинення або відміна) державної регламентації будь-якої діяльності, як правило – підприємницької діяльності. В першу чергу це стосується адміністративно-правового регулювання.

Головна мета дерегулювання – це створення гнучкої системи втручання органів державної влади в економічні процеси, зменшення державного впливу в механізм суцільного відтворення та адміністративно-правового регулювання підприємницьких відносин.

Система дерегулювання підприємницької діяльності включає насамперед, спрощення порядку реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємництва, скорочення кількості видів діяльності, що підлягають ліцензуванню та спрощення процедури ліцензування, лімітування перевірок та контролю за діяльністю господарюючих суб'єктів, спрощення системи оподаткування, обліку та звітності, тощо при одночасному посиленні жорсткого контролю з боку держави та інститутів громадянського суспільства за дотриманням цієї спрощеної системи як з боку суб'єктів підприємництва, так і з боку державних органів влади.

Тому, сьогодні формування оновленого регуляторного середовища для активізації підприємницької діяльності повинно бути для національної економіки у переліку першочергових завдань.

Цим питанням приділяється певна увага, так зокрема вітчизняні економісти Д.С. Покришка, Я. А. Жаліло, Д. В. Ляпін, Я. В. Белінська та інші, процесі дослідження даної теми особливу увагу приділили поняттям, які є немаловажними у діловій активності бізнесу і є орієнтиром подальших кроків у поліпшенні рейтингу підприємницького клімату, тобто дерегуляції [5].

Основними орієнтирами подальших кроків політики дерегуляції має стати передусім: здешевлення витрат бізнесу; виконання обов'язкових регуляцій; впровадження модерні-

зованих регуляторних механізмів, що забезпечують виконання державою її базових функцій щодо гарантування прав і безпеки працюючих, безпеки споживання та життєдіяльності; забезпечення ефективного правозастосування; гарантування прав власності та господарського законодавства [6, с.53].

Реформи, що здійснювалися, дозволили Україні, за висновками Світового банку, поліпшити умови для підприємництва і піднятися в рейтингу «Doing Business – 2014» з 137 на 112 позицію серед 187 країн світу. Зокрема відбулися поліпшення у 5 з 10 сфер, що охоплюються дослідженням; Україна посіла четверту сходинку серед 50 країн, які досягли найкращого темпу наближення до так званого «передового рубежу» (табл. 1).

Таблиця 1

Позиція України у рейтингу «Doing Business» у 2008-2014 рр.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Складність ведення бізнесу, загальна оцінка	139	145	147	149	152	137	112
За субіндексами:							
започаткування бізнесу	109	128	136	118	116	50	47
реєстрація власності	138	140	160	165	168	149	97
сплата податків	177	180	181	181	183	165	164
підключення до мережі електропостачання	x	x	x	169	170	166	172
виконання зобов'язань за контрактом	46	48	43	44	44	42	45
банкрутство	140	143	145	158	158	157	162
отримання кредиту	68	28	30	21	23	23	13
зовнішня торгівля	120	121	139	136	144	145	148
дозвільна система у будівництві	174	179	181	182	182	183	41
захист прав інвесторів	141	142	108	108	114	117	128

Складено за даними [4].

Проте низка позитивних кроків гальмується їх вибірковістю у практичній площині та нездатністю системно впливати на трансформацію економіки України у нову якість, нову модель зростання. Зокрема низка важливих показників не покращилась, а навіть погіршилась – показник «бар'єри у торгівлі» погіршився на 3 позиції до 148 позиції, «захист прав інвесторів» втратив 11 позицій (128 позиція), «процедури банкрутства» погіршився на 5 позицій до 162 позиції, «сплата податків» покращився на 1 позицію, проте Україна за цим показником залишається наприкінці рейтингу – на 164 позиції тощо.

Фактично, у 2013 р. продовжено практику попередніх років, коли в Україні реалізовувалися реформи, які або не потребували негайного запровадження, або стосувалися позицій, які не впливаючи на становище основних економічних агентів чи ринків, норм регулювання в Україні покращували міжнародні рейтинги країни без покращення реальної здатності національної економіки до швидкого відновлення та модернізації.

Основні інституційні перешкоди реалізації політики дерегуляції підприємницької діяльності:

□ високий рівень корупції в органах державної влади та судової влади. Згідно результатів дослідження «Барометр світової корупції», яке проводить Міжнародний дослідницький центр Gallup International Association, у 2013 р. українці вважали, що найкорумпованішою сферою є судова (66%), за нею – правоохоронні органи (64%) і державна служба (56%). Таким чином, пошук шляхів неформального уникнення платежів у вітчизняній економічній практиці вважається закономірним;

□ високий рівень тіньової економіки – за експертною оцінкою її рівень наближається до 60% ВВП;

□ поява нового феномену – тіньової парадержави як утворення макроекономічного рівня державного типу, в якому, внаслідок високого рівня корупції та тінізації, державні послуги та суспільні блага розподіляються за ринковими принципами. У такому утворенні остаточно формуються та ефективно діють корупційні ринки державних послуг та суспільних благ. Тіньова парадержава включає ринки: адміністративно-господарських рішень,

державних посад, кадрової політики, державних привілеїв, державної освіти та науки, державного захисту прав та свобод громадян, виборчу систему тощо;

□ великі обсяги непродуктивного відпливу капіталу. Непродуктивний відплив капіталу – це операції, які мають протиправний характер або є неефективним для країни. До них належать операції з метою оптимізації умов інвестування, ухилення від оподаткування, легалізації коштів тощо. За експертною оцінкою, щорічні обсяги непродуктивного відпливу капіталів з України становлять 3-4 млрд. дол. США. З 1991 р. вивезено понад 50 млрд дол. США;

□ масштабне, системне рейдерство, в Україні рейдерство набуло надмірного цинізму й агресії, перетворилося на справжню суспільну катастрофу, яка не тільки загрожує розвиткові економіки, а й робить сумнівним перспективи існування та розвитку в Україні середнього та малого підприємництва. Рейдерство набуло системного характеру, оскільки до схем протиправного привласнення підприємств нерідко залучалися державні та правоохоронні органи, суди, державна виконавча служба тощо;

□ процедурна переобтяженість ведення господарської діяльності, що стримує процес активізації підприємницького потенціалу країни та живить поширення корупції. За переважною більшістю показників кількість процедур, необхідних для провадження підприємницької діяльності, перевищує в Україні показники розвинутих країн та країн-сусідів у 2-3 рази;

□ недостатні визначеність і захищеність прав власності в Україні. 70 % приватизованих підприємств (частин підприємств) набули нового власника з використанням позаконкурсних процедур (вкуп об'єкта приватизації – 52 %; вкуп майна, зданого в оренду з викупом – 18 %). Зберігається й висока частка підприємств (юридичних осіб), що мають формальний статус підприємств державної форми власності, проте з управлінсько-господарських підстав до таких не належать чи з різних причин не позбулися цього статусу автоматично при фактичній зміні права власності;

□ незбалансованість механізмів вирішення корпоративних суперечок у судовому і позасудовому порядку.

Відтак реалізація реформ попри певну, ситуативну позитивну динаміку залишається обмеженою, реформи поступово уповільнюються. Поза увагою опинилися принципові питання розвитку інституційного базису національної економіки. Це продовжує підтримувати такі вади як обмежений доступ підприємств до фінансових ресурсів, корупція і неефективність органів державної влади в процесах дерегуляції.

Висновки. Основне завдання – це інституціональне забезпечення дерегулювання економіки, а саме: інституціонально-правове, інституціонально-організаційне та інституціонально-кадрове.

Глибокий аналіз реальної ситуації, вивчення науково-практичних досліджень в цій галузі, зокрема фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, можна виділити першочергові завдання державної політики в сфері дерегулювання підприємницького середовища. Зокрема, до них належать:

1. Перегляд статусу регуляторної політики та визначення її як важливої міжвідомчої політики. Для цього заходи щодо реалізації регуляторної політики має бути оформлено у вигляді самостійної державної цільової програми з акцентом на підвищення спроможності основних регуляторів здійснювати кількісний обрахунок вигід та витрат.

2. Подальший перегляд і зменшення кількості регуляторних актів, скасування застарілих і неактуальних; скасування недоцільних та економічно невиправданих документів дозвільного характеру та усунення дублюючих функцій на кожному етапі дозвільної процедури.

3. Встановлення однозначного статусу і вичерпних повноважень Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва у системі органів державної влади в Україні. Доцільно наділити Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва функціями контролю за впровадженням законів, покликаних забезпечувати дерегуляцію.

4. Подальше суттєве скорочення числа видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, і активніше використання для їх державного регулювання інших інструментів державної політики (квотування, патентування тощо). Уніфікація адміністративних процедур ліцензування у різних законах, що регулюють систему ліцензування через зведення

до єдиного закону визначення змісту і переліку обов'язкових процедур ліцензування без спеціальних виключень.

5. Скорочення супутніх для дозвільних і реєстраційних процедур послуг шляхом перетворення їх провадження у технічну площину через автоматичне узгодження форм документів, поданих підприємцями, без їх повторного переоформлення.

6. Забезпечення фактичної реалізації прийнятого раніше принципу «єдиного вікна» та розширення можливостей електронного адміністрування, особливо у сфері податкової та фінансової звітності.

7. Сприяти зменшенню надмірно високим витратам часу на виконання податкового обов'язку, а саме: збільшити тривалість базових податкових періодів; спростити податкову звітність та форми податкового обліку за основними податками і зборами; запровадити безкоштовні версії програмного забезпечення тощо.

8. Критичне зниження рівня трансакційних витрат суб'єктів бізнесу. Для цього державна політика має носити ширший характер із використанням не лише інституційних, а й економічних та організаційних засобів, спрямовуватися на подолання витрат, пов'язаних з доступом суб'єктів малого і середнього підприємництва до ринків, прав діяльності, господарських ресурсів, ринкової інфраструктури, інформації, управлінських технологій, інвестицій та інновацій.

9. Продовження роботи з підвищення рівня прозорості і ефективності дозвільної системи шляхом посилення контролю та відповідальності посадових осіб дозвільних органів, удосконалення роботи місцевих дозвільних органів (посилення їх спеціалізації за видами дозволів, диференціації дозвільних заявок щодо спрощення процедур і термінів погодження документів дозвільного характеру невеликим об'єктами, впровадження принципу затвердження дозвільних заявок за замовчуванням, внесення до порядку проходження дозвільних документів вимоги щодо попередньої письмової оцінки адміністратором дозвільного офісу пакету документів, який подається підприємцем), створення органу з контролю та моніторингу дозвільної системи, популяризація досвіду проходження дозвільних процедур та підвищення рівня обізнаності підприємців щодо прав і обов'язків дозвільних адміністраторів та посадових осіб дозвільних органів

10. Удосконалення системи державного нагляду (контролю), а саме: забезпечення прозорості та відкритості процедур реалізації державного контролю за поточною діяльністю суб'єктів господарювання, перехід на здійснення превентивних заходів потенційного зловживання механізмами саморегулювання підприємницького середовища; заміна державного нагляду (контроль) в окремих сферах господарської діяльності дієвим механізмом відшкодування суб'єктами господарювання шкоди, завданої фізичним, юридичним особам, державі чи навколишньому природному середовищу, внаслідок порушення встановлених правил чи норм; введення відповідальності для органів державного нагляду (контролю) за збитки, заподіяний суб'єктові господарювання неправомірними діями та порушеннями процедури здійснення державного нагляду.

11. Спрощення порядку митного оформлення товарів, створення сприятливих умов для розвитку експорту та передбачення певних обмежень для втримання імпорту.

12. Підвищення самостійності органів місцевого самоврядування у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів та використанні з них коштів. Запровадження в системі місцевого самоврядування інституту «антикорупційного омбудсмена», підзвітного місцевій раді.

13. Подальше поширення практики електронного надання адміністративних послуг для бізнесу на усій території України шляхом уніфікації форм і документів для різних органів державної влади щодо надання типових адміністративних послуг чи їх модифікацій. Розвиток в Україні електронного урядування, розроблення та впровадження механізмів інтерактивного зв'язку між владою, підприємствами та організаціями на рівні центральних та регіональних органів державного управління.

14. Надання інформаційно-консультаційної підтримки населення щодо започаткування власного бізнесу, покращення соціально-психологічного та організаційно-професійного середовища підприємницької діяльності через існуючу мережу обласних та районних центрів зайнятості, агенції регіонального розвитку, навчання і тренінги для населення, надання фінансової та організаційної підтримки організацій, що реалізують навчально-просвітницькі заходи у сфері підприємництва.

15. Здійснення системної адміністративної реформи, реформування правоохоронної системи та інституційного базису боротьби з організованою злочинністю, яке не можливе без відмови від депутатської недоторканості, хоча би у частині кримінального права. Такій реформі повинна передувати зміна системи кримінальної юстиції. У цьому контексті слід скористатися досвідом Грузії (не лише люстрація правоохоронців, державних службовців, а й істотне підвищення заробітної плати та високі соціальні гарантії з одночасним підвищенням рівня їх відповідальності за протиправні дії).

Реалізація цих та інших заходів щодо дерегуляції економіки сприятиме не лише активізації підприємницької діяльності, а значно вплине на зміцнення економічної безпеки України.

Література:

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013. № 1277. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
2. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
3. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саенко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
4. Індекс «Ведення бізнесу» (Doing Business). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/10/21/3682>; або <http://Russian.doingbusiness.org/rankings>
5. Механізми розвитку підприємництва в умовах посткризового відновлення економіки України: аналіт. доп. / Д. С. Покришка, Я. А. Жаліло, Д. В. Ляпін, Я. В. Белінська [та ін.]. – К.: НІСД, 2010. – 72 с.
6. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. 576 с.

Варналій З.С., докт. екон. наук, професор кафедри фінансов Київського національного університету імені Тараса Шевченка, **Панасюк А.В.**, доцент кафедри аудита і економічного аналізу Національного університету ГНС України

Дерегулирование экономики как фактор укрепления экономической безопасности Украины. В статье исследованы объективную необходимость и сущность дерегулирование экономики как фактора укрепления экономической безопасности Украины. Определено, что главной целью дерегулирования экономики является создание гибкой системы вмешательства органов государственной власти в экономические процессы, уменьшение государственного влияния в механизм общественного воспроизводства и административно-правового регулирования предпринимательских отношений. Раскрыты основные институциональные препятствия реализации политики дерегуляции предпринимательской деятельности. Предложены первоочередные задачи государственной политики в сфере дерегуляции экономики Украины.

Ключевые слова: дерегулирование экономики, дерегулирование предпринимательской деятельности, экономическая безопасность, бизнес-среда, административно-правовое регулирование.

Varnali Z.S., Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv, **Panasyuk O.V.**, Associate Professor of the Department of Audit and Economic Analysis, National University of State Tax Service of Ukraine

Deregulation of the economy as a factor of strengthening the economic security of Ukraine. The article deals with an objective necessity and essence of deregulation of the economy as a factor of strengthening the economic security of Ukraine. The main goal of deregulation is to create a flexible system of intervention of public authorities in economic processes, reduction of state influence in the mechanism of social reproduction and the administrative-legal regulation of business relations. Main institutional obstacles to the implementation of the policy of deregulation of business activities are revealed. The priorities of the state policy in the area of deregulation of the economy of Ukraine are proposed.

Key words: deregulation, deregulation of entrepreneurial activity, economic security, business environment, administrative-legal regulation.

УДК 338.49.025.3:711.553.4](477)(045)

Власова В.П.,

старший викладач кафедри економіки і менеджменту,
Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Концесія як інструмент оновлення портової інфраструктури

В статті визначено, що концесія є одним із ефективних інструментів оновлення портової інфраструктури. Автором запропонована загальна схема проведення концесійного конкурсу в морських портах України. Розглянуто основні організаційні типи концесій, визначено переваги концесії в морських портах. Одним з ключових питань концесійної діяльності у морських портах є визначення тривалості концесійної угоди та розміру концесійних платежів. На основі аналізу світового досвіду визначено чинники які необхідно враховувати при визначенні терміну концесії та розміру платежів.

Ключові слова: морський порт, портова інфраструктура, державно-приватне партнерство, концесія, концесійні платежі.

Постановка проблеми. Морські порти є капіталомісткими об'єктами господарської діяльності. Для їх створення, підтримки і розвитку потрібні значні фінансові, матеріальні і інші ресурси. В усьому світі концесія активно використовується як інструмент оновлення портової інфраструктури. В процесі передачі портових потужностей в приватні руки, перед управлінням порту постають три основних фінансові питання: по-перше — мінімально допустимий рівень тарифів на послуги, які надаються концесіонером, по-друге — вартість прав, переданих приватному партнеру через механізм концесії (тобто розмір концесійних платежів), і, нарешті, - спосіб стягнення концесійних платежів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми оновлення транспортної інфраструктури взагалі та зокрема в морських портах займалася велика кількість вчених, серед яких відзначимо роботи В.Г. Варнавського, М.К. Ільницького, О.М. Котлубая, В. І. Краєва, С. В. Крижановського, В. І. Чекаловця, О.К. Афанасьевої, В. О Варваренка [1-6]

Невирішена раніше частина загальної проблеми. При використанні концесії як інструменту оновлення портової інфраструктури виникають питання пов'язані з визначенням терміну дії концесійної угоди та розмірів платежів. У світовій портової практиці використовується різні підходи до вирішення даного питання, тому необхідно проаналізувати світовий досвід та визначити прийнятні моделі для вітчизняних морських портів.

Метою статті є аналіз концесійної діяльності в морських портах та вивчення основних підходів до визначення тривалості концесійної угоди і розміру концесійних платежів у морських портах.

Виклад основного матеріалу. Практичний досвід господарювання морських портів показує, що серед багатьох джерел фінансування модернізації та оновлення об'єктів портової інфраструктури концесія є найбільш привабливим інструментом залучення коштів.

Концесії в морських торговельних портах – це інструмент створення, модернізації, експлуатації об'єкта портової інфраструктури за рахунок коштів приватного інвестора .

При укладенні концесійної угоди обумовлюються умови, процедура, термін концесійної угоди та наслідки перегляду тарифів. Нами запропонована загальна схема проведення концесійного конкурсу в морських портах, що наведена на рис. 1. За цією схемою відбувається визначення та уточнення терміну концесії та розмірів платежів ще на стадії відбору претендентів, що дасть можливість зменшити ризики та захистити інтереси всіх учасників.

Надані державі приватним сектором послуги у сфері транспортної інфраструктури диференціюються залежно від обсягу прав власності які передаються концесіонеру, інвестиційних зобов'язань сторін, поділу ризиків між суб'єктами, відповідальності за різні види робіт. З урахуванням цих факторів у роботах [1, 4, 7] виділяються наступні організаційні типи концесій:

Рис. 1 Загальна схема проведення концесійного конкурсу в морських портах
Джерело: складено авторам

ВОТ (Build, Operate and Transfer): «Будівництво, управління, передача», концесіонер здійснює будівництво та експлуатацію об'єкта інфраструктури протягом концесійного терміну, по закінченні якого об'єкт повертається державі.

ВТО (Build, Transfer and Operate): «Будівництво, передача, управління», концесіонер буде об'єкт інфраструктури та передає його до державної власності відразу після завершення стадії будівництва. Після прийому державою об'єкта він згідно з концесійним договором передається йому в оперативне управління.

ВОО (Build, Own and Operate): «Будівництво, володіння, управління», так званий «грінфілд» проект (Greenfield project). Концесіонер буде об'єкт інфраструктури та управляє ним на правах володіння й користування. Термін концесії не фіксується.

ВООТ (Build, Own, Operate and Transfer): «Будівництво, володіння, управління, передача» - проект типу «грінфілд». Різновид попереднього типу концесії з тією різницею, що концесіонер володіє і використовує об'єкт інфраструктури протягом обумовленого в контракті періоду часу, після закінчення якого об'єкт повертається державі.

Lease contract: лізинговий контракт (близький за змістом до орендним договором і традиційної концесії). Відрізняється від традиційної концесії тим, що об'єкт інфраструктури не збудовано орендарем (лізинговою компанією), а надходить у його розпорядження від держави.

Орендар, таким чином, несе відповідальність за обслуговування об'єкта, отримує винагороду від користувачів та здійснює платежі державі за користування майном (орендна плата), які призначені для того, щоб компенсувати вкладені державою інвестиції.

Service contract: Контракт на обслуговування. Головна особливість що відрізняє його від зазначених вище типів концесії, полягає в тому, що концесіонер отримує від держави управління та обслуговування вже готовий об'єкт.

Brownfield contract: «браунфілд» контракт. Предметом виступає концесії діяльність по розширенню, відновленню або реконструкції існуючого інфраструктурного об'єкта, не включає стадію нового будівництва.

Саме з останніх двох моделей концесії в Україні, на нашу думку, почнуть реалізовуватись проекти ДПП в морських портах.

Визначення складу концесій, їх масштабів і меж є прерогативою уряду і залежить від багатьох специфічних для кожної галузі чинників. Розмір концесії тісно пов'язаний також з можливістю перерозподілу ресурсів концесіонером. На практиці у державних концесійних органів в процесі підготовки техніко-економічних обґрунтувань до контрактів концесії виникає проблема у представленні цього пакету привабливим для приватного сектору з фінансової точки зору. Важливим питанням, що ускладнює визначення фінансових показників концесії, є необхідність визначення земельної ділянки під концесійний об'єкт. Особливо гостро це питання стоїть для вітчизняних морських портів, оскільки не розроблена необхідна нормативно-правова база.

Одним з ключових питань концесійної діяльності взагалі і у морських портах, зокрема, є визначення тривалості концесійної угоди. Важливість цього питання і для концесіонера, і для держави пов'язана з тим, що протягом концесійного періоду державна власність переходить у володіння і користування приватного сектора. Концесійний термін може бути не достатнім для повернення вкладених інвестором засобів, а може багаторазово перевищувати його. У першому випадку збитки несе концесіонер, у другому – держава.

У роботі Литвинової Н.С.[8] запропоновано два основні підходи до визначення тривалості концесійної угоди. Перший полягає у визначенні терміну концесії, виходячи з існуючих прецедентів у світі за тривалістю концесії у даній галузі, а другий – на основі розроблених методик або переговорів з претендентами на концесію.

Світовий досвід залучення концесії в сфері портового господарства показує, що договір укладається на термін від 10–15 років (Бельгія, Аргентина, Філіппіни, Мозамбік) до 50 років (Франція). В середньому він становить 20–30 років. За результатами досліджень Європейської організації морських портів [8], тривалість двох третин концесійних контрактів – 21–40 років. При цьому 61% досліджуваних проектів був пов'язаний з будівництвом контейнерних терміналів.

Важливо підкреслити, що довготривалий період концесії забезпечує численні вигоди концесіонеру, але держава при цьому недоотримує значні суми. Отже, в кожному договорі концесії повинен бути знайдений баланс інтересів між сторонами і закріплений у тексті договору.

Тому автором були визначені переваги при укладанні договору концесії як для держави, так і для приватних інвесторів (табл.1).

Проведене експертне опитування показало, що недосконалість українського законодавства перешкоджає застосуванню ринкових механізмів надання концесії і негативно позначається на залученні потенційних інвесторів. Визначення концесійних платежів відповідно до українського законодавства не є орієнтованим на прибуток і встановлюється перед визначенням переможця концесійного конкурсу, що суперечить міжнародній практиці. У більшості випадків розмір концесійного платежу встановлюється неправильно і є іноді об'єктом численних переглядів. Це спричиняє перенесення термінів укладання концесійного договору.

Вартість передачі об'єкта в концесію залежить від його технічного стану, розміру інвестицій, які необхідно здійснити концесіонеру, розміру встановленого тарифу та норми рентабельності, терміну концесії та ряду інших факторів. У міжнародній практиці концесіонер продає свої послуги за тарифом, який складається з двох частин:

- фіксованої плати, яка за час концесії має становити суму, необхідну для повернення капітальних вкладень;
- плати за реально надані послуги, що розраховується з урахуванням їх собівартості та з урахуванням передбаченої в договорі норми рентабельності.

Таблиця 1.

Основні переваги для держави та приватного партнера при укладанні договору концесії*

<i>Основні переваги концесії в морських портах для держави</i>	<i>Основні переваги концесії в морських портах для приватного партнера</i>
Концесії знімають фінансове навантаження з держави, оскільки концесіонер здійснює всі витрати з фінансування, управління та поточного ремонту об'єктів концесії	Концесіонер одержує в довгострокове управління державні активи, що йому не належать, на пільгових умовах плати за концесію, є в деякому сенсі аналогом орендної плати.
Держава перекладає витрати з інвестування та утримання свого майна на приватний сектор, теоретично, для підвищення його ефективності.	Для збиткових та низькорентабельних об'єктів концесії, які мають важливе соціальне значення, можуть надаватися пільги щодо концесійних платежів та дотації і компенсації.
Поповнення бюджету за рахунок концесійних платежів.	Концесіонер має гарантії повернення коштів, оскільки держава як його партнер несе відповідальність за забезпечення мінімального рівня рентабельності.
дозволяють залучати приватний, в тому числі іноземний, капітал без втрати стратегічного контролю над життєво важливими системами та об'єктами	Концесіонер, володіючи свободою господарської, може прибутковість бізнесу під час дії строку концесії, при цьому термін концесії не скорочується
Концесії встановлюють довгострокові юридично оформлені, стабільні відносини між державою та концесіонером	Частина ризиків переходить до держави.

*Джерело: складено авторам на основі [1,4,6,8]

Наприклад, в Бельгії і багатьох інших країнах Європи розмір концесійних платежів становить 5-15 євро за 1 кв. м. об'єкта концесії в рік. У Нідерландах – 10-20 євро. У деяких країнах практикується також, на додаток до плати за концесію, введення додаткових плат на користь власника концесії у вигляді: 1-5 євро за кожен перевантажений (навантажений) контейнер, або 5-10% від чистого прибутку. В останньому випадку, плата за концесію встановлюється трохи нижче.

Як правило, датою початку сплати концесії вважається дата швартування першого судна під обробку на терміналі, якщо терміни будівництва були дотримані оператором. Нормальною практикою є також надання ступінчатих знижок з плати за концесію за перші рік-два експлуатації терміналу до досягнення певних обсягів перевалки. Плата за концесію виплачується щокварталу на початку кожного кварталу. У деяких країнах, оператор зобов'язаний сплатити вартість концесії за перші 5-6 років вперед, до початку будівництва. В такому випадку, він отримує повну компенсацію протягом 8-10 років після початку оперування терміналом, шляхом зменшення виплат за концесію [6]. У разі перевищення терміналом раніше заявлених обсягів перевалки контейнерів, він може отримати знижку з плат за концесію або бонус. А в разі недосягнення заявлених за графіком обсягів перевалки, на нього можуть бути накладені санкції, аж до розриву договору про концесії. Останнє може наступити якщо договір порушується оператором протягом трьох років поспіль.

Ми пропонуємо при визначенні терміну та розміру концесійних платежів у вітчизняних морських портах враховувати наступні чинники:

1. Інвестиційної привабливості морського порту;
2. Вартості об'єкта концесії;
3. Обсягу перевантажувальних робіт які здійснюватиме приватний оператор на терміналі, що знаходиться в концесії;
4. Обсягу приватних капіталовкладень;
5. Визнані хороша репутація та фінансовий стан приватного партнера.

Висновки. Отже, як показує досвід багатьох країн, одним із ефективних шляхів успішного функціонування морських портів є своєчасне оновлення портової інфраструктури. Концесія – це ефективний інструментів оновлення портової інфраструктури, проте на сьогодні немає єдиного підходу до визначення тривалості концесійної угоди та розміру

концесійних платежів. У подальшому є потреба в поглибленні дослідження та розробці практичних рекомендацій щодо визначення методики розрахунку розміру концесійних платежів в морських портах України.

Література:

1. [Варнавский В. Г.](#) Концессионный механизм партнерства государства и частного сектора / Варнавский В. Г. – М. : МОНФ, 2003. – 270 с.
2. Крыжановский С.В. Морские торговые порты Украины в рыночных условиях: Монография / Крыжановский С.В. – Одесса: Астропринт, 2008. – 184 с.
3. Чекаловец В.И. Управление портовым хозяйством Украины в рыночных условиях / В.И. Чекаловец // Судоходство. – 2007. - № 3. – С. 37-39.
4. Афанасьева О.К. Організаційно-економічні основи розвитку державно-приватного партнерства в морських портах України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.04 «економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О.К. Афанасьева. – Одеса, 2011. – 21 с.
5. Ильницкий К. Волны портовых кризисов / К. Ильницкий // Зеркало недели. – 2008. – № 16. – С. 4-5.
6. Варваренко В. О целесообразности перехода на концессионные договоры в портах Украины/ В.О Варваренко // Транспорт. – 2010. – № 25 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravda.tis.ua/pravda>
7. European PPP Report 2009 / DLA Piper, European PPP Expertise Centre (2009) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eib.org/epcc/resources/dla-european-ppp-report-2009.pdf>.
8. Литвинова Н.С. Продолжительность концессии в морских портах: европейская практика и алгоритм расчета. / Литвинова Н.С. // Восточно-Европейский журнал передовых технологий – 2013.-№5/2.
9. Кифак А. Концессия: международный опыт и украинское законодательство / А. Кифак // Порты Украины.– 2012. – № 09 (121) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://portsukraine.com/node/3059>.

Власова В.П., старший преподаватель кафедры экономики и менеджмента, Киевской государственной академии водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Концессия как инструмент обновления портовой инфраструктуры. В статье определено, что концессия является одним из эффективных инструментов обновления портовой инфраструктуры. Автором предложена общая схема проведения концессионного конкурса в морских портах Украины. Рассмотрены основные организационные типы концессий, определены преимущества концессии в морских портах. Одним из ключевых вопросов концессионной деятельности в морских портах является определение продолжительности концессионного соглашения и размера концессионных платежей. На основе анализа мирового опыта определены факторы которые необходимо учитывать при определении срока концессии и размера платежей.

Ключевые слова: морской порт, портовая инфраструктура, государственно-частное партнерство, концессия, концессионные платежи.

Vlasova V.P., Senior Lecturer of the Department of Economics and Management, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyi

Concession as a tool of the port infrastructure updating. The article determines one of the most effective tools for upgrading port infrastructure. Concessions in the commercial sea ports is used for creating, updating, operating the port infrastructure object at the expense of private investor. The article proposes a general scheme of the concession tender in sea ports of Ukraine. The author describes the main organizational types of concessions, and the benefits of concessions in seaports. The duration of the concession agreement and the size of concession payments are the key issues of the concession activities in seaports. Based on the analysis of international experience, the factors which must be considered when determining the concession period and the amount of payments are identified.

Key words: sea port, port infrastructure, public-private partnership, concession, concession payments.

УДК 338.43:631.11](477)(045)

Величко О.В.,

канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства ім. проф. І.Н. Романенка
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Використання виробничих функцій в дослідженнях ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Наслідком низької ефективності сільськогосподарського виробництва є стан і характер повільних змін у виробничих відносинах, які стримують розвиток продуктивних сил, в тому числі і ресурсного потенціалу. У статті виявлено фактори, які впливають на обсяги виробництва валової продукції в сільськогосподарських підприємствах та на їх основі побудовано виробничу функцію і, як результат, розраховано вплив окремих видів ресурсів, а саме вартості капіталу та трудових ресурсів на обсяги виробництва сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: виробнича функція, ресурсний потенціал, ефективність, використання, сільськогосподарські підприємства

Аграрний сектор – складне поєднання багатьох виробничих елементів у певну систему, метою якої є задоволення потреб суспільства у якісних і безпечних продуктах харчування. Проте, різна вартість виробничих ресурсів, неоднакова участь у технологічному процесі, відмінна віддача від використання у виробництві впливають на ефективність здійснення господарської діяльності та конкурентоспроможність економічних суб'єктів аграрного сектору.

Для отримання конкурентних переваг, підприємству вже недостатньо мати найсучасніші засоби виробництва – необхідно також володіти сучасними технологіями управління, залучати високопрофесійних працівників та постійно підвищувати ефективність праці. Вищі шанси на успішний розвиток мають ті підприємства, які володіють більшим ресурсним потенціалом. У зв'язку з цим виникає проблема, пов'язана з пошуком економічної моделі формування та ефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні дослідження теоретико-методичних засад формування, використання, оцінки та управління аграрним ресурсним потенціалом закладені такими відомими вченими-економістами, як: В.Г. Андрійчуком, Д.П. Богинею, Я.К. Білоусько, О.А. Бугуцьким, О.А. Грішнвою, М. І. Долішнім, С.М. Злупком, С.М. Квашою, П.Т. Саблуком, В.К. Горкавим, В.Я. Месель-Веселяком, Л.І. Михайловою, Г.М. Підлісецьким, В.Л. Товстопятом, А.М. Третяком, В.С. Шебанін, М.М. Федоровим, К.І. Якубою та багато іншими. Проте, незважаючи на широкий спектр науково-методичних підходів дослідження, недостатньо опрацьованими залишаються питання пріоритетних напрямів аграрної політики щодо ефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування напрямів підвищення ефективного використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах на основі побудови виробничої функції, що дасть можливість виявити міру впливу окремих видів ресурсів, а саме вартості капіталу та трудових ресурсів на обсяги виробництва валової продукції.

Виклад основного матеріалу. Проблема підвищення ефективності використання ресурсів набуває особливого значення в умовах кількісних і якісних змін функціонування АПК, які викликають і відповідні зміни ресурсовикористання. Відбуваються негативні зміни у кількості використовуваних ресурсів, порушується їх структура, тобто змінюється ресурсний потенціал сільськогосподарського підприємства.

Сукупність моделей, які використовуються в економічних дослідженнях, залежно від форми зв'язку поділяються на детерміновані і стохастичні. Одним із різновидів стохастичних моделей є виробничі функції, більшість з яких відносяться до статистичних моделей,

що виникли і розвинулися на основі методів кореляції та регресії і є логічним продовженням останніх. За масштабом охоплення об'єктів дослідження виробничі функції поділяються на макроекономічні і мікроекономічні. Макроекономічні досліджують процеси (явища) на рівні світової економіки, національного господарства, окремих її сфер, регіонів, комплексних галузей. Мікроекономічні функції виробничі функції досліджують залежності на рівні вузькоспеціалізованих галузей, об'єднань, підприємств.

Виробнича функція вперше була побудована американськими економістами Ч. Коббом і П. Дугласом у 1928 р. на підставі даних економіки США за 1899-1922 рр. [1]. Вона описує залежність обсягів виробництва від двох факторів – капіталу і праці, абстрагуючись від інших. Виробнича функція – залежність кінцевого виходу продукції чи її вартості від використання різних факторів виробництва, конкретних видів ресурсів і затрат, подана в математичній формі. Як правило, застосовують прості функції з однією або кількома змінними – лінійну, квадратичну, степеневу, показникову, гіперболічну тощо [2].

Виробнича функція задає максимальний обсяг випуску (Q), який може виробити підприємство для кожної специфічної комбінації вхідних ресурсів. В моделі поведінки фірми для спрощення аналізу ми будемо брати лише два ресурси для довгострокового періоду – працю (L) і капітал (K), і тільки один змінний фактор – працю – для короткострокового періоду. Загальний аналітичний вираз виробничої функції можна записати (1):

$$Q=f(F_1, F_2 \dots F_n), \text{ або } Q=f(K, L), \text{ або } Q=f(L). \quad (1)$$

Метод виробничої функції широко застосовують як в макро-, так і в мікроекономічному аналізі. В макроекономіці розраховують агрегатну функцію для кожної країни. Так, вчені П. Дуглас, Р. Солоу, Е. Денісон обчислювали функцію американського виробництва, Я. Тінберген здійснив відповідні розрахунки для Німеччини, Франції, Великобританії, США. На мікрорівні існують тисячі функцій виробництва, тому що кожне підприємство має свою виробничу функцію. Функції виробництва вказують на існування численних альтернативних можливостей одержання певного обсягу продукції за різних співвідношень між факторами виробництва [3].

Функцію виробництва реального підприємства можна визначити емпірично через виміри її фактичних показників. За допомогою такого аналізу підприємство і приймає рішення про вибір технологічно ефективного способу виробництва.

Функція Кобба-Дугласа має вигляд (2):

$$Q=A \cdot K^{\alpha} \cdot L^{\beta}, \quad (2)$$

де A – коефіцієнт пропорційності або масштабності;

б, в – коефіцієнти еластичності виробництва, які характеризують приріст обсягів виробництва при прирості відповідних факторів на 1%.

Функція Кобба-Дугласа має такі властивості [4]:

1) коефіцієнт A показує, на скільки відсотків зміниться обсяг випуску продукції, якщо витрати праці зміняться на 1%, а витрати капіталу залишаться незмінними. Такий показник називається коефіцієнтом еластичності випуску за витратами праці;

2) коефіцієнт P є коефіцієнтом еластичності випуску за витратами капіталу;

3) сума параметрів A + P описує масштаб виробництва.

Якщо ця сума дорівнює одиниці, маємо постійний масштаб виробництва. А це означає, що зі збільшенням обох виробничих ресурсів на одиницю, обсяг продукції також зросте на одиницю. Якщо сума менша одиниці, то масштаб виробництва спадний, тобто темпи зростання обсягу продукції нижчі за темпи зростання обсягу ресурсів. Якщо сума перевищує одиницю, маємо зростаючий масштаб: темпи зростання обсягу продукції перевищують темпи зростання обсягу виробничих ресурсів.

Параметр A у функції Кобба-Дугласа залежить від одиниць вимірювання Y, F та L і також визначається ефективністю виробничого процесу [5]. Отже, економетрична модель виробничої функції дає змогу проаналізувати виробничу діяльність, щоб визначити шляхи підвищення її ефективності. Обґрунтованість такого аналізу цілковито залежить від достовірності моделі та її адекватності відповідному реальному процесу.

Вплив багатьох чинників на результативну змінну може бути описаний лінійною моделлю, але лінійні зв'язки не вичерпують усіх можливих форм залежності між показниками. Тому при дослідженні конкретного економічного явища першочерговим завданням є пошук найточнішої аналітичної форми опису статистичного зв'язку між його показниками. Певна

форма залежності повинна мати відповідне економічне обґрунтування. Якщо вигляд залежності встановити важко, то за перше наближення до моделі все ж обирають лінійну. Звичайним математичним підходом до розв'язання задач є виокремлення специфічних класів задач або зведення задач до деякого класу і застосування відповідних методів розв'язування. Оскільки дослідження лінійних функцій має незаперечні переваги перед іншими класами функцій, то нелінійні функції намагаються передусім звести до лінійних.

Для визначення ступеню впливу на виробництво сільськогосподарської продукції окремих видів ресурсів, а саме вартості капіталу та трудових ресурсів, проведемо дослідження за допомогою виробничої функції Кобба-Дугласа за даними сільськогосподарських підприємств Кагарлицького району Київської області за 2013 рік (табл. 1).

Побудуємо неокласичну виробничу функцію Кобба-Дугласа (3):

$$Y = a_0 K^\alpha L^\beta, \quad (3)$$

де: Y – річний випуск валової продукції сільського господарства;

K – вартість капіталу;

L – чисельність зайнятих у галузі;

a_0, α, β – параметри моделі.

Виконаємо лінеаризацію виробничої функції та зведемо її до лінійної форми. Лінеаризація виконується у два кроки. Прологарифмуємо обидві частини рівняння 3 (4):

$$\ln Y = \ln a_0 + \alpha \ln K + \beta \ln L. \quad (4)$$

Таблиця 1

**Економічні показники сільськогосподарських підприємств
Кагарлицького району Київської області, 2013 р.**

№ підприємства	Валова продукція, тис. грн	Вартість капіталу, тис. грн	Чисельність зайнятих, осіб
	Y	K	L
1	1977	2250	2
2	7376	8598	40
3	16153	14310	96
4	5389	2008	10
5	8640	10712	5
6	4120	1338	4
7	20693	24095	44
8	111384	121230	313
9	852	1386	37
10	3612	818	35
11	9011	8012	63
12	78360	128245	43
13	15007	20774	30
14	27802	77211	35
15	21458	21444	71
16	6242	7836	93
17	33855	31514	142
18	3162	6728	18
19	20006	23967	183
20	8007	5649	33
21	18389	33494	87

Розраховано автором за даними звітності сільськогосподарських підприємств Кагарлицького району Київської області за 2013 р. (Ф50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств») [5].

* Підприємства, що ведуть бухгалтерський облік у повному обсязі.

Проведемо заміну змінних (5):

$$y = \ln Y; \quad x_1 = \ln K; \quad x_2 = \ln L. \quad (5)$$

В результаті цього нелінійна мультиплікативна виробнича функція (3) зводиться до наступної лінійної (6):

$$y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2, \quad (6)$$

де параметри лінійної і нелінійної форм пов'язані наступним співвідношеннями (7):

$$b_0 = \ln a_0, \quad b_1 = \alpha, \quad b_2 = \beta. \quad (7)$$

Перетворення змінних виробничої функції для подальшого оцінювання параметрів лінійної форми (6) виконується у табл. 2.

Таблиця 2

Фактичні дані сільськогосподарських підприємств Кагарлицького району Київської області, приведені до лінійної функції

№ підприємства	$\ln Y$	$\ln K$	$\ln L$
1	2	3	4
1	7,6	7,7	0,7
2	8,9	9,1	3,7
3	9,7	9,6	4,6
4	8,6	7,6	2,3
5	9,1	9,3	1,6
6	8,3	7,2	1,4
7	9,9	10,1	3,8
8	11,6	11,7	5,7
9	6,7	7,2	3,6
10	8,2	6,7	3,6
11	9,1	9,0	4,1
12	11,3	11,8	3,8
13	9,6	9,9	3,4
14	10,2	11,3	3,6
15	10,0	10,0	4,3
16	8,7	9,0	4,5
17	10,4	10,4	5,0
18	8,1	8,8	2,9
19	9,9	10,1	5,2
20	9,0	8,6	3,5
21	9,8	10,4	4,5

Побудуємо модель множинної лінійної регресії та оцінимо параметри моделі методом найменших квадратів.

В результаті регресійного аналізу отримуємо наступні показники (табл. 3 та табл. 4).

Коефіцієнт детермінації R^2 характеризує частку варіації залежної змінної, обумовлену регресією або мінливістю пояснюючих змінних. Значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,8433$ високе, що вказує про тісну функціональну залежність виробництва продукції від ресурсів. Так, $F = 48,437$ більше табличного значення критерію Фішера $F(0,05;2;21) = 4,19$, тобто рівняння регресії значуще, отже досліджувана залежна змінна Y дуже близько описується включеними в регресійну модель змінними $\ln(K)$ і $\ln(L)$.

Таблиця 3

Показники регресійної статистики

Регресійна статистика	
Множинний R	0,918313708
R-квадрат	0,843300067
Нормований R-квадрат	0,825888963
Стандартна помилка	0,489028164
Спостереження	21

Таблиця 4

Показники дисперсійного аналізу

Дисперсійний аналіз				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регресія	2	23,16613436	11,58306718	48,43461277
Залишок	18	4,304673812	0,239148545	
Разом	20	27,47080817		
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>
Y	2,504515184	0,720848527	3,474398699	0,002706228
LnK	0,689686572	0,09298782	7,416956049	7,07664E-07
LnL	0,255104039	0,106549027	0,926372037	0,366507596

На підставі отриманих даних можна вивести функцію Кобба-Дугласа для вищеописаної ситуації (8):

$$\ln Y = \ln(2,5045) + 0,6897 \ln K + 0,2551 \ln L. \quad (8)$$

На підставі отриманої моделі можна вивести виробничу функцію Кобба-Дугласа шляхом експонування (9):

$$Y = 7,0644 K^{0,6897} L^{0,2551}. \quad (9)$$

Розрахуємо теоретичні дані виробництва валової продукції від ресурсів за побудованою функцією та побудуємо графік фактичних і розрахункових значень (рис. 1).

У отриманій моделі спостерігається спадаючий ефект від масштабу, оскільки сума α і β менше 1 (становить 0,9448). Це означає, що якщо K і L збільшуються в деякій пропорції, то Y зростає в меншій пропорції.

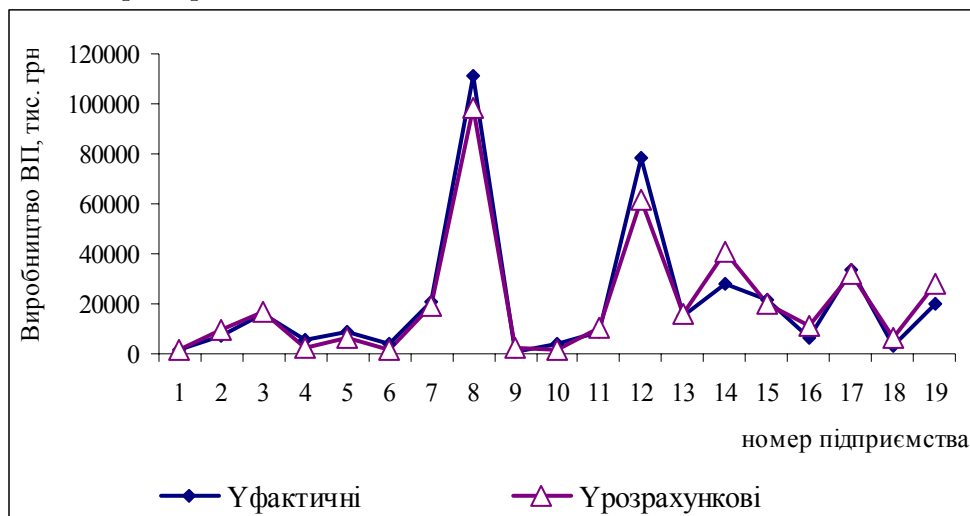

Рис. 1. Фактичні та розрахункові дані виробництва валової продукції у сільськогосподарських підприємствах Кагарлицького району Київської області

Отримана модель може бути використана для прогнозування майбутніх показників обсягів виробництва на основі відомих або очікуваних значеннях капіталу і робочої сили. Для прогнозу визначимо об'єм виробництва валової продукції в середньому при очікуваних рівнях капіталу та робочої сили (табл. 5).

Побудована виробнича функція для сільськогосподарських підприємств Кагарлицького району Київської області дала можливість виявити ступінь впливу розглянутих факторів на обсяги виробництва валової продукції. Так, в отриманій моделі спостерігається зменшення робочої сили на 5%, то це призведе до зменшення вартості валової продукції на 1,3%, зменшення робочої сили на 10% – призведе до зменшення вартості валової продукції на 2,6%, а при збільшенні вартості капіталу на 10% отримаємо 6,8% приросту валової продукції.

Таблиця 5

Об'єм виробництва валової продукції в середньому при очікуваних рівнях капіталу та робочої сили

	Середні значення	Зменшення робочої сили на 5%	Зменшення робочої сили на 10%	Збільшення капіталу на 10%
K	551619	551619	551619	606781
L	1384	1314,8	1245,6	1384
Y	421857	416373	410669	450519
Прогнозні значення до фактичного рівня, %		98,7	97,4	106,8

Спрогнозуємо чисельність зайнятих у сільськогосподарському виробництві на період до 2017 року (табл. 6 та рис. 2).

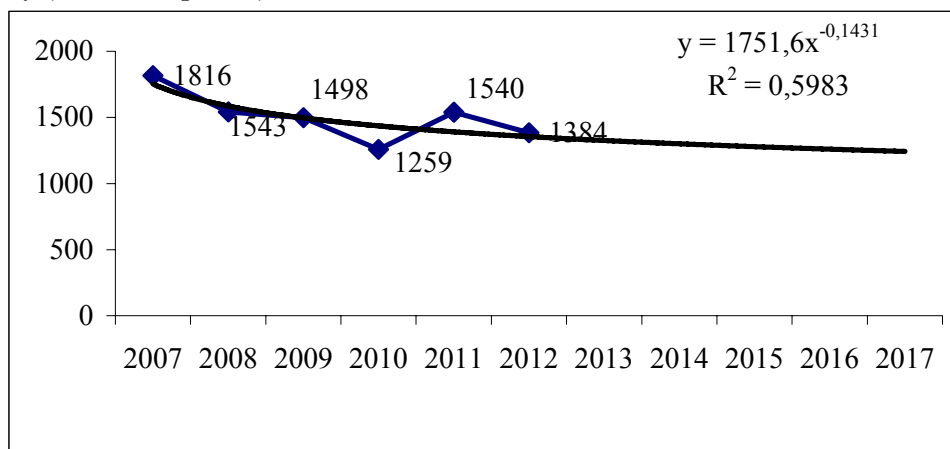

Рис. 2. Прогнозна чисельність зайнятих у сільськогосподарському виробництві на період до 2017 року, осіб.

Таблиця 6

Прогнозна чисельність зайнятих у сільськогосподарському виробництві на період до 2017 року, осіб

	Фактично							Прогноз			
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Середньо-облікова чисельність працівників	1816	1543	1498	1259	1540	1384	1326	1301	1279	1260	1243

Таким чином, дані табл. 2.6 свідчать про зменшення чисельності працівників у сільськогосподарських підприємствах і до 2017 року чисельність становитиме 1243 осіб. Отже, враховуючи тенденцію зменшення чисельності працівників у сільськогосподарських підприємствах Кагарлицького району для забезпечення приросту валової продукції на 10% необхідно збільшити вартість капіталу на 19% (табл. 7).

Запропоновані нами методичні підходи до визначення взаємозв'язку виробничої функції та використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств дозволяють визначити ефективність функціонування аграрного сектору економіки у цілому та дослідити взаємозв'язки усіх його складових елементів. Подальші дослідження мають бути спрямованими на забезпечення ресурсоощадного використання потенціалу аграрних підприємств регіону.

Таблиця 7

Прогноз виробництва вартості валової продукції при співвідношенні вартості капіталу та трудових ресурсів

	<i>За прогнозованої чисельності працівників та фактичної капітало-забезпеченості</i>	<i>За прогнозованої чисельності працівників та забезпеченні фактичного рівня виробництва валової продукції</i>	<i>За прогнозованої чисельності працівників та забезпеченні збільшення виробництва валової продукції на 10%</i>
K	551619	574000	659000
L	1243	1243	1243
Y	410451	421865	464020
Прогнозні значення до фактичного рівня, %	97,3	100,0	110,0

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, головними напрямками ефективного використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах є: забезпечення раціонального використання земельних ресурсів у аграрному секторі, а також основних матеріальних засобів; застосування ресурсозберігаючих технологій; ефективно використання трудових ресурсів; забезпечення стабільності формування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів; розвиток інноваційних процесів і впровадження їхніх результатів у забезпечення екологізації, інтенсифікації аграрного виробництва та продовольчої безпеки держави. За рахунок біологізації й екологізації інтенсифікаційних процесів можна досягти значного спаду витрат ресурсів на одиницю сільськогосподарської продукції.

Література:

1. Грабовецький Б.Є. Виробничі функції: теорія, побудова, використання в управлінні виробництвом: [монографія] / Б.Є. Грабовецький. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 137 с.
2. Климахіна О.М. Методика оцінки ресурсного потенціалу регіону / О.М. Климахіна // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 38-42.
3. Мороз О.В. Виробничі функції в економічних дослідженнях на мікрорівні / О.В. Мороз, Б.Є. Грабовецький, Ю.В. Міронова // Економічний простір: зб. наук. праць. – 2010. – № 35. – С. 112-119.
4. Онегіна В.М. Виробнича функція та граничний продукт праці / В.М. Онегіна // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка. – 2012. – Вип. 125. – С. 13-19.
5. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Кагарлицького району Київської області за 2013 р. Форма № 50-ст (річна). Державна служба статистики України.
6. Скрипниченко М.І. Модель розширеної виробничої функції для економіки України / М.І. Скрипниченко // Бізнес інформ: наук. журнал. – 2009. – № 2 (2). – С. 133-137.
7. Шарко І.О. Застосування апарату виробничих функцій для оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / І.О. Шарко, Ю.В. Пащенко // Інноваційна економіка: наук. журнал. – 2012. – № 11. – С. 60-64.
8. Шумська С.С. Інструмент виробничої функції в дослідженні української економіки / С.С. Шумська // Економіка та прогнозування. – № 4. – 2007. – С. 104-123.

Величко О.В., канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства ім. професора *И.Н. Романенко* Національного університету біоресурсів і природопольовання України

Использование производственных функций в исследованиях эффективности использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий. Следствием низкой эффективности сельскохозяйственного производства является состояние и характер медленных изменений в производственных отношениях, которые сдерживают развитие производительных сил, в том числе и ресурсного потенциала. В статье обнаружены факторы, которые влияют на объемы производства валовой продукции в сельскохозяйственных предприятиях и на их основе построена производственная функция и, как результат, рассчитано влияние отдельных видов ресурсов, а именно стоимости капитала и трудовых ресурсов на объемы производства сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: производственная функция, ресурсный потенциал, эффективность, использование, сельскохозяйственные предприятия

Velichko O.V., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Chair of Economics of Enterprise named after prof. I.N. Romanenko, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

The usage of production functions in the researches of efficiency within resource potential using of agricultural enterprises. The article reveals that the result of low efficiency of agricultural production is the state and character of slow changes in production relations which restrain the development of productive forces including resource potential. The factors of gross production volumes influence in agricultural enterprises are founded out in the article. The basis of production function is built and, as a result, the influence of capital costs and labour resources on production of agricultural goods volumes is defined.

Key words: production function, resource potential, efficiency, usage, agricultural enterprises.

УДК 336.717.021(477)(045)

Веселова М.Ю.,

аспірант кафедри економічної теорії та економіки підприємства АПСВТ

Маркетингове дослідження взаємовідносин між комерційними банками і клієнтами

У статті аналізуються результати проведеного маркетингового дослідження взаємовідносин між споживачами банківських послуг та комерційними банками України. Здійснено ранжування банків за популярністю депозитів та кредитів. За даними опитування було оцінено еластичність попиту на банківські послуги залежно від процентної ставки. Виявлені особливості та тенденції оцінки показників якості надання банківських послуг фізичним особам – клієнтам банків. Вказані основні причини незадоволення клієнтів банківськими послугами. Запропоновані шляхи удосконалення взаємовідносин між банками та їх клієнтами.

Ключові слова: банки, маркетингове дослідження, споживачі банківських послуг, якість.

Постановка проблеми. Діяльність комерційного банку значною мірою визначається споживчою поведінкою клієнтів банку, взаємовідносини з якими впливають на розробку маркетингової стратегії банку на певному сегменті ринку. Лояльне ставлення споживачів банківських послуг є основою для досягнення стабільного обсягу продажу, що у свою чергу, є важливим показником успішності діяльності організації. Лояльне ставлення клієнтів до банку означає позитивне ставлення до всього, що стосується його діяльності: надання банківських послуг, персоналу, іміджу, рекламних звернень тощо. Основою для сприятливих відносин між банком і клієнтами є позитивний досвід, який клієнт отримав під час користування банківськими послугами. Тому важливим є проведення маркетингового дослідження взаємовідносин між комерційними банками та їх клієнтами.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Значна кількість вітчизняних і зарубіжних авторів присвятили свої роботи дослідженню теорії і практики банківського маркетингу, у тому числі і взаємовідносинам між банками і клієнтами. Серед українських авторів слід назвати О. Солодку, І. Лютого [1], С. Гаркавенко [2], Л. Романенко [3], серед іноземних авторів – О. Лаврушина [4], К. Енью і Т. Воткінса [5].

Разом з тим, дане питання досить багатогранне і потребує подальших досліджень з урахуванням нинішніх умов розвитку економіки.

Мета статті – проаналізувати проведене маркетингове дослідження поведінки споживачів на ринку банківських послуг, зокрема банку «Райффазейн банк Аваль», з метою розробки рекомендацій щодо удосконалення взаємовідносин між комерційними банками та клієнтами.

Виклад основного матеріалу. З метою аналізу поведінки клієнтів банку «Райффазейн банк Аваль», визначення рівня їх лояльності до банку, а також з метою розробки маркетингової стратегії банку у лютому – місяці 2015 року було проведено маркетингове дослідження

ринку банківських послуг для фізичних осіб у м. Києві, в якому прийняли участь 500 респондентів віком від 18 до 70 років.

Респонденти представляли різні професійні сфери. Так, на працівників сфери культури, науки, освіти припадало 27,6% опитуваних, промислових підприємств – 22,5%, представників медичної сфери – 16,1%, сфери торгівлі та побутового обслуговування – 11,4%, представники сфери транспорту та зв'язку становили 10,5%, органів управління 5,2%, працівники МВС – 4,7% і працівники сільського господарства – 2%.

У структурі клієнтів за рівнем їх щомісячних доходів превалюють групи респондентів з рівнем доходу від 2 000 до 5000 грн (37,6%), а також з доходами від 5000 до 10000 грн (30%). Клієнти з рівнем доходу до 2000 грн становлять 18,8%, від 10000 до 20000 грн. – 10,4% вище 20000 грн. – 3,2%. Таким чином, більшість опитуваних клієнтів банків це споживачі, чий рівень доходу не перевищує 10000 грн на місяць (рис.1).

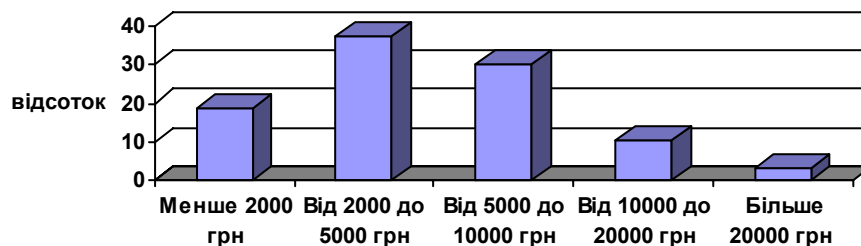

Рис.1. Розподіл респондентів за рівнем місячного доходу

Джерело: власні дослідження автора

Анкета для проведення опитування складалася з декількох блоків:

□ блок «характеристика респондента» містить питання щодо віку, професії, статі, місячного доходу, місця проживання респондента, а також структури розподілу доходу сім'ї і характеру прийняття рішення в сім'ї.

□ блок «характеристика банківських послуг» містить питання щодо популярності різних банківських послуг (депозити, пластикові карти, дорожні чеки, кредити, депозитарні послуги, обмін валют тощо).

□ блок «оцінка задоволення банком та якістю обслуговування в комерційному банку» включає питання щодо ранжування основних показників якості обслуговування та бальне оцінювання кожної послуги. У цьому блоці також з'ясовується ступень задоволення фізичними особами вибраним комерційним банком і виявляються мотиви вибору респондентом конкретного комерційного банку: надійність, якість обслуговування, процентні ставки тощо.

□ рекламний блок містить питання стосовно видів реклами, переваг рекламних каналів, зручного часу розміщення реклами на телебаченні та радіо.

За результати опитування було виявлено наступне: більше 96% респондентів користувались на момент опитування послугами комерційних банків, з них переважна більшість – послугами Приватбанку (за депозитами, кредитами і пластиковими картками). На другому і третьому місці за обсягами депозитів знаходяться Ощадбанк і Дельта банк. «Райффазен банк Аваль» за кількістю депозитів опинився на шостому місці. Що стосується такої послуги, як кредити, то після Приватбанку йдуть «Дельта банк», «Надра», «Укрсоцбанк» і «Райффазен банк Аваль». Ощадбанк за даною послугою опинився на дванадцятому місці (табл.1).

Серед банківських послуг найбільш популярними є пластикові картки для отримання зарплати, пенсії та стипендії (72%) та регулярні платежі (оплата комунальних послуг, поповнення рахунку мобільного телефону тощо) (69%). Далі за популярністю йдуть споживчі кредити (22%) і депозити (22%). Найменш популярними є такі послуги як дорожні чеки (3%) і зберігання цінностей (1%).

Опитування виявило незадоволення послугами банків більшістю респондентів. Лише 22% опитуваних повністю задоволені наданими послугами. Тому трохи більше половини опитуваних (57%) мають намір продовжувати користуватися тими чи іншими послугами банків найближчим часом. На таке рішення клієнтів банку також вплинуло погіршення фінансового стану більшості сімей та їх бажання знайти інші альтернативні шляхи захищення їх заощаджень від інфляції.

Таблиця 1

Рейтинг банків за популярністю депозитів і кредитів

№	Назва банку	Кількість респондентів, що мають депозити	№	Назва банку	Кількість респондентів, що взяли кредит
1	Приватбанк	285	1	Приватбанк	103
2	Ощадбанк	102	2	Дельта банк	98
3	Дельта банк	81	3	«Надра»	70
4	Укрексімбанк	61	4	Укрсоцбанк	54
5	Банк фінанси та кредит	31	5	Райффазен банк Аваль	23
6	Райффазен банк Аваль	24	6	Укрсиббанк	20
7	Укрсоцбанк	21	7	Альфа-банк	18
8	Альфа-банк	21	8	Банк фінанси та кредит	10
9	Промінвестбанк	10	9	Платинум банк	7
10	«Надра»	10	10	Правекс-банк	4
11	Імексбанк	9	11	ВТБ банк	3
12	Сбербанк Росії	8	12	Ощадбанк	1
13	Укргазбанк	6	13	ОТП банк	1
14	Платинум банк	4	14	Укргазбанк	1
15	«Фінансова ініціатива»	4	15	Банк Форвард	1

Джерело: власні дослідження автора

На рис.2 представлені дані про альтернативні напрями вкладу коштів населення Києва.

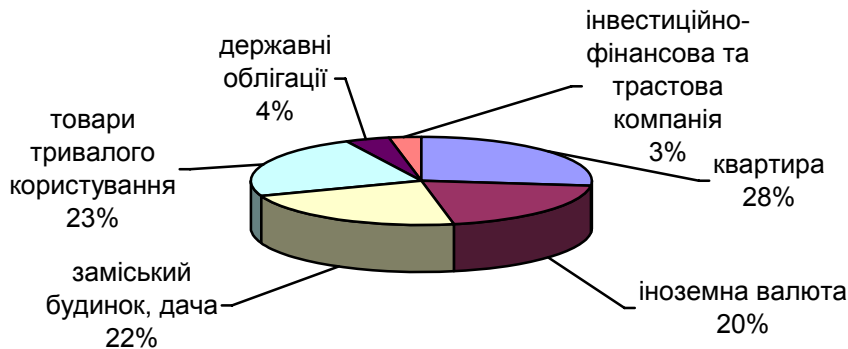

Рис. 2. Альтернативні напрями вкладу коштів населення Києва

Джерело: власні дослідження автора

Серед тих, хто виявив бажання і в подальшому користуватися банківськими послугами, найбільша кількість тих, хто готов користуватися пластиковими картками і здійснювати регулярні платежі. Близько 205 опитуваних мають намір відкрити або продовжити депозити у національній валюті (41%). Банківський кредит були готові отримати 170 опитаних киян (34%). Лише 5% опитуваних зацікавлені у такій послугі як депозитарне зберігання цінностей. Непопулярною також є послуга надання дорожніх чеків. Ця послуга зацікавила лише 1%.

За даними опитування було оцінено еластичність попиту на банківські послуги залежно від процентної ставки. На рис.3 представлені криві залежності величини попиту на депозитні послуги банків строком до одного року та кредитні послуги строком до п'яти років від нарахованих процентів.

Слід відмітити наявність на графіку так званих переломних точок попиту (20% для депозиту і 15% для кредиту), після яких криві попиту змінюють свій характер, тобто починають швидко зростати (або падати).

Третій блок питань стосувався оцінки задоволення клієнтами обраним банком та якістю обслуговування в ньому. За результати опитування було виявлено наступне.

1. Особисте спілкування («можливість отримання детальної інформації від персоналу») оцінюється клієнтами вище, ніж можливість отримання інформації про банківські продукти з рекламних листівок та буклетів.

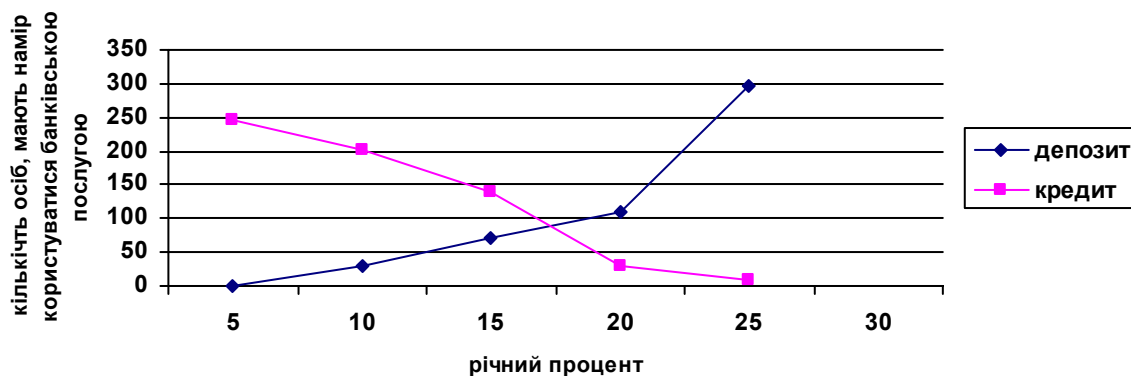

Рис. 3. Еластичність попиту на банківські послуги залежно від процентної ставки
Джерело: власні дослідження автора

2. Доброзичливість співробітників банку за значимістю для клієнтів майже не поступається їх професіоналізму.

3. «Відсутність черг» — параметр, який значимий для клієнта будь-якого сегменту, починаючи від студентів і закінчуючи пенсіонерами.

4. Пенсіонери доброзичливість цінують вище за професіоналізм працівників банку. У той час, як для категорії респондентів, що займають керівні посади, зручний графік роботи банку більш важливий показник, ніж доброзичливе ставлення персоналу до клієнтів.

5. Такі показники якості обслуговування споживачів банківських послуг, як «наявність рекламно-інформаційного матеріалу в залі в достатній кількості», і «внутрішній інтер'єр приміщення та зовнішній вигляд банку» займають найнижчий рейтинг у всіх категоріях респондентів.

6. Найбільш високі оцінки клієнти дали тим параметрам, які для них є найменш значимі, а саме «внутрішній інтер'єр приміщення банку та зовнішній вигляд банку» (8,4) та «наявність рекламно-інформаційного матеріалу в залі в достатній кількості» (7,9). Найнижчі оцінки дані показникам, які є достатньо важливими для клієнтів: «відсутність черг» (5,3), «швидкість обслуговування» (6,6). Разом з тим, у таких важливих для клієнтів показників, як «професіоналізм персоналу банку» і «доброзичливе відношення співробітників банку до клієнтів» середня оцінка досить висока – 7,7. Таким чином, клієнти мінімально оцінили важливий для них показник «відсутність черг» і максимально високу оцінку дали показнику «внутрішній інтер'єр приміщення та зовнішній вигляд банку».

Що стосується оцінки якостю обслуговування клієнтів у банку «Райффазен банк Аваль», то тут зберігається виявлена тенденція. Так, найвищий бал отримали такі показники: «наявність рекламно-інформаційного матеріалу в залі в достатній кількості» (9,2), «внутрішній інтер'єр приміщення та зовнішній вигляд банку» (8,7), «доброзичливе відношення співробітників банку до клієнтів» (8,3), а найнижчі – «швидкість обслуговування» (6,2), «зручний графік роботи» (6,4), «відсутність черг» (6,7).

З метою виявлення рівня лояльності клієнтів до банку респонденти мали визначити ступінь власної згоди із наступними твердженнями, оформленими у вигляді шкали Лайкерта: «Мені подобається бути клієнтом даного банку», «Я буду рекомендувати банк своїм родичам, знайомим і колегам». Більшість респондентів (62%) зазначили, що не можуть підтвердити, що їм подобається бути клієнтом банку. Лише 4% опитуваних повністю підтримують дане твердження. Менше половини респондентів (47%) згодні рекомендувати банк своїм родичам, знайомим і колегам.

Четвертий блок питань стосувався виявлення ефективних каналів розповсюдження реклами банківських послуг. Результати опитування показали, що найпопулярнішим джерелом отримання інформації для населення серед засобів масової інформації є телебачення, що відмітили 48% респондентів, а каналом – лідером є Інтер (30% опитуваних) (рис.4).

Найбільш ефективний час реклами під час демонстрації художнього фільму по каналу Інтер у будні дні з 19.00 до 22.00. Це відмітили 29% респондентів. У вихідні дні біля 46% респондентів дивляться програми телебачення і готові сприймати рекламу вдень з 10.00 до 19.00.

Друге місце за популярністю отримання рекламної інформації серед засобів масової інформації є спеціалізовані рекламні газети, зокрема «Метро Афіша» і «РІО». Це вказали 25%

респондентів. Лише 12 % опитуваних зазначили, що слухають рекламні оголошення по радіо. Найменш популярними джерелами отримання інформації виявилися рекламні бюлетені банків (4%) і бесіди зі спеціалістами (6%). Значною популярністю користується у киян таке сучасне джерело інформації, як Інтернет, про що зазначили 22 % респондентів.

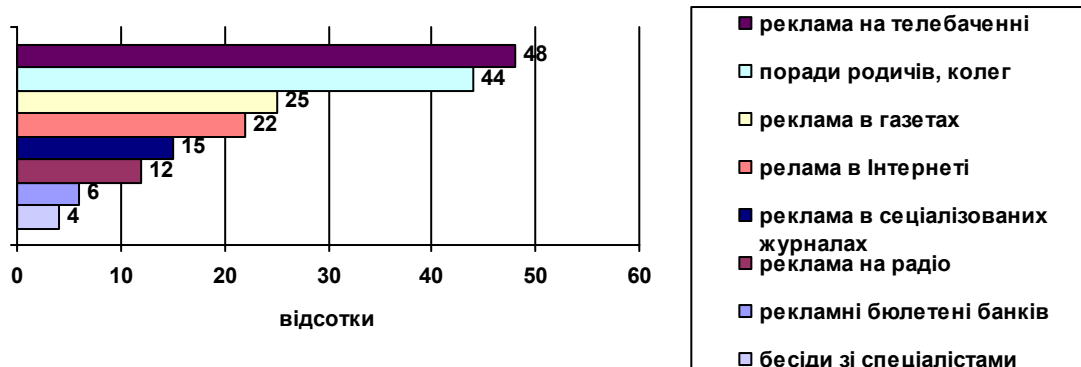

Рис. 4. Основні джерела отримання інформації споживачів про банківські послуги
Джерело: власні дослідження автора

Близько 44 % респондентів вказали, що вважають для себе зручним такий «неформальний» інформаційний канал, як думка та поради друзів, знайомих, родичів. Це певною мірою говорить про недовіру населення до традиційної реклами через велику кількість недоброчесної реклами.

Висновки. Проведене маркетингове дослідження клієнтів комерційних банків довело, що взаємовідносини між банком і клієнтами розвиваються під впливом ряду факторів. Лояльне ставлення споживачів банківських послуг до діяльності банківської установи потребує серйозної уваги з боку керівництва банку, оскільки набуває подальшого розвитку як важливий чинник конкурентоспроможності комерційного банку. Банки мають більш детально підходити до процесів вивчення мотивів покупки і поведінки споживачів банківських послуг і враховувати це при розробці маркетингової стратегії банку.

На основі проведеного аналізу з метою удосконалення взаємовідносин між клієнтами та банком «Райффазейн банк Аваль», нами розроблені наступні пропозиції, які мають бути враховані при розробці маркетингової стратегії банку:

1. Керівники банку повинні більше уваги приділяти роботі із персоналом банку, професійній підготовці співробітників.
2. Важливо сприяти подальшому розвитку консультаційного обслуговування.
3. Необхідно навчати співробітників філій банку навичкам ведення ділових переговорів та управління конфліктними ситуаціями.
4. Слід виокремити у межах організаційної структури відділ маркетингу, який відповідатиме за постійні контакти із клієнтами.
5. Необхідно проводити регулярний моніторинг рівня якості обслуговування і рівня лояльності клієнтів до банку, а також рівня інформаційного забезпечення клієнтів щодо діяльності банку.
6. Слід підвищувати рівень лояльності клієнтів до банку шляхом налагодження та підтримування відносин із ЗМІ, застосовуючи інструменти маркетингових комунікацій, включаючи пропаганду, спонсорство тощо.

Література:

1. Лютий І. Банківський маркетинг: підручн. [для студ. вищ. навч.закл.]/ І. О. Лютий, О. О. Солодка – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 776 с.
2. Гаркавенко С. Маркетинг: підручн./ С. Гаркавенко. – Київ: Лібра, 2002. – 712 с.
3. Романенко Л.Ф. Банківський маркетинг: теорія, методологія, організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. док. екон. наук: спец. 08.60.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг»/ Л.Ф. Романенко – Київ, 2002.- 23с.
4. Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования: учебное пособие / О.И. Лаврушин, О.Н. Афанансьев, С.Л. Корниенко. – М.: КНОРУС, 2005. – 256 с.

5. Ennew C., Watkins T., Wright M.: Marketing Financial Services, Butterworth-Heinemann, Oxford, UK 1991.

Веселова М.Ю., аспірант кафедри економічної теорії та економіки підприємства Академії праці, соціальних відносин і туризму

Маркетинговое исследование взаимоотношений между коммерческими банками и клиентами. В статье анализируются результаты проведенного маркетингового исследования взаимоотношений между потребителями банковских услуг и коммерческими банками Украины. Осуществлено ранжирование банков за популярностью депозитов и кредитов. По данным опроса было оценено эластичность на банковские услуги в зависимости от процентной ставки. Определены особенности и тенденции оценки показателей качества предоставления банковских услуг физическим особам – клиентам банков. Указаны основные причины неудовлетворения клиентов банковскими услугами. Предложены пути удовлетворения взаимоотношений между банками и их клиентами.

Ключові слова: банки, маркетинговое исследование, потребители банковских услуг, качество.

Veselova M.I., Post-graduate Student, the Department of Economic Theory and Economics of Enterprise, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Marketing research of relationships between commercial banks and clients. The article analyses the results of the conducted marketing research of relationships between bank services consumers and commercial banks of Ukraine. The banks are rated according to popularity of deposits and credits. Based on the results of the demand elasticity for bank services depending on bank rate is estimated. Special features and tendencies of estimation of quality indicators of bank services for individuals – bank clients are found out. The main reasons of non-satisfaction of clients by bank services are shown. The directions of improvement of relationships between banks and their clients are proposed.

Key words: banks, marketing research, bank services clients, quality.

УДК 332.64.012.23(477)(045)

Галушко В.П.,

докт. екон. наук, професор, член-кореспондент НААН України
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Економічна оцінка та методичні підходи до оптимізації ціни землі в умовах ринкової економіки

У даній статті досліджено існуючі методики й моделі визначення ціни землі у розвинутих країнах з урахуванням специфічних умов землеволодіння та землекористування, обґрунтовано фактори впливу на ціну землі у країнах з ринковою економікою: банківська норма відсотка, майбутні врожаї стратегічних культур, прогнозовані ціни на вирощену в майбутньому продукцію, прогнозовані витрати на виробництво стратегічної сільськогосподарської продукції, віддаленість земельних ділянок від центрів комунікацій і комунікаційних мереж, фактор дисконту, майбутня вартість землі, агровиробнича якість землі (бонітетна оцінка землі). Розглянуто науково-обґрунтовану економічну оцінку та методичні підходи до оптимізації ціни землі в умовах розвитку ринкових відносин в Україні. Запропоновано формули для розрахунку ціни землі в безкризовий та кризовий періоди. Обґрунтовуються умови купівлі-продажу землі, здачі її в оренду та заставу.

Ключові слова: ціна землі, ринок землі, ставка капіталізації, купівля-продаж землі, оренда землі, бонітетна оцінка землі, банківська норма відсотка.

Постановка проблеми. Перехід України до легалізації ринку землі вимагає розробки науково-обґрунтованих методів визначення ціни землі та умов переходу України до вільної купівлі-продажу землі, її оренди та застави в земельних та інших банках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед учених, які працювали над цими проблемами, слід окремо виділити: Ю.Д. Білик [1], А.С. Даниленко [1], Н.С. Кручок [2], В.В. Кулініч [1], Л.Я. Новаковський [3], К.Г. Радченко [1], М.М. Федоров [1] та інші.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є розробка науково-обґрунтованої економічної оцінки та методичних підходів до оптимізації ціни землі в умовах ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення ринкових відносин в сільському госпо-

дарстві неможливе без створення ринку землі та її економічної оцінки, які слід розглядати не з позиції обов'язковості вільної купівлі-продажу землі, а з позиції пошуку науково обґрунтованих методів для оптимальної оцінки землі в грошовому виразі. З розвитком ринкових відносин це дасть можливість перейти до вільної купівлі-продажу землі (але, на думку автора, під суворим контролем державних органів та в обмежених розмірах), науково обґрунтувати стартову ціну під час аукціонних торгів і передачі землі у заставу при одержанні кредитів у земельних та інших банках.

Адже земля — найбільша цінність для її власника. Наприклад, вартість землі типової ферми в центральній частині штату Айова США (160 га) становить близько 800 000 дол. США або 5000 дол. за 1 га ріллі. В той же час вартість типових фермерських споруд (будинок, гараж, зернові бункери, складські приміщення, сарай для великої рогатої худоби та ін.) оцінюються від 75 000 до 190 000 дол. США.

Зважаючи на те, що в багатьох країнах світу земля є товаром і об'єктом купівлі-продажу, у даній статті використано існуючі методики й моделі визначення ціни землі у розвинутих країнах з урахуванням специфічних умов землеволодіння та землекористування. Тому, насамперед, розглянемо, які фактори впливають на ціну землі у країнах з ринковою економікою, оскільки земельні угіддя є товаром і можуть продаватися на аукціоні, обмінюватися на інші товари, здаватися в оренду або заставлятися при одержанні кредитів. До цих факторів, передусім, мали б належати:

Банківська норма відсотка. Чим вища банківська норма відсотка, тим нижча ціна землі, і навпаки, чим нижча банківська норма відсотка, тим вища ціна землі, тим вигідніше вкладати гроші у землю, а не під відсотки в банк.

За низьких відсотків вигідним стає і банківський кредит для купівлі землі. Тому ціна на землю по роках може значно коливатися, на що впливають кризові явища в економіці й стабільність валютно-фінансової системи. Так, висока норма відсотка у 80-х роках у багатьох штатах США сприяла зниженню ціни на землю.

Майбутні врожаї стратегічних культур. Чим вища якість землі, тим вищі врожаї. За умови прогнозування зростання майбутньої врожайності стратегічних культур ціна на землю в момент її купівлі-продажу підвищується. Звичайно, безгосподарність або незнання технологій при оцінці врожайності культур і визначенні ціни на землю не повинні враховуватися.

Прогнозовані ціни на вироблену в майбутньому продукцію. При розгляді цього питання слід брати до уваги як внутрішні, так і зовнішні фактори. До перших належить, насамперед, можлива цінова підтримка на стратегічні культури відповідної зони. Якщо прогнозовані ціни на майбутні врожаї зростатимуть, то підвищуватиметься і сучасна ціна земельних угідь.

Прогнозовані витрати на виробництво стратегічної сільськогосподарської продукції включають усі науково обґрунтовані витрати, пов'язані з одержанням майбутнього врожаю. У випадках продажу земельних ділянок (ферм) із будівлями і технологічним обладнанням прогноуються й амортизаційні витрати. В разі купівлі-продажу землі перевага повинна віддаватися земельним ділянкам разом із будівлями та технологічним обладнанням.

Віддаленість земельних ділянок від центрів комунікацій і комунікаційних мереж. Цей фактор у ціновому виразі враховується не тільки в матеріально-грошових витратах на виробництво та збут майбутньої продукції, а й у ціні землі при необхідності її продажу в майбутньому.

Найточнішу цінову оцінку вищезазначеного фактора може враховувати тільки аукціонна торгівля.

Фактор дисконту коригує (дисконтує) вартість надходжень чистих заробітків і вартість майбутньої ціни продажу землі залежно від норми банківського відсотка протягом усього періоду використання земельних угідь (ферми).

Майбутня вартість землі. Цей фактор пов'язаний із специфічністю такого товару, як земля. А специфічність полягає в тому, що після експлуатаційного періоду з дотриманням факторів підвищення родючості земля не зношується, а її знову можна продати для подальшого використання іншими суб'єктами господарювання.

Агровиробнича якість землі (бонітетна оцінка землі). Цей показник враховує якість землі, визначену за агрономічними властивостями (вміст і запаси гумусу, елементів живлення, гранулометричний склад, поправки на клімат, еродованість, гідроморфність, солонцюватість, кам'янистість). Бонітування ґрунтів за агрономічними властивостями було вперше проведено у 1993 р. згідно із завданням Кабінету Міністрів України і бал бонітету конкретної ділянки землі є найоб'єктивнішим показником її якості.

Враховуючи вищенаведені фактори, можуть бути два методичних підходи до визначення ціни землі.

Перший враховує агровиробничу якість землі (бонітетна оцінка землі) і стабільний безкризовий розвиток економіки:

$$Ц = \frac{20 \times C \times B}{41 \times r} \times 100 \quad (1)$$

де Ц – ціна землі, яка з метою порівняння із цінами в розвинутих країнах визначається у доларах США;

20 – чистий дохід з 1 га пшениці, ц, який становить 1/3 природно-економічного потенціалу озимої пшениці з 1 га ріллі (за даними науковців 60 ц/га) при 41 балу бонітету;

Б – бонітетна оцінка землі;

41 – середньозважений бал бонітету землі в Україні;

С – середня ціна 1 ц пшениці (С = 12 дол США за 1 ц);

r – банківська норма відсотка.

Зазначимо, що при визначенні ціни землі слід брати ті культури, вирощування яких найбільш прибуткове і характерне для цієї природно-економічної зони. Наприклад, для штату Айова США такими культурами є соя, кукурудза, а для Лісостепу України – пшениця, цукрові буряки та соняшник. Розрахунки стартової ціни землі за допомогою поданої формули наведено у табл. 1.

Таблиця 1.

Стартова ціна землі в Україні залежно від природно-економічних умов господарювання (за бонітетом землі) у безкризовий та кризовий періоди

Групи господарств залежно від бонітету землі	Бал бонітету	Прогнозований чистий дохід, дол. США/га	Ціна (Ц), дол. США за 1 га орної землі	
			(r = 0.04)	(r = 0.25)
1	20	117	2925	468
2	30	175	4375	700
3	40	234	5850	936
4	50	292	7300	1168
5	60	351	8775	1404
6	70	410	10250	1640
7	80	468	11700	1872
8	90	527	13175	2108

Другий підхід, загальноприйнятій для ринкової економік враховує надходження чистого доходу в результаті використання землі та банківську норму відсотка:

$$Ц = \frac{Д}{r} \times 100 \quad (2)$$

де Д – чистий дохід від вирощування стратегічної культури;

r – банківська норма відсотка.

Другий підхід є узагальненням формули (при $n \rightarrow \infty$), запропонованої Арнольдом А. Пауленом (США, м. Еймс, Університет штату Айова), і має такий вигляд:

$$PV = \sum_{i=1}^n \frac{Y_i P_i - \sum_{j=1}^n I_{ij} C_{ij} - FC_i}{(1+r)^i} + \frac{FV}{(1+r)^n} \quad (3)$$

де: PV – нинішня ціна землі;

r – банківська норма відсотка;

Y_i - прогнозована ціна на продукцію стратегічної культури в i-му році;

P_i - прогнозований фізичний урожай стратегічної культури в i-му році;

I_{ij} - прогнозована фізична кількість j-тих вкладень (насіння, добрива, пестициди та ін.) в i-му році;

C_{ij} - прогнозована ціна одиниці j-тих вкладень в i-му році;

FC_i - фіксовані витрати (амортизація) в i-му році;

FV – майбутня вартість землі в кінці періоду її експлуатації;
 n – кількість років експлуатації землі або цикл відтворення основних засобів (у США $n=10$ рокам).

Таким чином, із створенням ринку землі в період аграрної кризи, коли ефективність вирощування стратегічних культур низька, а банківська норма відсотка висока, ціна землі буде в кілька разів нижчою порівняно з її товарним потенціалом (табл. 1).

Цей фактор слід враховувати при переході до вільної купівлі-продажу землі, визначенні стартової ціни під час аукціонних торгів і передачі землі у заставу при одержанні кредитів у земельних та інших банках.

Враховуючи те, що ціна землі прямо пропорційно пов'язана з прибутком на відповідній площі у підприємстві або в регіоні, то, оптимізуючи структуру виробництва, одночасно оптимізуємо ціну землі.

Використання математичних методів і ПЕОМ для розв'язання цієї проблеми значно скоротило час для обчислень і забезпечило одержання оптимального результату – повніше та ефективніше використовувати наявні й додатково залучені виробничі ресурси при вищому економічному ефекті.

Висновки. Розглянуті методичні підходи до визначення ціни землі дають можливість об'єктивно врахувати умови розвитку ринкових відносин в економіці України, врахувати об'єктивні фактори та періоди створення ринку землі шляхом купівлі-продажу, передачі землі в оренду та заставу при одержанні кредитів у земельних та інших банках.

Література:

1. Галушко В.П., Білик Ю.Д., Даниленко А.С. та ін. Формування ринку землі в Україні – 2-е вид., переробл. та допов. / За ред. А.С. Даниленка, Ю.Д. Білика. – К.: Урожай, 2006. – 280 с.
2. Кручок Н.С. Іпотека в Україні: стан та перспективи розвитку (Монографія) / К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2010. – 298 с.
3. Новаковський Л.Я., Третяк А.М., Добряк Д.С. Земельна реформа і землеустрій в Україні / К.: УААН, 2001. – 138 с.
4. Ціна землі / Галушко В.П. // Економіка, закон, ринок. – 1994. - №4

Галушко В.П., докт. экон. наук, профессор, член-корреспондент НААН Украины, заведующий кафедрой административного менеджмента и внешнеэкономической деятельности, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Економическая оценка и методические подходы к оптимизации цены земли в условиях рыночной экономики. В данной статье исследованы существующие методики и модели определения цены земли в развитых странах с учетом специфических условий землепользования и землепользования, обоснованы факторы влияния на цену земли в странах с рыночной экономикой: банковская норма процента, будущие урожаи стратегических культур, прогнозируемые цены на выращенную в будущем продукцию, прогнозируемые затраты на производство стратегической сельскохозяйственной продукции, удаленность земельных участков от центров коммуникаций и коммуникационных сетей, фактор дисконта, будущая стоимость земли, агропроизводственное качество земли (бонитетная оценка земли). Рассмотрены научно-обоснованную экономическую оценку и методические подходы к оптимизации цены земли в условиях развития рыночных отношений в Украине. Предложены формулы для расчета цены земли в бескризисный и кризисный периоды. Обосновываются условия купли-продажи земли, сдачи ее в аренду и залог.

Ключевые слова: цена земли, рынок земли, ставка капитализации, купля-продажа земли, аренда земли, бонитетная оценка земли, банковская норма процента.

Galushko V.P., doctor of Economics, Professor, corresponding member of NAAS of Ukraine, head of the Department of administrative management and foreign economic activity, National university of life and environmental sciences of Ukraine

Economic evaluation and methodological approaches to optimization the price of the land in the conditions of market economy. This article investigated the existing methods and models for determining the land price in the developed countries taking into account the specific conditions of land tenure and land use, justifies the factors influencing the price of land in market economies: the banking rate of interest, future strategic crops yields, projected prices for locally grown products in the future, the projected costs for the production of strategic agricultural products, distance of land from the communication centres and communications networks, the discount factor, future value of land, the quality of productive agricultural land (banten land valuation). Considered a science-based economic evaluation and methodological approaches to optimize the price of the land in the conditions of development of market relations in Ukraine. Proposed formula for calculating the price of the land in crisis-free and crisis periods. Settle the terms of the sale and purchase of land, renting it out and bail.

Key words: The land price, the land market, capitalization rate, purchase and sale of land, lease of land, banten land valuation, bank rate of interest.

УДК 330.32:005.53](477)(045)

Гераймович В.Л.,

канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів і кредиту
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Удосконалення класифікаційних ознак інвестицій та взаємозв'язок між ними

У статті розглядається розподіл видів інвестицій за класифікаційними ознаками. Встановлено зв'язки між реальними і фінансовими інвестиціями. На засадах узагальнення і обґрунтування класифікаційних підходів до визначення видів інвестицій встановлено, що в економічних системах, що розвиваються, основна частка інвестицій відноситься до реальних, у той час як у розвиненій економіці велика частина капіталовкладень представлена фінансовими інвестиціями. Між цими видами інвестицій існує тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість, що підтверджує схема конвергенції. Систематизовано класифікацію інвестицій.

Ключові слова: категорія, визначення, сутність, інвестиції, фінансові інвестиції, реальні інвестиції.

Постановка проблеми. Шлях створення теоретико-методичного забезпечення процесу прийняття інвестиційного рішення передбачає дослідження підходів до класифікації інвестицій. Детальної класифікації в економічній літературі, а особливо єдиної класифікації реальних інвестицій не існує. Найчастіше в літературі відзначено розрізнені класифікаційні ознаки без прив'язки до конкретних ознак, форм чи видів. Фактично на сьогодні відсутня єдина усталена система класифікації інвестицій.

Аналіз останніх досліджень. Питанням інвестування присвячено наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: В. В. Бочарова, І. А. Бланка, О. В. Гаврилюка, М. С. Герасимчука, А. І. Даниленка, Ю. В. Макогона, О. В. Мертенса, А. А. Пересади, В. П. Савчука, В. М. Хобти, А. С. Філіпенка та ін.

Питанням класифікації інвестицій приділяли увагу такі вчені як І.М. Бойчик, А.А. Пересяда, Л.І. Шваб, С.Ф. Покропивний, М.І. Бондар, В.І. Осипов, А.О. Єпіфанов та І.В. Сало, В.Г. Золотогооров, А.В. Воронцовський та інші. Однак й досі немає єдиної думки серед них щодо сутності поняття термінів і класифікації інвестицій.

Постановка завдання. У світі вищенаведеної проблематики та проведеного аналізу публікацій, систематизуємо методологічні підходи до класифікації інвестицій та побудуємо загальну.

Виклад основних матеріалів дослідження. Елементом теоретичного аналізу категоріального апарату інвестування є розгляд класифікаційних ознак видів інвестицій. Загальноприйнята класифікація інвестицій здійснюється за такими ознаками: за формою власності на інвестиційні ресурси – приватні, державні, змішані; за регіональною ознакою – вітчизняні, іноземні; стосовно підприємства-інвестора – внутрішні, зовнішні; за характером використання капіталу в інвестиційному процесі – первинні, реінвестиції, дезінвестиції; за джерелами фінансування – власні, залучені, позикові; за таксономічним рівнем – макрорівневі, мезорівневі, мікрорівневі; за галузевою спрямованістю – інвестиції в розрізі видів економічної діяльності відповідно до їх класифікатора; за періодом інвестування – короткострокові, середньострокові, довгострокові; за рівнем доходності – високодохідні, середньодохідні, низькодохідні, бездохідні; за рівнем інвестиційного ризику – безризикові, низькоризикові, середньоризикові, високоризикові; за рівнем ліквідності – високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні, неліквідні; за масштабом інвестування – незначні, значні, масштабні; за ступенем передбачуваності – заплановані (передбачені), незаплановані (непередбачені); за характером впливу на досягнення поставленої мети – основні, допоміжні; за ступенем обов'язковості здійснення – обов'язкові, довільні; за характером участі в інвестиційному процесі – прямі інвестиції, які припускають особисту участь інвестора у процесах вибору об'єктів і форм інвестування, вкладення капіталу й управління сформованим інвестиційним портфелем, і непрямі (портфельні) інвестиції, що здійснюються пасивними інвесторами через різного роду фінансових посередників; за організаційною формою – інвестиційний проект та інвестиційний портфель; за об'єктом вкладення –

фінансові, реальні, інноваційні й інтелектуальні [1, с. 9].

Фінансові інвестиції можна розглядати як вкладення коштів у різні фінансові інструменти (активи) – цінні папери (фондові інструменти), банківські депозити (грошові інструменти), паї (фінансове майно) тощо.

Реальні інвестиції визначають як вкладення в основний капітал і приріст матеріально-виробничих запасів (оборотного капіталу).

Інноваційні інвестиції здійснюються з метою розробки і впровадження досягнень НТП у виробництво та соціальну сферу, які приводять до кількісних або якісних їх поліпшень (вкладання у новачії).

Інтелектуальні інвестиції здійснюються в об'єкти інтелектуальної власності, що впливають з авторського, винахідницького та патентного права, у вигляді придбання виняткових прав володіння або користування (патент, ліцензія, товарний знак, право на промислові зразки та корисні моделі), у придбання науково-технічної продукції як правило у вигляді будь-яких носіїв інформації (інтелектуальних товарів у матеріальній формі – програм, методик, ноу-хау, проектно-кошторисної документації) та інформаційних послуг (експертиза, консультації), у людський капітал (витрати на освіту, програми навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу, програми та заходи соціального спрямування), у творчий потенціал суспільства.

Зазначимо, що в економічних системах, що розвиваються, основна частка інвестицій відноситься до реальних, а в розвиненій економіці велика частина капіталовкладень представлена фінансовими інвестиціями. Таке розуміння сутності реальних і фінансових інвестицій дає змогу зробити висновок, що вкладення капіталу в реальні об'єкти є характерною ознакою індустріального суспільства, у фінансові – постіндустріального. Між цими видами інвестицій існує тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість (рис. 1).

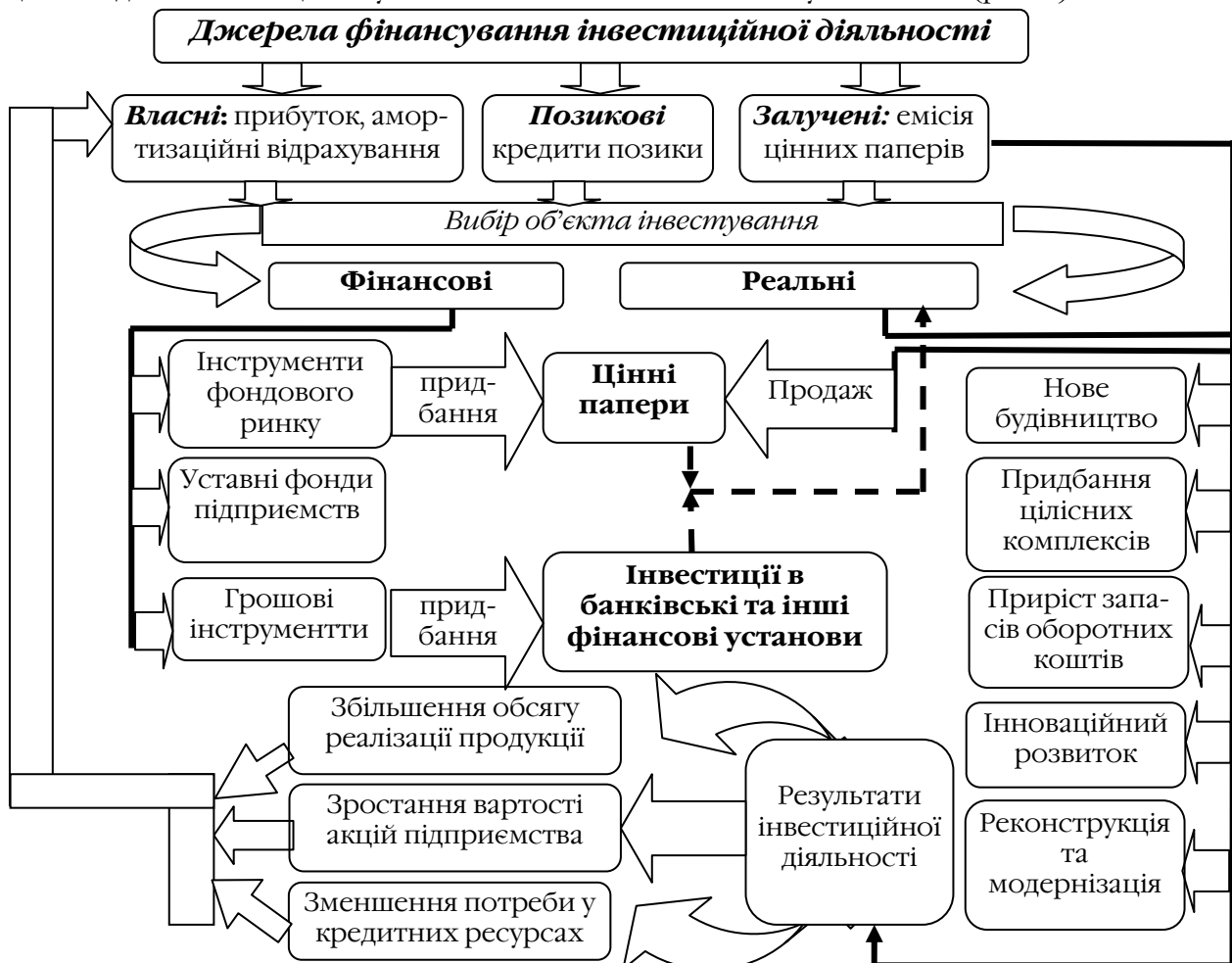

Рис. 1. Схема конвергенції між реальними та фінансовими інвестиціями
Джерело: узагальнено автором.

Так, враховуючи власні пріоритети, інвестор самостійно обирає об'єкт інвестування (реальний або фінансовий). Якщо пріоритетним для нього є здійснення реальних інвестицій, то він буде прагнути вкласти капітал у нове будівництво, придбання цілісних майнових комплексів, приріст запасів матеріальних оборотних активів тощо, для отримання (збільшення) прибутку з метою його подальшого вкладення в існуючі об'єкти інвестування.

У разі вибору фінансового об'єкта інвестування інвестор буде вкладати капітал у фінансові інструменти фондового ринку, статутні фонди спільних підприємств та доходні види грошових інструментів. При цьому шляхом придбання цінних паперів (інвестування у фінансові інструменти або у статутний капітал спільного підприємства) інвестується капітал у нове будівництво, придбання цілісного майнового комплексу або в інноваційний розвиток (шляхом придбання нових технологій на кошти, отримані від продажу цінних паперів) а відтак – у реальні об'єкти інвестування.

На нашу думку, систематизовану класифікацію реальних інвестицій можна представити наступним чином. Реальні інвестиції класифікуються також за спрямованістю дій (використання), відтворювальною та технологічною структурою. За спрямованістю дій (використання) розрізняють бруто-інвестиції та базові (додаткові) інвестиції. Бруто-інвестиції складаються із нетто-інвестицій (початкових інвестицій) та реінвестицій (поточних інвестицій). Водночас нетто-інвестиції – інвестиції, які пов'язані зі створенням (заснуванням або придбанням) нового підприємства, – розподіляються на ординарні, що спрямовуються на побудову нових об'єктів виробництва, та стратегічні, метою яких є реалізація стратегічних інвестиційних проектів.

Реінвестиції, тобто вкладення вивільнених інвестиційних коштів шляхом спрямування їх на придбання або виготовлення нових засобів виробництва з метою підтримки складу основних фондів підприємства, включають інвестиції на заміну фізично зношеного та морально застарілого виробничого обладнання, технології, а також інвестиції на капітальний та інші види ремонту основних засобів виробництва.

Базові інвестиції спрямовуються на оснащення функціонуючих підприємств засобами виробництва і включають інвестиції на розширення (екстенсивне збільшення виробничого капіталу шляхом введення нового обладнання, виробничих площ для збільшення обсягів виробництва продукції, що користується високим попитом); інвестиції на цілі проведення змін, що водночас розподіляються на інвестиції щодо раціоналізації виробництва з метою зниження витрат за рахунок модернізації технологічного устаткування або процесів та інвестиції на зміну або перехід до нової виробничої програми для збільшення частки випуску рентабельнішої продукції.

До базових відносять також інвестиції на диверсифікацію виробництва (зміна номенклатури або випуск нових видів продукції, вихід на нові ринки); інвестиції на економічну безпеку (на виживання у перспективі) – ресурси, які вкладаються у комплекс заходів щодо усунення або зменшення рівнів ризиків, (НДДКР, розробка інноваційної продукції та нових технологій, підготовка і перепідготовка кадрів, придбання контрольного пакету акцій підприємств-постачальників сировини та матеріалів, реклама тощо). Зазначимо, що поняття «реальні інвестиції» багатьма фахівцями ототожнюється з поняттям «капітальні інвестиції». Проте, на нашу думку, ієрархія економічної природи реальних інвестицій є вагомішою. Так, реальні інвестиції – це вкладення (внески) у виробничі засоби, які включають вкладення у матеріальні та нематеріальні активи. Інвестиції у матеріальні активи, передусім в основні засоби виробничого і невиробничого призначення, і є капітальними. А. А. Пересада зазначає, що реальні інвестиції являють собою вкладення в матеріальні активи – будівлі, обладнання, споруди та інші товарно-матеріальні цінності, а також нематеріальні – патенти, ліцензії, ноу-хау, технічну, науково-практичну, проектно-кошторисну документацію. Капітальні інвестиції – це частина інвестицій, спрямованих на відтворення основних засобів виробничого і невиробничого призначення, створення нових, реконструкцію і розвиток наявних основних засобів, включаючи об'єкти соціальної сфери [7, с. 133]. Тим самим матеріальна частина реальних інвестицій визначається як капітальні інвестиції. А. О. Єпіфанов та І. В. Сало дають таке визначення: «Реальні інвестиції – це спрямування на збільшення реального капіталу, яке здійснюється шляхом розширення матеріального виробництва» [4, с. 187].

В. Г. Золотогоров зазначає, що реальні інвестиції – це довгострокові вкладення капіталу у засоби виробництва і предмети споживання [5, с. 13]. Він у своєму визначенні взагалі викреслює

таку суттєву частину реального інвестування, як інтелектуальні та інноваційні інвестиції.

А. В. Воронцовський вважає, що такої форми інвестицій як реальні, взагалі не існує. Він поділяє інвестиції за трьома формами, а саме: фінансові, матеріальні та нематеріальні [3, с. 21]. Зацікавленість викликає його визначення нематеріальних інвестицій як вкладень у підвищення кваліфікації персоналу та у різні соціальні програми і заходи соціального спрямування. Ряд учених розрізняють такі форми інвестицій: інвестиції у фізичні активи; інвестиції у грошові активи; інвестиції у нематеріальні активи.

Надається таке визначення цих форм: «фізичні активи – це виробничі споруди та будівлі, а також інші види машин і обладнання з терміном використання понад один рік; грошові активи – грошові кошти; нематеріальні активи – цінності, які отримує фірма у результаті проведення програм підвищення кваліфікації, розробки торгових знаків, придбання ліцензій» [6, с. 7]. Систематизовану класифікацію інвестицій представлено на рис.2.

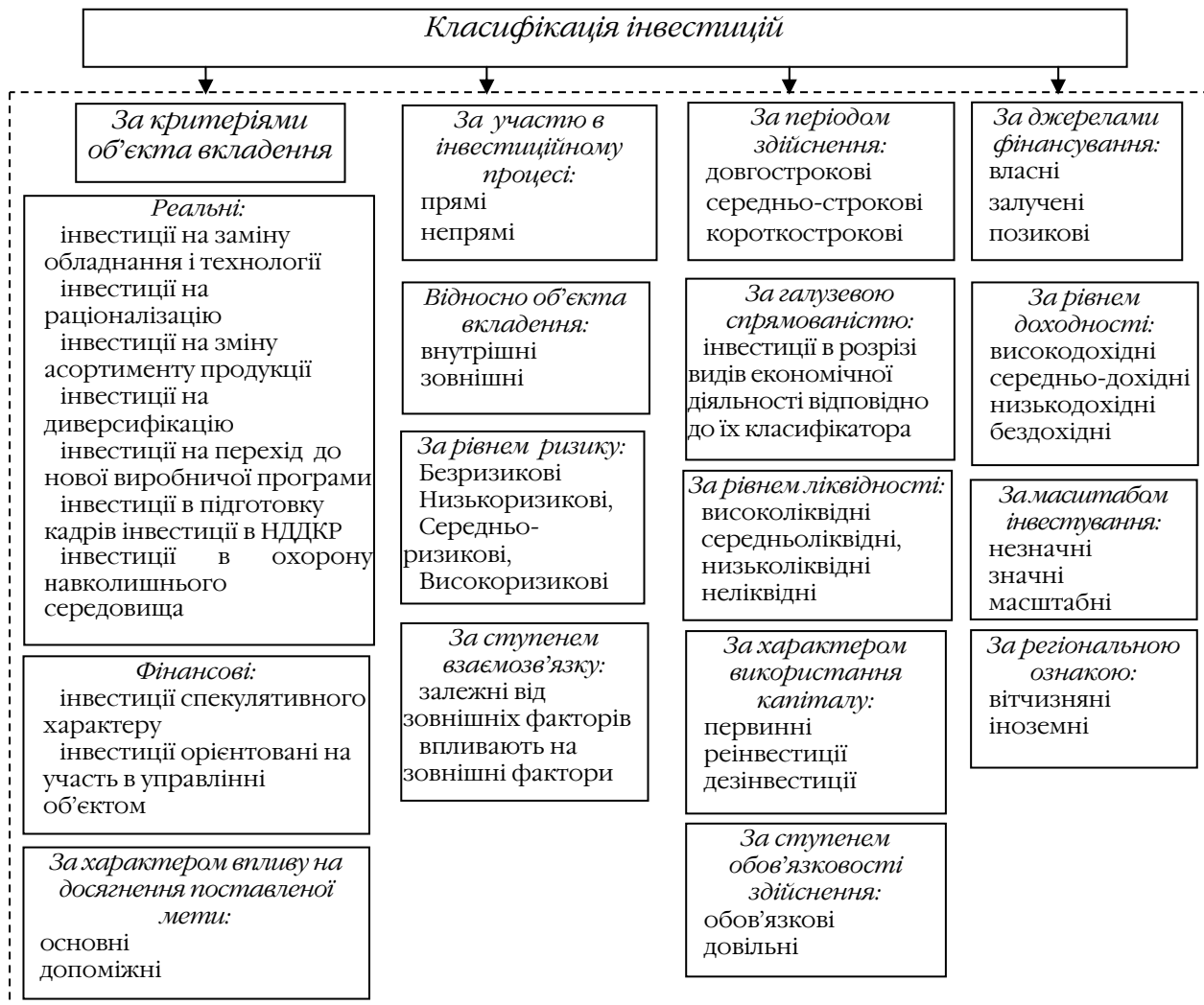

Рис.2. Класифікаційна структура інвестицій

Джерело: узагальнено автором.

Проведений аналіз сутності категорії інвестицій дає змогу класифікувати їх як економічну, виробничу, фінансову, організаційну, правову, галузеву, ліквідну та ризикову категорії. Інвестиції, як економічна категорія, виражають сутність економічних відносини суспільного відтворення, пов'язаних з розподілом ВВП, одночасним визначенням частки ВВП, що не споживається в поточному періоді, а використовується для забезпечення приросту капіталу у функціонуючій економічній системі, та присвоєння прибутку суб'єктом цих відносин.

Як виробнича категорія інвестиції – це вкладення матеріальних цінностей у реальні активи, пов'язані з виробництвом товарів або послуг, що забезпечують приріст реального капи-

талу і виражають конкретні економічні операції зі збільшення виробничих потужностей.

Інвестиції як фінансова категорія виражають економічні відносини суспільного відтворення, пов'язані із вкладанням капіталу через фінансові інструменти, зокрема акції, облигації, інші цінні папери, паї, депозити тощо, та функціонування специфічних фінансових відносин, пов'язаних з їх рухом та отриманням доходу.

Аналіз різноманітних теоретичних уявлень щодо класифікації «інвестицій» дає підстави для висновку, що інвестиції відображають розвиток економічних відносин, характерних для розвитку суспільства. На засадах узагальнення і обґрунтування класифікаційних підходів до визначення видів інвестицій встановлено, що в економічних системах, що розвиваються, основна частка інвестицій відноситься до реальних, у той час як у розвиненій економіці велика частина капіталовкладень представлена фінансовими інвестиціями.

Література:

1. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента / И. А. Бланк. – К.: Эльга – Н, Ника-центр. – 2001. – 432 с.
2. Бирман Г. Экономический анализ инвестиционных проектов / Г. Бирман, С. Шмидт; пер. с англ.; под ред. Л. Н. Бельх. – М.: Банки и биржи: ЮНИТИ, 1997. – 631 с.
3. Воронцовский А. В. Методы обоснования инвестиционных проектов в условиях неопределенности / А. В. Воронцовский. – Спб.: Изд-во С.-Петерб. у-та: ОЦЭиМ, 2004. – 182
4. Єпіфанов А. О. Регіональна економіка. / А. О. Єпіфанов, І. В. Сало. – К.: Наукова думка, 1999. – 340 с.
5. Золотогоров В. Г. Инвестиционное проектирование: учеб. пособие. / Золотогоров В. Г. – Мн.: Эксперспектива, 1998. – 463 с.
6. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України [Саблук П. Т., Кісіль М. І., Коденська М. Ю. та ін.]; за ред. М. І. Кісіля і М. Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2005. – 478 с.
7. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / Пересада А. А. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
8. Пересада А. А. Інвестиційний аналіз / А. А. Пересада, Ю. М. Коваленко, С. В. Онікієнко. – К.: КНЕУ, 2003. – 485 с.
9. Савчук В. П. Анализ и разработка инвестиционных проектов / Савчук В. П., Прилипко С. И., Величко Е. Г. – К.: Абсолют-В, 1999. – 300 с.
10. Титаренко Н. О. Теорія інвестицій: навч. посіб. / Титаренко Н. О. – К.: КНЕУ, 2000. – 159 с.
11. Холт Роберт Н. Планирование инвестиций: учеб. пособие / Н. Холт Роберт, С. Баренс; пер. с англ. – М.: Дело, 1994. – 120 с.

Гераймович В.Л., канд. экон. наук, доцент кафедры финансов и кредита Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Усовершенствование классификационных признаков инвестиций и взаимосвязь между ними. В статье рассмотрены распределение типов инвестиций за классификационными признаками. Установлены связи между реальными и финансовыми инвестициями. На основании обобщения и обоснования классификационных подходов к определению видов инвестиций определено, что в экономических системах, что развиваются, основная часть инвестиций относится к реальным, в то время как в развитых странах большая часть инвестиций представлены финансовыми инвестициями. Между этими типами инвестиций существует тесная взаимосвязь и взаимообусловленность, что подтверждает схема конвергенции. Систематизована класифікація інвестицій.

Ключевые слова: определения, сущность, категории, инвестиции, финансовые инвестиции, реальные инвестиции.

Geraimovych V.L., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance and Credit, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Improvement of investment classification features and the correlation between them. The article reveals the distribution of types of investment classification features. The links between real and financial investments are established. On the basis of generalization and substantiation of the classification approaches to defining the kinds of investments, it is proved that in economic systems of developing countries the major share of investment refers to the real investments while in developed economies a large part of the investments is represented by financial investments. There is a close interrelation and interconditionality between these types of investment which is confirmed by the scheme of convergence. Classification of investments is classified.

Key words: category, definition, essence, investment, financial investments, real investments.

УДК 338.48(477)(045)

Гладка І.В.,

канд. екон. наук, доцент кафедри економіки і менеджменту
Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Сучасні тенденції та особливості розвитку туризму в Україні

У статті обґрунтовано, що туризм є розвинутою та однією з найбільш динамічних галузей світової економіки за показниками швидкості обігу капіталу, числом зайнятих, обсягом експорту послуг та виступає як джерело доходів для національних бюджетів. У роботі визначені загальні тенденції та особливості розвитку туризму в Україні, які потрібно враховувати при плануванні дохідної частини бюджету, з однієї сторони, а з другої – при плануванні діяльності туристичних фірм для прийняття адекватних та своєчасних управлінських рішень. Визначено, що основними тенденціями розвитку туризму є: підвищення рівня комплексного обслуговування туристів, зростання індивідуалізації потреб клієнтів, зміна структури туристичних потоків, широке використання онлайн-послуг в туризмі.

Ключові слова: тенденції розвитку туризму, динаміка туристичних потоків, в'їзний та виїзний туризм.

Постановка проблеми. Туризм є розвинутою та однією з найдинамічніших галузей світової економіки. Більшої уваги до розвитку туризму заслуговує і в Україні, оскільки ця галузь може забезпечити значний внесок в економіку держави у вигляді нових робочих місць, збільшення надходжень від зовнішньоекономічної діяльності та поповнення державного бюджету через сплату податків. За останні 15 років туризм в Україні розвивався досить динамічно, питома вага якого у дохідній частині бюджету становила близько 2%. Проте, враховуючи, що в деяких країнах (Єгипет, Туреччина, Таїланд) доходи від туристичної діяльності в бюджетах становлять до 40%, потрібно якнайширше розвивати вітчизняний туризм, що дозволить не тільки збільшити доходи від туристичної діяльності, а й покращити імідж країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку туризму в Україні займалися Кифяк В.Ф., Коніщева Н.Й., Мальська М.П., Худо В.В., Кудла Н.Є., Школа І.М., Фомін Ю.В., Прочан А.О., Мацука В.М., Ротань Н.В. [1-6], проте останні сучасні тенденції розвитку туризму цієї галузі господарства потребують визначення.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Тому для врахування особливостей та сучасних тенденцій в туризмі необхідно провести аналіз розвитку туристичної діяльності, результати якого потрібно використовувати при плануванні роботи туристичних підприємств.

Постановка завдання (мета статті). Дослідити тенденції та особливості розвитку туристичної галузі України, які можна використовувати при плануванні роботи туристичних фірм, а також враховувати при плануванні бюджету країни.

Виклад основного матеріалу. Туризм протягом усієї історії свого економічного існування переконливо утримує репутацію специфічної сфери, яка динамічно розвивається у складі галузей обслуговування і посідає все більш помітне місце у світовій економіці за показником швидкості обігу капіталу, числом зайнятих, обсягом експорту послуг, як джерело доходів для національних бюджетів [1]. У сучасних умовах розвитку світової економіки туристичний бізнес, що є третім за дохідністю сектором економіки, впевнено досягає перших позицій у порівнянні з іншими галузями.

Рівень споживання туристичних послуг є одним із важливих індикаторів якості життя. Сфера послуг і, зокрема, такі її складові, як готельний комплекс, туризм та рекреаційний бізнес, здатні зробити значний внесок у зростання валового внутрішнього продукту при відносно малих витратах та коротких термінах окупності. Крім того, прискорений розвиток цієї сфери сприятиме динамічному розширенню внутрішнього ринку як основи стабільного економічного зростання в регіонах та Україні в цілому.

За оцінкою Всесвітньої туристичної організації на долю туризму припадає близько 10% світового валового національного продукту, 7% сумарних капітальних вкладень, 11% світових споживчих витрат, 5% всіх податкових надходжень, третину світової торгівлі послугами [9].

Туризм в Україні може і мусить стати сферою реалізації ринкових механізмів господарювання, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів. Італія, Іспанія, Франція, Греція, Кіпр, а також Польща, яка вже 1996 р. ввійшла в десятку країн світу за рівнем розвитку туризму, завдяки розвитку туризму зуміли за досить короткий час подолати економічну кризу.

За вкладом туристичної галузі у ВВП країни, згідно з даними Всесвітньої туристичної організації, Україна у 2013 р. посіла 129 місце в світі (табл. 1) [9].

Таблиця 1.

Вклад туристичної галузі у ВВП різних країн світу у 2013 році

Рейтинг країни за версією WTTC	Країна світу	Вклад туристичної галузі у ВВП країни, %
73	Угорщина	4,1
80	Болгарія	3,7
88	Естонія	3,4
108	Чехія	2,9
129	Україна	2,3
130	Фінляндія	2,3
142	Польща	2,1
155	Білорусія	1,8
157	Литва	1,8
172	Російська Федерація	1,4

* Джерело [9, с. 8].

Аналізуючи туристичні потоки України у 2009-2014 рр. зазначимо, що кількість іноземних громадян, які відвідували Україну у 2014 р. зменшилася по відношенню до 2013 р. на 9%, тобто на 2,33 млн. осіб. Хоча по відношенню до 2009 р. величина цього показника зросла на 8%. При цьому кількість громадян України, які виїжджали за кордон у 2014 р. скоротилася майже у два рази по відношенню до попереднього року і становила 12,7 млн. осіб. За 2009-2014 рр. кількість осіб, виїжджаючих за кордон, скоротилася майже на 20% (табл. 2) [8].

Таблиця 2.

Динаміка туристичних потоків в Україні за 2009-2014 рр., (тис. чол.)

Туристи за напрямком поїздки	Роки							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2013	2014/2009
Вїздни	20798	21203	21415	23013	24671	22438	0,91	1,08
Виїздни	15334	17180	19773	21433	23761	12711	0,53	0,82
Усього	36132	38383	41188	44446	48432	35149	0,73	0,97

* Джерело [8].

Як видно з таблиці 2, за 2009-2014 рр. загальна кількість туристів скоротилася на 3%. Показовим є те, що за 2013-2014 рр. відбулося зменшення кількості подорожуючих осіб майже на третину. Причинами цього є: складна політична та економічна ситуація в Україні, зниження купівельної спроможності громадян, стрімка девальвація національної валюти, внаслідок якої суттєво подорожчала вартість турів у гривневому еквіваленті, воєнні дії на Сході країни.

Із зазначених вище причин та у зв'язку з тим, що уряди цілої низки країн не рекомендують у даний час відвідувати Україну, відбулася переорієнтація туристичних потоків у 2014 р. що позначилося на їх структурі (рис. 1-2).

Із представлених рисунків видно, що у 2014 році по відношенню до 2013 р. помітно скоротилася частка іноземних туристів (на 6%), а також відбулося скорочення внутрішнього туризму на 7%.

За період, що аналізується, на 13% зросла частка туристів-громадян України, що виїжджали за кордон. Скорочення чисельності внутрішніх туристів пояснюється тим, що в Україні практично відсутня державна програма розвитку, підтримки та популяризації внутрішнього туризму; у вільному доступі немає туристичних каталогів з інформацією про цікаві туристичні пам'ятки та місця відпочинку в країні; співвідношення «ціна-якість» у закордонних турів набагато привабливіше. Ще не менш важливим фактором вибору відпочинку за кордоном є його «престижність» та висока якість обслуговування.

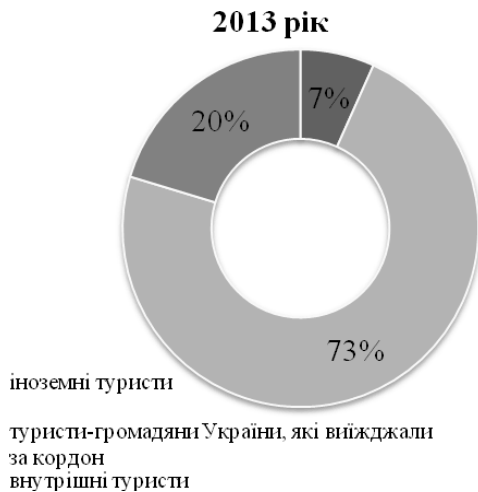

Рис. 1 Структура туристичних потоків у 2013 році

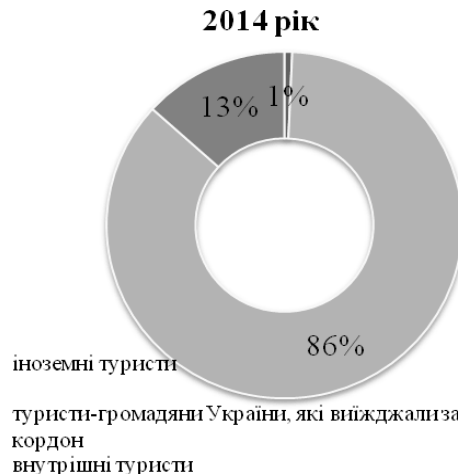

Рис. 2 Структура туристичних потоків у 2014 році

* Джерело [8].

Експерти туристичного бізнесу прогнозують, що у 2015 році частка внутрішніх туристів суттєво зросте за рахунок насичення ринку цікавими і доступними пропозиціями подорожей всередині країни [7].

Проведений аналіз туристичної галузі дозволив визначити певні особливості роботи туристичних підприємств, зокрема:

- відсутність державної програми розвитку, підтримки та популяризації внутрішнього туризму.

- сезонність роботи. Результати роботи туристичних фірм суттєво відрізняються у «високий» та «низький» сезон, що спонукає менеджмент компаній до пошуку додаткових джерел доходів у несприятливий період.

- комплексне обслуговування. Зазвичай при оформленні договору з клієнтом туристична фірма надає повний комплекс послуг (страхування, бронювання квитків на відповідний вид транспорту, бронювання відповідного типу номеру в готелі, трансфер, проведення екскурсій, оренда машин та інші за бажанням клієнта).

- індивідуалізація потреб і пропозицій для туриста. Останнім часом турист став більш вимогливим щодо якості послуг, що надаються туристичною компанією. Тому турфірми намагаються розробляти турпродукт, який би в найбільшій мірі враховував інтереси та побажання клієнта. Звичайно, це більш характерно при замовленні індивідуального туру, ніж при пропозиції так званих «масових» напрямків відпочинку.

Також нами були визначені основні тенденції розвитку туризму в Україні, що є, певною мірою, віддзеркаленням процесів, що відбуваються в туристичній галузі в світовому масштабі:

- зміна структури туристичних потоків під впливом політичної та економічної ситуації в країні;

- стрімкий розвиток інформаційних технологій в туризмі. Широке використання потенційними туристами (e-tourist) веб-ресурсів породило появу електронного туризму (e-tourism); розвиток інтелектуальних веб-сервісів для вироблення рекомендацій, які допомагають клієнту визначитися з маршрутом подорожей та інформаційних систем прийняття рішень в індустрії туризму;

- самостійне планування туристами своєї подорожі. В Україні самостійно подорожує 7% всіх туристів. За оцінками експертів їх чисельність щорічно зростає;

- перспектива впровадження безвізового режиму з країнами Шенгенської зони, що надасть можливість збільшити частку самостійних подорожей;

- формування турпродукту за видами потреб туриста:

- 1) лікування;
- 2) паломництво;
- 3) освіта;
- 4) «зелений» туризм;

- 5) гастрономічний туризм;
 - 6) бізнес-туризм;
 - 7) шопінг-туризм та інші.
- диверсифікація видів економічної діяльності турфірм;
 - найбільш ефективно працюючі турфірми диверсифікують свою діяльність, купуючи транспортні засоби (автобуси) і готелі.

Висновки. В статті обґрунтовано, що туризм є розвинутою та однією з найбільш динамічних галузей світової економіки. В Україні ця галузь може забезпечити значний внесок в економіку держави у вигляді нових робочих місць, збільшення надходжень від зовнішньоекономічної діяльності та поповнення державного бюджету через сплату податків. У роботі визначені тенденції та особливості розвитку туризму в Україні, які потрібно враховувати при плануванні доходів бюджету країни. Також їх треба враховувати при плануванні роботи турфірм для прийняття своєчасних та адекватних управлінських рішень. Визначено, що основними тенденціями розвитку туризму є: підвищення рівня комплексного обслуговування туристів, зростання індивідуалізації потреб клієнтів, зміна структури туристичних потоків, широке використання онлайн-послуг в туризмі.

Список літератури:

1. Фомін Ю.В., Прочан А.О. Світові тенденції розвитку туристичної галузі / Ю.В. Фомін, А.О. Прочан // Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. - 2013. - №17. - С. 183-191.
2. Ротань Н.В. Перспективи розвитку туристичної галузі в регіоні / Н.В. Ротань // Спец. випуск до III Міжн. турист. форуму «Херсонщина – відпочинок, лікування, подорожі в екологічних умовах Таврії», 2013, вип. 2/(3) – С. 14-20.
3. Кудла Н.Є. Менеджмент туристичного підприємства. Підручник / Н.Є. Кудла. – К.: Знання, 2012.- 343 с.
4. Мацука В.М. Сучасні тенденції та перспективи розвитку туризму в Україні / В.М. Мацука // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка, 2011, вип. 1. –С. 43-49.
5. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія і практика. Навч. пос. / М.П. Мальська, В.В. Худо. – К.: ЦУЛ, 2007, - 424 с.
6. Кифяк, В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні [Текст] // Чернівці: Книги-XXI, 2003. - 300 с.
7. Туристический сезон-2014: итоги и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://extra-news.com.ua/suspilstvo/turisticheskiy-sezon-2014--itogi2760>
8. Державний комітет статистики України. Туристичні потоки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. WTTC Travel & Tourism Economic Impact 2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/country%20reports/ukraine2014.pdf>

Гладкая И.В., канд. экон. наук, доцент кафедры экономики и менеджмента Киевской государственной академии водного транспорта имени гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Современные тенденции и особенности развития туризма в Украине. В статье обосновано, что туризм является развитой и одной из наиболее динамичных отраслей мировой экономики по показателям скорости обращения капитала, числом занятых, объему экспорта услуг выступает как источник доходов для национальных бюджетов. В работе определены общие тенденции и особенности развития туризма в Украине, которые нужно учитывать при планировании доходной части бюджета, с одной стороны, а с другой – при планировании деятельности туристических фирм для принятия адекватных и своевременных управленческих решений. Определено, что основными тенденциями развития туризма являются: повышение уровня комплексного обслуживания туристов, рост индивидуализации потребностей клиентов, изменение структуры туристических потоков, широкое использование онлайн-услуг в туризме.

Ключевые слова: тенденции развития туризма, динамика туристических потоков, въездной и выездной туризм.

Gladka I.V., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economy and Management, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy

Modern trends and peculiarities of tourism development in Ukraine. The article proves that tourism is developed as one of the most dynamic sectors of the global economy in terms of the speed of capital turnover, number of employees, volume of the export of services and acts as a source of revenue for national budgets. The paper identifies general trends and features of development of tourism in Ukraine that must be considered in the planning of budget revenues and when planning activities of travel agencies for adequate and timely managerial decisions. It was determined that the main trends of tourism development are: improving complex tourist services, the growth of individualization of customer needs, changes in the structure of tourist flows, the widespread use of online services in tourism.

Key words: developing trends of tourism, tourist flows, incoming and outgoing tourism.

УДК 364.3:311.312](477)(045)

Горна М.О.,

асистент кафедри статистики
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Статистичне дослідження діяльності фондів соціального страхування як складової економічної безпеки України

У статті проаналізовано підходи до інтегрального оцінювання рівня соціальної безпеки як складової економічної безпеки України. Запропоновано в систему індикаторів включати показники стану державного соціального страхування в Україні та співвідношення фактичних значень з відповідними пороговими значеннями. Ці показники розраховуються і використовуються в практичній діяльності органів державної статистики України, що уможлиблює побудову довгих динамічних рядів, і кожен з яких певною мірою впливає на стан економіки. Методи дослідження базуються на загальнонаукових засадах і фундаментальних положеннях економічної теорії, соціальної філософії та статистичної науки. За результатами аналізу з'ясовано необхідність здійснення статистичного забезпечення управління Фондами соціального страхування та адаптації набутого досвіду прикладної статистики до специфічних завдань реформування державного соціального страхування.

Ключові слова: соціальна статистика; економічна безпека; соціальна безпека; соціальне страхування; фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування; статистичний аналіз.

Певні закономірності у соціально-демографічному середовищі: високий рівень тіньової економіки, бідність, недоступність основних соціальних послуг, соціальне відторгнення, необґрунтована соціальна і економічна нерівність, відсутність розвинутої соціальної інфраструктури тощо, вказують на кризове становище в країні. Поряд із цим уповільнення темпів людського розвитку та військова агресія підвищують вразливість громадян і потребують концентрації зусиль та ресурсів для досягнення прогресивних якісних зрушень. Перелічені проблеми сприяли зростанню ролі соціальних фондів, та викликають розуміння того, що соціальний захист має бути невід'ємним елементом будь-яких процесів у країні. В іншому випадку наростає загроза переростання соціальної нестабільності на політичну кризу.

Методологічним аспектам соціальної статистики присвятили свої роботи багато відомих українських учених, зокрема С. Герасименко, А. Головач, В. Захожай, І. Манцуров, В. Паніотто, В. Столяров та інші. Сучасні проблеми соціальної статистики в контексті визначення механізмів реалізації державної соціальної політики стали об'єктом дослідження широкого кола українських науковців і фахівців: Е.Лібанової, І.Калачової, В.Саріогло, Л.Ткаченко, Ю.Харазішвілі та інших. Віддаючи належне вкладу науковців, зазначимо, що надзвичайно високий динамізм, притаманний реформуванню фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування України вимагає подальших наукових розробок у напрямі удосконалення статистичного аналізу соціальних процесів з урахуванням сучасних реалій.

Тож перелічені вище проблеми та особливості сучасного стану соціальної сфери підтверджують актуальність та зумовлюють необхідність проведення комплексного статистичного оцінювання державного страхування як складової економічної безпеки України.

Мета та завдання статті. Метою даної статті є статистичне забезпечення аналізу діяльності Фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування як складової соціальної безпеки держави.

Для досягнення мети було сформульовано та вирішено такі завдання:

1) доповнення системи показників соціальної безпеки, з врахуванням індикаторів стану державного соціального страхування;

2) співвідношення фактичних значень індикаторів з відповідними пороговими значеннями.

Результати дослідження. Проблеми розвитку економіки України, динамічні зміни у царині загальнообов'язкового державного соціального страхування викликають необхідність удосконалення оцінювання рівня соціальної безпеки держави з метою адекватного реагування на дестабілізуючі фактори.

Економічна безпека держави характеризується сукупністю умов, за яких забезпечуються захист національних економічних інтересів та утримання соціально-економічних параметрів у межах нормативних значень, завдяки чому національна економіка зберігає здатність задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства, генерувати інноваційні зрушення та реалізувати конкурентні переваги країни в рамках міжнародного поділу праці [1].

Категорія економічної безпеки включає сукупність взаємопов'язаних складників безпеки, основними з яких є: макроекономічна, інвестиційна, інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, соціальна, продовольча, демографічна та енергетична безпеки.

Офіційні методики оцінювання рівня економічної безпеки та рівня соціально-економічного розвитку України розроблені Міністерством економічного розвитку і торгівлі [2] та Держстатом України [3].

В цій методиці соціальна безпека визначена, як стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Проте, слід зазначити, що при оцінюванні соціальної безпеки необхідно враховувати діяльність Фондів соціального страхування. Наразі припинення страхових виплат Пенсійним фондом (пенсій), Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (допомоги по безробіттю), Фондом соціального страхування (оплати лікарняних, допомоги по вагітності, виплат у зв'язку із травматизмом на виробництві) може призвести до соціального «вибуху» в державі.

Система соціального страхування та пенсійного забезпечення охоплює біля 23 млн. застрахованих осіб та 13,8 млн. пенсіонерів або 86 % населення України. Витрати на соціальне страхування та пенсійне забезпечення в Україні в 2014 році складають близько 18% валового внутрішнього продукту.

Доцільним є враховувати рівень видатків на виплати по видах соціального страхування, рівень корупції, наповнюваність дохідної частини та рівень дефіциту кожного з Фондів соціального страхування при визначенні індикаторів соціального складника економічної безпеки. Не менша увага має приділятися й аналізу ефективності страхових ставок, від яких залежать наповнюваність дохідної частини бюджетів соціальних позабюджетних фондів та їх фінансова стабільність.

Розміри страхових тарифів загальнообов'язкового державного страхування протягом 2011–2014 рр. не змінювались. Фонд оплати праці, на який нараховуються та з яких утримуються внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за період 2002-2014 рр. зріс майже у 7 разів. Але у 2015 році очікується зниження цього показника, і у бюджетах Фондів соціального страхування закладено доходи та витрати, з урахуванням 435 млрд.грн фонду оплати праці. Слід відзначити вагомий вплив на діяльність Фондів соціального страхування депопуляції та структурних зрушень у складі населення за ознакою працездатності. За таких умов зростає демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, що ускладнює виплати пенсій Пенсійним фондом України. Високий рівень безробіття та тіньової економіки може призвести до зниження доходів Фондів, що загрожуватиме неналежним виконанням Фондами обов'язків страховиків.

За результатами аналізу сформовано перелік спеціальних показників, що розраховуються і використовуються в практичній діяльності органів державної статистики України та Фондів соціального страхування, і кожен з яких певною мірою впливає на стан соціального розвитку країни. Отже, такими показниками визначено: розмір заробітної плати; темпи зростання реального наявного доходу населення; чисельність застрахованих осіб у системі соціального страхування; чисельність зайнятого населення; фонд оплати праці, на який нараховуються страхові внески; доходи та витрати фондів соціального страхування. Було сформовано перелік порогових і фактичних показників, які наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Порогові та фактичні значення показників соціальної безпеки України

№	Індикатори	Порогові значення	Фактичні значення
			2014 рік
<i>Соціальна безпека України</i>			
<i>Стратегічні орієнтири соціального складника економічної безпеки України на рівні індикаторів*</i>			
1	Рівень використання праці	0,9374	0,8
2	Рівень оплати праці у випуску	0,2387	0,2
3	Рівень тіньової заробітної плати до офіційної, %	59,7	60
4	Рівень тіньової зайнятості до загальної зайнятості, %	15,43	20
5	Рівень видатків на освіту до ВВП, %	6,2653	5
6	Рівень видатків на охорону здоров'я до ВВП, %	3,9869	4
7	Відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму	2,8	3
8	Питома вага заробітної плати у структурі доходів населення, %	44,7638	40
9	Рівень пенсійних видатків до ВВП, %	16,8358	15
10	Рівень дефіциту ПФ України до ВВП, %	5,8736	3
11	Соціальна безпека України	0,427381	0,439231
<i>Соціальна безпека України</i>			
<i>Індикатори стану державного соціального страхування в Україні**</i>			
12	Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, %	45	49
13	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	5	8,9
14	Доходи фондів соціального страхування у % до ВВП	у країнах ЄС 4,2-14,2	18
15	Коефіцієнт природного приросту/скорочення (-) (на 1 тис.) осіб	2,8	-3,7
16	Рівень зайнятості населення, %	75	57,4
17	Темп зростання реальної середньої заробітної плати, %	100	93,5
18	Темп зростання доходів Фондів соціального страхування, %	100	106,6

*Джерело: Держстат України та Національний інститут стратегічних досліджень [5]

**Джерело: Розроблено і розраховано автором за даними Держстату України

Наведений перелік індикаторів показує, при яких значеннях досягається здатний рівень соціальної складової економічної безпеки, та наведено показники, що характеризують діяльність Фондів соціального страхування. Як видно із розрахунків індикатор соціальної безпеки вказує на критичний стан соціальної сфери, а індикатори стану соціального страхування підтверджують небезпечну ситуацію у соціальній сфері.

Рівень соціальної безпеки країни характеризується багатьма індикаторами, тому необхідно застосовувати інтегральні індекси оцінки, які б описували зміну рівня соціальної безпеки в державі, у тому числі в розрізі всіх складників та діяльності загальнообов'язкових державних фондів соціального страхування, а також забезпечували оцінку і порівняння стану економічної безпеки регіонів країни. Це потребує подальших наукових розробок у цьому напрямі.

З метою формування системи частинних показників діяльності Фондів соціального страхування можна в останній групі розширити кількість показників, оцінити щільність зв'язку між показниками за допомогою коефіцієнтів кореляції. Показники з коефіцієнтом кореляції, що перевищують значення 0,7 — виключити з переліку як несуттєві. У такий спосіб з первинного переліку можна сформувати систему показників стану загальнообов'язкових соціальних фондів, які всебічно характеризуватимуть стан державного соціального страхування.

Якісна та своєчасна статистична інформація про економічне та соціальне становище України та її регіонів необхідна для подальшого вдосконалення державного соціального страхування і прийняття виважених, науково обґрунтованих рішень щодо забезпечення сталого розвитку національної економіки та соціальної сфери. У зв'язку з цим забезпечення доступності ключових статистичних даних є необхідною умовою для подальшої міжнародної інтеграції нашої держави.

За результатами Адаптованої глобальної оцінки національної статистичної системи, проведеної представниками Європейської комісії, Європейської асоціації вільної торгівлі та Економічної комісії ООН для Європи, статистика України визнана такою, що значною мірою відповідає європейським вимогам. Водночас з визнанням досягнень результати аналізу поточного стану розвитку державної статистики свідчать про наявність сфер, в яких у подальшому необхідно поліпшити стан статистичної діяльності [17].

Слід зазначити, що відомості щодо діяльності всіх фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування висвітлено на їх офіційних веб-сайтах, але не представлено в публікаціях Держстату України.

Міністерство соціальної політики України спільно з Пенсійним фондом України та іншими фондами соціального страхування щорічно готують спеціалізоване видання «Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах», де наводяться дані за кожним видом соціального страхування.

Інформаційне забезпечення та прийняття ефективних управлінських рішень в соціальній сфері має базуватися на розгалуженій системі соціальних показників, що дозволить підвищити достовірність статистичних даних, сприятиме посиленню аналітичної функції органів державної статистики. Використання даних Державного реєстру фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів та Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування може забезпечити повноту та надійність даних, і є унікальним джерелом продукування статистичних даних. Раціоналізація вибору джерел для складення статистичної інформації з наданням переваги адміністративним даним, організації обміну даними між державними органами замість дублювання інформаційних потоків, розширить можливості статистичного забезпечення управління фондами соціального страхування. Комплексне використання даних із різних інформаційних джерел дасть змогу зменшити навантаження на органи державної статистики, підвищить якість інформаційного забезпечення аналізу системи соціального страхування.

Висновки. Події, що розвивалися в Україні протягом останніх років, призвели до значного зростання рівня корупції, кризового стану економіки, зростання соціальної напруги у суспільстві. У зв'язку з цим в Україні не були сформовані сприятливі умови для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, дальшого поступу країни як демократичної держави зі сталою та зростаючою економікою. З огляду на загострення військової агресії суттєве занепокоєння викликає, зокрема, спроможність держави забезпечити соціальну безпеку.

Розроблення ефективних науково обґрунтованих управлінських рішень щодо діяльності Фондів державного загальнообов'язкового соціального страхування в Україні неможливо без здійснення статистичного забезпечення управління. Що має відбуватись на базі комплексного дослідження діяльності кожного Фонду (по видах соціального страхування) і вивчення як внутрішнього, так і зовнішнього середовища їхнього функціонування. На сучасному етапі необхідно також стає адаптація набутого досвіду прикладної статистики до специфічних завдань реформування державного соціального страхування під час кризи та бойових дій у країні.

Література:

1. Система економічної безпеки держави / Під заг. ред. д.е.н. проф. Сухорукова А.І. / Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2010. – С. 366-394.
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України N 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
3. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку / Державний комітет статистики України, наказ № 114 від 15.04.2003 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnog/

4. Харазішвілі Ю.М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України: Аналітична записка / Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька – НІСД, вересень 2013 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1358/>
5. Харазішвілі Ю.М. Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України: аналітична записка / Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь, Д.О. Махортих; – НІСД, березень 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1501/>
6. Резнікова О.О. Обґрунтування необхідності актуалізації Стратегії національної безпеки України: Аналітична записка / О.О. Резнікова – НІСД, березень 2014 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1494/>
7. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
8. Манцуров Д.Г. Статистичне забезпечення державної антикризової економічної політики [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню к.е.н.: 08.00.10 «Статистика» / Д.Г. Манцуров – К., 2014.- 30 с. – Режим доступу – http://kneu.edu.ua/ua/science_kneu/scientific_council/d-26.006.07/07_zahischeni-dis/08.00.10/10_can_dis/10_cd_2013/
9. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України за редакцією академіка НАН України С.І. Пирожкова – К., НІПМБ, 2003. – 42с.
10. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку [Текст]: Монографія / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2010. – 251 с.
11. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики (колективна монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2014. – 380 с.
12. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) України у 2011 році: стат. бюл. / відп. за вип. І. В. Калачова. – К.: Держкомстат, 2013. – 166 с.
13. Реформування системи соціальних послуг. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua>.
14. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с.
15. Социальная статистика: Учебник /Под ред. И.И. Елисеевой. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 480 с.
16. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. кол. Е. М. Лібанова; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Умань: Візаві, 2012. – 412 с.
17. «Стратегія розвитку державної статистики на період до 2017 року», Кабінет Міністрів України; Розпорядження від 20.03.2013 № 145-р [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
18. Якість інформаційного забезпечення соціальної політики [Текст]: монографія / Лібанова Е. М. [та ін.]; [за ред. Е. М. Лібанової]. — К.: Дух і літера, 2010. — 245 с.
19. Human Development Reports 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerability and Building. - Published for the UNDP United Nations Development Programme. Доповідь про людський розвиток за 2014 рік «Забезпечення сталого прогресу людства: зменшення уразливості та формування життєстійкості» / Програми розвитку ООН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/2014-report>

Горная М.А., ассистент кафедры статистики ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

Статистическое исследование деятельности фондов социального страхования как составляющей экономической безопасности Украины. В статье проанализированы подходы к интегральной оценке уровня социальной безопасности как составляющей экономической безопасности Украины. Предложено в систему индикаторов включать показатели состояния государственного социального страхования Украины, и соотношение фактических значений с соответствующими пороговыми значениями. Эти показатели рассчитываются и используются в практической деятельности органов государственной статистики Украины, что делает возможным построение длинных динамических рядов. Каждый из показателей в определенной степени влияет на состояние экономики. Методы исследования базируются на общенаучных принципах и фундаментальных положениях экономической теории, социальной философии и статистической науки. В результате анализа установлено необходимость осуществления статистического обеспечения управления Фондами социального страхования и

адаптації придобаного досвіду прикладної статистики для задач реформування державного соціального страхування.

Ключевые слова: соціальна статистика; економічна безпека; соціальна безпека; соціальне страхування; фонди обов'язкового державного соціального страхування; статистичний аналіз.

Horna M.O., Assistant of the Department of Statistics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Self-governing (autonomous) Research University

Statistical analysis of the social insurance funds as a part of the economic security of Ukraine.

The essence and characteristics of national system of compulsory social insurance are considered in the article. The methods of organizing and planning of statistical observation of social sphere are defined. The activities of the fund of social insurance are analyzed. Methods based on general provisions and basic principles of economic theory, social philosophy and statistical science are determined. The results of analysis have shown the need for a comprehensive statistical evaluation of the status and trends of social insurance. The issues of social monitoring as a tool to support management decisions on the operation and social insurance reform are identified. The object of study is the funds of obligatory state social insurance in Ukraine. Information base of the study is the data of state statistics and reports on the performance of the funds of social security, which are published in official publications.

Key words: social statistics; economic security; social security; social insurance; Obligatory State Social Insurance Funds; statistical analysis.

УДК 338.435.012.23:635.655.042](477)(045)

Денисенко Л.С.,

аспірантка кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Варіативна оцінка ефективності функціонування ринку сої

Розглянуто цінову ситуацію на українському ринку сої, її врожайність та витрати на вирощування. Запропоновано методику розрахунку варіативної оцінки економічної ефективності вирощування сої, залежно від витрат, врожаю та ціни реалізації в умовах нестабільного ринку, яка враховує ймовірну ринкову ситуацію, технології вирощування сої, цінові фактори, оптимістичні та песимістичні умови розвитку галузі. Проведено варіативні розрахунки беззбиткової ціни реалізації сої залежно від урожайності, витрат на вирощування культури та прогнозованої кон'юнктури ринку олійних культур.

Ключові слова: Ефективність вирощування, урожайність, соя, витрати, ціна реалізації, беззбиткова ціна реалізації.

Постановка проблеми. Як показує практика, ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від рівня підготовки управлінських кадрів, їх вміння думати, проявляти творчий підхід, впроваджувати передовий досвід та прогресивні методи роботи, досягнення науково-технічного прогресу. За сучасних умов розвитку ринкових відносин дуже важливим є вивчення передових методів, які позитивно зарекомендували себе в країнах з ринковою економікою. Оскільки в сільськогосподарському виробництві соя займає вагомe місце, то доцільно буде розглянути саме ефективність її виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні й практичні аспекти економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції досліджували у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: Г. ван Хуленбрук [4], Е. Дрюмонд [1], П.В. Іванюта [8], Г.Є. Мазнев [10], Д.І. Мазоренко [10], Д. Фрейз [7], О.М. Шпичак [9] та інші.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є розробка теоретичних засад і практичного застосування методики варіативної оцінки ефективності виробництва сої залежно від кон'юнктури на ринку олійних культур.

Виклад основного матеріалу. Науковий підхід до прийняття рішень та використання сучасних методик їх опрацювання можуть і не дати конкретних рекомендацій, але дозво-

лять глибше вникнути в їх сутність, об'єктивно оцінити різні варіанти, а також розвинути інтуїцію керівника і, в кінцевому результаті, прийняти зважене рішення.

Запропоновані методичні підходи оцінки ситуацій, зокрема при вирощуванні культур, дають можливість кількісно оцінити та спрогнозувати ефективність виробництва, враховуючи оптимістичні та песимістичні умови ведення господарства: якість насіння, кліматичні умови, вчасний захист рослин, внесення мінеральних добрив, обробіток ґрунту, цінова ситуація на вітчизняному та світовому ринках та ін.

Враховуючи технології вирощування сої та їх ресурсне забезпечення (високий, достатній та задовільний рівень), застосовуючи розроблену методичку були розраховані ймовірні параметри функціонування ринку сої (табл. 1).

Таблиця 1

Методика розрахунку ефективності вирощування сої залежно від витрат, врожаю та ціни реалізації (розрахунки виконані на основі очікуваних витрат)

ЦІНА (C_i), грн./т		УРОЖАЙНІСТЬ (Y_{jk}), т/га		ВИТРАТИ (B_{kj}), грн./га	
висока (b)	6900	висока	3,3	високі	9636
середня (c)	6600	середня	2,07	середні	8672
низька (a)	6300	низька	1,6	низькі	7708
бюджетна (T_{oc})	6540	очікувана	2,28	очікувані	8479
Чистий дохід ($ЧД_{ijk}$), грн/га					
ЦІНА \ УРОЖАЙ		високий	середній	низький	очікуваний
висока		14291	5804	2561	7253
середня		13301	5183	2081	6569
низька		12311	4562	1601	5885
очікувана		13103	5059	1985	6432
Безбиткові ціни ($БЦ_{ijk}$), грн/т					
ЦІНА \ УРОЖАЙ		високий	середній	низький	очікуваний
Ціна повинна бути		2569	4096	5299	3719
Безбиткова урожайність ($БУ_{ijk}$), т/га					
ЦІНА \ УРОЖАЙ		висока	середня	низька	очікувана
Врожай повинен бути		1,23	1,28	1,35	1,3

Джерело: Розраховано автором на основі [6]

Враховуючи технології вирощування сої та ресурсне забезпечення технологій (високий, достатній та задовільний рівень) відповідно були спрогнозовані витрати на її вирощування та прогнозована врожайність (табл. 1).

Формули для розрахунків показників:

Чистий дохід:

$$ЧД_{ijk} = C_i * Y_{jk} - B_{kj}, \text{ де} \quad (1)$$

$ЧД_{ijk}$ – чистий дохід при і-тих цінах на ринку продукції, j-й урожайності та k-х витратах на вирощування продукції, грн/га;

C_i – прогнозована і-та ціна реалізації на ринку продукції, грн/т;

Y_{jk} – прогнозована і-та урожайність при k-х витратах у плановому році, т/га;

B_{kj} – прогнозовані k-ті витрати під j-ту урожайність, грн/га.

Безбиткові ціни:

$$БЦ_{ijk} = B_{kj} : Y_{jk}, \text{ де} \quad (2)$$

$B_{i,j,k}$ – прогнозована беззбиткова і-та ціна при j-й урожайності та k-х витратах на її виробництво, грн/т.

Беззбиткова врожайність:

$$B_{i,j,k} = B_{k,j} \cdot C_i, \text{ де} \quad (3)$$

$B_{i,j,k}$ - прогнозована беззбиткова j-та урожайність при i-й ціні та k-х витратах на її виробництво, т/га.

Враховуючи те, що досягнення відповідної врожайності має ймовірний характер, пропонується розраховувати очікувані (бюджетні) показники за формулою Д.І.Голенко, яка має вигляд:

$$T_{oc} = \frac{3a_{\min} + 2b_{\max}}{5}, \quad \text{де (4)}$$

T_{oc} – очікувані параметри вирощування культур;

a_{\min} – мінімальний показник вирощування культур;

b_{\max} – максимальний показник вирощування культур [7].

На основі прогнозованих показників розраховуються варіативні показники економічної ефективності вирощування культур, враховуючи кон'юнктуру на внутрішньому та світовому ринках сільськогосподарської продукції, зокрема: чистий дохід, беззбиткові ціни, беззбиткову врожайність. У табл.1 розрахунки виконані на основі очікуваних (бюджетних) витрат.

Розрахунок варіативних показників економічної ефективності вирощування культур дозволяє керівникам та спеціалістам передбачити розвиток подій в різних ймовірних ситуаціях, що дає змогу вчасно приймати та корегувати управлінські рішення. В основі методики для визначення ефективності сільськогосподарського виробництва лежать фактори, які враховують витрати на виробництво відповідного типу сільськогосподарської продукції, прогнозований урожай та ціни на продукцію, які можуть бути в плановому році. Результатом таких прорахунків є беззбитковий урожай і дохід від праці та управління агроформуванням.

У таблиці 2 представлені зведені варіативні показники економічної ефективності вирощування сої залежно від прогнозованих витрат на її вирощування, прогнозованої урожайності та ринкової ціни. Вони враховують витрати на 1 га (високі, середні, низькі, бюджетні), ймовірні ціни реалізації та чистий дохід залежно від урожайності сої. Методика передбачає варіативні результати розрахунку чистого доходу, беззбиткових цін та беззбиткової урожайності.

Таблиця 2

Зведені показники економічної ефективності вирощування сої залежно від витрат, врожаю та ціни реалізації

Ціна реалізації, грн/т	Витрати на 1 га, грн.			
	Високі	Середні	Низькі	Бюджетні
	9636	8672	7708	8479
Чистий дохід при врожаю 3,3 т/га (грн/га)				
1	2	3	4	5
6900	13134	14098	15062	14291
6600	12144	13108	14072	13301
6300	11154	12118	13082	12311
6540	11946	12910	13874	13103
Чистий дохід при врожаю 2,07 т/га (грн/га)				
6900	4647	5611	6575	5804
6600	4026	4990	5954	5183
6300	3405	4369	5333	4562
6540	3902	4866	5830	5059
Чистий дохід при врожаю 1,6 т/га (грн/га)				
6900	1404	2368	3332	2561

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
6600	924	1888	2852	2081
6300	444	1408	2372	1601
6540	828	1792	2756	1985
Чистий дохід (бюджетний) при врожаю 2,28 т/га (грн/га)				
6900	6096	7060	8024	7253
6600	5412	6376	7340	6569
6300	4728	5692	6656	5885
6540	5275	6239	7203	6432

Джерело: Розраховано за даними [9]

Аналіз таблиці 2 показує, що при бюджетних витратах на 1 га вирощування сої при високій ціні реалізації (6900 грн/т) та високій урожайності (3,3 т/га) прибуток складе 14291 грн/га. При низькій урожайності (1,6 т/га) та високих витратах прибутковість вирощування сої найменша. Критичною є беззбиткова урожайність в межах 1,3-1,35 т/га залежно від ціни та витрат на виробництво сої.

З метою поглибленого аналізу беззбитковості та ефективності вирощування сої проведено варіативні розрахунки по кожній ймовірній урожайності залежно від витрат на виробництво продукції та ціни реалізації (табл. 3).

Таблиця 3

Беззбиткові ціни при вирощуванні сої, залежно від витрат на виробництво продукції та врожаю

Врожай, т/га	Витрати на 1 га, грн			
	Високі	Середні	Низькі	Бюджетні
	9636	8672	7708	8479
Беззбиткові ціни, грн/т				
3,3	2920	2628	2336	2569
2,07	4655	4189	3724	4096
1,6	6023	5420	4818	5299
2,28	4226	3804	3381	3719

Джерело: Розраховано автором на основі даних [6]

За даними табл. 3, можна зробити висновок, що при цінах реалізації сої в Україні станом на грудень 2014 р. найбільш прибутковою, незалежно від витрат, є урожайність сої 3,3 т/га. При урожайності 1,6 т/га реалізована продукція частково покриває високі витрати (9636 грн/га) на вирощування сої, тому її виробництво не є прибутковим. У зв'язку з цим дії керівника мають бути спрямовані на пошук оптимальних рішень з обмеженим фінансово-кредитним забезпеченням та забезпеченням беззбиткового виробництва.

Висновки:

1. Запропонована методика варіативних розрахунків економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур дозволяє провести глибокий аналіз та визначити стратегію розвитку галузей рослинництва. Науковий підхід до опрацювання рішень призведе до кількісної оцінки існуючих ситуацій і дасть можливість оцінити різні варіанти управлінських рішень, розвинути інтуїцію керівників і, як результат, прийняти продумане рішення з наданням конкретних рекомендацій.

2. При використанні запропонованих методичних підходів, державні структури АПК зможуть моніторити ринок продукції рослинництва та розробляти обґрунтовані стратегії підтримки сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням податкової політики, внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури на продовольчих ринках.

3. Автоматизована система оцінки та прогнозування ситуацій дозволить опрацювати варіативні управлінські рішення на рівні підприємств та керівних органів АПК України, що дасть можливість оптимально планувати державну підтримку агроформувань.

Література:

1. Drummond H. Evan, John W. Goodwin. Agricultural Economics. – 2001. – 436 p.

2. Faostat statistical yearbook — Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2013
3. Michael L. Reed. International Trade in Agricultural Products. 1st ed. — Prentice Hall, 2001.
4. Vernimmen T., Verbeke W., Van Huylenbroeck G. Transaction cost analysis of outsourcing farm administration by Belgian farmers. — 2000 — P. 325-345
5. World agricultural outlook — Food and Agricultural Policy Research Institute, Iowa State University and the University of Missouri-Columbia, 2010
6. Аграрний союз України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.aau.org.ua/rynky-taciny/novini-rinkiv-1>
7. Варіативна оцінка ефективності виробництва насіння соняшнику в умовах нестабільного ринку / Галушко В.П., Денисенко Л.С. // Моніторинг біржового ринку. — 2014. — №3 (22) — С. 6-9.
8. Іванюта П.В., Лутівська О.П. Управління ресурсами і витратами. Навчальний посібник. 2-ге вид. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 320 с.
9. Закупівельні, оптово-відпускні та роздрібні ціни на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки (лютий 2013 р. — лютий 2014 р.) / Ю.О. Лупенко, О.М. Шпичак, Ю.П. Воскобійник та ін. — К.: ННЦ ІАЕ, 2014 — 122с.
10. Мазоренко Д. І., Мазнев Г. Є. та ін. Технологічні карти та витрати на вирощування сільськогосподарських культур з різним ресурсним забезпеченням / За ред. Д.І. Мазоренка, Г.Є. Мазнева. — Харків. ХНТУСГ. — 2006. — 725 с.
11. Офіційний сайт міністерства сільського господарства США / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.usda.gov>

Денисенко Л.С., аспірантка кафедри административного менеджмента и внешнеэкономической деятельности Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Вариативная оценка эффективности функционирования рынка сои. Рассмотрено ценовую ситуацию на украинском рынке сои, ее урожайность и затраты на выращивание. Предложена методика расчета вариативной оценки экономической эффективности выращивания сои в зависимости от затрат, урожая и цены реализации в условиях нестабильного рынка, которая учитывает возможную рыночную ситуацию, технологи выращивания сои, ценовые факторы, оптимистичные и пессимистичные условия развития отрасли. Проведены вариативные расчеты безубыточной цены реализации сои в зависимости от урожайности, затрат на выращивание культуры и прогнозируемой конъюнктуры рынка масличных культур.

Ключевые слова: эффективность выращивания, урожайность сои, расходы, безубыточная цена реализации.

Denysenko L.S., Post-graduate student of the Department of Administrative Management and foreign economic Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Variational estimation of efficiency of soybeans market functioning. The price situation on the Ukrainian market of soya beans, its yield and the cost of cultivation are considered in the article. The author proposes the method of calculation of the variable estimation of economic efficiency of cultivation of soya beans, depending on the costs of harvest and sale prices in unstable market conditions, which takes into account possible market situation, technology of cultivation of soya bean, cost factors, the optimistic and the pessimistic conditions for the development of the industry. Alternative calculations of profitable prices of realization of soya beans depending on productivity, costs for the cultivation of the plant and projected market conditions of oilseeds are given.

Key word: efficiency of cultivation, soya beans yield, expenditures, selling price, profitable selling price.

УДК 336.153.012.23(477)(045)

Дутчак А.В.,

кафедра економічної теорії, менеджменту і адміністрування
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

*Структурний взаємозв'язок економічних
і соціальних процесів у механізмі функціонування
ринкового розподілу доходів*

У статті аналізуються головні аспекти дослідження механізму функціонування ринкового розподілу доходів: в історико-економічному аспекті; як сфера соціально-економічних відносин у системі відтворення; на мікро- і макrorівнях; за суб'єктами отримання доходів; за видами факторних доходів; як чинник узгодження соціально-економічних інтересів суспільства (держави), суб'єктів господарювання, громадян; як інституціональний механізм функціонування відносин розподілу; за характером соціально-економічних наслідків ринкового розподілу доходів; як об'єкт соціальної політики держави.

Ключові слова: механізм функціонування ринкового розподілу доходів; довиробничий розподіл; первинний розподіл; вторинний розподіл; перерозподіл доходів; соціально-економічні наслідки ринкового розподілу доходів.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями. У ході ринкової трансформації економіки України процес формування механізму ринкового розподілу доходів став одним із найскладніших та найуразливіших для суспільства з погляду його соціально-економічних наслідків. Це виявилось у швидкому розшаруванні населення, що призвело, з одного боку, до нагромадження багатства в руках економічної та політичної еліти, формування фінансової олігархії, а з іншого – до зростання бідності значної частки населення. Неefективність соціально-економічного механізму ринкового розподілу доходів стала однією з причин загострення соціально-економічних суперечностей, що призвели до кризи в суспільстві. Не було забезпечено надійного мотиваційного механізму до зростання ефективності виробництва, загострилися відчуття соціальної несправедливості. Нагальною потребою стає необхідність взаємної ув'язки у механізмі розподілу доходів економічних і соціальних аспектів. Ця проблема залишається також дуже важливою з погляду розробки ефективних підходів для узгодження і реалізації соціально-економічних інтересів в заходах державної соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. В історії економічної думки основи теорії розподілу доходів було закладено ще у працях Ф. Кене, В. Петті, А.Сміта, Д. Рікардо, Ж.Б. Сея, Дж.С.Мілля, К. Маркса. Наприкінці XIX — початку XX ст. у працях К. Менгера, Е. Бем-Баверка, Ф. Візера, А. Маршалла, Дж. Б. Кларка, Е. фон Бем-Баверка Л. Вальраса, В. Парето, Ф. Еджуорта, К. Вікселя, П. Дугласа, Дж. Стіглера було сформувався маржинальний підхід у формуванні факторних доходів. У працях Дж. Бьюкенена, Дж. М. Кейнса, А. Пігу, Е. Хансена, Я. Тінбергена обґрунтовано участь держави в перерозподілі національного доходу в суспільстві за допомогою фіскальної, економічної, соціальної політики. Сучасні теорії ґрунтуються на інституційному підході, започатковані у працях Т. Веблена, Р. Коуза, О. Вільямсона, Д. Норта, Дж. К. Гелбрейта, Ф. Кастлза, Дж. Роулса, А. Сена та інших. У постсоціалістичному науковому просторі різним аспектам теорії розподілу доходів присвячено праці Л.Абалкіна, В. Базилевича, В.Гейця, Р. Грінберга, А. Гриценка, Н. Деевої, П. Єщенко, Ю. Зайцева, С. Кірдіної, В. Кириленка, А. Колота, Е. Лібанової, І. Малого, М. Малкіної, В. Мандибури, О. Ніколаєвої, О. Новікової, В. Полтеровича, О. Рубінштейна, О. Сухарева, В. Тарасевича, Н.Холода, А. Шевякова, В. Шаповал та інших вчених. У їхніх працях головна увага приділена аналізу впливу доходів на соціально-економічний розвиток, вимірам бідності, проблемам нерівності та

соціальної справедливості в розподілі доходів, визначенню ролі і місця держави і громадських інститутів у здійсненні розподілу, способам перерозподілу доходів тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття. Разом з тим, у науковій літературі ще не склалося розуміння соціально-економічного механізму функціонування ринкового розподілу доходів у сучасній економіці як системи взаємопов'язаних способів, форм, правил, принципів організації розподільних відносин, які не лише визначають частку окремих людей у створеному продукті, а й забезпечують реалізацію низки взаємопов'язаних соціальних та економічних завдань, що сприяють ефективному розвитку суспільства і економіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних і практичних основ формування соціально-економічного механізму функціонування ринкового розподілу доходів у трансформаційній економіці.

Виклад основного матеріалу. З нашого погляду, у визначенні сутності та соціально-економічного механізму функціонування розподілу доходів у сучасній економіці необхідно перш за все обґрунтувати логіку дослідження, адже розподільні відносини можна розглядати з різних точок зору: в історико-економічному аспекті; як сферу соціально-економічних відносин у системі відтворення; на мікро- і макрорівнях; за суб'єктами отримання доходів; за видами факторних доходів; як чинник узгодження соціально-економічних інтересів суспільства (держави), суб'єктів господарювання, громадян; як інституціональний механізм функціонування відносин розподілу; за характером соціально-економічних наслідків ринкового розподілу доходів; як об'єкт соціальної політики держави.

Більшість дослідників звертають увагу не лише на економічний механізм утворення доходів, а й на соціальні умови та наслідки механізму функціонування розподілу доходів. Узагальнивши теоретичні та прикладні дослідження механізму функціонування ринкового розподілу доходів, виділимо головні аспекти:

1) З погляду економічної історії виділяють специфічні системи формування доходів, які характеризують основний принцип розподілу, заснований на специфіці форм власності на засоби виробництва та переважаючих механізмах прийняття управлінських рішень щодо розподілу доходів у різних економічних системах та на різних рівнях господарювання. Так, з історичного погляду К. Губін у праці «Спосіб формування доходів: дослідження еволюції» [2] визначив шість систем розподілу доходів: колективна, приватна, управлінська, капіталістична, соціально-ринкова та соціальна.

2) Традиційно розглядається первинний, вторинний розподіл та перерозподіл доходів. Такий підхід був характерним у марксистському аналізі й на сьогодні широко використовується для пояснення цих процесів у механізмі відтворення суспільного продукту (ВВП). На рис. 1 показано взаємозв'язок стадій формування та розподілу доходів. Розподіл доходів тісно пов'язується із формуванням об'єктивних умов виробництва, з так званим довиробничим розподілом засобів виробництва і робочої сили по галузях і видах виробництва.

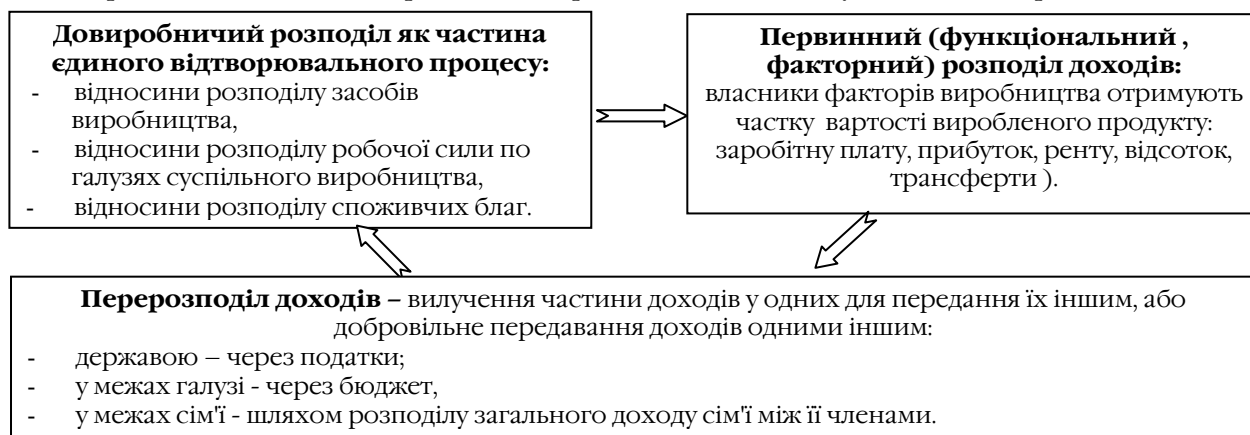

Рис. 1. Взаємозв'язок стадій формування та розподілу доходів

Джерело: складено автором

К. Маркс писав, що розподіл або входить в саме виробництво (розподіл засобів виробництва), або безпосередньо визначається ним. «Структура розподілу, – стверджував К. Маркс, – повністю визначається структурою виробництва. Розподіл сам є продуктом

виробництва – не лише за змістом, бо розподілятися можуть лише результати виробництва, але і за формою, бо певний спосіб участі у виробництві визначає особливу форму розподілу, форму, в якій беруть участь в розподілі» [5, с. 716]. При визначенні довиробничого розподілу ми маємо на увазі складну систему економічних відносин, що виражають кількісну і якісну визначеність різних рівнів і сторін способу виробництва: відносини розподілу засобів виробництва, відносини розподілу робочої сили по галузях суспільного виробництва, відносини розподілу споживчих благ тощо. Спосіб і форми довиробничого розподілу тісно пов'язані із системою відносин власності на засоби виробництва. Цей розподіл ще до початку процесу виробництва показує, як розподілені ресурси, хто фактично володіє, розпоряджається, управляє процесами виробництва, хто має економічну владу, на чю користь перерозподіляється суспільне багатство.

Серед чинників довиробничого розподілу значна роль належить фактору економічної влади. Як зазначають фахівці, нерівність владних позицій в економічній системі проявляється, по-перше, у командній ієрархії взаємовідносин всередині фірми; по-друге, у ринковій ієрархії в цілому, що відображає нерівність владних можливостей різних (формально незалежних) бізнес-структур; по-третє, у державній і політико-адміністративній ієрархії (всередині органів державного управління, а також між державою та економічними суб'єктами); по-четверте, у стратифікації суспільства, його поділі на соціальні верстви та групи, що мають різний доступ до владних позицій у суспільстві.

Первинний (функціональний, факторний) розподіл доходів означає, що власники факторів виробництва (землі, капіталу, робочої сили, підприємницьких здібностей, інтелектуального продукту, а також держава) отримують частку вартості виробленого продукту: ренти (квасірену), відсоток, заробітну плату, прибуток, трансферти. Відповідно до маржиналістської концепції розподілу факторних доходів існують такі особливості факторного розподілу доходів:

- власниками економічних ресурсів у ринковій економіці є домогосподарства;
- ціна на ресурси за умов досконалої конкуренції визначається співвідношенням попиту і пропозиції. А попит і пропозиція на ресурси та рівень цін на ринку ресурсів є похідними від споживчого попиту та рівня цін на товари і послуги, які виробляються за допомогою цих ресурсів;
- величина доходу кожного із власників факторів виробництва визначається граничним внеском кожного чинника у валовий дохід фірми;
- такий принцип розподілу доходів вважається справедливим як для найманих працівників, так і для землевласників, власників капіталу та людей, схильних до підприємництва, оскільки він забезпечує розподіл доходу пропорційно до внеску кожного з факторів.

Сучасна наука чотирьохфакторну модель виробництва доповнює ще двома факторами, визначаючи важливу роль інформації та держави. На думку Малого І.Й., в сучасних умовах сформувалася шестифакторна модель функціонального розподілу суспільного продукту. «Складовими елементами цієї моделі є земля, праця, капітал, підприємництво, інформація і держава. Інформація є новою продуктивною силою, значення якої у створенні продукту зростає. Держава в системі розподілу виконує троїсту роль: впливає на систему, яка безпосередньо обслуговує розподіл факторів виробництва; формує нормативно-правові правила розподілу та перерозподілу суспільного продукту, національного доходу та особистих доходів населення; уособлює в собі систему інституціональних чинників, роль яких в системі розподілу постійно зростає та вдосконалюється» [4, с.18].

Перерозподіл доходів визначають як вилучення частини доходів у одних для передавання їх іншим, або добровільне передавання доходів одними іншим: державою – через податки; у межах галузі – через бюджет, у межах сім'ї – шляхом розподілу загального доходу сім'ї між її членами. На його основі формуються вторинні, або похідні, доходи – заробітна плата працівникам державного сектору, пенсії, стипендії, допомога багатодітним сім'ям тощо. На основі перерозподілу держава розв'язує ряд завдань, пов'язаних із усуненням значної нерівномірності у розподілі доходів, бідності, а також для забезпечення соціальної справедливості та стабільності суспільного розвитку.

Перерозподіл доходів – це складний і багатошаровий процес, який приймає різні форми і використовує різноманітні механізми. Учені розрізняють різні форми перерозподілу. Перша форма – це прямий перерозподіл доходів від багатих верств на користь бідних.

Другу форму складає непрямий перерозподіл доходів, що відбувається через державне фінансування та надання суспільних благ. Це фінансування наступних напрямів: освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення, допомоги бідним, забезпечення житлом, захисту навколишнього середовища, забезпечення інфраструктури тощо [3].

3) Розподіл розглядаються як сферу соціально-економічних відносин в системі відтворення. Виробництво означає процес створення споживчих благ, на основі взаємодії факторів виробництва. Розподіл визначає частку кожного учасника виробництва у створеному продукті. У сфері обміну відбувається купівля / продаж створеного продукту – доходи обмінюються на споживчі блага. Споживання характеризується як процес використання споживчих властивостей придбаного блага. Розподіл виступає як ланка взаємозв'язку між виробництвом і споживанням

Ми враховуємо і довиробничий, і функціональний розподіл. Розподіл ресурсів означає створення умов виробництва, тобто розподіл «вплітається» у виробництво. Функціональний розподіл доходів і їх перерозподіл тісно переплітаються з відносинами обміну. Розподільні відносини пронизують усі сфери. Розподіл у процесі відтворення виконує важливу роль, оскільки: виступає об'єктивною умовою виробництва; характеризується як результат виробництва; визначає характер і кількісний рівень споживання. У процесі розподілу визначається частка кожного суб'єкта (власника певного фактору виробництва) у створеному продукті. Розподілу доходів передують розподіл факторів виробництва. Залежно від форм власності на фактори виробництва визначається характер розподілу доходів.

4) Відносини розподілу розрізняються і вивчаються на мікро- і макроекономічному рівнях. Мікроекономічний підхід пов'язаний з дослідженням процесів формування, розподілу та використання доходів на рівні окремих домогосподарств як власників економічних ресурсів. Домогосподарство як суб'єкт мікроекономічних відносин – це економічна одиниця, що складається з одного та більше чоловік, які ведуть спільне господарство, що забезпечує економіку факторами виробництва і використовує зароблені на цьому кошти для поточного споживання товарів та послуг і заощадження з метою задоволення своїх потреб. З погляду мікроекономічного рівня господарювання провідною виступає, безумовно, функція споживання. Макроекономічний підхід дозволяє оцінити доходи домогосподарств як суб'єкта макроекономічних відносин, у цілому роль населення як частини соціально-економічної системи, яка відіграє особливу роль в процесі відтворення валового внутрішнього продукту (ВВП). Ці два підходи доповнюють один одного при аналізі соціально-економічних відносин, дають можливість виявити проблеми функціонування домогосподарств як суб'єкта макроекономічних відносин (механізми включення їх в економічну систему) і процеси та умови отримання факторних доходів окремих власників економічних ресурсів.

5) Розподільні відносини розрізняються за суб'єктами, джерелами та видами отриманих доходів:

А) за джерелами фінансування:

□ створені за рахунок внутрішніх джерел: від трудової діяльності; від підприємницької діяльності; від особистого підсобного господарства; від самозайнятості; інвестиційні доходи; власні заощадження; пенсії, стипендії, гонорари; тіньові доходи;

□ створені за рахунок зовнішніх джерел: допомога з боку держави (місцевих органів влади); позикові кошти від фінансових інститутів, інших підприємств або суб'єктів підприємства; кошти, отримані внаслідок настання страхової події; пільги, безготівкові субсидії тощо.

Б) за суб'єктами привласнення: доходи індивіда; доходи домогосподарства (сім'ї); доходи підприємства (фірми); доходи галузі; доходи територіальної громади; доходи держави; доходи суспільства (національний дохід).

В) залежно від цін, в яких визначається дохід: номінальні та реальні.

Г) залежно від рівня законності: законні, незаконні;

Д) залежно від періоду накопичення: поточні, сукупні;

Е) залежно від форми власності: дивіденди, відсотки від паю, відсотки від банківських вкладів, орендна плата тощо.

Загальною особливістю усіх доходів виступає нерівномірність їх розподілу, адже їх отримувачі мають різні фізичні та інтелектуальні здібності, кваліфікацію, відрізняються і за рівнем освіти, професійної підготовки, здатністю працювати в умовах ризику та невизначеності тощо. Причинами нерівномірності виступають також такі характеристики як: нерівність

володіння власністю, стан ринку, підприємницький хист, уміння вибрати «нішу» для вкладання капіталу, впливати на ціни, швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку.

б) Розподільні відносини необхідно розглядати також як чинник узгодження соціально-економічних інтересів суспільства (держави), суб'єктів господарювання, громадян. Економічні інтереси – це реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди, спонукальний мотив чи стимул господарської діяльності, головною метою якої є не тільки максимізація прибутку й задоволення соціальних потреб, що виникають в результаті взаємодії внутрішніх та зовнішніх соціальних груп суб'єктів економічної діяльності, в процесі реалізації та гармонізації економічних відносин виробництва, розподілу, обміну та споживання [1]. Оскільки розподільні відносини формуються на рівні багатьох суб'єктів (окремих індивідів, сімей, домогосподарств, колективів, груп людей, держави, суспільства в цілому), а об'єктом розподілу виступає результат суспільного виробництва (продукт, послуга тощо), необхідний для задоволення їхніх потреб, це вимагає розробки і впровадження формальних і неформальних механізмів формування різних видів доходів та їхнього розподілу між різними соціальними групами. Цей аспект функціонування розподільних відносин суттєво пов'язаний із проблемою встановлення оптимального співвідношення у питаннях ефективності та справедливості в розподілі.

7) Розподіл доходів можна розглядати як інституціональний механізм функціонування розподільних відносин. Його значення так підкреслює С.Скібіна: «...оптимальний розподіл виробленого продукту між факторами виробництва на основі їх граничної продуктивності не враховує впливу первісного розподілу прав власності на саму продуктивність факторів. В стабільній економіці таке допущення можливо, але при трансформаційних процесах (яким є процес переходу до ринку в посткомуністичних країнах) розподіл і інституційних ние умови закріплення прав власності в суспільстві надають істотний вплив на розподіл доходу [6, с.69].

Такий підхід до аналізу, зокрема, доходу актуалізується в науковій літературі як універсальний інструмент узгодження конфліктних процесів між суб'єктами економічних відносин. З нашого погляду, такий підхід має рацію, адже, функціонування ринкового розподілу доходів – це усталений механізм формування, розподілу, перерозподілу доходів, що існує на різних рівнях господарювання та зумовлений системою формальних і неформальних чинників (структурою відносин власності, процесами демократизації суспільства й економіки, політичним устроєм, функціями держави, особливостями національної «розподільної, редистрибутивної економіки» тощо).

8) Розподіл доходів необхідно розглядати за характером його соціально-економічних наслідків. Узагальнення досвіду функціонування економіки дає можливість визначити головні позитивні та негативні наслідки його функціонування (табл. 1).

Таблиця 1

Соціально-економічні наслідки функціонування ринкового розподілу доходів

Позитивні соціально-економічні наслідки	Негативні соціально-економічні наслідки
Встановлення державних соціальних стандартів	Значна диференціація доходів населення, соціальне виключення
Гарантування доходів для усіх соціальних верств населення	Протистояння багатства і бідності як соціально-економічна суперечність
Зростання доходів та рівня життя населення	Диспропорції між суспільною власністю на певний ресурс та його використанням в приватних цілях.
Зростання стимулів до ефективного використання факторів виробництва	Проблема протиставлення ефективності і справедливості в розподілі
Зростання сукупного попиту	Втрата стимулів до праці у результаті перерозподілу доходів
Перерозподіл доходів на користь малозабезпечених верств	Тіньові доходи

9) Як об'єкт соціальної політики держави розподіл розглядають як об'єктивну можливість реалізації соціальних цілей суспільства, закладених у пріоритетах майбутнього розвитку суспільства. Державне регулювання доходів населення являє сукупність законодавчих

норм та виконавчих і контролюючих важелів та заходів, що реалізуються уповноваженими державними установами для стабілізації доходів і їх зростання, а також недопущення їх надмірної диференціації та зменшення масштабів бідності. Регулювання доходів державою спрямоване на створення умов, які сприяють нормальному відтворенню робочої сили, нагромадження людського капіталу, посилення мотивації найманих працівників до трудової діяльності, надання допомоги тим, хто не може забезпечити собі певного рівня доходу [7, с.15].

На сьогодні держава може здійснювати регулювання на основі правових, економічних, адміністративних та узгоджувальних методів. Основними складовими державного регулювання виступають: а) державне регулювання оплати праці (рівня мінімальної заробітної плати; норм і гарантій; умов та розмірів оплати праці керівників установ і організацій, що фінансуються з бюджету; регулювання фондів оплати праці підприємств-монополістів тощо); б) регулювання системи оподаткування доходів (розміру неоподатковуваного мінімуму; ставок податків; шкали оподаткування; бази оподаткування; пільг щодо оподаткування тощо); в) проведення індексації грошових доходів; г) державне соціальне страхування: загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; загальнообов'язкове державне страхування у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності та видатками, зумовленими народженням та похованням; загальнообов'язкове державне медичне страхування; загальнообов'язкове державне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності; загальнообов'язкове державне страхування на випадок безробіття; д) державна соціальна допомога: допомога сім'ям з дітьми; надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива; адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям; допомога на поховання; державна грошова допомога деяким категоріям пенсіонерів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Узагальнені наведені підходи до аналізу соціально-економічного механізму функціонування ринкового розподілу доходів показує існування складного структурного взаємозв'язку між економічними і соціальними явищами і процесам, які його представляють. Це означає необхідність побудувати структурну логічну модель, яка дозволила б врахувати як економічні, так і соціальні аспекти цього механізму, встановити фактори впливу на формування доходів; побачити його особливості на мікро- та макроекономічному рівнях.

Література:

1. Бабина Е.Е. Экономические интересы в системе рыночных отношений / Е.Е. Бабина Лозовая Ю.П. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.google.com.ua/url?url=http://www.maritime.kiev.ua/uploads/Jurnal/1\(16_2013\)/75.docx&ct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=AtJ4VLCzIcf_ywPLuICgCQ&ved=0CBgQFjAB&usq=AFQjCNgaiKXGcSCgL2079qb_AvaQw5cyvw](http://www.google.com.ua/url?url=http://www.maritime.kiev.ua/uploads/Jurnal/1(16_2013)/75.docx&ct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=AtJ4VLCzIcf_ywPLuICgCQ&ved=0CBgQFjAB&usq=AFQjCNgaiKXGcSCgL2079qb_AvaQw5cyvw)
2. Губин К. Г. Способ формирования доходов: исследование эволюции [Текст] / К.Г. Губин // Социальная экономика. – 2006. – № 1–2. – С. 169–174.
3. Денисова И.А. Неравенство, качество институтов и спрос на перераспределение доходов: о чем говорят данные опросов населения в посткоммунистических странах: ЦЭМИ РАН, РЭШ, ЦЭФИР, Москва Сербии, Журнал НЭА, 2013. – № 2 (18). – с. 172–177.
4. Малий І.Й. Відносини розподілу в трансформаційних економічних системах /І.Й. Малий: автореф. дис.я д.е.н., спец.: 08.00.01 Київ, 2001. – 38 с.
5. Маркс К. Введение (из экономических рукописей 1857–1858 годов) /Маркс К., Энгельс Ф.// Соч., 2-е изд. Т. 12. – М.: Политиздат, 1958. – С. 709–738.
6. Михайлов А.М. Проблемы реализации экономических и институциональных интересов собственников факторов производства [Текст]: монография / А.М. Михайлов; под ред. А.В. Мещерова. – М.: Экономические науки, 2006. – 232 с.
7. Скібіна С.О. Інститут доходу як інструмент узгодження конфліктних процесів в умовах трансформації економіки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://alldok.ru/book_498_page_2
8. Холод Н.М. Розподіл та перерозподіл доходів населення у перехідних економічних системах /Н.М. Холод: автореф. дис.я д.е.н., спец.: 08.00.01 Львів, 2009. – 38 с.

Дутчак А.В., кафедра економічної теорії, менеджмента і адміністрування Черновицького національного університету імені Юрія Федьковича

Структурная взатмосвязь экономических и социальных процес сов в механизме функционирования рыночного распределения доходов. В статье анализируются основные аспекты исследования механизма функционирования рыночного распределения доходов: в историко-экономическом аспекте; как сфера социально-экономических отношений в системе воспроизводства; на микро- и макроуровне; за субъектами получения доходов; по видам факторных доходов; как фактор согласования социально-экономических интересов общества (государства), субъектов хозяйствования, граждан; как институциональный механизм функционирования отношений распределения; по характеру социально-экономических последствий рыночного распределения доходов; как объект социальной политики государства.

Ключевые слова: механизм функционирования рыночного распределения доходов; допроизводственное распределение; первичное распределение; вторичное распределение; перераспределение доходов; социально-экономические последствия рыночного распределения доходов.

Dutchak A.W., Department of Economic Theory, Management and Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi

Structural correlation of economic and social processes in the mechanism of functioning of market income distribution. This article analyzes the main aspects of the functioning of the market mechanism of income distribution: in historical and economic aspects; as a sphere of social and economic relations in the system of reproduction; at the micro and macro levels; as the subjects of income; by the type of factor income; as a factor of coordination between social and economic interests of society (state) entities and individuals; as the institutional mechanism of functioning of breakdown relationship; the nature of the socio-economic consequences of market income distribution; as an object of social policy.

Key words: mechanism of functioning of market income distribution; pre-production distribution; primary distribution; secondary distribution; redistribution of income; socio-economic consequences of market income distribution.

УДК 338.43:351.075.1](477)(045)

Кудінова І.П.,

канд.екон. наук, доцент кафедри аграрного консалтингу та сервісу,
Національний університет біоресурсів та природокористування України

Інформаційно-консультаційне забезпечення аграрного сектору України

У статті узагальнено теоретичні аспекти інформаційно-консультаційного забезпечення. Розкрито його суть та особливості в аграрному секторі економіки України. Виділено та охарактеризовано основні підсистеми системи інформаційно-консультаційного забезпечення в аграрному секторі. Визначено основну мету інформаційно-консультаційної діяльності та виходячи з цього виділено систему завдань для успішного функціонування сільськогосподарських дорадчих служб. Розглянуто інформаційно-консультаційне забезпечення як систему та побудовано її модель. Проведено аналіз діяльності дорадчих служб. Розглянуто проблеми інформаційно-консультаційного забезпечення та визначено перспективні напрями його розвитку.

Ключові слова: аграрний сектор, дорадча діяльність, інформаційно-консультаційне забезпечення, консультування.

Аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством, є системоутворюючим в національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій.

На сьогоднішній день, з боку українських селян, зокрема, власників особистих селянських господарств, фермерів, підприємств різних форм власності та господарювання, динамічно зростає попит на спеціальну інформацію та нові знання в сфері аграрного виробництва. Тому одним із завдань держави в аграрній сфері економіки стало надання допомоги у формуванні сільськогосподарського товаровиробника, озброєного новітніми

знаннями, сучасними технікою, технологіями для підвищення конкурентоспроможності та прибутковості виробництва, підвищення рівня життя сільського населення.

Рушійною складовою вирішення даних питань є удосконалення системи інформаційно-консультаційного забезпечення виробників аграрної продукції.

Відзначимо, що у вітчизняній аграрній економічній науці формуванню та розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення були присвячені праці таких відомих учених, як П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко [1], І.М. Криворучко, В.П. Ситник, О.М. Бородіна, Т.П. Кальна-Дубінюк [2], В.В. Клочан [3], М.І. Лобанов та інші.

Однак, слід констатувати, що в Україні в умовах динамічного розвитку аграрного сектору економіки виникає потреба в пошуку та обґрунтуванні сучасних механізмів ефективного інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного виробництва.

Мета дослідження — поглиблення теоретичних та організаційно-економічних засад інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери України.

Інформаційно-консультаційне обслуговування у будь-якій формі є дуже важливою ланкою, яка об'єднує науку та практику і має за основну мету доведення наукових розробок у вигляді доступної інформації до конкретних споживачів. При цьому поняття «консалтинг» доцільно трактувати як свідомо при посередництві засобів комунікацій надану допомогу для побудови думки та прийняття рішення тими особами, які перебувають в конкретній проблемній ситуації. При наданні консалтингових послуг необхідно враховувати дію таких принципів: консультант перш за все виконує бажання клієнта; свобода рішення про прийняття поради до уваги залишається за клієнтом; відповідальність за наслідки прийнятого рішення також лежить на клієнті.

Аналіз категорії «інформаційно-консультаційне забезпечення» аграрного сектору дав можливість диференціювати її за сферами консультування та відповідним функціональним призначенням. Послуги типового консультаційного закладу в залежності від сфери консультування мають такий функціональний зміст [6]:

- у сфері навчання та виховання – передавання досвіду;
- у сфері роз'яснення та інформування – поширення знань, огляд, наочність, побудова думки;
- у сфері консультування – регулювання, індивідуалізація;
- у сфері сприяння, улагодження справи та представництва інтересів – допомога в реалізації рішення та його впровадженні.

Система інформаційно-консультаційного забезпечення в аграрному секторі економіки складається з чотирьох основних підсистем: інформаційно-довідкової, консультаційної, інноваційної, навчальної.

Інформаційно-консультаційний процес складається з двох компонентів забезпечення – інформаційного та консультаційного. Інформаційне забезпечення – доведення до виробників аграрної продукції інформації, яка їм необхідна щодо рівня аграрного виробництва, системи менеджменту, маркетингу, правової та комерційної інформації для здійснення виробничо-господарської діяльності. Сутність консультування полягає у забезпеченні теоретичної і практичної підтримки клієнта, спонукання його до дій і вирішення проблем, які виникли або назрівають.

Відмітимо, що важливою складовою формування та розвитку системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери (рис. 1) є дієва підтримка державою сільськогосподарських дорадчих служб. Це реальний крок на шляху досягнення зазначеної мети, бо високий рівень соціально-економічного розвитку села є головною умовою продовольчого та сировинного забезпечення країни, її економічної та політичної незалежності.

Основна мета діяльності сільськогосподарських дорадчих служб в аграрному секторі реалізується через систему завдань: розповсюдження спеціальних знань, впровадження у виробництво сучасних досягнень науки, техніки й технологій, надання сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню дорадчих послуг із питань аграрного виробництва та розвитку соціальної сфери села, послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо, своєчасного виконання планів соціально-економічного розвитку, формування громадянського суспільства, підвищення рівня знань і удосконалення практичних навичок прибуткового господарювання в ринкових умовах [7].

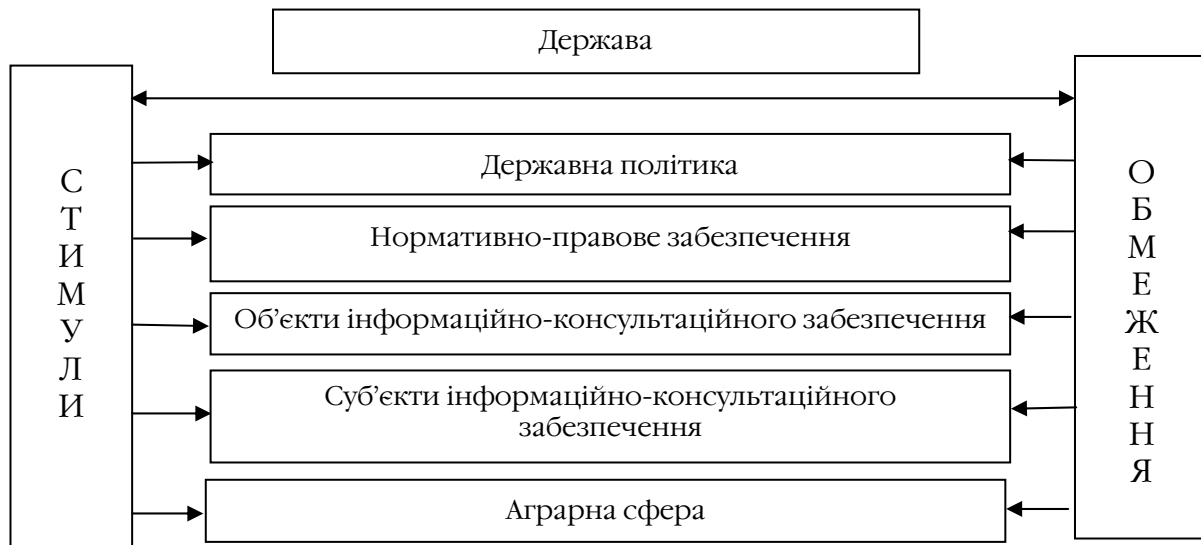

Рис. 1. Модель структури системи інформаційно-консультаційного забезпечення

Сільськогосподарські дорадчі служби в Україні створювалися та розгортали діяльність, як правило, за підтримки різних проектів міжнародної технічної допомоги. У залежності від підходів того чи іншого проекту, дорадчі служби використовували різні методи роботи та форми організації власної діяльності. У ході проведеного дослідження встановлено, що станом на 1 січня 2015 р у Реєстр сільськогосподарських дорадчих служб було внесено 77 юридичні особи [7], до Реєстру сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників – 1520 фізичних осіб [8,9]. Аналіз реєстрів засвідчує, що кількість дорадчих служб і кількість дорадників вкрай нерівномірно розподілена за областями.

Безсистемність надання дорадчих послуг не відповідає соціально-економічним потребам суспільства, рівню розвитку сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки держави. Зазначена проблема виникла внаслідок:

- незавершеності формування мережі сільськогосподарських дорадчих служб на обласному і районному рівні з представництвами у сільських (селищних) радах;
- ненадання державної підтримки сільськогосподарській дорадчій діяльності.

На нашу думку, на сьогоднішній день інформаційно-консультаційна діяльність в аграрному секторі України полягає у вирішенні наступних питань:

- для прибуткового розвитку сільськогосподарського виробництва, сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, необхідно створювати інфраструктуру аграрного ринку шляхом формування маркетингової мережі збуту сільськогосподарської продукції від товаровиробника до споживача через сільські кооперативи, районні кооперативні агроторгові доми, оптові ринки, аукціони живої худоби та птиці, товарні і ф'ючерсні біржі, переробні підприємства, роздрібну торгівлю, заклади харчування тощо. В цих умовах роль інформаційно-консультаційної діяльності набуває пріоритетного значення для обслуговування керівників підприємств. Всі вони зіштовхуються з наслідками перетворення форм власності на основі роздержавлення й акціонування підприємств, із ростом цін, іноземним інвестуванням і переплетенням українських і іноземних капіталів, а також зміною їхньої внутрішньої структури, із наближенням її до тих пропорцій, що характерні для світової економіки в цілому;
- для сприяння сільськогосподарським товаровиробникам у доступі до кредитних ресурсів, у тому числі через створення кредитних спілок та кооперативних банків. Великі сільськогосподарські підприємства потребують також порад у підготовці бізнес-планів для отримання кредитів у комерційних банках;
- для сприяння селянам у розвитку несільськогосподарського підприємництва у сільській місцевості, вирішення проблеми зайнятості сільського населення, в тому числі шляхом поширення сільського зеленого туризму;

□ для консультування з питань земельної реформи, ефективного використання паїв, реструктуризації сільськогосподарських підприємств, диверсифікації їх виробничої діяльності, земельної консолідації тощо.

Зазначимо, що розвиток системи дорадництва в Україні незабаром має стати важливим елементом імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, я якій передбачено, що Сторони співпрацюватимуть задля сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик та законодавства. Така співпраця охоплюватиме також сфери поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів, сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників.

Світовий досвід підтверджує, що державні інвестиції у сільськогосподарську дорадчу діяльність є найефективнішими в порівнянні з іншими шляхами підтримки аграрного сектора. Окупність таких інвестицій складає більше ніж 40%. При цьому слід пам'ятати, що дорадча служба – довготермінова інвестиція у знання, яка дозволить більш ефективно використовувати як кошти селян, так і бюджетні ресурси або залучені інвестиції.

На нашу думку, завдання з розвитку дорадчої діяльності у довгостроковій перспективі такі:

□ завершити формування регіональних дорадчих служб та їх районних відділень, забезпечивши дорадчими послугами суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості та сільське населення не менше ніж на 90 відсотків сільської місцевості держави;

□ сформувати ринкову систему поширення сільськогосподарських знань, технологій та інформації за участю аграрної науки, освіти та суб'єктів сільськогосподарської дорадчої діяльності, для створення ефективної системи безперервної аграрної освіти, наукового обслуговування агропромислового виробництва та розвитку сільської місцевості;

□ створити умови для поступового – відповідно до зростання рівня доходів сільськогосподарського населення – переходу системи дорадництва на самофінансування.

Підсумовуючи викладене доходимо висновку, що інформаційно-консультаційне забезпечення є одним з найважливіших інструментів, покликаних сприяти розвитку ринкових відносин в аграрній сфері, підвищенню рівня життя населення та відродження соціальної інфраструктури села шляхом підвищення рівня знань та надання професійних консультацій.

Література:

1. Кропивко М.Ф. Стан та проблеми інформатизації аграрного сектора України / Організація управління аграрною економікою: Монографія/ М.Ф. Кропивко, В.І. Похіленко / За редакцією М.Ф. Кропивко – К.: ННЦ ІАЕ, 2008, С. 328-333.
2. Кальна-Дубінюк Т. П. Організація інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських підприємств: Монографія / Т. П. Кальна-Дубінюк – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. – 363 с.
3. Ключан В.В. Еволюція інституціонального середовища інформаційно-консультаційного забезпечення в період реформування аграрної сфери / В.В. Ключан // Міжнародний круглий стіл «Організація бізнес-шкіл в дорадництві для успішного впровадження інновацій». – Збірник статей. – К.: НУБіП України. – 2012. – С. 26–29.
4. Бондаренко М.О. Інформаційно-консультаційне забезпечення аграрного виробництва та перспективи його розвитку в Україні // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні Науки. Вип. 4. Т. 1. – 2011. – С.19–24.
5. Формування та розвиток системи дорадництва в Україні: Монографія/ Т.П. Кальна-Дубінюк, І.П. Кудінова, Л.Х. Рибак, С.І. Мосіюк, В.В. Самсонова, О.А. Локутова, Р.Я. Корінець, Л.М. Сокол, М.В. Бесчастна. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 332 с.
6. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>.
7. Реєстр сільськогосподарських дорадчих служб // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/3512>.
8. Реєстр сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/3511/>.
9. Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://dorada.org.ua>.

Кудинова І.П., канд. экон. наук, доцент кафедры аграрного консалтинга и сервиса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Информационно-консультационное обеспечение аграрного сектора Украины. В статье обобщены теоретические аспекты информационно-консультационного обеспечения. Раскрыто его сущность и особенности в аграрном секторе экономики Украины. Выделены и охарактеризованы основные подсистемы системы информационно-консультационного обеспечения в аграрном секторе. Определена основная цель информационно-консультационного деятельности и исходя из этого выделена система задач для успешного функционирования сельскохозяйственных информационно-консультационных служб. Рассмотрено информационно-консультационное обеспечение как систему и построено ее модель. Проведен анализ деятельности информационно-консультационных служб. Рассмотрены проблемы информационно-консультационного обеспечения и определены перспективные направления его развития.

Ключевые слова: аграрный сектор, совещательная деятельность, информационно-консультационное обеспечение, консультирование.

Kudinova I.P., Candidate of Economics Sciences, Department of Extension Service, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Information and consultation providing of the agricultural sector of Ukraine. The theoretical aspects of information and consultation providing are summarized in the article. Its essence and characteristics in the agricultural sector of Ukraine are revealed. The main subsystems of information and consultation support in the agricultural sector are distinguished and described. The main purpose of information and consultation activities is determined and based on it, the system tasks for a successful functioning of the agricultural information and consultation services are allocated. The information and consultation providing as a system is considered as well as its model is constructed. The activities of information and consultation services are analyzed. The problems of information and consultation providing are stressed out as well as the perspective directions of its development are defined.

Key words: agrarian sector, advisory activities, information and consultation providing, consulting.

УДК 336.581.2:519.87]:629.5.081](477)(045)

Пічка А.М.,

аспірант кафедри економіки і менеджменту

Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Модель розрахунку оптимальної структури позикових коштів на суднобудівному та судноремонтному підприємстві

У статті досліджено сутність та здійснено аналіз сучасних підходів до оптимізації позикових ресурсів підприємства, а також обґрунтовано шляхи та напрямки управління ними з метою досягнення підприємством сталого розвитку. Запропоновано та обґрунтовано використовувати інструментарій бюджетування для формування управлінського впливу на оптимізацію залучених ресурсів.

За результатами аналізу, розроблено математичну модель розрахунку оптимальної структури залучених позикових коштів за критерієм мінімізації їх ціни, що дозволяє зменшити витрати по обслуговуванню боргу та збільшити прибутковість суднобудівних та судноремонтних підприємств.

Ключові слова: бюджетування, фінансування проектів, бюджет руху грошових коштів, фінансовий бюджет, модель оптимальної структури позикових коштів.

Постановка проблеми. Особливості управління суднобудівними та судноремонтними підприємствами пов'язані зі специфікою основної діяльності, успішна реалізація якої залежить від ефективного виконання проектів і відповідно від вчасного фінансування проектних (бюджетних) витрат з рахунків власних, позикових і інших коштів. Потреба суднобудівних підприємств у залученні позикових коштів зумовлена особливостями будівництва суден, яке триває в більшості випадків декілька років, що приводить до нерівномірного надходження і витрачення ресурсів.

За результатами дослідження визначено, що існуючі наукові твердження українських і зарубіжних вчених в своїх працях висвітлюють основні види фінансування суднобудівних та судноремонтних проектів, але не розкривають питання управління структурою позичкових коштів за критерієм мінімальної ціни залучених ресурсів використовуючи для цього інструментарій бюджетування на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці фінансування суднобудівних та судноремонтних проектів присвячували праці вчені: А.М. Возний, К.В. Кошкін, А.О. Капустіна, Т.В. Овеян, А.Н. Шамрай а інші вчені.

На думку авторів К.В. Кошкін, А.М. Возний, А.М. Шамрай – одними з найбільш актуальних питань для вітчизняного суднобудування на сьогоднішній день залишається питання забезпечення фінансування будівництва судів [1].

На думку авторів: А. О. Капустіна, Т.В. Овеян, що потреба суднобудівних підприємств у залученні позичкових коштів зумовлена особливостями будування суден, яке триває в більшості випадків декілька років і короткочасністю реалізації продукції, що приводить до нерівномірного надходження і витрачання коштів [2].

Автор погоджується з вченими, однак в роботах вищеперерахованих авторів недостатньо розкрито питання стосовно інструментів управління фінансуванням проектів верфі, де основне місце займають позичкові ресурси.

Існуючі наукові твердження українських і зарубіжних вчених в своїх працях висвітлюють основні види фінансування проектів, однак недостатньо розкривають питання управління структурою позичкових коштів за критерієм мінімальної ціни залучених ресурсів використовуючи для цього інструментарій бюджетування на підприємстві.

Постановка завдання. Метою статті є побудова моделі оптимізації структури позичкових коштів за критерієм мінімальної ціни залучених ресурсів використовуючи для цього методику гнучкого планування руху грошових коштів суднобудівного та судноремонтного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши взаємозв'язок видів фінансування з плановими і фактичними результатами бюджетів було виявлено, що найбільшого впливу зазнає бюджет руху грошових коштів, тому що потоки грошових коштів від фінансування проектів впливають на планову і фактичну збалансованість надходження і витрачання грошових коштів і відповідно на наявність чистого грошового потоку на підприємстві [3].

При плануванні бюджету руху грошових коштів на суднобудівному і судноремонтному підприємстві необхідно враховувати схему змішаного фінансування проектів, в якій приймають участь наступні види бюджетів: операційний бюджет, фінансовий бюджет, бюджет маркетингових витрат, бюджет інших накладних витрат, а також бюджет капітальних вкладень.

В результаті аналізу структури і кількісних показників вищенаведених бюджетів виявилось, що «Змішана схема фінансування проектів» завдає найбільшого впливу фінансовому бюджету, в якому надходження і відтоки грошових коштів залежать від розміру авансових і після поставочних платежів замовників (операційний бюджет доходів проектів), а також від операційного бюджету витрат проектів, бюджету інших накладних витрат, бюджет маркетингових витрат і бюджету інвестиційних вкладень [3].

Найбільш актуальним питанням при отриманні позичкового фінансування для покриття витрат підприємства, що реалізує суднобудівні та судноремонтні проекти є вартість ресурсів і можливості у менеджменту зменшити витрати на обслуговування боргу.

Враховуючи вищеперераховані обставини, автором в даній статті розроблена модель оптимізації структури позичкових ресурсів за критерієм мінімізації ціни залучених ресурсів на суднобудівному та судноремонтному підприємстві.

Для забезпечення оптимізації структури позичкових ресурсів за критерієм мінімальної ціни залучених коштів необхідно використовувати інструментарій бюджетування на етапах планування та реалізації виконання бюджетів.

На етапі планування, використовуючи методику гнучкого планування формуються оперативні бюджети руху грошових коштів з періодичністю один раз в місяць/квартал з терміном прогнозу 2-3 квартали вперед, що допомагає виявити касові розриви і управляти ними.

Величина надходжень та відтоку в оперативному бюджеті руху грошових коштів формуються під впливом: динаміки величини кредиторської і дебіторської заборгованості

на початок періоду; динаміки поточної кредиторської і дебіторської заборгованості; фактичної величини надходження та відтоку грошових коштів [4].

Оперативний бюджет руху грошових коштів відповідає за забезпечення збалансованості надходжень і відтоків грошових коштів у запланованому періоді. Досягнення цієї мети можливо лише на основі професійно побудованого плану й контролю виконання планових показників, а також оперативного аналізу даних про рух грошових коштів і їхніх еквівалентів [5]. Оперативний бюджет руху грошових коштів (далі ОБГП) дає можливість розподілити виплати відповідно до очікуваних надходжень, визначити терміни, коли потрібно вдатися до зовнішнього фінансування, а також дозволяє акумулювати кошти перед великими платежами. Крім того, за допомогою оперативного ОБГП можна розділити платежі в часі в такий спосіб (наприклад, зрушивши їх уперед або назад у порівнянні з передбачуваними строками), щоб, з одного боку, мінімізувати вартість позикових коштів, а з іншого боку, – уникнути штрафних санкцій з боку контрагентів або держави. На основі даних ОБГП керівництво підприємства може встановити періоди, коли в підприємства приблизно з'являться вільні кошти, а коли необхідно залучати позичкові ресурси [5].

На етапі реалізації ОБГП, запропоновано обсяг залучених позикових коштів в проекті в бюджеті руху грошових коштів визначати за сформованою моделлю розрахунку, яка базується на показниках оперативного бюджету руху грошових коштів.

Необхідна сума запозичених коштів в проекти розраховується за формулою.

$$ЗКн = ЧГПн + НГКа + НГКфпн + ЧГПіод + ЧГПід - ВГКод - ВГКзв - ВГКіов - ПП - ВГКнф \quad (1)$$

де: $ЗКн$ – необхідна сума запозичених коштів; $ЧГПн$ – чистий грошовий потік на початок періоду згідно фінансової звітності; $НГКа$ – надходження авансових грошових коштів для фінансування проектів згідно операційного бюджету; $НГКфпн$ – надходження грошових коштів від фінансування проектів після поставки судна згідно операційного бюджету; $ЧГПіод$ – чистий грошовий потік від іншої основної діяльності на кінець періоду згідно операційного бюджету; $ЧГПід$ – чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності на кінець періоду згідно операційного бюджету; $ВГКод$ – відток грошових коштів на проекту операційну діяльність згідно операційного бюджету; $ВГКзв$ – відток грошових коштів на загальні витрати згідно операційного бюджету; $ВГКіов$ – відток грошових коштів на інші загальні операційні витрати згідно операційного бюджету; $ПП$ – відток грошових коштів на погашення позик згідно операційного бюджету; $ВГКнф$ – відток грошових коштів на проектну фінансову діяльність згідно операційного бюджету.

Якщо запозичені кошти формуються з декількох джерел, то запропоновано оптимізацію їх структури здійснювати за критерієм мінімізації ціни залучених ресурсів. Цільова функція оптимізації представлена формулою 2.

$$Y = НКП \times X_1 + НОП \times X_2 + НПА \times X_3 + НПА \times X_4 + КЗ \times X_5 + Q \times X_6 \rightarrow \min \quad (2)$$

Коефіцієнт вартості залучених джерел розраховується для кожного окремого ресурсу за формулою.

$$X_{1,2,3...n} = \frac{P}{365} \times t \quad (3)$$

Система обмежень для задачі оптимізації використання залучених коштів має такий вид:

$$\begin{cases} НКП + НОП + НПА + КЗ + Q = ЗКн \\ НКП \leq Z_1, НОП \leq Z_2, НПА \leq Z_3, КЗ \leq Z_4, Q \leq Z_5 \\ t = 90 \text{ днів} \end{cases} \quad (4)$$

де: Y – вартість залучених ресурсів; $НКП$ – надходження кредитних позик за період; $НОП$ – надходження облігаційних позикових ресурсів; $НПА$ – надходження позикових ресурсів при продажі акцій; $КЗ$ – кредиторська заборгованість; Q – інші залучені ресурси; X_1 – коефіцієнт вартості кредитних позик; X_2 – коефіцієнт вартості облігаційних позик; X_3 – коефіцієнт вартості позик шляхом продажу акцій; X_4 – коефіцієнт вартості непогашеної кредиторської заборгованості; X_5 – коефіцієнт вартості інших залучених ресурсів; P – вартість залученого ресурсу за рік, %; t – цільовий період оптимізації, кількість днів; $Z_{1,2,3...n}$ – обмеження обсягу n залученого ресурсу

Розрахунок оптимальної суми залучених позичкових коштів автоматизовано за допомогою програмного продукту Microsoft Office 2007 шляхом використання функції «Поиск решения».

Практичний розрахунок оптимальної структури залучених позичкових коштів за критерієм мінімальної апробовано на ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод». Порядок розрахунку відбувається в 4-ти етапи.

На першому етапі за допомогою гнучкого планування формується операційний бюджет руху грошових коштів на майбутній 4 квартал 2014 (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Оперативний бюджет руху грошових коштів
на майбутній 4 квартал 2014**

№	Статті руху грошових потоків	Загальна сума руху грошових коштів, тис. грн.	Проект № 1201, тис. грн.	Проект № 1003, тис. грн.
1	Залишок грошових коштів на початок періоду	600		
ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
2	Надходження грошових коштів для фінансування проектів	25 949	23 249	24 249
2.1	Надходження авансових грошових коштів для фінансування проектів	4 400	1 700	2 700
2.2	Надходження грошових коштів від основного фінансування проектів	21 549	10 775	10 775
2.2.1	Отримання кредитів для фінансування проектів	20 049	10 025	10 025
2.2.2	Отримання облігаційної позик для фінансування проектів	500	250	250
2.2.3	Надходження грошових коштів від продаж акцій для фінансування проектів	1 000	500	500
2.3	Надходження грошових коштів від фінансування проектів після поставки судна			
3	Відток грошових коштів на проекту операційну діяльність	11 624	5 512	6 112
4	Відток грошових коштів на проектну фінансову діяльність	4 496	2 248	2 248
4.1	Відток грошових коштів на виплати відсотків, купонного доходу і дивідендів по акціям, що спрямовані на фінансування проектів	1 296	648	648
4.2	Відток грошових коштів на погашення позик	3 200	1 600	1 600
5	Чистий грошовий потік від проектів на кінець періоду	9 829	4 714	5 114
ІНША ДІЯЛЬНІСТЬ				
6	Чистий грошовий потік від іншої діяльності на кінець періоду		891	
ІНВЕСТИЦІЇ				
7	Чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності на кінець періоду		1 112	
ЗАГАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
8	Відток грошових коштів на загальні витрати		8 703	
9	Відток грошових коштів на інші загальні операційні витрати		3 647	
10	Чистий грошовий потік на кінець періоду		82	

На другому етапі відбувається розрахунок: необхідної суми запозичених коштів на майбутній 4 квартал 2014 за формулою 1 і коефіцієнтів вартості залучених джерел за формулою 3 (див. табл. 2).

На третьому етапі відбувається розрахунок оптимізаційного обсягу шляхом використання функції «Поиск решения» за допомогою програмного продукту Microsoft Office 2007 за умови мінімальної вартості ресурсів (формула 2) з системою обмежень (формула 4)

На четвертому етапі, результати розрахунків по визначенню оптимальної суми залучених позичкових коштів переносяться до оновленого бюджету руху грошових коштів на прогнозний 4 квартал 2014 року (див. табл. 3)

Таблиця 3

Оперативний бюджет руху грошових коштів за умови оптимальної структури залучених позичкових коштів в проектах

№	Статті руху грошових потоків	Загальна сума руху грошових коштів, тис. грн.	Проект № 1201, тис. грн.	Проект № 1003, тис. грн.
	Залишок грошових коштів на початок періоду	600		
ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
1	Надходження грошових коштів для фінансування проектів	23 239	11 145	12 095
1.1	Надходження авансових грошових коштів для фінансування проектів	4 450	1 750	2 700
1.2	Надходження грошових коштів від основного фінансування проектів за умови оптимальної структури залучених коштів	18 679	9 340	9 340
1.2.1	Отримання кредитів для фінансування проектів за умови оптимальної структури залучених коштів	17 179	8 590	8 590
1.2.2	Отримання облігаційних позик для фінансування проектів за умови оптимальної структури залучених коштів	500	250	250
1.2.3	Надходження грошових коштів від продаж акцій для фінансування проектів за умови оптимальної структури залучених коштів	1 000	500	500
1.3	Надходження грошових коштів від фінансування проектів після поставки судна	110	55	55
2	Відток грошових коштів на проекту операційну діяльність	9 924	4 662	5 262
3	Відток грошових коштів на проектну фінансову діяльність	4 319	2 160	2 160
3.1	Відток грошових коштів на виплати відсотків, купонного доходу і дивідендів по акціям, що спрямовані на фінансування проектів за умови оптимальної структури залучених коштів	1 119	560	560
3.2	Відток грошових коштів на погашення позик за умови оптимальної структури залучених коштів	3 200	1 600	1 600
4	Чистий грошовий потік від проектів на кінець періоду	8 996	4 323	4 673
ІНША ДІЯЛЬНІСТЬ				
5	Чистий грошовий потік від іншої діяльності на кінець періоду		977	
ІНВЕСТИЦІЇ				
6	Чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності на кінець періоду		1 229	
ЗАГАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
7	Відток грошових коштів на загальні витрати		8 553	
8	Відток грошових коштів на інші загальні операційні витрати		3 172	
9	Чистий грошовий потік на кінець періоду		77	

В результаті виконання оперативного бюджету руху грошових коштів за умови оптимальної структури позичкових ресурсів з критерієм мінімізації ціни залучених ресурсів зменшуються витрати на обслуговування боргу, що досягається за рахунок зменшення терміну життя кредитного портфелю для реалізації проектів в розрізі наступних складових: надходження позик; погашення позик; сплати відсотків, купонного доходу і дивідендів по акціям;

Практична реалізація запропонованої моделі оптимізації з критерієм мінімізації ціни залучених ресурсів на ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» дозволила отримати економічний ефект в розмірі 474.32 тис. грн..

Висновок. Проведений аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених дозволив розробити модель розрахунку оптимальної структури враховуючи загальні види фінансування проектів і методику гнучкого планування руху грошових потоків.

Основні висновки та результати, які одержано в ході дослідження полягають в наступному.

Запропоновано модель розрахунку оптимальної структури залучених позичкових коштів за критерієм мінімізації їх ціни, що дозволяє зменшити витрати по обслуговуванню боргу, та збільшити прибутковість підприємств. Автоматизація процесу аналітичних розрахунків по визначенню оптимальної структури залучених позичкових коштів для покриття бюджетних витрат здійснена за допомогою програмного продукту Microsoft Office 2007 шляхом використання функції «Пошук рішення».

Практична реалізація запропонованої моделі дозволила отримати економічний ефект за рахунок виконання оновленого оперативного бюджету руху грошових враховуючи при цьому оптимізацію структури залучених позичкових коштів в проекти. Загальна величина зменшення витрат ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» становитиме 474.32 тис. грн., що дозволить збільшити рентабельність проектів і самого підприємства в цілому.

У подальших дослідженнях автор планує приділити увагу удосконаленню методики гнучкого планування.

Література:

1. Кошкин К.В. Финансирование портфеля проектов судостроительного предприятия / К.В. Кошкин, А.М. Возный, А.Н.Шамрай // Восточно-Европейский журнал передовых технологий, 2010.- №1/2(43).-С.20-22.
2. Актуальні фінансово – економічні проблеми сучасного розвитку України: міжвузівська студентська наукова конференція, (Миколаїв, 8 листопада 2011), Капустіна А.О., Овечя Т.В. Джерела фінансування у суднобудуванні/ Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова.
3. Пічка А.М. Планування бюджету руху грошових коштів враховуючи схему змішаного фінансування проектів верфі //Електронний фаховий журнал "ЕКОНОМІКА: реалії часу", м. Одеса: 4(14) -2014, режим доступу:<http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No4/99-107.pdf/>
4. Бабина О.Є, Пічка А. М. Використання ковзного планування в управлінні грошовими потоками суднобудівного або судноремонтного підприємства // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка", м. Київ: № 9 - 2014, режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3323> (Особистий внесок автора: визначено схему ковзного планування на суднобудівному та судноремонтному підприємстві, а також розроблено модель розрахунку зміни планових показників в часових графіках надходження і витрачання грошових коштів).
5. Томчук В.В. Бюджет грошових потоків як складова процесу бюджетування на сільськогосподарських підприємств / В.В. Томчук // Зб. Наук. праць Національного університету державної податкової служби України, 2013. - № 1. – С. 206-221

Пічка А.Н., аспірант кафедри економіки і менеджмента Киевской государственной академии водного транспорта имени гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Модель расчета оптимальной структуры заемных средств судостроительного и судоремонтного предприятия. В статье исследована сущность и осуществлен анализ современных подходов к оптимизации заемных ресурсов предприятия, а также обоснованы пути и направления управления ими с целью достижения предприятием устойчивого развития. Предложено и обосновано использовать инструментарий бюджетирования для формирования управленческого влияния на оптимизацию привлеченных ресурсов.

По результатам анализа, разработана математическая модель расчета оптимальной структуры привлеченных заемных средств по критерию минимизации их цены, что позволяет

уменьшить расходы по обслуживанию долга и увеличить прибыльность судостроительных и судоремонтных предприятий.

Ключевые слова: бюджетирование, финансирование проектов, бюджет движения денежных средств, финансовый бюджет, модель оптимальной структуры заемных средств

Pichka A.N., Post-graduate student, Department of Economics and Management, Kyiv State Maritime Academy after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy.

Model calculation of the optimized structure of borrowed funds at shipbuilding and shiprepairing company. The article considers and analyzes innovative approaches to optimization of borrowed funds and reasonable ways of their management to achieve stable profit at the enterprises. Also, the essence and the economic nature of the optimization of borrowed funds of shipbuilding and shiprepairing enterprises are investigated. For an efficient cash flow management at the enterprise the author proposes to use budgeting tools for forming managerial influence to optimized structure of borrowed funds in project-based enterprises

The article develops the mathematical model of calculation of the optimized structure of borrowed funds attracted by the criterion of minimizing their costs to reduce debt service costs, and increase profitability of shipbuilding and shiprepairing enterprises.

Key words: budgeting, project financing, cash flow budget, financial budget, model of the optimized structure of borrowed funds.

УДК 330.341-029:6]:005.332.4](045)

Ракітіна Н.О.,

аспірантка кафедри міжнародного менеджменту
Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана

Високі технології в бізнесі та специфіка функціонування високотехнологічних компаній в умовах посиленої конкуренції

Акцентовано увагу на стрімкому розвитку сучасного суспільства, в якому високі технології посіли крупно масштабне значення. Проаналізовано класифікацію галузей промисловості за їх технологічною інтенсивністю та виявлено перелік галузей високотехнологічного бізнесу. Досліджено характерні особливості діяльності високотехнологічних компаній та висвітлено фундаментальні фактори їх конкурентоспроможності. Проаналізовано список найбільш привабливих країн для локації високотехнологічних компаній. Акцентовано увагу на тому, що значні обсяги витрат на НДДКР сконцентровані саме в бізнес-секторі.

Ключові слова: високі технології, високотехнологічна галузь, високотехнологічна компанія, конкуренція, конкурентоспроможність, дослідження та розробки, технологічний прогрес.

Постановка проблеми. Глобалізація та технології сьогодні є драйвером суспільного прогресу. Компанії високотехнологічних галузей інвестують значні кошти в дослідження та розробки задля створення передових продуктів, які здатні відкрити перед людством вікно до нових можливостей та вирішити раніше не вирішені суспільні проблеми. За високими технологіями наше майбутнє, адже вони є випереджаючим фактором економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні значно зростає інтерес до тих тенденцій, які визначають перспективи розвитку людства. Високі технології є саме тими перспективами, які формують новий спосіб життя, цінності та змінюють бачення суспільства. І це говорить про революційну зміну суспільства, його безперервний розвиток, значний крок суспільства в майбутнє з широкими можливостями його існування та розвитку. Наукові дослідники, аналізуючи це питання, погоджуються з тим, що за високими технологіями майбутнє. С. Ю.Пахомов [7], наприклад, підкреслює, що високі технології – це той чинник, який в світі вирішально зумовлює конкурентну перевагу. М.Делягін стверджує, що нова технологія відкриває новий етап у розвитку людства тільки тоді, коли їй під силу якісно

змінити суспільні відносини. Оскільки високі технології є найбільш наукомісткими галузями промисловості, вони потребують постійного залучення висококваліфікованих кадрів. О.А.Швиданенко [6], аналізуючи тему конкурентоспроможності високотехнологічної компанії, якраз наголошує на тому, що високотехнологічні галузі потребують значних інвестицій і висококваліфікованого персоналу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що словосполучення «високі технології» дуже швидко увійшло в обіг і сьогодні воно широко використовуються не тільки в науковому і професійному середовищі, але і в повсякденному житті сучасної людини, загальноприйнятого слововживання поки ще не склалося. Немає і досі ясного уявлення про те, що таке високі технології та які галузі відносяться до високотехнологічних. Останніми роками дане питання досить активно дискутується та з кожним днем в сучасних умовах інтенсивного розвитку інформаційного суспільства набуває ще більшої актуальності. Водночас невирішеним аспектом загальної проблеми залишається ґрунтовне вивчення особливостей високотехнологічного бізнесу та конкуренції в ньому.

Постановка завдання. Завданням даної статті є здійснення конкретизації галузей промисловості за ступенем їх технологічності та виявлення переліку високотехнологічних галузей з ціллію аналізу їх характерних рис та особливостей конкуренції високотехнологічних компаній.

Виклад основного матеріалу. Розвиток світової економіки сьогодні відбувається семимільними темпами. Її перехід від індустріального до постіндустріального типу, напряду залежить від посилення значення такого важливого ресурсу сьогодення, як інформація, розповсюдження якої сягнуло нечуваних розмірів. Інформація панує над світом. Сьогодні саме постіндустріальна інформаційна економіка розглядається численними вченими та дослідниками в якості моделі майбутнього.

Професор Гарвардської школи бізнесу Теодор Левітт зазначив: «Двома головними чинниками, які сьогодні визначають міжнародні економічні відносини, стали глобалізація і технології». І це без перебільшення так. Ми вже пройшли той Рубікон, коли повернутись назад уже неможливо. Людство збагнуло, що високі технології спрощують їхнє життя, вони відкривають численні можливості, про які раніше навіть не приходилось мріяти, вони стали осередком життя, і ми без них уже нікуди.

Про те, що ж таке «високі технології», які галузі підпадають під це визначення і які характерні особливості високотехнологічних галузей та конкуренції в цих галузях, поговоримо в даній статті.

Високі технології – це найбільш передові технології сучасності, в яких ставиться значний акцент на наукові дослідження та розробки. Проте, для того, щоб якомога ширше зрозуміти це поняття, звернемось до витоків його появи.

Вперше методологія визначення галузей за рівнем їх технологічності була розроблена та запропонована Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) на початку 1980-х років та була прийнятою усіма країнами-членами та іншими міжнародними організаціями. Дана класифікація ґрунтується на ступені технологічності галузей, а саме на значенні витрат на наукові дослідження та розробки у відношенні до валових внутрішніх витрат. Згідно з методологією ОЕСР усі галузі промисловості поділяються на високотехнологічні, середньо-високотехнологічні, середньо-низькотехнологічні та низькотехнологічні. Конкретизація галузей, що відносяться до кожної з цих груп, зображена в таблиці 1.

Отже, як видно з таблиці 1, до високотехнологічних галузей відносяться найпрогресивніші технологічні процеси, продукти та обладнання, створені на базі найновітніших технологій. Оскільки, на сьогоднішній день не сформоване чітке визначення терміну «високі технології» і «високотехнологічна компанія», існує цілий ряд спільних рис, що характеризують компанії високотехнологічного бізнесу. До найважливіших з них відносять досить швидкий технологічний прогрес в процесах і продуктах, потребу у висококваліфікованій робочій силі, а також значні витрати на дослідження та розробки в порівнянні з іншими статтями витрат в компанії.

Отже, як видно з таблиці 1, до високотехнологічних галузей відносяться найпрогресивніші технологічні процеси, продукти та обладнання, створені на базі найновітніших технологій. Оскільки, на сьогоднішній день не сформоване чітке визначення терміну «високі технології» і «високотехнологічна компанія», існує цілий ряд спільних рис, що характеризують компанії високотехнологічного бізнесу. До найважливіших з них відносять

досить швидкий технологічний прогрес в процесах і продуктах, потребу у висококваліфікованій робочій силі, а також значні витрати на дослідження та розробки в порівнянні з іншими статтями витрат в компанії.

Таблиця 1

Класифікація галузей промисловості за їх технологічною інтенсивністю

Високотехнологічні галузі	Середньо-високотехнологічні галузі	Середньо-низькотехнологічні галузі	Низькотехнологічні галузі
Космо- і літакобудування	Виробництво електричних машин та апаратів	Суднобудування та ремонт суден і лодок	Виробництво та переробка відходів
Фармацевтика	Автомобільна промисловість та виробництво причепів та напівпричепів	Виробництво резини та пластику	Виробництво деревини, паперових продуктів, друк та публікації
Виробництво комп'ютерної та офісної техніки	Хімічна промисловість	Виробництво коксу, високоякісних нафтопродуктів та ядерного палива	Виробництво продуктів харчування, напитків та тютюну
Виробництво телевізійних, радіо та комунікаційних приладів	Виробництво транспортного та залізничного обладнання	Виробництво інших неметалевих мінеральних продуктів	Виробництво текстильних, шкіряних та взуттєвих виробів
Виробництво медичних, вимірювальних та оптичних інструментів	Виробництво машинного обладнання	Виробництво основних металів та сфабрикованих метало продуктів	

Отже, як видно з таблиці 1, до високотехнологічних галузей відносяться найпрогресивніші технологічні процеси, продукти та обладнання, створені на базі найновітніших технологій. Оскільки, на сьогоднішній день не сформоване чітке визначення терміну «високі технології» і «високотехнологічна компанія», існує цілий ряд спільних рис, що характеризують компанії високотехнологічного бізнесу. До найважливіших з них відносять досить швидкий технологічний прогрес в процесах і продуктах, потребу у висококваліфікованій робочій силі, а також значні витрати на дослідження та розробки в порівнянні з іншими статтями витрат в компанії.

Деталізуючи ці характерні риси, відмітимо ряд особливостей високотехнологічних компаній:

- частка інвестицій в дослідження та розробку товарів не є меншою 15% від загальних затрат компанії;
- короткий життєвий цикл, який нерідко сягає декількох місяців та може призвести до витіснення з ринку продукту розробкою іншої технології;
- тривалий і витратний період розробки продуктів;
- наявність ринкової новизни товарів, коли товари задовольняють розробка та виготовлення товару не для задоволення вже існуючого споживчого попиту, а для формування ринкового попиту;
- задовольняють абсолютно нову потребу людини, або ж забезпечують задоволення вже існуючої потреби на новому, значно якіснішому рівні;
- значне перевищення витрат на дослідження і розробку продуктів в порівнянні з витратами на їх продаж;
- нерівномірний розвиток, тобто можливість як стрімкого росту, так і такого ж падіння ключових показників компанії;
- нематеріальні активи представляють значну частину вартості компанії;
- діяльність на глобальних ринках та наявність глобальної конкуренції;
- витрати на виготовлення першої партії товарів значно перевищують витрати на випуск наступних екземплярів;

- потенціал швидкого зростання та висока ступінь глобалізації виробництва;
- значне посилення фокусу на знаннях, на противагу фінансам та виробництву;
- потреба у висококваліфікованій робочій силі;
- поширення акціонерної власності серед працівників;
- необхідність правової підтримки у розробці продуктів та ідей;
- необхідність в середовищі, що сприяє виникненню нових ідей та реалізації задумів;
- створення ланцюгового ефекту, коли кожна інновація відкриває можливості для створення ще більшої кількості інновацій;
- високий інвестиційних ризик, що обумовлений невизначеністю ринкової реакції зі сторони споживачів та конкурентів, а також складністю адаптації технології;
- продаж товарів пов'язаний з наданням цілого ряду передпродажних та після-продажних послуг;
- виникнення різноманітних етичних та соціальних питань тощо [2].

Високотехнологічні компанії розташовуються скрізь по всьому світу. Проте, в основному, вони мають схильність до локації своїх материнських компаній та власних центрів досліджень і розробок в певних областях, характерною особливістю яких є безпосередня близькість до великих впливових університетів, що випускають висококваліфікованих спеціалістів. Таким чином компанії отримують широкий доступ до місцевих ресурсів знань. А вже ХХІ століття, глобалізація і інформатизація в цілому призвели до зміни цінностей всього людства, чинник знань в якому набуває для конкурентоспроможності все більшого значення.

За даними компанії Bloomberg, найбільш привабливою країною для локації високотехнологічних компаній є США, відсоток високотехнологічних компаній в яких складає 23%. Список країн-лідерів розташування високотехнологічних компаній зображений в таблиці 2.

Таблиця 2

Список країн-лідерів розташування високотехнологічних компаній [5]

Місце в рейтингу	Країна	Відсоток високотехнологічних компаній в країні, %
1	США	23
2	Нідерланди	19
3	Швеція	18
4	Німеччина	17
5	Південна Корея	16
6	Ізраїль	15
7	Франція	11
8	Данія	11
9	Фінляндія	10
10	Швейцарія	9

Конкуренція на ринку високотехнологічної продукції практично не схожа на конкуренцію між компаніями інших галузей. Характерною відмінністю є рекомбінація лідерів, що відбувається з неабиякою швидкістю. Причиною є те, що переваги в сучасному середовищі отримують ті компанії, які не лише встигають реагувати на зміни в зовнішньому середовищі, але й прагнуть самі впливати на це середовище, створюючи цим самим нові ринки. Тому особливістю високотехнологічних компаній є не лише те, що вони повинні перебувати в постійному активному пошуку незайнятих ніш, але у необхідності створення ними цих ніш.

Конкуренція в сфері високих технологій характеризується боротьбою за контроль над технологіями, що дозволяють протягом певного проміжку часу отримувати так звану науково-технологічну ренту, яка виникає внаслідок розпорядження технологіями, на даний момент недосяжними для конкурентів, і дає змогу виробляти унікальну для споживачів продукцію, для якої тимчасово не існує близьких аналогів чи замінників. В результаті чого, компанія, володіючи цією технологією, отримує колосальну можливість встановлювати монополю високої ціни, які включають в собі компонент надприбутку, та тим самим завойовувати споживачів. Проте, як тільки ця технологія стане доступною для її конкурентів, компанія може зразу ж втратити свої лідируючі позиції. З іншого боку, важливим також є питання часу, адже якщо компанія зуміє правильно ним скористатись, то не дасть можли-

вості іншим компаніям догнати, чи навіть перегнати, її, а тим часом буде працювати над створенням нової ніші.

Фундаментом існування бізнесу високотехнологічної компанії є технології та люди. А основним завдання керівництва такої компанії є координація команд спеціалістів для досягнення її загальних цілей. Адже персонал високотехнологічної компанії є основним її капіталом. Кожен працівник такої компанії є спеціалістом широкого профілю і безпосередньо впливає на розвиток компанії в цілому. Саме від конкретних людей часто залежить майбутнє всієї компанії чи її підрозділів. Людина винаходить ноу-хау, яке веде до створення нової технології, а в результаті і до успіху компанії. Цей чіткий ланцюг прослідковується у роботі високотехнологічних компаній, оскільки саме люди в таких компаніях стають відправною точкою створення технологій і дуже важливим елементом функціонування та зростання компанії.

Нааявні і такі приклади, коли людина і компанія ототожнюються, а зі звільненням такої людини існування компанії втрачає свій зміст [3]. Зазвичай засновниками високотехнологічних компаній є свого роду генії, розробники технологій, які в подальшому і стають менеджерами цих компаній та формують власну команду на свій образ і подобу. Тому високотехнологічна компанія – це, в першу чергу, її працівники.

Сьогодні високотехнологічні компанії вкладають значні кошти в розвиток інтелектуальних ресурсів, адже вони чітко усвідомлюють, що інтелектуальний капітал є джерелом інновацій і розвитку, а отже є важелем отримання капіталу більшої вартості.

Працівники високотехнологічних компаній також мають ряд відмінностей від працівників інших не високотехнологічних компаній. Окрім того, що це високоінтелектуальні люди, основними їхніми мотивами є творчість, самореалізація та душевний комфорт. Практично всі працівники виконують високоінтелектуальну роботу, яка вимагає застосування їх творчих сил. Працівники таких компаній прагнуть отримати можливість взяти участь в створенні нових запаморочливих проєктів. На перший план виходять саме мотиви самореалізації і участь в нових перспективних розробках, втілення нових високотехнологічних ідей та їх генерація.

Саме персонал являється визначальним фактором інвестицій у високотехнологічну компанію. Вважається, що для високотехнологічних компаній основний актив – це команда, люди та їх репутація. При цьому інвестиції в таких компаніях вкладаються в першосортних людей при хоча б і другосортних ідеях, що прекрасно відображає значимість такого ресурсу, як персонал у високотехнологічних компаніях [4].

Організація економічного співробітництва та розвитку у своєму щорічному звіті «Наука. Технології. Промисловість», склала список місцезнаходжень 50-ти найкращих університетів в основних предметних областях, що мають найбільший вплив на розвиток світової економіки. Дані показали, що 34 із 50 найкращих університетів розташовані в США, решта – в Європі та, вперше за всі роки, два університети за межами країн, що входять до ОЕСР, а саме в Китаї. Щодо європейських країн, то тут лідером є Велика Британія (рис.1).

Як зазначалось вище, високотехнологічні компанії зазвичай розташовуються в безпосередній близькості до великих впливових університетів, що випускають висококваліфікованих спеціалістів, а найбільш привабливою країною для їх локації є США. Звіт ОЕСР підтверджує цей факт. Як видно з рисунку 1, основна частина найвпливовіших університетів світу налічується у високотехнологічних сферах економіки і численна більшість їх розташована у США.

Ще одним важливим фактором конкурентоспроможності високотехнологічної компанії є витрати на дослідження та розробки. Серед країн лідерами тут є Ізраїль, Корея, Фінляндія, Японія та Швеція. Протягом останнього десятиліття витрати компаній в цьому напрямку невпинно зростали від 1,55% ВВП у 2001 до 1,63% ВВП у 2008 рік, проте у наслідок світової кризи дещо зменшились і в 2011 році склали 1,59% ВВП. Інтенсивність витрат на дослідження та розробки значно зростала протягом років в таких країнах, як Естонія, Корея, Словенія і Китай, проте дещо зменшилась в Канаді, Люксембурзі, Великобританії та Швеції (рис.2).

Витрати на дослідження та розробки є одними з найбільш широко використовуваних вимірів інноваційного вкладу. Бізнес сектор охоплює найбільшу частку внеску в НДДКР у більшості країн і складає 67% в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку. Ізраїльський бізнес сектор здійснює найбільший внесок в НДДКР з близько 80% від загальних витрат на дослідження та розробки в країні. Не дуже значним є відставання від

Ізраїлю Японії та Кореї, бізнес-витрати на дослідження та розробки яких є теж досить вагомими (рис.3).

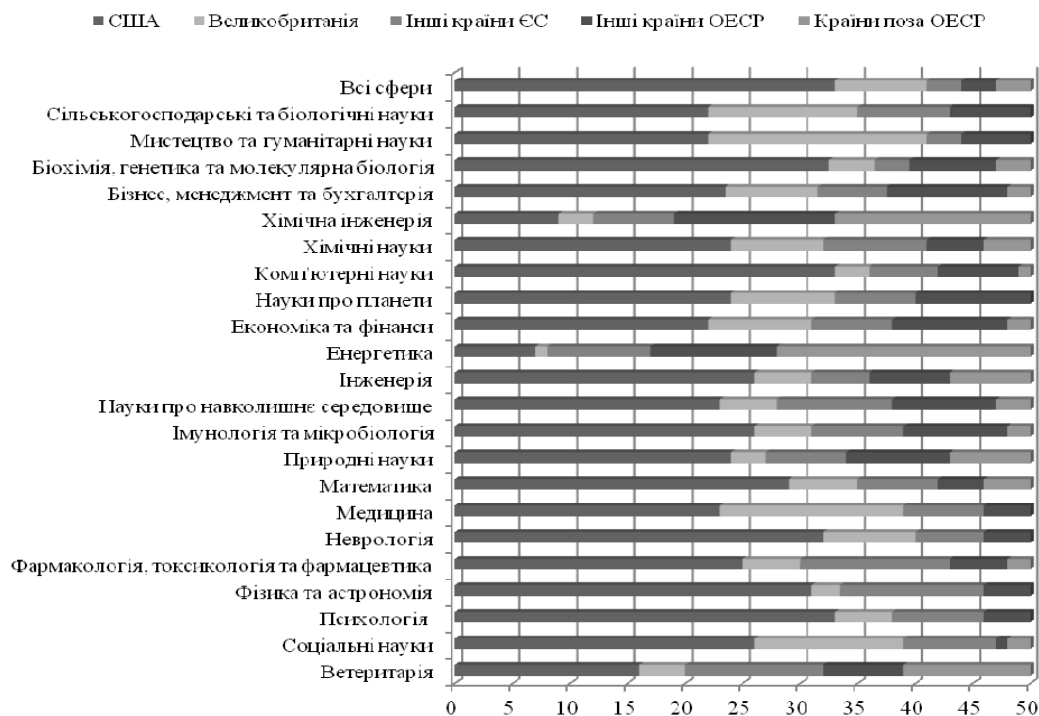

Рис. 1. Географічне розташування ТОП-50 найвпливовіших університетів світу за сферами економіки, 2007-2011 рр. [1]

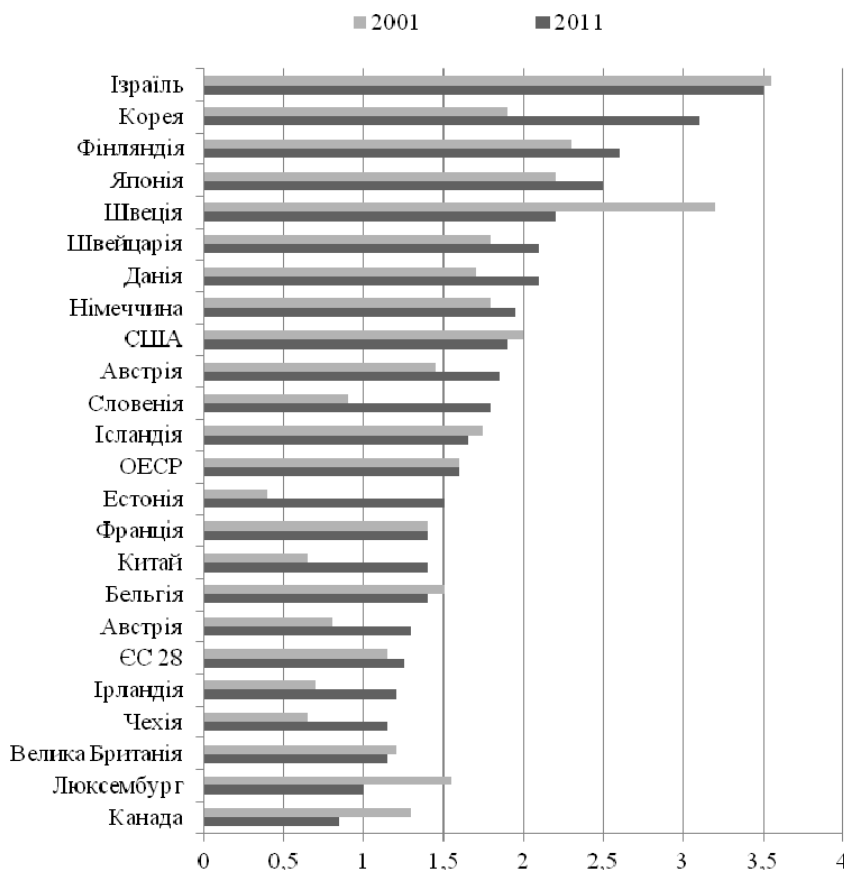

Рис. 2. Витрати компаній на дослідження та розробки, 2001 та 2011 рр. [1]

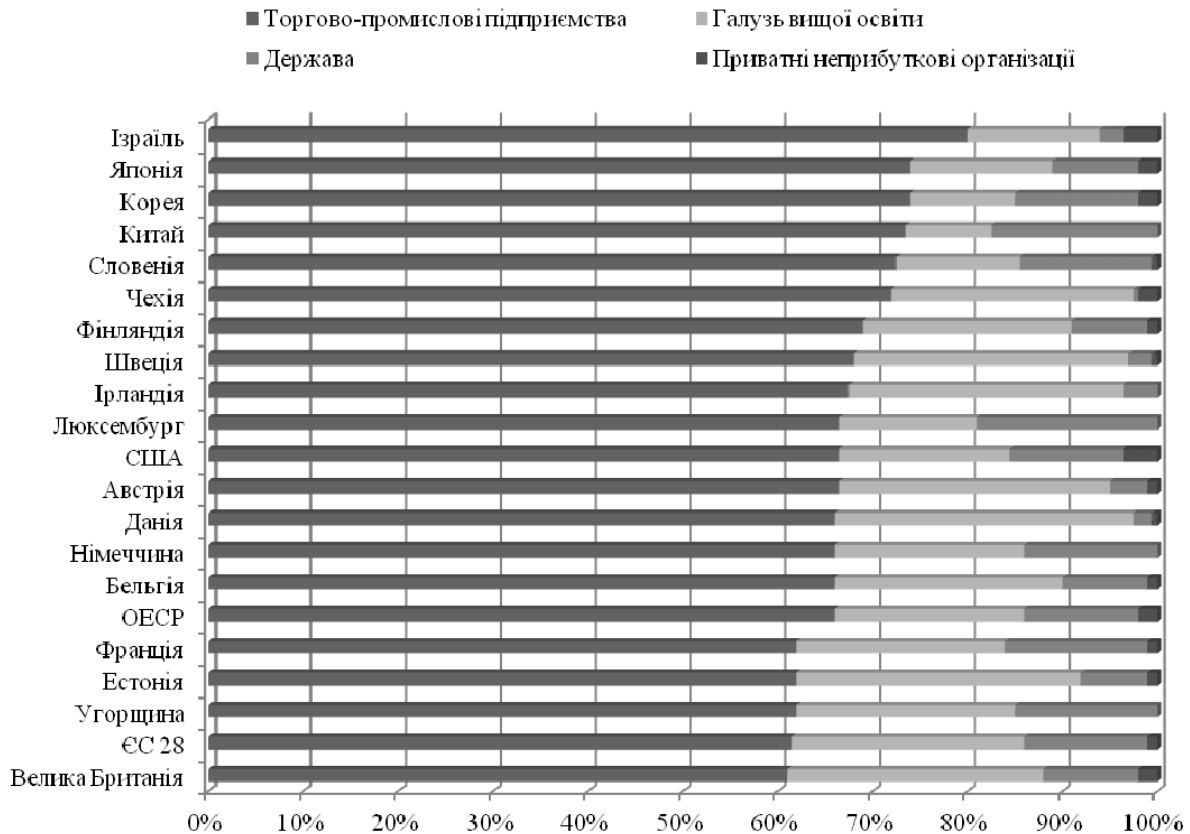

Рис. 3. Витрати на R&D за секторами їх здійснення, 2011 р. [1]

Сьогодні саме високотехнологічні галузі являються локомотивом економік розвинутих країн світу. Найявністю численних досліджень та розробок визначає силу та престиж країни. Сучасне суспільство залежне від високих технологій, тому вони є ключовим напрямом розвитку новітньої науки і промисловості.

Ще однією особливістю та ключовим поняттям у високотехнологічній компанії є проект. Часто складається ситуація, що високотехнологічна компанія створюється саме для реалізації якогось проекту, чи розглядається як сукупність якихось проектів. Високотехнологічна компанія не може перебувати на безпроектній стадії, оскільки для неї це може означати кінець її функціонування. Тому високотехнологічна компанія – це безперервний потік проектів, постійний процес розробок, інвестиційних програм та щоденна робота над нововведеннями. І лише такі інтенсивні кроки дозволяють компанії вціліти в умовах високої конкуренції, натомість відсутність цього означатиме призупинення в розвитку та програш в боротьбі за споживача. Оскільки технологічне відставання та відсутність постійних інновацій є достатньою умовою для розорення компанії, прикладів чого є немало в світовій практиці.

Стратегії високотехнологічних компаній побудовані на принципі клієнтоорієнтованості. Адже всі сучасні високотехнологічні компанії розуміють, що завоювати якоесь свого клієнта і заспокоїтись, перестати розвиватись і досліджувати нові його потреби – означає прирєкти на безславний кінець себе і свою компанію. Тому для того, щоб бути конкурентоспроможним, потрібно завжди бути на вістрі.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновок про те, що високі технології є саме тими перспективами, які формують новий спосіб життя, цінності та змінюють бачення суспільства. Компанії високотехнологічних галузей інвестують значні кошти в дослідження та розробки задля створення передових продуктів, які здатні відкрити перед людством вікно до нових можливостей та вирішити раніше не вирішені суспільні проблеми.

В ході дослідження було виявлено, що до високотехнологічних галузей промисловості відносяться найбільш прогресивні галузі, а саме космо- і літакобудування, фармацевтика, виробництво комп'ютерної та офісної техніки, виробництво телевізійних, радіо та комунікаційних приладів, а також виробництво медичних, вимірювальних та оптичних інстру-

ментів. Саме ці галузі є передовими в розробці нових революційних продуктів, здатних задовольнити абсолютно нові потреби людства, або ж забезпечити задоволення вже існуючих потреб на новому, значно якіснішому рівні.

Характерною особливістю високотехнологічних компаній є їх схильність до локації своїх материнських компаній та власних центрів досліджень і розробок в певних областях, характерною особливістю яких є безпосередня близькість до великих впливових університетів, що випускають висококваліфікованих спеціалістів. Адже високотехнологічна компанія – це насамперед її високопрофесійні працівники, які здатні генерувати нові авангардні ідеї, на базі яких народжуються передові технології, що змінюють життя суспільства.

Література:

1. Main science and technology indicators database. Organisation for Economic Co-operation and Development, June 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/sti/msti.htm>
2. Татаринцева И.В. Прогнозирование рынка наукоемкой продукции / И.В. Татаринцева, А.К. Толстошеев, В.А. Татаринцев // Вестн. БГТУ. – 2013. – № 3. – С. 172 – 177.
3. Коллинз Д. От хорошего к великому. Почему одни компании совершают прорыв, а другие нет / Келли Макгонигал; пер. с англ. Павла Павловского; под ред. Василия Дерманова. – 15-е изд. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 384с.
4. Аммосов Ю. П. Что у венчурного капиталиста на уме / Юрий Аммосов // Мир электронной коммерции. – 2000. – № 2 – с. 36.
5. Favorite locations of High-Tech companies: Countries. Bloomberg, World Bank, May 28, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bloomberg.com/visual-data/best-and-worst/favorite-locations-of-high-tech-companies-countries>
6. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / О. А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.
7. Пахомов С.Ю. Глобальна конкуренція: нові явища, тенденції та чинники розвитку: монографія / С.Ю. Пахомов. – К.: КНЕУ, 2008. – 224 с.

Ракитина Н.О., аспірантка кафедри міжнародного менеджмента Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана

Высокие технологии в бизнесе и специфика функционирования высокотехнологических компаний в условиях усиленной конкуренции. *Акцентировано внимание на стремительном развитии современного общества, в котором высокие технологии заняли крупномасштабное значение. Проанализирована классификация отраслей промышленности за их технологической интенсивностью и выявлен перечень отраслей высокотехнологического бизнеса. Исследованы характерные особенности деятельности высокотехнологических компаний и освещены фундаментальные факторы их конкурентоспособности. Акцентировано внимание на том, что значительные объемы расходов на НИОКР сконцентрированы именно в бизнес-секторе.*

Ключевые слова: *высокие технологии, высокотехнологическая отрасль, высокотехнологическая компания, конкуренция, конкурентоспособность, исследования и разработки, технологический прогресс.*

Rakitina N.O., Post-graduate student of the Department of International Management, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

High technologies in business and specificity of high-tech companies functioning in conditions of strengthening competition. *In the given article a special attention is paid to the rapid development of modern society in which high technologies are of a large-scale importance. The classification of the branches of industries according to their technology intensity is provided as well as the list of highly technological business branches is identified. The characteristic features of the activities of high-tech companies are studied and the fundamental factors of their competitiveness are highlighted. It is stressed out the fact that significant amounts of R&D expenditure are concentrated in business sector.*

Key words: *high technology, high-tech industry, high-tech company, competition, competitiveness, research and development, technological progress.*

УДК 338.43:332.142.6](477)(045)

Рогач С.М.,*доктор екон. наук, професор кафедри економіки підприємства ім. проф. І.П. Романенка
Національного університету біоресурсів і природокористування України***Голян В.А.,***доктор екон. наук, професор, завідувач відділу проблем економіки
земельних та лісових ресурсів Державної установи
«Інститут економіки природокористування та сталого розвитку національної академії наук України»*

Інституціональні домінанти екологізації аграрного природокористування

У статті проведено дослідження теоретико-методологічних та прикладних аспектів екологізації аграрного природокористування. Сформовано та проаналізовано найбільш важливі елементи аграрного природно-ресурсного потенціалу країни та визначено екологодеструктивні тенденції розвитку аграрної сфери. Доведено, що агроекологічна стратегія розвитку аграрного природокористування передбачає створення ефективного інституціонального забезпечення цього процесу. Визначено пріоритети інституціонального збалансування сфери аграрного природокористування через призму екологічної домінанти.

Ключові слова: *аграрне природокористування, екологізація, природні ресурси, інституціональне середовище, аграрна сфера.*

Постановка проблеми. Гострі еколого-економічні суперечності, які характерні для сучасного аграрного природокористування, втрата цінних продуктивних земель, зниження їх родючості та суттєве погіршення екологічних функцій водних та лісових ресурсів на сучасному етапі соціально-економічних трансформацій повинні розглядатися як загроза економічній незалежності і національній безпеці України. Тому питання обґрунтування перспективних напрямів формування інституціональних засад екологізації аграрного природокористування та ресурсозбереження в сучасних умовах мають бути піднесені до рівня пріоритетів сталого розвитку країни і найважливішого напрямку державної політики в галузі охорони навколишнього середовища.

Аналіз існуючих досліджень. Вагомий внесок у теоретичне обґрунтування основних положень інституційного напрямку економічної науки зробили роботи Дж. К. Гелбрейта, У.Ростоу, Д.Норта, Р.Коуза, О.Вільямсона, Дж.Б'юкенена, Дж. Кларка, П.Дракера, М.Олсона та ін. Вітчизняна інституціональна парадигма формується під впливом фундаментальних і прикладних досліджень Р.Капелюшнікова, М.Туган-Барановського, В.Гейця, А.Чухна, М.Данілюка, В.Балеева, Т.Гайдая, В.Якубенка, В.Тамбовцева, С.Кірдіної, З.Герасимчук, М.Корецького, О.Шпикуляка, Ю.Лопатинського та інших. У розробку концептуальних засад екологізації природокористування та формування інституціонального середовища цієї сфери значний внесок зробили І. Бистряков, О.Веклич, В.Голян, І.Стадницький, Ю.Туниця, М.Хвесик та інші науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на глибину і різноплановість проведених раніше досліджень, теоретичні аспекти та питання прикладного формування інституціонального забезпечення сфери аграрного природокористування, як особливої інституції, у вітчизняній науковій літературі розглянуті недостатньо. В той же час, перехід до інноваційної економіки висуває досить серйозні вимоги щодо формування інституціональних засад трансформації і розвитку сфери аграрного природокористування, методів та механізмів її екологізації в сучасних умовах, що обумовлює необхідність проведення подальших досліджень цих проблем.

Відповідно *метою даної роботи* є дослідження теоретико-методологічних та прикладних аспектів екологізації сфери аграрного природокористування як важливої складової інституціонального середовища аграрного сектору національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Сучасну екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду внаслідок ігнорування законів розвитку і відтворення природо-ресурсного потенціалу держави. Необхідність згладжування екологічних суперечностей актуалізувалась у зв'язку з тотальною індустріалізацією виробничих відносин та неможливістю підмінити наукоємкими технологіями природно-ресурсний фактор соціально-економічного розвитку. Соціально-економічне піднесення на даному етапі супроводжується додатковим залученням природних ресурсів до господарського обороту, що в свою чергу, підриває баланс в еколого-економічних системах і прискорює процеси виснаження та вичерпання запасів окремих складових природного капіталу.

З урахуванням протікання зазначених процесів провідне завдання економічної науки полягає в тому, щоб попередити суспільство, цивілізацію про небезпеку, якою може обернутись економічний добробут, коли не враховується екологічний чинник, а також показати, якою залежною є економіка від природного потенціалу та природних явищ.

Як зазначає В.Голян, масштабні перетворення в господарському комплексі, а саме структурні зрушення, мають супроводжуватись відповідним інституціональним забезпеченням розширення потужностей, перепрофілювання виробництв, упровадження нових видів продукції з метою раціоналізації наявної природно-ресурсної бази суспільного відтворення [1, с.20].

На даний час, значна частина природно-ресурсного потенціалу країни залучена в господарський оборот аграрної сфери, яка є найбільш залежною від природних чинників. Водночас вона спричиняє значний антропогенний тиск на навколишнє середовище і є його суттєвим забруднювачем. Тому, як правомірно зазначають науковці, ситуація з екологією в агросфері України неоднозначна. З одного боку, наявний значний обсяг агоресурсного потенціалу, який є вагомим часткою цивілізаційного розвитку, з іншого – сформувався екологодеструктивні тенденції, які можуть становити загрозу сталого прогресуючого розвитку цієї сфери [2, с. 32]. Це дає підстави сформувати найбільш важливі елементи аграрного потенціалу країни та визначити екологодеструктивні тенденції розвитку аграрної сфери (рис. 1).

Рис. 1. Агротененціал і екологодеструктивні тенденції розвитку аграрної сфери України [сформовано за джерелами 2, 7, 8]

Незважаючи на наявність значного біопродуктивного потенціалу в аграрній сфері та певного нормативно-правового забезпечення, наявний цілий ряд екологодеструктивних тенденцій, які потребують інституційного врегулювання.

Дослідження свідчать, що у ряді регіонів України антропогенне навантаження на при-

роду наближається до граничної межі її екологічної стійкості. Зокрема, фахівці зазначають, що поріг системної адаптації, яка допомагає системі (в даному випадку суспільству) демпфувати відхилення від допустимих параметрів життя і зберігати при цьому свій якісний зміст, очевидно, пройдено у XX ст. Спостерігаються ознаки екологічної кризи, яка являє собою такий стан взаємовідносин між суспільством і природою, що характеризується невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин екологічним можливостям біосфери, а також значними структурними змінами у навколишньому природному середовищі [3, с.75].

Це підтверджує і аналіз динаміки абсолютних та інтегрованих показників техногенного навантаження на навколишнє природне середовище (табл. 1).

Таблиця 1.

Рівень техногенного навантаження на навколишнє природне середовище в Україні*

Показники	2000р.	2005р.	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2013р у% до 2000р.
Викиди забруднюючих речовин у повітря, тис. т	5908,6	6615,6	6678,0	6877,3	6821,1	6719,8	113,7
Викиди діоксиду сірки, тис. т	984,8	1122,8	1235,2	1363,4	1430,3	1413,3	143,5
Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. м ³	3313	3854	1744	1612	1521	1717	51,8
їх частка у загальному водовідведенні, %	30,2	43,2	21,4	20,0	18,8	22,2	x
Утворення відходів I-III класів небезпеки, тис.т,	2613,2	2585,2	1659,8	1434,5	1368,1	923,8	35,4
їх частка у спеціально відведених місцях, %	29,1	38,3	18,5	9,7	10,7	11,1	x
Витрати на охорону н.п.с., млн. грн	3224,3	9691,0	13128,0	18490,7	20514,0	20377,9	6,3 раза

* Джерело: за даними Державної служби статистики України [4].

Дані таблиці свідчать про те, що екологічна ситуація у природному довкіллі залишається ще досить напруженою. Так, спостерігається чітка тенденція щодо збільшення викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин на 13,7% за аналізований період. У 2013 р. у атмосферу було викинуто 1413 тис.т діоксиду сірки, яка не тільки забруднює повітря, а й у вигляді кислотних дощів завдає шкоди всім природним ресурсам. Прогресуюче збільшення витрат на охорону навколишнього природного середовища, за аналізований період (більше як у шість разів), певною мірою сприяло встановленню позитивної тенденції щодо зменшення обсягів скидання забруднених вод у поверхневі водні об'єкти (на 48,2%) та утворення відходів I-III класів небезпеки (на 74,6%), Однак негативним фактором нівелювання даних обсягів фінансування були інфляційні процеси в економіці країни в цілому.

Характеризуючи якісний стан земельних угідь, як основи біопродуктивного потенціалу аграрної сфери України, слід відмітити, що значні площі сільськогосподарських угідь – це надмірно кислі, солонцюваті, осолоділі, перезволожені та заболочені землі. Близько половини площі орних земель – дефляційно небезпечні, на третині поширена водна ерозія, а вміст гумусу в ґрунтах має стабільну тенденцію до зниження. При цьому темпи їх деградації прогресують. За останні 25 років площа кислих ґрунтів збільшилася на 2,4 млн. га, у тому числі ріллі – на 1,5; підданих водній ерозії – на 2,4; засолені – на 1,0; солонцевих комплексів – на 3,9; заболочених і перезволожених – на 1,0; заросли чагарниками і дрібноліссям – 0,5 млн. га земель. Деградують і втрачають родючість зрошувані землі, 14% від загальної площі поливних земель піддаються ерозії. Зниження родючості земель і їх меліоративна невпорядкованість, величезні масштаби й інтенсивність деградації ґрунтів обумовлюють щорічно недобір 10–12 млн. т сільськогосподарської продукції в перерахунку на зерно [5, с. 172].

У Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» стан земельних ресурсів визначено як близький до кри-

тичного. При цьому, як зазначається в документі, за період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин загострилася. Збиток від деградації ґрунтів офіційно оцінюється в понад 10 млрд. грн, що становить майже 10% валової продукції сільського господарства. За окремими оцінками, величина цього збитку досягає 10 млрд. доларів [4].

Така ситуація значною мірою зумовлена недосконалістю сучасної інституціональної структури аграрного землекористування, що призводить до втрати економічного інтересу у землекористувачів щодо екологобезпечного землекористування.

Разом з тим, часто висловлюється думка, що в Україні немає фінансових можливостей для екологобезпечного розвитку сільського господарства. Слід зазначити, що реалізація екологічних заходів не завжди пов'язана з економічними витратами, як наприклад, дотримання сівозмін, застосування сидератів тощо. Фахівці ННЦ «Інститут землеробства НААН» зазначають, що сівозміни як основа землеробства є прихованим резервом, який не потребує додаткових затрат і здатний забезпечити вагомий приріст урожаю та стійке функціонування землеробства загалом [6]. Звичайно у короткотерміновому періоді буде спостерігатися певне зменшення надходження прибутків, однак у довгостроковому періоді – виснаження і деградація ґрунтів через недотримання сівозмін спричинятиме значне скорочення обсягів виробництва продукції, надходження прибутку і зрештою знижуватиме економічну ефективність вирощування сільськогосподарських культур.

Відповідно до стратегії та цілей екологізації, сільське господарство повинно функціонувати в жорсткій відповідності до вимог екологічного (органічного) аграрного виробництва і підлягати сертифікації. Екологічно сприятливе сільське господарство передбачає інтегровані методи ведення і має бути притаманним більшості сільськогосподарських підприємств. Хоча існує думка, що природоохоронна діяльність є проблемою для економіки підприємств, оскільки вони мають своєю метою максимізацію прибутку і мінімізацію затрат на виробництво продукції, а змушені витрачати часто обмежені кошти, на природовідновлюючі та природоохоронні заходи, що негативно позначається на рентабельності виробництва.

З метою реалізації стратегії та цілей екологізації аграрного виробництва в роботі виділено основні домінанти цього процесу (рис. 2).

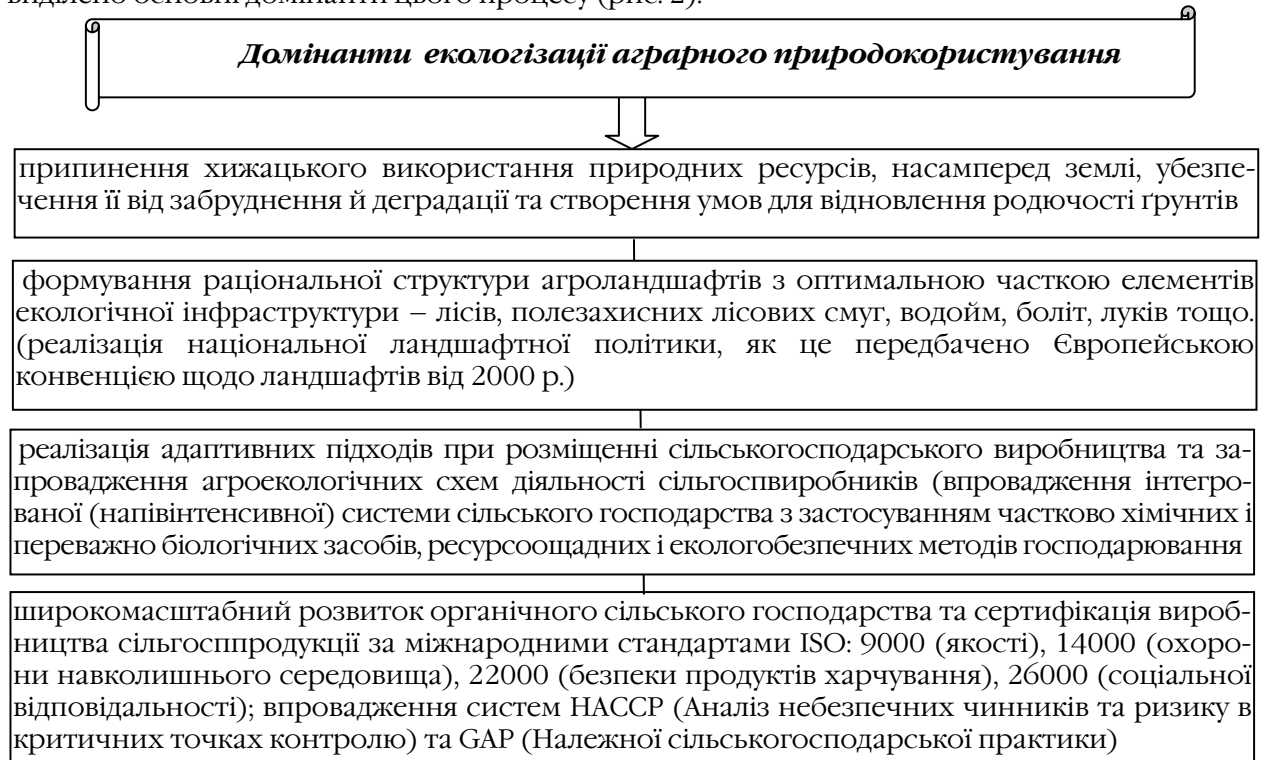

Рис. 2. Визначальні домінанти екологізації аграрного природокористування України

Першочергового значення при реалізації магістральних напрямів переходу України на модель сталого розвитку набуває формування інституціональних засад системи ресурсоощадливого аграрного природокористування, яке екологізує залучення природних

ресурсів у відтворювальний процес, сприяє їх економії та збереженню (рис. 3). При цьому, нагальність вирішення агроекологічних проблем посилюється тією обставиною, що вони спільні для всіх регіонів країни з різним рівнем розвитку соціальної системи та різними формами господарювання (перехід до приватного володіння землею, орендарство ще більше підвищують загрозу навколишньому середовищу)

Рис. 3. Інституціональні засади екологізації аграрного природокористування та ресурсозбереження

Тому сектор аграрної економіки потребує державної підтримки і державного контролю, розробки і прийняття відповідних законодавчих актів. Для прийняття необхідних ефективних рішень у процесі аграрного природокористування, визначення граничних навантажень на задіяні в цій сфері природні ресурси з урахуванням регіональних екологічних умов та господарської спеціалізації, забезпечення здійснення еколого-економічної оцінки використання природних ресурсів необхідне створення спеціальної інституціональної структури, а саме інституту моніторингу та контролю за використанням природних ресурсів і додержанням природокористувачами відповідних екологічних вимог, що гарантуватиме комплексне вирішення цього питання.

Реалізація зазначених пріоритетів вимагає законодавчо закріплення екологічного пріоритету в розвитку агросфери на державному рівні та формування механізму його реалізації у поєднанні з просуванням самих сільськогосподарських підприємств цим шляхом, що

сприятиме підвищенню агроекологічного іміджу України. Вигоди від цього матимуть як підприємства, так і суспільство загалом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перехід на засади агроекологічної стратегії розвитку аграрної сфери залежатиме значною мірою від ефективного інституціонального забезпечення цього процесу як з боку офіційних державних структур, так і за рахунок підключення неформальних механізмів. При цьому матиме значення сформована система примусу й стимулювання суб'єктів господарювання дотримуватися встановлених правил і вимог, у тому числі міжнародних і європейських, а також поширення добровільного виконання державою та окремими сільгоспвиробниками міжнародновизнаних принципів й стандартів відповідальної діяльності. Останні, як вагому складову включають забезпечення раціонального використання природних ресурсів і охорону навколишнього середовища.

Список літератури:

1. Голян В.А. Природокористування як сфера економічних відносин: суперечності та пріоритети / В.А.Голян // Економіка та держава. – 2007. – №6. – С. 20-22.
2. Попова О.Л. Екологізація виробництва як чинник ефективного розвитку вітчизняних сільгоспідприємств / О.Л. Попова // Перспективи екологізації аграрного виробництва в Україні: Зб. наук. праць / [за заг. ред. Ю.О.Лупенка, О.В.Ходаківської]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182с.
3. Хвесик М.А., Степаненко А.В. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання / М.А.Хвесик, А.В.Степаненко // Економіка України. – 2014. – № 1 (626). – С. 74-85.
4. Державна служба статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Кошкалда І.В. Оцінка екологічного стану земель сільськогосподарського призначення в контексті ринкових трансформацій / І.В.Кошкалда // Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання: матеріали Других регіональних річних зборів Північно-Східного відділення Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників, 5 лютого 2009р., м. Харків. – Харків: ХНТУСГ, 2009. – 222с.
6. Гуроров О.І. Проблеми становлення екологічно збалансованого аграрного виробництва / О.І.Гуроров // Перспективи екологізації аграрного виробництва в Україні: Зб. наук. праць / [за заг. ред. Ю.О.Лупенка, О.В.Ходаківської]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182с.
7. Рогач С. М. Пріоритетні напрями екологізації аграрного землекористування / С. М. Рогач // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / редкол.: Д. О. Мельничук (відп. ред.) [та ін.]. Вип. 168, ч. 1. – К.: ВЦ НУБіПУ, 2011. – С. 90–97. – (Серія «Економіка, аграрний менеджмент та бізнес»).
8. Саблук П.Т., Ходаківська О.В. Екологізація агропромислового виробництва – визначальна складова сучасної аграрної політики / Перспективи екологізації аграрного виробництва в Україні: Зб. наук. праць / [за заг. ред. Ю.О.Лупенка, О.В.Ходаківської]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182с.

Рогач С.М., доктор экон. наук, профессор кафедры экономики предприятия им. проф. И.Н.Романенка Национального университета биоресурсов и природопользования Украины,
Голян В.А., доктор экон. наук, профессор, заведующий отдела проблем экономики земельных и лесных ресурсов Государственного учреждения «Институт экономики природопользования и устойчивого развития национальной академии наук Украины»

Институциональные доминанты экологизации аграрного природопользования. В статье проведено исследование теоретико-методологических и прикладных аспектов экологизации аграрного природопользования. Сформированы и проанализированы наиболее важные элементы аграрного природно-ресурсного потенциала страны и определены экологодеструктивные тенденции развития аграрной сферы. Доведено, что агроэкологическая стратегия развития аграрного природопользования предусматривает создание эффективного институционального обеспечения этого процесса. Определены приоритеты институционального сбалансирования сферы аграрного природопользования сквозь призму экологической доминанты.

Ключевые слова: аграрное природопользование, экологизация, природные ресурсы, институциональная среда, аграрная сфера.

Rogach S.M., Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economics of Enterprise named after I.N.Romanenko, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,

Golyan V.A., Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics of Land and Forest Resources of the State Establishment «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»

Institutional dominants of agricultural ecologization of nature management. The theoretical-methodological and applied aspects of ecologization of agricultural natural management are researched

in the article. The most important elements of the agricultural and nature-resources potential of the country are formed as well as the ecological destructive tendencies of the agrarian sphere are identified. It is proved that agroecological development strategy of agrarian natural resources management provides the development of effective institutional support for this process. The priorities of institutional balance of agrarian natural resources using through the lens of ecological dominance are identified.

Key words: agricultural environmental management, ecologization, natural resources, institutional environment, agriculture.

УДК 338.45:669.013]:332.142.6](477)(045)

Сталінська О.В.,

доктор екон. наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства
Донецького національного університету (м. Вінниця)

Економічна складова ресурсозберігаючих технологій на металургійних підприємствах

У статті розглянуто вплив технології діяльності металургійних підприємств на навколишнє середовище, обумовлений викидом забруднюючих речовин в атмосферне повітря. За результатами господарської діяльності на металургійних підприємствах формуються економічні, соціально-економічні, соціальні та екологічні збитки. Компенсація збитків здійснюється у нормативному порядку шляхом сплати екологічного податку. В роботі обґрунтовано напрями удосконалення ресурсозберігаючої діяльності металургійних підприємств, економічної складової металургійного підприємства в заходах ресурсозбереження.

Ключові слова: ресурсозбереження, нестаціонарні джерела, металургійне підприємство, забруднюючі речовини, заходи, економічні збитки, ефективність

Постановка проблеми. Захист навколишнього середовища від небезпечного техногенного впливу промисловості на екосистеми потребує вивчення і аналізу діяльності промислових підприємств в напрямі використання ресурсозберігаючих технологій. Мова йде про підприємства металургійної промисловості, де технологічні процеси впливають на забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, ґрунтів. Через постійне забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, ґрунтів, рослинності відбувається деградація екосистем, скорочення продуктивних можливостей біосфери. Забруднення середовища проживання шкідливо відбивається на здоров'ї людей, приносить значні збитки народному господарству. В цілому комплексний розвиток усіх напрямів ресурсозбереження в промисловості взмозі сформувати нову ідеологію господарювання, що базується на економному використанні наявної ресурсної бази, оптимальному співвідношенні первинних і вторинних ресурсів та маловідходному виробничому циклі. Для запобігання негативному впливу на навколишнє природне середовище чинним законодавством [1] встановлено спеціальний правовий режим поводження з відходами, який передбачає комплекс певних заходів та правил поводження з відходами на усіх стадіях — від їх утворення до знешкодження і захоронення. Цей режим регулюється законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про відходи», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про металобрухт», Кодексом України про надра та іншими нормативно-правовими актами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економного використання наявної ресурсної бази, оптимального співвідношенні первинних і вторинних ресурсів та маловідходного виробничого циклу знайшли відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Це в першу чергу роботи О. І. Амоші, Б. В. Буркінського, О. В. Бреславцева, А. М. Близнюка, О. Л. Голуба, Б. М. Данилишина, О. В. Дорогунцова, В. Г. Іллюшенка, І. І. Касилової, Н. Й. Коніщевої, Ю. М. Комара, Н. В. Пахомової, І. В. Петенко, В. Л. Пілюшенка,

В. Г. Подлесної, А. А. Садекова, В. Н. Хоминої, К. Рихтера, А. Єндерса та інших. В їх працях відображено широкий спектр дослідження еколого-економічних проблем на державному і регіональному рівнях. Так, у роботах Касилової І.І. [2] розглянуто причини незадовільної ситуації у сфері природокористування в Україні, де пріоритетний розвиток отримують мало-ефективні в економічних і соціальних умовах заходи обмежуючого характеру. Серед цих причин автором виділено як економічні (неврегульованість стосунків між продуцентами відходів і споживачами побічної продукції, нездатність ринкових механізмів виправити ситуацію і тому подібне), так і організаційно-правові (несистемний підхід з боку влади і недосконалість законодавчої нормативно-правової бази. Проблема відходів, як відзначає автор, має особливу актуальність для української металургії, що характеризується високим рівнем їх питомої ваги створення, ресурсо- і енергоємності продукції вітчизняних підприємств, ігноруванням екологічно чистих технологій. На основі даних про обсяги утворення шлаків чорної металургії і рівня їх використання як сировини і будівельних матеріалів зроблено висновок щодо необхідності державного регулювання в цій сфері за допомогою зміни транспортних тарифів, екологічних платежів, стимулювання використання та ін.

Однак дійовий механізм державного управління використанням вторинних сировинних ресурсів, особливо в умовах дефіциту енергетичних ресурсів та інтенсивного використання невідновлюваних природних ресурсів залишається важливою науковою проблемою і вимагає подальших досліджень у напрямках утворення стратегій використання відходів, залучення їх у виробництво, використання принципів соціально-етичного і екологічного маркетингу, логістики.

Більшість наукових результатів визначає ресурсозбереження як комплекс заходів, що забезпечують поряд із досягненням економічного ефекту від операційної діяльності ще й мінімізацію негативного впливу з боку підприємств на навколишнє середовище, екологічно спрямованої господарської діяльності за принципом формування прибутку. Так, Касилов І.І. [2], Подлесна В.Г.[3], Франчук Г.М. [4] розглядають ресурсозбереження як один з елементів прибуткової еколого-економічної діяльності підприємств та визначають шляхи вирішення завдань охорони довкілля на основі активізації діяльності підприємств з ресурсозбереження. О. Гавришем [5] побудовано моделі отримання економічних ефектів внаслідок впровадження ресурсозберігаючих заходів в умовах підприємства. Ю. Драчук [6,8] розглядає ресурсозбереження в контексті інноваційного забезпечення безпеки виробництва. Питання методичного забезпечення діяльності з ресурсозбереження, організації аналізу, планування та стимулювання ресурсозберігаючих заходів відображено у державних стандартах [9], в інших роботах [7,10].

Потребують розгляду за даною проблемою напрями оперативного менеджменту ресурсозбереження на підприємствах, зокрема, металургійних.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняна металургія характеризується більш високими витратами сировини й енергії на виробництво готової продукції у порівнянні з провідними світовими виробниками. Ситуація ще ускладнюється тим, що екологічна та соціальна політика українських металургійних підприємств не відповідає критеріям, досягнутим в економічно розвинених країнах: викиди шкідливих речовин на тонну готової продукції є значно вищими, а частка заробітної плати й витрат на соціальні заходи у структурі валових витрат залишається низькою.

Технологічні процеси металургійних підприємств впливають на навколишнє середовище (НС), основними чинниками чого є: відходи виробництв, що забруднюють природне середовище, забруднення атмосферного повітря на території та навкруги на металургійних підприємствах, забруднення водоймищ і ґрунтів стічними водами з території металургійних підприємств. З огляду на те, що відходи виробництва можуть бути використані в народному господарстві, дуже актуальна в даний час проблема їхньої утилізації. За рахунок використання відходів у якості вторинних матеріальних ресурсів можливе рішення ряду таких важливих задач як економія сировини, запобігання забруднення водойм, ґрунту і повітряного басейну, збільшення обсягів виробництва деталей і виробів, освоєння випуску нових для підприємств товарів.

Так, джерелами забруднення повітря виявлено дві категорії: стаціонарні і нестаціонарні. До перших належать джерела з викидами у повітря забруднюючих речовини (ЗР) у виді газів, пару, пилу та аерозолів і мають постійні координати викиду (точкові або площинні): мартенівські печі, котельні, склади паливно-мастильних матеріалів, майстерні тощо.

До нестаціонарних джерел відносяться різні транспортні засоби. Крім цього, територія підприємства забирає декілька сотень гектарів родючої землі, яка вилучається із сільсько-господарського виробництва і не використовується за призначенням.

В сучасних умовах нестачі власних оборотних коштів для фінансування поточної фінансово-господарської діяльності металургійних підприємств активізувалася роль позикових і залучених засобів як джерел покриття потреби у фінансових ресурсах.

У роботі [8] зазначено, що «в сфері екології, як і у сфері безпеки робіт на підприємствах, виникає необхідність постійного планування і вирішення складного комплексу взаємопов'язаних питань і завдань як у найближчій, так і в дальній перспективі». Доцільний взаємозв'язок природоохоронних і ресурсозберігаючих технологій. Процес здійснення економічної оцінки інноваційного менеджменту у сфері екології має сприйматися як невід'ємна частина загального менеджменту підприємства; до основних показників програми впровадження інновацій у цій сфері, до яких разом із традиційними (робоче місце, термін упровадження, капітальні вкладення, експлуатаційні затрати, приріст прибутку, скорочення збитків) включено такі специфічні показники, як збиток, якого уникає підприємство за рахунок нововведення, та соціальний ефект. Крім цього, до складових економічної безпеки промислового підприємства доцільно ще віднести інноваційні компоненти, оскільки інноваційна діяльність є головним чинником підвищення економічної безпеки. При забезпеченні економічної безпеки керівництву необхідно аналізувати, чи відповідають застосовуваним на підприємстві інноваційні технології сучасним світовим стандартам, використовувати технології бенчмаркінгу з метою вивчення, які інноваційні розробки впроваджуються на підприємствах-конкурентах, впроваджувати нові наукові розробки. Наприклад, за аналогом монографії [8] доцільно сприймати, що у сфері безпеки виробництва на підприємствах (загалом і на металургійних) виникає необхідність постійного планування складного комплексу взаємозалежних питань, де разом із соціальними обґрунтовуються й економічні відповідні рішення і заходи, які входять до функцій служб менеджменту і маркетингу металургійних підприємств. Завдання полягає в економічній оцінці впливу нововведень у сфері безпеки виробництва на реальні господарсько-фінансові показники діяльності конкретного металургійного підприємства.

Аналіз генерального плану металургійних підприємств дає уявлення про розміщення об'єктів та його комунікаційних мереж (постачання води, тепла, палива; відведення стічних вод тощо). Генеральний план дозволяє також оцінити взаємне розташування виробничих зон і житлових об'єктів. Так, стаціонарні джерела викидів позначені на генеральному плані підприємства з відповідними координатами. Після цього здійснюються розрахунки річного викиду в повітря шкідливих речовин від кожного джерела. Ураховуючи те, що кількість найменувань шкідливих речовин може сягати кількох десятків і більше, використовуються критерії відбору за рівнем шкідливості й обсягом шкідливих речовин викиду. До списку включаються найшкідливіші речовини й ті, яких викидається найбільше.

Розрахунки проводяться за спеціальними методиками. Наприклад, для визначення кількості викидів у повітря від котельні потрібно знати вид палива, температуру його горіння на різних режимах спалювання, кількість витраченого палива за рік та умови відведення газів (висоту димаря тощо).

До найважливіших метеопараметрів в розрахунках атмосферних забруднень відносяться: швидкість і напрям вітру, температура й вологість повітря, а також кількість сонячного випромінювання, температурна стратифікація повітря (зміна температури з висотою над поверхнею землі) та інші специфічні параметри. Для розрахунку річного забруднення до зведених метеопараметрів включаються їх середньомісячні значення.

Для кожної шкідливої речовини, що викидається в повітря, знаходяться за довідником граничнодопустимі концентрації (ГДК). Для виробничих приміщень і зон це — ГДК робочої зони, а для прилеглих територій — ГДК житлових районів.

Аналіз полю розсіювання дає уявлення про забруднення повітря металургійними об'єктами, про джерела викидів та способи поширення атмосферних забруднень. Це дає можливість спрямувати зусилля на їх зменшення. Кількість стічних вод залежить від ресурсозберігаючих технологій, що застосовуються, і від обсягу робіт, які виконуються на металургійних підприємствах. Рівень забруднення стічних вод шкідливими домішками залежить від умов формування кожного стоку: культури виробництва, де головним показником

є застосування передових ресурсозберігаючих технологій; наявності локальних очисних споруд; упорядкованості території тощо.

Стічні води на металургійних підприємствах – це суміш змінного складу, що утворюється з побутових поверхневих і виробничих стоків. Побутові або комунальні, стічні води відводяться від адміністративно-побутових служб та житлових приміщень. Найбільше вони забруднені домішками органічного й бактеріально-біологічного походження. Поверхневі або дощові, стічні води утворюються під час дощу й танення снігу на поверхні території, значна частина якої має штучне покриття (бетон, асфальт) і є службово-технічною територією. У цих водах переважають мінеральні домішки, органічно і бактеріально вони забруднені менше.

Під час дослідження небезпеки забруднення водоймищ і ґрунтів стічними водами металургійних підприємств проводиться інвентаризація джерел їх утворення і вивчаються умови їх скидання. У цьому разі завжди є можливість провести докладний аналіз хімічного складу води й визначити концентрацію кожної речовини. Порівняння концентрації шкідливих домішок з ГДК дає змогу визначити ступінь забруднення і, відповідно, рівень екологічної небезпеки кожного джерела з урахуванням нормативного значення концентрації окремих шкідливих речовин у виробничих стоках. Кількість стічних вод обчислюється як добуток від кількості води, що спожита на металургійних підприємствах, та коефіцієнта споживання для даної галузі виробництва.

З метою надійного захисту водоймищ і ґрунтів від забруднення шкідливими речовинами, що містяться у стоках підприємства, встановлюється обмеження у гранично-допустимому скиданні (ГДС) стічних вод для кожного об'єкта, де утворюються забруднені води, і підприємства в цілому. Якщо всі три види стічних вод відводяться з території підприємства загальним потоком, спостерігається ефект розбавлення й осереднення забруднення цих вод. Критерієм визначення можливості скидання стічних вод у водоймища залишаються відповідні ГДК шкідливих речовин.

Викиди і скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів у навколишньому природному середовищі призводять до погіршення якості земель, вод, надр, рослинного й тваринного світу та до зниження показників здоров'я населення. Як наслідок – це призводить до збитків. Згідно з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» одним із засобів охорони довкілля є стягнення екологічного податку як компенсація шкоди, заподіяною НС. При забрудненні атмосферного повітря вирізняються економічні, соціально-економічні, соціальні та екологічні збитки.

До економічних збитків, які можливо розрахувати в монетарній формі, належать:

- збитки за рахунок коштів, потрібних для ліквідації наслідків забруднення в промисловості, житловому господарстві;
- збитки внаслідок зменшення обсягу промислової й сільськогосподарської продукції;
- збитки внаслідок зменшення продуктивності природних біогеоценозів;
- збитки, які утворилися, тому що з викидами в повітря потрапляє й частина матеріалів та природних ресурсів;
- витрати, потрібні для підтримки або налагодження необхідної рівноваги в природних екосистемах;
- витрати внаслідок зменшення терміну дії будівель і споруд;
- збитки, які утворилися, тому що зменшилася продуктивність праці як наслідок зростання захворюваності населення.

До соціально-економічних збитків, що піддаються розрахункам, відносяться:

- витрати на соціальне забезпечення населення, зростання захворювання якого обумовлені забрудненням природного середовища;
- витрати, які постійно зростають, на збереження рекреаційних природних ресурсів;
- додаткові витрати, потрібні для забезпечення населенню повноцінного відпочинку;
- збитки, що зростають як наслідок екологічної міграції населення.

До соціальних збитків, що важко піддаються розрахункам, належать:

- естетичні збитки від часткової або повної деградації ландшафтів природного середовища;
- психологічні збитки, які нагромаджуються внаслідок невдоволеності населення якістю природного середовища.

До екологічних збитків, які теж важко піддаються розрахункам — при великому обсязі потрібної інформації, знань та терміну — відносяться:

- зникнення виду тваринного і рослинного світу;
- руйнування незамінних екологічних систем природного середовища, які накопичуються при генетичних помилках, характерних для нового, молодшого покоління населення.

Таким чином, при забрудненні навколишнього середовища від нестационарних джерел, що утворюються за діяльністю металургійних підприємств, формуються економічні, соціально-економічні, соціальні та екологічні збитки. Компенсація збитків здійснюється у нормативному порядку шляхом застосування екологічного податку.

Сумарний економічний ефект від реалізації ресурсозберігаючих заходів може бути розрахований методом визначення «точки беззбитковості» або методом планування цільового прибутку. Для цього пропонується використання методики корпоративного планування при техніко-економічному обґрунтування і розрахунку цільового прибутку на металургійних підприємств, що припускає наступну послідовність практичної реалізації: формування короткострокового прогнозу фінансового результату підприємства на майбутній місяць; розробка плану забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами на початок місяця; обґрунтування потреби підприємства в кредиті; розробка проекту платіжного календаря підприємства.

Висновки. Забрудненням навколишнього середовища за результатами господарської діяльності на металургійних підприємствах формуються економічні, соціально-економічні, соціальні та екологічні збитки. Компенсація збитків здійснюється у нормативному порядку шляхом сплати екологічного податку.

Ефективність діяльності з ресурсозбереження вимірюється показником різниці між сумою вкладених власних коштів металургійних підприємств на початок здійснення конкретного ресурсозберігаючого заходу (з вище визначених) і кінцевою сумою коштів металургійних підприємств після реалізації ресурсозберігаючого заходу.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку — обґрунтування стратегії ресурсозбереження металургійних підприємств як специфічного управлінського плану дій, спрямованих на забезпечення корисного використання ресурсного потенціалу за підсумками ефективної діяльності з енерго- та ресурсозбереження і створення ресурсної достатності за допомогою аналізу, планування та контролю результатів реалізації енерго- та ресурсозберігаючих заходів.

Література:

1. Закон України «Про відходи».- Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. N 915.
2. Касилов И.И. Совершенствование эколого-экономического управления отходами предприятий горно-металлургического комплекса. – Диссертация на соискание степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.06 – экономика природопользования и охраны окружающей среды. – Донецкий государственный университет управления МОН Украины. – Донецк, 2010.
3. Подлесна В.Г. Роль економічного механізму екологічного регулювання господарської діяльності у забезпеченні сталого розвитку // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. праць. – Т. 14. – Суми: УАБС НБУ, 2005. – С. 231-236.
4. Франчук Г.М. Екологічні проблеми довкілля / Г.М.Франчук, Л.В.Малахів, Р.М.Півторак. – К.: КМУЦА, 2000. – 180с.
5. Гавриш О.А. Методичний підхід до моделювання економічних ефектів внаслідок впровадження ресурсозберігаючих заходів на промислових підприємствах / О.А. Гавриш, І.О. Ляшенко. // Формування ринкових відносин в Україні. – ІЗЗН 01-103. – 2014. – № 5. – С. 108-118.
6. Драчук Ю.З. Эффективность инноваций и безопасность производства / Ю.З. Драчук: НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2006.- 272 с.
7. Шляхи удосконалення еколого-економічної діяльності підприємств: Монографія. / С.С. Гребьонкін, В.К. Костенко, В.М. Павлиш, Г.В. Астапова, О.Л. Беляева та ін.; за заг. ред. С.С. Гребьонкіна і В.К. Костенко. – Донецьк: «ВІК», 2009. – 223с.
8. Драчук Ю.З. Оцінка ефективності інновацій в безпеці виробництва: монографія / Ю.З. Драчук.- Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2009.- 420 с.
9. ДСТУ 3051-95 (ГОСТ 30166-95) Ресурсозбереження. Основні положення. Чинний 1997.01.01. – К.: Держстандарт України, 1996. – 15 с.
10. Сталінська О.В. Перспективи розвитку підприємств по утилізації відходів і втор сировини / О.В. Сталінська, О.Ю. Подшивайло // Збірник тез доп. Восьмої міжнар. наук.-практ. конф. молодих

вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації». – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 276-278.

Сталинская Е.В., доктор экон. наук, профессор кафедры экономики предприятия, Донецкий национальный университет (г. Винница)

Экономическая составляющая ресурсосберегающих технологий на металлургических предприятиях. В статье рассмотрено влияние технологии деятельности металлургических предприятий на окружающую среду, обусловленное выбросом загрязняющих веществ в атмосферный воздух. По результатам хозяйственной деятельности на металлургических предприятиях формируются экономические, социально-экономические, социальные и экологические убытки. Компенсация убытков осуществляется в нормативном порядке путем уплаты экологического налога. В работе обоснованы направления совершенствования ресурсосберегающей технологии металлургических предприятий, экономической составляющей металлургического предприятия в мероприятиях ресурсосбережения.

Ключевые слова: ресурсосбережения, нестационарные источники, металлургическое предприятие, загрязняющие вещества, мероприятия, экономические убытки, эффективность

Stalinska O.V., Doctor of Economic Sciences, Professor of Enterprise Business, Donetsk National University (Vinnitsa)

Economic components of resource-saving technologies at the metallurgical enterprises. The article deals with the impact of technology activities of metallurgical enterprises on the environment that is caused by the proliferation of pollutants into the atmospheric air. As a result of its economic activities the economic, socio-economic, social and environmental losses are formed in the metallurgical enterprises. The compensation of losses is carried out in the regulatory procedure through the payment of the environmental tax. The ways of improving of resource-saving technology on metallurgical enterprises as well as the economic component of metallurgical enterprise in resource conservation activities are justified.

Key words: resource-saving, non-stationary sources, metallurgical enterprises, contaminants, measures, economic losses, efficiency.

УДК 338.486.2.024(477)(045)

Шумський А.В.,

канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту АПСВТ

Менеджмент ефективних туристичних послуг з врахуванням технології проектування різних стадій життєвого циклу та розробки нового туристичного продукту

Актуальність обраного дослідження викликана тим, що основними функціями надання якісних туристичних послуг є взаємодія з підприємствами туристичної інфраструктури з метою надання якісних туристичних послуг, які б задовольняли потреби найвибагливіших туристів. У статті розглянуто складові технології туристичної послуги, проектування різних стадій життєвого циклу та розробки нових ефективних туристичних послуг. На основі проведеного дослідження можемо заявити, що туристичний продукт слід розглядати як цілеспрямовану та впорядковану сукупність туристичних послуг, необхідних для повноцінного задоволення потреб туристів у відпочинку та рекреації.

Ключові слова: туристичні послуги, стадії життєвого циклу, туристичний продукт

Постановка проблеми. Активним учасником туристичного ринку, який безпосередньо приймає участь у проектуванні, розробці, просуванні та реалізації туристичного продукту виступає туристичний оператор. Його основними функціями є взаємодія з підприємствами туристичної інфраструктури (перевізниками, закладами розміщення та харчування, екскурсійними та страховими компаніями, банківськими та іншими фінансовими установами) з метою надання якісних туристичних послуг, які б задовольняли потреби

найвибагливіших туристів. У зв'язку з цим завданням будь-якого туроператора є ретельне планування майбутнього туру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Діяльність туроператорів щодо до створення нових туристичних продуктів досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, Бабарицька В.К.[4], Біріцька Н.М.[5], Льбіна Е.Н. [6], Ушаков Д.С. [7,8] тощо. Проте, до невирішених проблем в туроператорській діяльності слід віднести необхідність визначення сутності туристичного продукту, його структурних складових та особливостей проектування та розробки нових турів враховуючи їх життєвий цикл.

Постановка завдання. Основними цілями статті є виявлення сутності поняття туристичного продукту, його структурних складових, висвітлення технології проектування та розробки нового турпродукту на різних стадіях його життєвого циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результатом діяльності суб'єктів туристичної індустрії виступає турпродукт, який слід розглядати як цілеспрямовану та впорядковану сукупність туристичних послуг, необхідних для повноцінного задоволення потреб туристів у відпочинку та рекреації.

Закон України «Про туризм» [1] визначає туристичний продукт як «...попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізуються або пропонуються для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо)».

Туристичний продукт слід розглядати не лише як комплекс туристичних послуг, але й як об'єкт продажу та інструмент задоволення потреб туристів у відпочинку. Тому діяльність туроператорів полягає у пошуку та комбінуванні найпривабливіших туристичних послуг, які б відповідали бажанням та потребам різних категорій туристів.

Туристичному продукту притаманні наступні особливості:

1. Комплексність. Туристичний продукт – це сукупність взаємодоповнюючих туристичних послуг, необхідних для здійснення подорожі, зокрема послуги з транспортування, розміщення, екскурсійне обслуговування тощо.

2. Невідчутність до споживання. Туристичний продукт споживається безпосередньо в туристичній дестинації, тому необхідною умовою відпочинку є подолання туристом певної відстані до місця призначення.

3. Суб'єктивність в оцінці якості. Кожен турист має власний, суб'єктивний підхід до оцінки якості відпочинку, який базується на почуттях, досвіді, вподобаннях. Також, на оцінку якості туристичного продукту значний вплив мають чинники, що безпосередньо не відносяться до пакету туристичних послуг. Це, передусім, поведінка місцевих жителів та членів туристичної групи, політична ситуація в країні та інші зовнішні фактори.

4. Еластичність попиту щодо зміни ціни. Попит на туристичний продукт знаходиться в безпосередній залежності від зміни цін. Наприклад, зростання вартості готельних, транспортних, ресторанних, екскурсійних послуг, веде до збільшення ціни туристичної путівки, а отже – до значного скорочення контингенту споживачів.

5. Залежність попиту на турпродукт від бренду та ділової репутації туристичної компанії. Сильний туристичний бренд туроператора безумовно виділяє його турпродукт на ринку і передає споживачу імідж якості, комфортності та очікуваного рівня гостинності. Наприклад, популярний туроператор з позитивною діловою репутацією та брендом має значний стабільний контингент споживачів, яких приваблює репутація компанії, високий професіоналізм обслуговуючого персоналу, оперативне реагування на запити тощо.

Отже, туристичний продукт є об'єктом продажу у вигляді комплексу туристичних послуг. Згідно статті 207 Податкового кодексу України про Порядок оподаткування туристичних послуг [2], туристична послуга визначається як «послуга з тимчасового розміщення туриста у готелі, motelі, кемпінгу, інших місцях тимчасового проживання, а також послуги з харчування, транспортного, екскурсійно-інформаційного та іншого туристичного обслуговування, включаючи послуги із страхування життя або здоров'я такого туриста чи його цивільної відповідальності перед третіми особами, які включаються до вартості послуги з тимчасового розміщення туриста або вартості туристичного ваучера (путівки). Зазначений комплекс туристичних послуг з метою оподаткування розглядається як єдина туристична послуга».

Комплекс туристичних послуг, які включаються в турпродукт, розподіляється на чотири групи: туристична дестинація, основні, додаткові та матеріальні туристичні послуги (Рис.1).

Рис.1. Складові туристичного продукту [розроблено автором]

Туристична дестинація – це основне місце локалізації туристичної діяльності та концентрації визначних туристичних пам'яток, засобів розміщення, харчування та розваг, це місце початку та закінчення туристичної подорожі. Основною особливістю туристичної дестинації є наявність на її території природних (бальнеологічних, фітолікувальних, ландшафтних, кліматичних, пляжних, спелеологічних ресурсів), антропогенних туристичних ресурсів (історико-культурних, соціально-економічних, інформаційних, культурно-етнічних) та необхідної туристичної інфраструктури.

Основні туристичні послуги – це послуги, які регламентується договором на туристичне обслуговування та туристичним ваучером. Як правило, до них відносять: транспортні послуги, проживання, харчування та екскурсійне обслуговування.

Додаткові туристичні послуги – це послуги, які надаються туристу за бажанням та потребою додатково до основних туристичних послуг. До них належить: індивідуальний трансфер; додаткові екскурсійні послуги; послуги страхування; медичні послуги; послуги гідів-перекладачів; побутові послуги; послуги з прокату транспортних засобів; анімаційні послуги; шопінг тощо.

Матеріальні туристичні послуги – це специфічна матеріальна складова туристичного продукту, необхідна для повної реалізації мети подорожі, до якої належать: туристичне спорядження, карти місцевості, туристична символіка, сувеніри, туристичні буклети та каталоги, туристичні довідники тощо.

Проектування туристичних послуг (туристичного продукту) – це процес підготовки необхідної туристичної документації у відповідності до програми подорожі.

Проектування туристичних послуг повинно виконуватись згідно державного стандарту ДСТУ 28681.1-95 «Проектування туристських послуг», що дозволить ефективно та правильно організувати технологічний процес роботи з документацією під час розробки турів.

Проектування здійснюється туроператором, керівництво якого встановлює порядок та процедуру розробки конкретного туру та організації туристичного обслуговування, визначає відповідальність кожного учасника проектування. Здійснюючи проектування туристичних послуг необхідно враховувати стан туристичного ринку, матеріально-технічні

та фінансові можливості туроператора та постачальників туристичних послуг, запити замовників туру.

Згідно ДСТУ 28681.1-95 «Проектування туристських послуг» [3] проектування туристичних послуг проходить декілька етапів:

1. Створення моделі туристичного продукту. Модель туристичного продукту – це набір вимог до туристичного продукту, узгоджені з постачальниками та споживачами туристичного продукту. Для реалізації цього етапу необхідно врахувати: вид та мету подорожі, туристичний маршрут, кількість постачальників та асортимент основних та додаткових туристичних послуг, їх бажаний рівень якості.

2. Встановлення нормативних характеристик турпродукту. Для кожної послуги, яка входить в тур необхідно розробити прийнятні для споживача та виконавця нормативні значення. Проект повинен містити вимоги щодо забезпечення безпеки та екологічності, ергономічності та комфортності, своєчасності виконання, естетичності, комплексності, інформативності, доступності та якості конкретної туристичної послуги.

3. Встановлення технологічних вимог до процесу туристичного обслуговування. Документація яка встановлює вимоги до процесу туристичного обслуговування повинна містити:

- опис процесу, форм та методів надання туристичних послуг;
- вимоги до типу, категорії та пропускну здатності обладнання;
- необхідна кількість персоналу та рівень його професійної підготовки;
- договірне забезпечення та гарантії постачальників туристичних послуг.

4. Розробка технологічної документації (інструкції, технологічні карти, графіки загрузок туристичних організацій, інформаційні листи, регламенти, рекламні матеріали, схеми маршрутів тощо).

5. Визначення критеріїв контролю якості. Документація по контролю якості повинна описувати методи та форми організації контролю над процесом надання туристичних послуг з метою забезпечення його відповідності запроєктованим критеріям.

6. Аналіз проекту та розробка інформаційних матеріалів по туру. Аналіз проекту спрямований на виявлення та своєчасне усунення невідповідностей в проекті.

7. Затвердження проекту. Цей етап є завершальним в процесі проектування туристичних послуг.

Згідно державного стандарту ДСТУ 28681.1-95 «Проектування туристських послуг» [3] по цій методиці можливе проектування туристичної подорожі, туристичного походу та екскурсії. По кожному з цих видів туристичних подорожей оформляються відповідні документи. Так, як тур – це комплекс туристичних послуг, процес його розробки передбачає розробку проектів по кожному виду послуг, які входять в цей тур.

Найважливішим етапом в діяльності туроператора є створення привабливого туристичного продукту, який би задовільняв вимоги споживачів.

Створення нового турпродукту поступово проходить декілька етапів:

1. Генерація та відбір ідей щодо нового турпродукту, його якісних та кількісних характеристик на основі дослідження споживчого попиту та можливостей туристичної дестинації. На цьому етапі проводиться комплексне маркетингове дослідження ринку, зокрема вивчається маркетингова ситуація на ринку та виявляються чинники зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають на попит, зокрема:

□ досліджуються економічні, політичні, соціальні та інші фактори, структура ринку, можливості та ризики;

□ виявляються спонукальні чинники, які впливають на вибір споживачами того чи іншого туру, зокрема доходи, вікові та статеві ознаки, соціальне положення, освіта, тощо;

□ проводиться аналіз діяльності конкурентів, їхньої частки на ринку, асортименту, інноваційно-технічного забезпечення діяльності, що дасть можливість перейняти досвід конкурентів щодо створення, реалізації та просування нових туристичних продуктів і вийти на ринок з привабливішим та конкурентоспроможнішим турпродуктом;

□ проводиться аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища компанії, виявляються її сильні та слабкі сторони. Це дає змогу виявити конкурентні переваги та адаптуватися до змін на ринку.

2. Розробка концепції нового туристичного продукту.

Розробка концепції вимагає комплексного підходу з метою створення привабливого

та конкурентоспроможного туристичного продукту та його подальшої реалізації. На цьому етапі турпродукту надаються конкретні споживчі якості, які прилаштовують до вимог цільового ринку, матеріально-технічних та фінансових можливостей туроператора. Формується ідея туру, його задум, тематична та цільова спрямованість з орієнтацією на різний контингент споживачів, обирається сезон, розробляється програма туру та структура туристичного продукту. Визначається географія маршруту, його ресурсно-технічне забезпечення (природні та антропогенні ресурси, туристична інфраструктура), тип маршруту (лінійний, радіальний, лінійно-радіальний, кільцевий).

3. Пошук та відбір ділових партнерів.

Після того, як сформована основна ідея туру та розроблений проект його програми, туроператори приступають до пошуку ділових партнерів та постачальників, які представлені закладами транспортування, проживання, харчування, екскурсійними бюро, приймаючими та внутрішніми туроператорами, музеями, анімаційними підприємствами, страховими компаніями тощо та підписують з ними угоди про співпрацю.

Пошук постачальників та ділових партнерів здійснюється за допомогою мережі Інтернет або традиційним способом, відвідуючи спеціалізовані туристичні виставки та ярмарки. Обираючи ділових партнерів туроператору слід налагодити співпрацю з декількома партнерами у кожному сегменті туристичного ринку. Наприклад, співпраця туроператора з декількома готелями, транспортними компаніями або приймаючими туроператорами в одному регіоні значно розширює вибір та надає альтернативу у разі настання непередбаченої ситуації, не прив'язуючи туроператора до конкретного партнера. Постачальників обирають за такими критеріями, як: мета подорожі, сегмент туристів за віковою, соціальною та економічною характеристикою, вид туризму, наявний асортимент туристичних послуг, клас обслуговування, цінові пропозиції, комісійні програми тощо.

З метою формування якісного та конкурентоспроможного туристичного продукту співпрацю туроператора з постачальниками туристичних послуг слід будувати на наступних принципах:

- довгострокове та взаємовигідне співробітництво між партнерами;
- наявність досвіду надання туристичних послуг на певній території та бездоганної репутації;
- послуги, що надаються, повинні повністю відповідати вимогам, які ставляться до них цільовою аудиторією та єдиними стандартами обслуговування.

4. Формування структури туру та його документальне оформлення.

Цей етап передбачає комплектування туру з пропонованих послуг партнерів та постачальників і формування пакету туристичних послуг. Для кожного туру необхідно розробити таку технологічну документацію:

□ програма туру – це документ, який містить хронометрично упорядковану послідовність надання туристичних послуг під час подорожі. Програма туру відображає усю необхідну інформацію по туру: опис маршруту, місця перебування, перелік закладів розміщення та харчування, дати заїзду та виїзду, кількість туристів, програму обслуговування туристів по маршруту, екскурсійні об'єкти, організаційні моменти тощо.

□ технологічна карта туристичної подорожі – це документ у якому відображається інформація про туристичний маршрут, зокрема: вид, категорію складності, протяжність, тривалість, кількість туристичних груп і кількість туристів у кожній з них, графіки заїздів, короткий опис подорожі, вартість туру. Цей документ дає туристу уявлення про майбутню подорож, якість та кількість туристичних послуг.

- картосхема маршруту та графік руху.
- графік завантаження туристичного підприємства відображає реальну завантаженість туристичного підприємства по певному маршруту.
- опис технологічних особливостей туру – це інформація про терміни подачі заявок на бронювання турів, терміни відкриття віз та перелік необхідних для цього документів.

□ заявка на бронювання туру – це форма для замовлення туристом конкретного туру, яка містить інформацію про дату початку та закінчення туру, назву країни, курорту, міста, готелю, тип номера, розміщення, харчування, трансферу, додаткові послуги (екскурсійне обслуговування, гіді-перекладачі), паспортні дані туристів. Заявка на бронювання підтверджується туроператором у разі наявності туру та є підставою для видачі туроператором

рахунку на оплату. Оформляється безпосередньо туристами або туристичною агенцією, до якої той звернувся.

- туристичний ваучер – офіційний документ, який засвідчує право туриста на послуги, що входять до складу туру та ним оплачені і підтверджують факт їхньої передачі.
- калькуляція туру – розрахунок вартості туру з зазначенням вартості його складових.
- договори з постачальниками туристичних послуг (готелями, транспортними компаніями, рецептивними туроператорами, страховими компаніями, екскурсійними бюро, компаніями з прокату транспортних засобів, анімаційними агентствами тощо).
- договори з клієнтами, споживачами туристичних подорожей
- договори з контрагентами
- інфолист для туристів – це невід’ємна складова комплексу основних документів, що видаються клієнту, яка містить необхідну інформацію про тур: дані про країну і регіон перебування, опис туру, дату та час початку і закінчення подорожі, інформацію щодо транспортних рейсів та поселення в готель, правила поведінки туриста під час туру, необхідні контактні телефони представників туроператора, страхової компанії, пам’ятка програма-туру тощо.
- інформаційно-довідкові матеріали по туру: пам’ятки для туристів, буклети, розписання руху транспортних засобів, адреси готелів, графіки роботи музеїв та інших соціально-культурних закладів.
- рекламні матеріали та прас-листи

5. Встановлення ціни на тур.

Після того як договори між туроператором, постачальниками та діловими партнерами підписані, туроператор розраховує вартість туристичної путівки. На ціноутворення впливає низка чинників, таких як: попит, місце туроператора на ринку, кон’юнктура ринку та характер обраної маркетингової стратегії. Ціна туру залежить від сезону, терміну, виду подорожі, класу обслуговування. В ціну туру туроператори включають витрати на перевезення, розміщення, харчування, трансфер, екскурсійне обслуговування, анімаційні послуги, відкриття візи, медичне страхування; адміністративні витрати – заробітну плату персоналу, орендну плату; податки; соціальні виплати, комісійну винагороду турагентам; рекламу, очікуваний прибуток.

6. Підготовка персоналу.

На цьому етапі виявляється якісна та кількісна потреба в кадрах, необхідність навчання та підвищення кваліфікації. За необхідності, проводиться додатковий набір кадрів, здійснюється комплексна підготовка персоналу до роботи по новому напрямку. Персонал туристичної компанії вивчає особливості туру, його складові елементи, наявність додаткових послуг, варіанти обслуговування та інші нюанси. Окрім того, працівникам туристичної компанії необхідно максимально освоїти інформацію про країну, її традиції, визначні туристичні місця, режими перебування іноземних туристів в цій країні тощо.

7. Експериментальна перевірка туру.

На завершальному етапі відбувається апробація нового туру. Це можуть бути реклами або інфо-тури, навчальні поїздки для персоналу. До експериментальної перевірки туру також відносять пробну реалізацію турів невеликій групі споживачів, здебільшого постійним клієнтам або туристичним агентам, з якими співпрацює туроператор, з метою перевірки туру в реальних умовах. Після проведення такого туру ретельно вивчаються відгуки подорожуючих про якість розробленого туру, його переваги та недоліки, беруться до уваги пропозиції та відповідно до цього коригується структура туру. Як правило, на експериментальні тури компанія встановлює спеціальну знижку, а в деяких випадках надає певні туристичні послуги безкоштовно.

8. Просування туру на ринок.

Після проведення апробації нового туру та його вдосконалення, туроператор приступає до реалізації заходів, пов’язаних з просуванням туру до споживачів, які передбачають проведення рекламних кампаній в засобах масової інформації, участь у спеціалізованих вітчизняних та міжнародних туристичних виставках та ярмарках, заходи зі стимулювання збуту тощо.

При формуванні стратегії управління туристичним продуктом туроператору слід враховувати концепцію життєвого циклу. Дана концепція ґрунтується на тому, що кожен

товар чи послуга проходить в своєму розвитку декілька етапів, зокрема: впровадження, зростання, зрілість та спад.

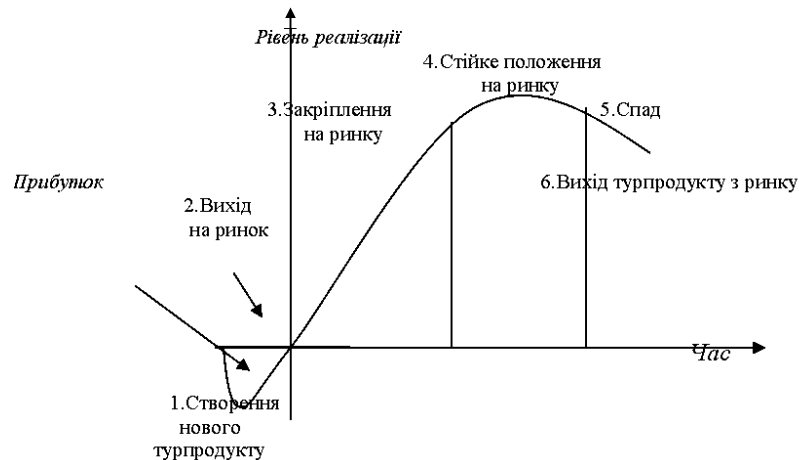

Рис. 2. Етапи життєвого циклу туристичного продукту [розроблено автором]

Туристичному продукту притаманні наступні етапи життєвого циклу (рис 2):

1. Етап створення нового туристичного продукту передбачає реалізацію туристичним підприємством наступних заходів: комплексне маркетингове дослідження ринку; розробка туру з врахуванням вимог споживачів певного сегменту; налагодження партнерських зв'язків з постачальниками, партнерами та контрагентами; формування збутової стратегії, спрямованої на розширення каналів збуту; встановлення престижних цін або цін проникнення на ринок; підготовка та підбір персоналу; розробка рекламно-інформаційних матеріалів та рекламної кампанії; апробація туру.

2. Етап виходу нового турпродукту на ринок розпочинається з того моменту, коли туристична компанія вперше представила турпродукт цільовій аудиторії. На цьому етапі туроператор вдосконалює туристичний продукт, проводить активну рекламну кампанію в засобах масової інформації, презентує його на міжнародних та вітчизняних спеціалізованих туристичних виставках, формує збутову мережу, проводить інфо-тури для контрагентів та вживає заходи щодо стимулювання збуту. Спостерігається зацікавленість споживачів новим турпродуктом, проте попит є незначним.

3. Етап закріплення турпродукту на ринку. На цьому етапі туроператор розширює межі збуту, виходить та охоплює нові сегменти ринку, приваблює нових споживачів та клієнтів, застосовує методи цінової маніпуляції та впроваджує цінові спецпропозиції, здійснює фінансове стимулювання контрагентів та клієнтів (бонусні знижки, знижки при ранньому бронюванні), проводить рекламні кампанії. Туристичний продукт користується популярністю та попитом у споживачів, а темпи збуту і, відповідно, прибуток компанії зростають.

4. Етап стійкого положення турпродукту на ринку характеризується стійким споживчим попитом. На цьому етапі активізуються конкуренти, на ринку з'являються аналогічні турпродукти. Тому туроператор спрямовує зусилля на вдосконалення характеристик турпродукту, підвищенні його якості та впровадженні додаткових послуг, формує привабливу бонусу програму для клієнтів та збільшує фінансову винагороду для контрагентів. Тривалість цієї стадії триватиме доти, поки не зміняться потреби споживачів та туристична компанія займатиме лідируюче положення в конкурентній боротьбі на ринку.

5. Етап переходу туристичного продукту в стадію спаду. Цей етап починається з того моменту, коли ринок пересичується турпродуктом, який став морально та технічно застарілим. На ринку з'являються нові турпродукти, які його витісняють. Простежується стійке падіння обсягів продажу та прибутку. Туроператор спрямовує зусилля на вдосконалення складових турпродукту, їхньої диференціації та адаптації до нових вимог споживачів, що частково призводить до поживлення попиту.

6. Етап виходу турпродукту з ринку. Стратегічні заходи, що супроводжують цей етап, передбачають виведення турпродукту з асортименту туроператора.

7. Особливість управління розвитком туристичного продукту полягає у тому, що на кожному з етапів його життєвого циклу кардинально змінюється розмір прибутку туроператора від реалізації певного турпродукту. Тому кожна стадія розвитку турпродукту потребує відповідної стратегії маркетингового, збутового та фінансового менеджменту.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведеного нами дослідження можемо заявити, що туристичний продукт слід розглядати як цілеспрямовану та впорядковану сукупність туристичних послуг, необхідних для повноцінного задоволення потреб туристів у відпочинку та рекреації. Найважливішим етапом в діяльності туроператора є створення привабливого туристичного продукту, який би задовільняв вимоги споживачів. Це процес проходить декілька етапів від генерації та відбору ідей щодо нового турпродукту, його якісних та кількісних характеристик на основі дослідження споживчого попиту та можливостей туристичної дестинації до експериментальної перевірки туру та просування його на ринок.

Література:

1. Закон України «Про туризм» від 18.11. 2003 р. № 1282 – IV //Офіційний вісник України. Щотижневий збірник актів законодавства. - К.: 2000. - №50. - С. 34 - 56.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 N 2755-VI.
3. ДСТУ 28681.1-95 «Проектування туристських послуг» [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.dndi-systema.lviv.ua/downloads/Standart-zn-tour-16-05-2011.pdf>
4. Бабарицька В.К. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно - термінологічні основи, сервісне забезпечення турпродукту: Навч. посіб. / В.К. Бабарицька, О.Ю. Малиновська. - К.: Альтерпрес, 2004. – 288 с.
5. Бирицкая Н.М. Туроперейтинг: Учебно-методическое пособие / Бирицкая Н.М., Сергеева Т.М. – Мн.: БГЭУ. – 2010. – 367 с.
6. Ильина Е.Н. Туроперейтинг: организация деятельности. / Е.Н. Ильина. –Учеб. М.: Финансы и статистика, 2005. –480 с.
7. Ушаков Д.С. Прикладной туроперейтинг / Д.С. Ушаков. – Москва: Ростов н/Д; изд – ий центр "МарТ", 2010. – 416 с.
8. Ушаков Д.С. Технология выездного туризма / Д.С. Ушаков. – Москва: Ростов н/Д; изд – ий центр «МарТ», 2010. – 446 с.

Шумский А.В., канд. экон. наук, доцент кафедры экономики предприятия и менеджмента АТСОТ

Менеджмент эффективных туристических услуг с учетом технологии проектирования разных стадий жизненного цикла и разработки нового туристического продукта. Актуальность выбранного исследования вызвана тем, что основными функциями предоставления качественных туристических услуг является взаимодействие с предприятиями туристической инфраструктуры с целью предоставления качественных туристических услуг, которые бы удовлетворяли потребности самых требовательных туристов. В статье рассмотрены составляющие технологии туристической услуги, проектирование различных стадий жизненного цикла и разработки новых эффективных туристических услуг. На основе проведенного исследования можем заявить, что туристический продукт следует рассматривать как целенаправленную и упорядоченную совокупность туристических услуг, необходимых для полноценного удовлетворения потребностей туристов в отдыхе и рекреации.

Ключевые слова: туристические услуги, стадии жизненного цикла, туристический продукт.

Shumskyy A.V., Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Management of effective travel services with regard to the technology of design on different stages of life cycle and development of a new tourist product. The relevance of the chosen research is caused by the fact that the primary function of the quality of tourist services is the interaction between the enterprises of tourist infrastructure with the purpose of providing quality tourist services that would satisfy the needs of the most demanding tourists. The article describes the components of the tourist services technology as well the design of the various stages of the life cycle and development of new effective travel services. On the basis of conducted research the author states that the tourist product should be considered as a purposeful and orderly totality of tourist services necessary for satisfaction of full needs of tourists in leisure and recreation.

Key words: travel services, life cycle stages, tourist product.

УДК 332.1:005.53](477)(045)

Язлюк Б.О.,

доктор екон. наук, доцент, професор кафедри економіки та менеджменту природокористування
Тернопільського національного економічного університету

*Прийняття прикладного характеру управлінських
рішень відносно вирізнення територіальної
асиметрії соціально-економічного розвитку
якості життя населення*

У статті розглянуто складові системи моніторингу регіонального економічного розвитку, орієнтовано на поліпшення умов життєдіяльності населення й, як наслідок, підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону. Результати проведеного дослідження з соціально-економічного розвитку муніципальних утворень регіону дозволяють сформулювати систему заходів програми зниження територіальних розходжень якості життя населення. Нами пропонується диференційована система заходів щодо відношення до груп муніципальних утворень із різним рівнем якості життя населення.

Ключові слова: моніторинг, управління, розвиток, регіональна економіка

Постановка проблеми. В сучасних умовах невизначеності та порушених конфліктами ситуацій перед якими опинилась Українська економіка, а також економічної кризи і коли рівень бідності та безробіття населення зростає щодня та відчуття рівня соціальної незахищеності, досягли рекордних максимумів актуалізує необхідність ефективного регіонального розвитку як інструменту діагностики рівня й динаміки розвитку регіону з метою виявлення пріоритетних напрямків і резервів росту й прийняття обґрунтованих і найбільш ефективних управлінських рішень.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. На сьогоднішній день в сучасній економічній літературі існує певний сучасний пласт досліджень учених-економістів з проведення моніторингу соціально-економічної політики регіонів держави. Не зменшуючи значущість вкладу інших дослідників у яких є значний доробок, можна відзначити наукові дослідження: О. Алімова, О. Амоші, О. Агафоненка, В. Артеменка, П. Борщевського, С. Біла, П. Гайдучького, І. Грішової, В. Геєця, Б. Данилишина, М. Долішнього, Ф. Заставного, В. Захарченка, Т. Заяць, І. Іртищевої, В. Ільчука, В. Лагодієнка, Л. Мармуль, А. Мазура, Б. Патона, Т. Пепи, В. Пили, В. Удовиченка, П. Саблука, В. Семенова, В. Топіхи, Л. Федулової та інших.

Незважаючи на певні значні напрацювання в цьому напрямі, слід відзначити необхідність удосконалення системи моніторингу регіонального економічного розвитку в сучасних умовах. Нерозв'язаність цілого ряду теоретичних і прикладних питань, відсутність комплексного вивчення системи моніторингу регіонального економічного розвитку соціально-економічної політики на основі узгодженої діяльності основних компонентів макроструктур обумовили вибір теми дослідження, його актуальність, мету та завдання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема підвищення ефективності регіональної політики передбачає розгляд регіону в цілому як системи, відповідальної за узгодження економічних і соціальних цілей. Якщо в основі економічної політики закладені принципи одержання вигоди й збагачення, то в основі соціальної політики - морально-етичні й гуманістичні норми. Орієнтація на соціальний розвиток регіону означає, що в системі координат ефективного управління економічна ефективність повинна укладатися в рамки нормативно-ціннісних орієнтирів.

Основна суть управління процесом збалансованого регіонального розвитку полягає в цілеспрямованому впливі органів управління на соціально-економічні процеси, що протікають у регіоні. Найбільш важливими завданнями усіх адміністрацій регіонів є

зростання якості життя населення, у тому числі за рахунок вирішення найбільш актуальних для регіону проблем в економіці й соціальній сфері. Для виявлення зазначених проблем необхідна налагоджена система моніторингу соціально-економічного розвитку регіону. Процеси соціально-економічних перетворень у регіоні, ускладнення взаємозв'язків ринкових суб'єктів господарювання, інтенсифікації інформаційних потоків у регіоні вимагають адаптації системи регіонального моніторингу до сучасних умов розвитку.

На сьогоднішній день усі складності формування соціально-економічної політики, що проводиться регіональними органами влади, багато в чому обумовлені відсутністю достатньої інформації, що дозволяє мати просторове уявлення про протікання соціально-економічних процесів у регіоні. Наявність просторової асиметрії за рівнем соціально-економічного розвитку, що визначається як стійкі розриви в умовах і результатах соціально-економічного розвитку територій регіону, спричиняє виникнення протиріч у вирішенні питань територіального розвитку й веде до зниження рівня ефективності управління регіоном. Моніторинг на рівні муніципальних утворень регіону повинен у максимальному ступені задовольняти потреби органів регіонального й муніципального управління в інформації про хід процесів, що протікають у соціально-економічних системах територій.

На сьогоднішній день відомі такі класифікації видів моніторингу які здійснюються за наступними ознаками:

- ступінь опосередкованості впливу (прямий, непрямий);
- тривалість проведення (короткочасний, постійний, періодичний);
- масштаб застосування (загальний і специфічний);
- вид діяльності (освіта, охорона здоров'я та ін.);
- тип оцінки параметрів об'єкта дослідження (якісний, кількісний);
- організаційна форма (індивідуальний, груповий, фронтальний), інформаційна відкритість (відкритий, закритий);
- частота контролю в часі (дискретний, у вигляді планового контролю, безперервний);
- рівень автоматизації (неавтоматизований, частково автоматизований, автоматизований);
- спосіб формування показників (статистичні, соціологічні, змішані);
- рівень реалізації (регіональний, муніципальний) [1; 2; 3].

Перераховані вище класифікації видів моніторингу регіонального розвитку не достатньою мірою враховують особливості формування набору показників моніторингу з погляду виконуваних ними функцій. Набір показників визначається цілями замовника моніторингу. У зв'язку із цим, нами пропонується доповнити класифікацію видів моніторингу наступною груповальною ознакою – по спрямованості проведення моніторингу соціально-економічного розвитку регіону:

- адресна (залежно від цільової групи, що буде ним користуватися (для широкої громадськості й неурядових організацій (по найбільш значимих проблемах і у формі доступної для непрофесійної аудиторії), для розроблювачів регіональної політики (необхідна детальна картина регіональних процесів, широкий набір індикаторів), для осіб, що приймають рішення (необхідний відбір базових індикаторів, що дозволяють відслідковувати стратегічні й тактичні цілі регіонального (муніципального) розвитку));
- цільова (моніторинг заснований на визначених державою пріоритетах соціально-економічної політики);
- структурна (базується на виборі індикаторів, що відображають стан і динаміку всіх компонентів соціально-економічного розвитку, для оцінки різних аспектів соціально-економічної політики).

Врахування цілей проведення моніторингу й завдань, що постають перед його організаторами, дозволяє сформувати обґрунтований набір показників моніторингу й провести аналіз ситуації відповідно до інтересів замовника.

Існує досить велика кількість варіантів наборів показників при проведенні моніторингу соціально-економічного розвитку регіону. Це пов'язане з тим, що залежно від завдань, що постають перед організатором або замовником моніторингу, система показників варіюється.

Поряд з тим можна відзначити, що певний склад показників присутній у всіх дослідженнях. Тому, на наш погляд, моніторинг соціально-економічного розвитку регіону необхідно проводити по двох наборах показників: «базовому» і «проблемно-орієнтованому».

«Проблемно-орієнтований» набір показників дозволяє врахувати різні завдання, що постають перед замовниками моніторингу. Крім того, необхідно в «проблемно-орієнтований» набір показників включити показники, що дозволяють врахувати глибину й кількість відчутних позбавлень (депривацій) населенням того або іншого регіону. Показники, що враховують глибину й кількість депривацій, повинні бути об'єднані в певний комплекс показників, складений із груп по сферах депривацій.

«Базовий» набір показників соціально-економічного розвитку регіону або муніципального утворення (району) включає комплекс показників по найбільш значимих компонентах соціально-економічного розвитку й дозволяє провести інтегральну оцінку для цілей управління. Як компоненти, що найбільш повно відображає особливості соціально-економічного розвитку регіону і муніципальних утворень і що дозволяють дати уявлення про ступінь територіальної асиметрії соціально-економічного розвитку регіону, варто вибрати наступні: якість населення, рівень матеріального добробуту, трудова активність населення, забезпеченість населення об'єктами соціальної інфраструктури, безпека життя (показники якості життя населення); рівень розвитку промисловості, сільського господарства, сфери послуг; власні доходи бюджету (показники виробничо-господарської діяльності) [4].

Метод оцінки рівня соціально-економічного розвитку через вимір депривацій виходить із прямого аналізу ступеня задоволення потреб. Використання даного підходу до оцінки рівня соціально-економічного розвитку дозволяє виділити частку населення, що не має ресурсів для забезпечення харчування, умов життя й діяльності, що є звичними або загальноприйнятими в суспільстві. Їх ресурси значно поступаються середньому рівню ресурсів домогосподарств у суспільстві, внаслідок чого дані групи населення виключені із загальноприйнятого в суспільстві способу життя, звичок і типів діяльності. Підхід до визначення даних груп населення через відносні депривації дозволяє в умовах складної ситуації оцінки дохідної бідності населення регіонів та муніципальних утворень уточнити категорії бідного населення.

На наш погляд, моніторинг варто проводити як шляхом проведення вибіркового обстеження домогосподарств на основі сформованого списку депривацій (по харчуванню, умовам проживання, забезпеченості одягом), так і на основі набору відомчих показників депривації (частка родин, де є одержувачі дитячих допомог, частка безробітних від 25 до 50 років у чисельності економічно активного населення, показник дитячої смертності (до 14 років) і інші показники, що закріплюються у звітності відповідних міністерств і відомств). У цьому випадку виділяється шість сфер (домени) депривацій, що визначають рівень депривованості населення регіонів та муніципальних утворень: доходи, зайнятість, освіта, здоров'я, житлова забезпеченість і доступ до об'єктів соціальної інфраструктури. На основі показників даного набору можна провести інтегральну оцінку регіону та муніципальних утворень як на рівні районів (міських районів), так і на рівні поселень. Використання даного набору показників дозволяє оцінити гостроту соціально-економічних проблем населення регіону.

Для формування ефективних управлінських рішень у регіоні потрібна методика, що дозволяє на базі наявної статистичної й адміністративної звітності оцінити фактичний рівень соціально-економічного розвитку регіону і муніципальних утворень і ступінь його територіальної асиметрії.

Пропонований алгоритм оцінки соціально-економічного розвитку регіону заснований на побудові інтегрального показника якості життя населення й інтегрального показника виробничо-господарської діяльності. Інтегральний показник якості життя населення дозволяє описати результат соціально-економічного розвитку регіону або муніципального утворення для населення, а інтегральний показник виробничо-господарської діяльності показує рівень розвитку можливостей для реалізації поставлених планів (рис. 1).

Розрахунок інтегральних показників соціально-економічного розвитку повинен здійснюватися за допомогою процедури агрегування часткових показників, що охоплюють соціальні й економічні процеси в регіону або муніципальному утворенні. При цьому кожне територіальне утворення представляється вектором в n -мірному просторі факторів і характеризується набором віднормованих (у діапазоні $[0,1]$) показників соціально-економічного розвитку. Процедура агрегування показників здійснюється способом адитивної

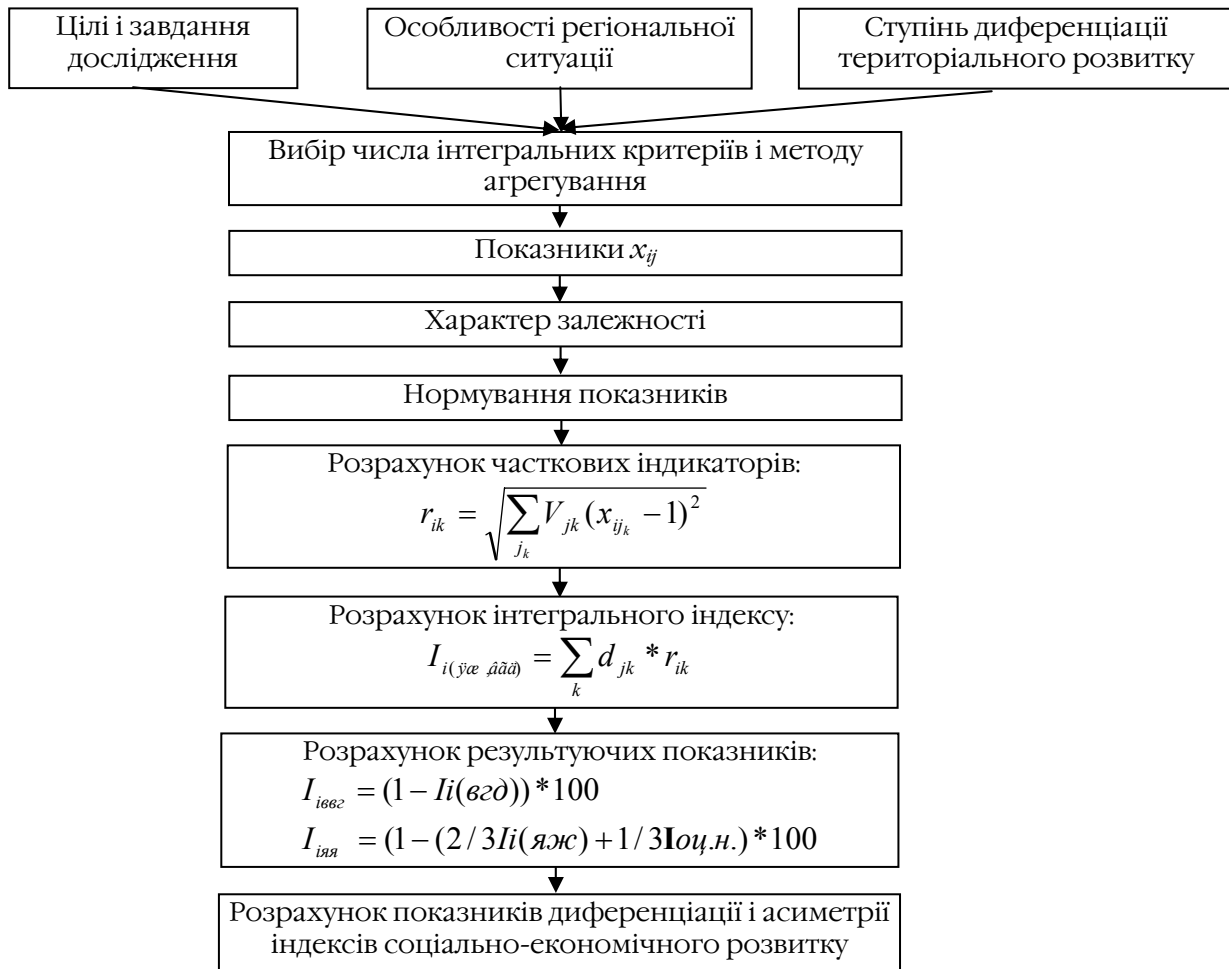

Рис. 1. Блок-схема процедури оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів (муніципальних утворень регіону, адміністративних районів) з урахуванням параметрів диференціації і асиметрії

згортки евклідових відстаней до еталона (одиниці):

$$I_{i(яжс,вгд)} = \sum_k d_{jk} * r_{ik} \quad (1)$$

$$r_{ik} = \sqrt{\sum_{j_k} V_{jk} (x_{ij_k} - 1)^2} \quad (2)$$

де r_{jk} - частковий індекс;

$I_{i(яжс,вгд)}$ - інтегральний індекс соціально-економічного розвитку регіону або муніципального утворення (якості життя населення, виробничо-господарської діяльності);

x_{ijk} - значення jk -го показника (по k -ій компоненті) i -го регіону (муніципального утворення);

k - номер компонента інтегрального показника;

v та d - ваги показників у складі часткового індексу й часткового індексу в складі інтегрального індексу відповідно (прийняті рівноважними).

Інтегральні показники рівня соціально-економічного розвитку характеризують статичний стан соціально-економічної ситуації території в певний момент часу й відображають динаміку розвитку між вимірами [5].

Заключним етапом проведення оцінки служить обчислення показників диференціації й асиметрії соціально-економічного розвитку територій регіону. Показники диференціації рівня соціально-економічного розвитку регіонів (розмах варіації, коефіцієнт диференціації) дозволяють оцінити існуючі розриви в результатах соціально-економічного роз-

витку регіонів (муніципальних утворень регіону). Однак вони не дозволяють відбити існуючий характер нерівномірності розподілу територій за рівнем соціально-економічного розвитку. Виникає необхідність введення показників асиметрії соціально-економічного розвитку, що свідчать про наявність або відсутність симетрії їх значень щодо середнього рівня в країні (регіоні).

Алгоритм оцінки нівелює недостатню увагу в системі організації регіонального моніторингу до урахування місцевої специфіки розвитку соціально-економічної системи регіону. Він дозволяє виявити найбільш проблемні території, наочно інтерпретувати отримані результати оцінки для керівників регіонів та муніципальних утворень і рекомендується для оцінки реалізації програмних заходів щодо згладжування нерівномірності територіального соціально-економічного розвитку.

Оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів, муніципальних утворень, адміністративних районів дозволяє провести їх ранжирування й виділити проблемні території з низькими значеннями інтегральних показників, що вимагають підвищеної уваги.

Дана асиметрія визначається наступними моментами. Існує значна асиметрія районів за рівнем матеріального добробуту населення. Цьому сприяє істотна диференціація населення районів за рівнем доходів, що є наслідком розходжень у рівні розвитку виробництва в районах області. Також відзначається асиметрія районів за рівнем безпеки життя населення, що визначається різним рівнем складності криміногенної обстановки, що існує в районах, а також станом навколишнього середовища.

Для порівняння регіонів (адміністративних районів області, міських районів) по ступеню внутрішньої територіальної асиметрії соціально-економічного розвитку аналітична обробка результатів оцінки може бути представлена у вигляді матриці позиціонування регіонів (адміністративних районів, міських районів) у системі координат: «ступінь асиметрії» (щонайменше визначається коефіцієнтом асиметрії) – «середній рівень соціально-економічного розвитку» муніципальних утворень (поселень) регіону.

Матриця позиціонування адміністративних районів по ступеню асиметрії соціально-економічного розвитку поселень представлена на рис. 2. (оцінку пропонується проводити на основі «проблемно-орієнтованого» набору показників соціально-економічного розвитку, розрахунок інтегрального показника – по вищевказаному алгоритму оцінки інтегрального індексу соціально-економічного розвитку).

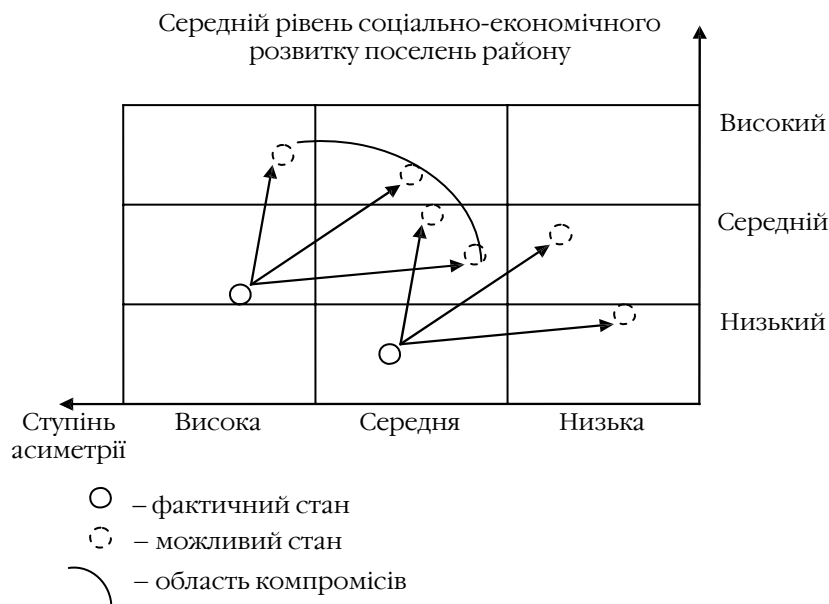

Рис. 2. Матриця станів адміністративних районів «середній рівень – ступінь асиметрії соціально-економічного розвитку»

Дана імітаційна модель позиціонування адміністративних районів служить матрицею прийняття управлінських рішень відносно вирівнювання територіальної асиметрії соціально-економічного розвитку в регіоні. Для вироблення необхідних управлінських

рішень доцільно розглянути ряд можливих сценаріїв, обумовлених імовірними станами адміністративних районів і пропонованих управлінських рішень, що відповідають вибору можливого «напряму руху» усередині матриці. Розглянувши різні варіанти, визначені з урахуванням області компромісів, можна вибрати найкращий сценарій, що відповідає заданим критеріям, що відповідає цілям і завданням регіону на даний момент, що забезпечує погодженість «рухів» всіх наявних муніципальних утворень і передбачає найбільш дієві у відношенні їх впливу.

Процес організації моніторингу соціально-економічного розвитку регіону може включати кілька етапів (рис. 3). Основними етапами процесу моніторингу соціально-економічного розвитку є: ідентифікація й відбір досліджуваних соціально-економічних процесів; проектування процесу моніторингу; організація процесу моніторингу; оцінка ефективності організації моніторингу; удосконалення процесу моніторингу.

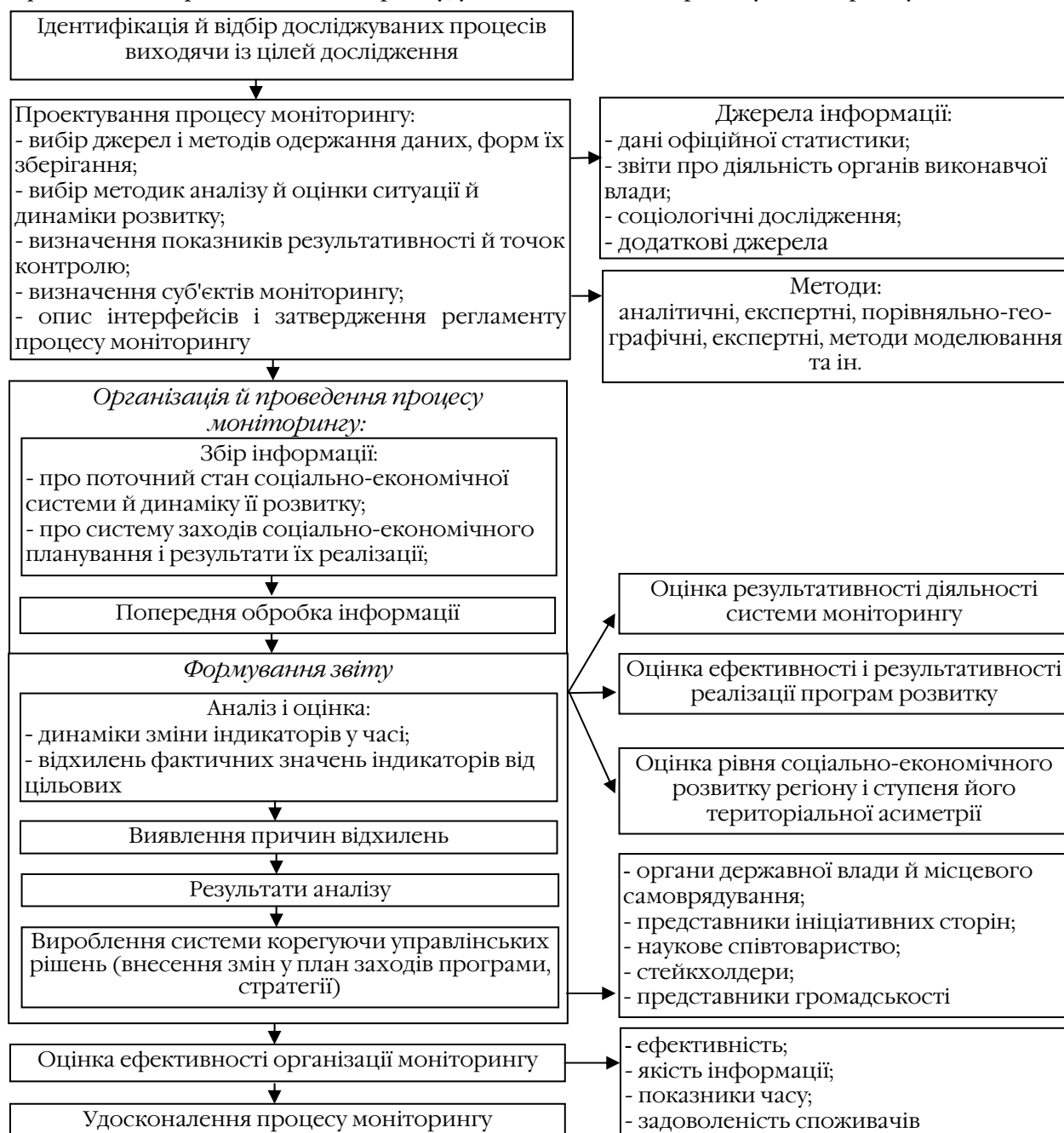

Рис. 3. Схема організації процесу моніторингу соціально-економічного розвитку в регіоні

Процесний підхід до організації моніторингу дозволяє: розглядати процес моніторингу соціально-економічного розвитку з погляду доданої цінності інформаційно-аналітичного забезпечення процесу управління; оцінити досягнення результатів моніторингу і їх результативності; постійно поліпшувати процес моніторингу.

Аналіз існуючої системи моніторингу соціально-економічного розвитку в регіоні виявив, що приділяється недостатня увага проблемі нерівномірності протікання соціально-економічних процесів в муніципалітетах, а також діагностиці соціально-економічних проблем населення в окремих муніципальних утвореннях регіону. У зв'язку із цим пропонується проводити моніторинг і оцінку рівня соціально-економічного розвитку муніципальних утворень регіону на основі наступних методичних підходів до організації:

1) використання інтегральних показників рівня соціально-економічного розвитку муніципальних утворень регіону по основних компонентах соціально-економічного розвитку;

2) використання деприваційного підходу до оцінки рівня соціально-економічного розвитку муніципальних утворень, що дозволяє оцінити ступінь депривірованості населення муніципальних утворень в забезпеченні необхідними матеріальними благами й соціальними послугами. Пропоновану процедуру моніторингу варто проводити в розрізі муніципальних утворень із періодичністю - один раз в 3 роки;

3) використання показників диференціації й асиметрії соціально-економічного розвитку регіону. Використання даних показників дозволяє виявити ступінь нерівномірності соціально-економічного розвитку територій регіону за конкретними проблемно-змістовними блоками, визначити пріоритетні траєкторії розвитку, обґрунтувати розподіл коштів регіонального бюджету між різними муніципальними утвореннями.

З метою оптимізації процесу моніторингу соціально-економічного розвитку й підвищення якості надаваної інформації пропонуємо наступні рекомендації:

□ створення інформаційно-аналітичної системи, що дозволяє сформувати інтегрований інформаційний ресурс про соціально-економічне положення муніципальних утворень, що формувався б на базі показників як статистичної, так і відомчої звітності й результатів додаткових моніторингових досліджень (проведених відповідно до потреб органів місцевого самоврядування) і дозволяв би вирішувати питання, пов'язані із протиріччями різномірної інформації, що надходить з різних джерел (шляхом узгодження результатів досліджень) на базі методологічної й технологічної сумісності, узгодження строків надання даних, видів класифікаторів, принципів і форм поширення й опису даних з метою підвищення якості надаваних даних;

□ підвищення оперативності надходження й обробки даних про розвиток муніципальних утворень, що забезпечують процес своєчасного прийняття управлінських рішень;

□ розширення статистичної бази показників і використання більш широкого часового проміжку дослідження, що дозволить простежити тенденції для виявлення напрямків розвитку;

□ розвиток методичних підходів до організації моніторингу ефективності й результативності проектів і програм, реалізованих на території. Потрібен перегляд і актуалізація методик оцінки впливу програмних заходів на рівень економічного й соціального розвитку в регіоні;

□ подолання асиметрії інформаційного забезпечення адміністрацій муніципальних утворень;

□ розробка регламенту проведення моніторингу муніципальних утворень регіону;

□ розвиток сучасних інформаційних технологій передачі й зберігання інформації.

Реалізація даних заходів, на наш погляд, дозволить підвищити якість надаваної інформації й рівень інформаційно-аналітичного забезпечення органів управління регіоном.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження з соціально-економічного розвитку муніципальних утворень регіону дозволяють сформувати систему заходів програми зниження територіальних розходжень якості життя населення. Нами пропонується диференційована система заходів щодо відношення до груп муніципальних утворень із різним рівнем якості життя населення:

1) муніципальні утворення з рівнем якості життя населення вище за середнє:

□ більш ефективне використання наявних ресурсів на соціальні цілі (оптимізація неефективних видатків на освіту, охорону здоров'я);

- модернізація житло-побутової інфраструктури (будівництво малоповерхового житла, доріг);
 - 2) муніципальні утворення із середнім рівнем якості життя населення:
 - активний розвиток діяльності по підвищенню благоустрою;
 - підвищення забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури;
 - підвищення якості надаваних соціальних послуг;
 - розвиток самозайнятості на основі традиційних промислів;
 - 3) муніципальні утворення з рівнем якості життя населення нижче середнього:
 - розширення можливостей переселення;
 - розробка програм по працевлаштуванню безробітних громадян;
 - розробка програм, спрямованих на профілактику захворювань.
- Вирішення цих завдань орієнтовано на поліпшення умов життєдіяльності населення й, як наслідок, підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Література:

1. Люкшинов А.Н. Стратегический менеджмент /Люкшинов А.Н.– М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2000. – 375 с.
2. Сергиенко В.И. Теория и практика межотраслевой координации промышленно – транспортных комплексов: Дис. д–ра экон. наук: 08.07.01. / Валерий Игоревич Сергиенко. – К., 1998. – 340 с.
3. Фатхутдинов Р.А. Система менеджмента / Фатхутдинов Р.А. – М.: Бизнес – школа “Интел – сервис”, 1997. – 352 с.
4. Егоршин О.О. Методи багатовимірного статистичного аналізу/[Егоршин О.О., Зосімов А.М., Пономаренко В.С.]. – К.: ІЗМН, 1998. – 216 с.
5. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник/ [Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л.]. – К.: ЦУЛ, 2004. – 212 с.
6. Захарченко В. Обґрунтування територіальної концепції економічної безпеки / В. Захарченко // Регіональна економіка. – 2000. - № 2. – С. 120–127.
7. Язлюк Б. Інноваційно-інвестиційна практика: теорія та методика: Монографія / Б.Язлюк // Деп. в ДНТБ України, Академія соціального управління. - Тернопіль, 2010. - 223 с.
8. Язлюк Б. Інноваційно-комплексні шляхи розвитку малого підприємництва : [Монографія] / Б. Андрушків, Н. Кирич, Б. Язлюк / ТНТУ ім. І.Пулюя, Тернопіль, 2011. – 340с.

Язлюк Б.О., доктор экон. наук, доцент, профессор кафедры экономики и менеджмента природопользования Тернопольского национального экономического университета

Принятие прикладного характера управленческих решений относительно выравнивания территориальной асимметрии социально-экономического развития качества жизни населения. В статье рассмотрены составляющие системы мониторинга регионального экономического развития, ориентировано на улучшение условий жизнедеятельности населения и, как следствие, повышение уровня социально-экономического развития региона. Результаты проведенного исследования по социально-экономическому развитию муниципальных образований региона позволяют сформировать систему мероприятий программы снижения территориальных различий качества жизни населения. Нами предлагается дифференцированная система мер по отношению к группам муниципальных образований с разным уровнем качества жизни населения.

Ключевые слова: мониторинг, управление, развитие, региональная экономика

Yazlyuk B.O., Doctor of Economics Sciences, Associated Professor, Ternopil National Economic University

Acceptance of administrative decisions concerning the alignment of territorial asymmetry of socio-economic development of life quality. The article describes the components of the monitoring system of regional economic development, focused on improving the living conditions of the population and, as a consequence, increasing the level of socio-economic development of the region. Results of the research on the socio-economic development of the region's municipalities allow forming a system of program activities to reduce regional differences quality of life. We propose a differentiated system of measures in relation to groups of municipalities with different levels of quality of life.

Key words: monitoring, management, development, regional economy.

УДК 331.101(477)(045)

Якуба К.І.,

докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри
маркетингу та менеджменту АПСВТ

Вартість людського капіталу та його вимір

В статті наводиться авторське визначення сутності поняття «людський капітал» як соціально-економічної категорії. Розглянуті особливості вкладень (інвестицій) в людський капітал за критерієм суспільно необхідних вкладень суспільства у формування людини як біосоціальної істоти. Визначені основні параметри і структура інвестицій в людський капітал в розрахунку на одну людину в Україні. Визначена ефективність цих інвестицій в 2012 р.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції, фізичне здоров'я, освіта, охорона здоров'я, якість людини.

Важливою складовою сукупного ресурсного потенціалу суспільства, що визначає життєвий рівень населення, виступає людський капітал. Його носієм і персоніфікованим власником є людина. У зв'язку з цим на відміну від природного, науково-технічного та інших капіталів він має свою специфіку і особливості відтворення, оскільки людина як біосоціальна істота і, водночас, як основна продуктивна сила суспільного виробництва володіє властивістю безперервного саморозвитку що диктує об'єктивну необхідність постійного інвестування суспільства. Причому це інвестування має комплексний системний характер: медичний, демографічний, трудовий, вартісний, соціально-економічний. Тому для узагальнюючого і водночас співставного виміру вартості людського капіталу необхідна його оцінка в одному (спів ставному) вимірі. Найбільш прийнятним вимірником, на нашу думку, може бути грошова (вартісна) одиниця.

Для оцінки вартості людського капіталу окремо взятої країни можна використати національну грошову одиницю, для міжнародних розрахунків – умовно вимірну грошову одиницю, наприклад, долар. Однак класичного і нормативного вимірника вартості людського капіталу в грошовому вимірі людство не відзнайшло, а наука не визначила необхідних критеріїв і системи його показників. У зв'язку з цим оцінка вартості людського капіталу знаходиться на стадії наукового пошуку методологічних і методичних підходів щодо його виміру та співставності у часі і просторі. Тому в процесі дослідження доводиться вдаватися до деяких умовностей. По-перше, критерієм для оцінки людського капіталу в грошовому (вартісному) вимірі, на нашу думку, умовно можна прийняти вартість ВВП в розрахунку на одного працівника, зайнятого в національній економіці за певний період часу, наприклад, за рік. При цьому необхідно виходити з інформаційної бази офіційної статистики.

Розглядаючи людський капітал як сукупність фізичних, професійних і інтелектуальних здібностей людей, необхідно врахувати, що суспільно-необхідні витрати на його відтворення мають двоякий характер: з одного боку, вони зумовлюють необхідність витрат суспільства для формування і розвитку людини, з іншого – людина своєю працею створює заново створену вартість для інвестицій на формування нових поколінь і розвиток НТП. Таким чином, інвестиції в людський капітал – це суспільно необхідні витрати на створення людини, її розвиток і забезпечення життєдіяльності від народження до смерті, тобто це вартість людини.

Людський капітал це відносно нова (молода) соціально-економічна категорія, яка в основному носить абстрактний характер не зважаючи на те, що останнім часом появилася велика кількість наукових праць, публікацій, які головним чином зводяться до проблем його таких характеристик як освіта населення, професіоналізм, ерудиція, інтелект, духовність та інших якісних показників людської особистості без врахування зв'язку та взаємодії їх з таким фактором як фізичне здоров'я людини. Тому, на нашу думку, основними складовими людського капіталу виступає, насамперед, фізичне здоров'я людини і якісні показники її

культурного, професійного та інтелектуального рівня. У зв'язку з цим виходячи з наявної статистичної інформації щодо затрат суспільства на створення і функціонування людини інвестиції в людський капітал можна розділити на дві основні частини:

- вкладення (витрати) суспільства на формування фізичного здоров'я людини;
- вкладення (витрати) суспільства на формування якісних показників людини протягом її життя.

При цьому необхідно враховувати, що не всі вкладення в людський капітал можна виміряти безпосередньо прямим вартісним (грошовим) вимірником. Зокрема, витрати життєвих сил жінки на виношування і збереження плоду, на догляд за дитиною вимагають опосередкованого виміру. Тому суспільно необхідні витрати (інвестиції) на формування і використання людини від народження до її смерті доцільно співвідносити з відповідними її життєвими періодами. А саме: на виношування (збереження) ембріону та народження дитини, на догляд за дитиною протягом встановленого законодавством строку¹, на утримання дитини в дошкільних дитячих закладах, на навчання в середній загальноосвітній школі, ПТУ, Вузі, а також витрати на охорону здоров'я протягом всього життя людини. Для їх визначення інвестицій як суспільно необхідних витрат на виношування (збереження) жінкою ембріону протягом семи місяців умовно можна припустити, що протягом цього періоду вартість створеного нею ВВП, тобто продуктивність її праці зменшується на 10%². У зв'язку з цим можна вважати, що 10% недоотриманого нею ВВП протягом семи місяців суспільство інвестує у майбутній людський капітал.

Згідно діючого в Україні законодавства протягом дородового (двомісячного) та після-родового (також двомісячного) періоду інвестування в людський капітал здійснює суспільство виплачуючи середньомісячну заробітну плату жінкам, які знаходяться в декретній відпустці не створюючи при цьому ВВП. Крім того при народженні дитини держава виплачує одноразову матеріальну допомогу, розмір якої регулюється кількістю народжених дітей³.

Послідуючим станом визначення витрат на «виробництво» людини (інвестиціями в людський капітал) виступає щомісячна допомога держави в розмірі 153 грн. По догляду за дитиною у віці до трьох років. Протягом цього періоду суспільство також недотримує не вироблену жінкою продукцію компенсуючи не вироблену нею ВВП у людський капітал. Крім того, якщо за висновком лікаря дитина не може відвідувати дитячий дошкільний заклад, жінці продовжується безоплатна відпустка по догляду за дитиною віком до 6 років. Суспільство при цьому також не отримує ВВП, який змогла б жінка виробляти за умов її зайнятості в суспільному виробництві. Затрати на створення цього продукту також виступають інвестиціями в людський капітал.

Таким чином, сукупність витрат на формування людини, підтримку і збереження її здоров'я виступає вагомою, достатньо дорогою субстанцією загальних витрат суспільства на формування людського капіталу.

Другою складовою інвестицій в людський капітал виступають витрати суспільства на формування його якісних показників, зокрема на дошкільну, загальну середню, професійно-технічну та вищу освіту. За даними зведеного бюджету України загальні витрати на освіту в середньому на одну особу в 2012 р. порівняно з 2000 р. збільшилися в 13 разів. Найвищими темпами зростали витрати на загальну середню освіту – в 22 рази і професійно-технічне навчання – в 16 разів.

Третьою складовою суспільство необхідних витрат на відтворення людського капіталу виступають інвестиції на охорону здоров'я і соціальну допомогу людині протягом життя. Виходячи з середньої тривалості життя людей у нашій країні – 70,44 року та офіційних даних Державної служби статистики щодо витрат на охорону здоров'я і соціальну допомогу людині протягом життя ці витрати за рік складають 100,0 тис. грн.

Інформаційною базою для визначення сумарних витрат (інвестицій) в людський капітал прийняті матеріали офіційної статистики по виробництву внутрішнього валового продукту у фактичних цінах в національній економіці, чисельності зайнятого населення

¹ Згідно законодавства України витрати Державного бюджету на догляд за новонародженою дитиною здійснюється до досягнення нею трьох років.

² Це питання потребує поглибленого медичного і демографічного дослідження.

³ Виходячи з розміру одноразової допомоги в 2013 р. на першу, другу і третю дитину, середні затрати суспільства на народження однієї дитини прийняті в розмірі 72,2 тис. грн.

працездатного віку (за методологією МОП), оплата праці найманих працівників, а також загальні витрати зведеного бюджету на фінансування освіти, охорони здоров'я і соціальної допомоги в 2011 і 2012 р.р. в цілому по Україні.

Критерієм для розрахунку інвестицій в людський капітал прийнято виробництво ВВП в розрахунку на одну людину працездатного віку, зайняту в національній економіці за рік (в 2012 р. – 59,6 тис. грн.). На основі викладених вище методичних підходів щодо визначення суспільно-необхідних витрат на формування і збереження людського капіталу розраховані основні його складові, які показані в таблиці.

Основні параметри суспільно-необхідних витрат держави в людський капітал в розрахунку на одну людину в 2012 р.

№ з/п	Показники	тис. грн.	%
1.	Інвестиції суспільства на формування фізичного здоров'я людини	318,5	40,7
2.	Інвестиції суспільства на освіту	363,5	46,5
3.	Інвестиції суспільства на охорону здоров'я і соціальну допомогу людині протягом життя	100,0	12,8
4.	Загальна сума витрат суспільства в людський капітал в розрахунку на одну особу (людину)	782,0	100,0

Дані таблиці показують, що суспільно необхідні витрати (інвестиції) в людський капітал в розрахунку на одну людину від її народження до отримання вищої освіти, включаючи витрати суспільства на охорону праці протягом життя з боку держави в 2012 р. склали 782 тис. грн. Основна частина (87,2%) витрат припадає на інвестиції для формування фізичного здоров'я людини та на освіту.

Крім того інвестором в людський капітал виступає і сім'я. Вона несе витрати на утримання дітей віком до 22 років.

За даними офіційної статистики ці витрати в розрахунку на одну дитину в 2012 р. становили 318,5 тис. грн. Таким чином, з врахуванням цих витрат сумарні суспільно необхідні інвестиції держави і сім'ї на створення одиниці трудового ресурсу становлять 1 млн. 100,5 тис. грн. Зрозуміло, що в результаті деяких припущень ця цифра може уточнитися в процесі розрахунків і корегуватися в динаміці. Однак виходячи з мети наукового дослідження як методологічних підходів і методичних розрахунків щодо вартісного виміру інвестицій в людський капітал для визначення їх абсолютної величини отримані орієнтовані показники, на нашу думку, мають певне наукове і практичне значення. Тому виникає проблема дискусійного обговорення отриманих результатів, поглиблених наукових досліджень і перевірки практичних обґрунтувань отриманих результатів.

Вартісний вимір інвестицій у «виробництво» людини до початку її трудової діяльності – це перший етап дослідження суспільно необхідних витрат в людський капітал, який характеризує вартість одиниці трудового ресурсу, який вступає в процес суспільного виробництва.

Другий етап дослідження вартості людського капіталу – це вимір вартості ВВП створеного людиною протягом своєї трудової діяльності в суспільному виробництві. Оскільки вартість – це фінансово-економічна категорія і її сутність, як правило, зводиться до такого результативного показника як ефективність в широкому розумінні цього поняття, включаючи соціально-економічний, медичний, демографічний та інші аспекти, що пов'язані з виробництвом, збереженням, розвитком людини і використанням її здібностей в процесі створення нової вартості, виникає необхідність виміру хоч би наближеного показника ефективності витрат суспільства в людський капітал. Зрозуміло, що його рівень можна виміряти шляхом співвідношення створеної людиною вартості протягом своєї трудової діяльності і суспільно необхідних витрат (інвестицій) на виробництво нової людини, тобто людини послідовних поколінь.

Виходячи з конституційної норми вступу людини в працездатний вік – 16 років і виходу на пенсію, згідно нового Закону про пенсійне забезпечення, в 60 років та враховуючи, що значна частина 16-річної молоді продовжує навчання в школах, ПТУ і Вузах протягом 2-5 років, можна допустити, що середня тривалість трудової діяльності людини становить близько 40 років. Протягом цього періоду своєю працею в суспільному вироб-

ництві вона створює ВВП як суму валових вартостей всіх видів економічної діяльності. У зв'язку з цим можна допустити, що за умов створення за рік одним працівником національної економіки ВВП вартістю 59,6 тис. грн., за 40 років трудової діяльності вона може створити валову вартість ВВП на суму 2 млн. 384 тис. грн. Звідси – рівень рентабельності відтворення людського капіталу України в 2012 р. становив 216,6%(2384,0 тис. грн.: 1100,5 тис. грн.). Тобто інвестиції в людський капітал в розрахунку на одну людину в 2012 р. в 2 рази окупилися створенною нею валовою продукцією за фактичними цінами. Якщо виходити з вартості ВВП за ринковими цінами (5332,0 тис. грн.), в 2012 р. витрати суспільства в людський капітал в розрахунку на одну людину окупилися створенною нею валовою продукцією майже в 5 разів (5332,0 тис. грн.: 1100,5 тис. грн. = 484,5 %).

Таким чином, суспільно необхідні витрати суспільства в людський капітал мають бути пріоритетним напрямом державної політики, оскільки ефективність суспільного виробництва знаходиться в прямій залежності від продуктивності праці, фізично здорового і професійно-інтелектуального рівня людини. Враховуючи вартість людського капіталу не важко виміряти не тільки демографічні, а й незворотні економічні втрати нашої країни від еміграції українських громадян за кордон. Це необхідно враховувати при формуванні міграційної політики держави та розробки законодавчих актів, спрямованих на збереження людського капіталу і підвищення показників життєвого рівня громадян нашої країни.

Література:

1. Економічна енциклопедія: у 3 т./ за ред. С.В. Модерного. – Т.1. – к.: Академія, 2000. – 864 с.
2. Экономический словарь Габлера: Экономика и право / под. ред. А. П. Горина и др. -М: Большая Рос. Энцикл., 1998. – 432 с.
3. Шевчук В.Я. Основи інвестиційної діяльності / В.Я. Шевчук, П.С. Рогожин. – К.: «Генеза», 1997. 384 с.
4. Якуба К.І. Особливості інвестицій в людський капітал: методологічний аспект. К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2013, №5 – 215 с., С. 180-185.
5. Статистичні щорічники України за 2010-2012 рр. / за ред. Осауленка – К.: ТОВ «Август Трейд».

Якуба К.И., докт. экон. наук, профессор, заведующая кафедрой маркетинга и менеджмента АТСОТ

Стоимость человеческого капитала и его измерение. В статье приводится авторское определение сущности понятия «человеческий капитал» как социально-экономической категории. Рассмотрены особенности вложений (инвестиций) в человеческий капитал по критерию общественно необходимых вложений общества в формирование человека как биосоциального существа. Определены основные параметры и структура инвестиций в человеческий капитал из расчетов на одного человека в Украине. Определена эффективность этих инвестиций в 2012 г.

Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиции, физическое здоровье, образование, здравоохранение, качество человека.

Jakuba K.I., Doctor of Economic Sciences, Professor, the Head of Marketing and Management Department of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Value of human capital and its measurement. The article presents the author's definition of the essence of the concept of "human capital" as a socio-economic category. The features of investments (inputs) in the human capital according to the criterion of socially and necessary investments in the formation of the individual as a biological and social being are described. The basic parameters and the structure of investment in human capital per person in Ukraine are defined. The effectiveness of these investments in 2012 is determined

Key words: human capital, investment, physical health, education, public health, the quality of a person.

Політика, історія, культура

УДК 930.2(477):821.161.2-96Максимович"18"

Гедін М.С.,

канд. істор. наук,
доцент кафедри історії України, країнознавства і туризмознавства
Київського Національного Лінгвістичного Університету

Аскольдове хрещення Русі в науковій спадщині М.О. Максимовича

У статті аналізуються погляди видатного українського історика М.О.Максимовича на роль князів Аскольда і Діра у формуванні і становленні державності на Русі в середині IX століття. Особлива увага приділяється аналізу поглядів вченого на проблему хрещення Русі в середині IX століття, як одне з основних питань української історії. Безперечно важливість даного питання неодноразово підкреслював і сам М.О.Максимович, оскільки йшлося про витоки християнського вчення на землях сучасної України і його поширення до початку формування державності на Русі. Визначено, що на переконання М.О.Максимовича, хрещення Русі в середині IX століття було закономірною подією міжнародного значення, тісно пов'язаною із загальною суспільно-політичною ситуацією у світі і мало значний вплив на подальший культурно-історичний розвиток східних слов'ян.

Ключові слова: М.О.Максимович, Аскольд, Дір, Русь, зовнішня політика, хрещення.

Прихильники євразійської інтеграції заперечують європейську ідентичність України і стверджують, що наша країна завжди була і повинна залишатися частиною православного «Русского мира». При цьому наші євразійські опоненти стверджують, що Україна ніколи не мала нічого спільного з Європою. Однак, історичні факти свідчать про те, що з давніх-давен Україна мала інтенсивні зв'язки з європейськими державами і до початку XVIII століття була самобутнім етнокультурним простором в Європі на кордоні з Московським царством.

Саме тому, сьогодні, коли український народ робить доленосний цивілізаційний вибір, виникає потреба на основі історичних фактів, які приховувалися від нас ідеологами Російської імперії і Радянського Союзу, довести прихильникам євразійської інтеграції, що розвиток України був і залишається нерозривно пов'язаний з розвитком європейської спільноти.

Слід відмітити, що для сучасного етапу розвитку української історичної науки характерна персоніфікація історичного та історіографічного процесу. Особистість історика, його світогляд та внесок в історичну науку – це найбільший скарб історіографії[1, с. 10]. Аналіз творчої спадщини видатних діячів національної історії, котрі стояли біля витоків українського відродження дає можливість адекватно реставрувати перебіг історичних подій, оскільки за явищами стоять конкретні персоналії.

У цьому контексті аксіоматично постає необхідність ґрунтовного вивчення історичних поглядів і наукової спадщини одного із зачинателів української історіографії та українознавства, визначного українського науковця і культурного діяча – Михайла Олександровича Максимовича, життєвий шлях та наукова діяльність якого складає цілу епоху в інтелектуальному та національно-культурному розвитку України.

Одне із провідних місць у науковій спадщині М.О.Максимовича посідають його студії з

дослідження проблем ранньої історії Русі. У 30–50-х рр. XIX століття у російській науці і суспільстві актуалізуються питання про походження перших правителів Русі і формування державності у Східній Європі, що поклало початок довготривалій дискусії про роль варягів у цьому процесі та їхню етнічну приналежність. Безпосередню участь у цих диспутах приймав і сам М.О.Максимович, полемізуючи з російським істориком М.П.Погодіним[2]. В той же час, перед українським вченим поставала необхідність не обмежуватися критикою норманської концепції походження Русі, а ґрунтовно досліджувати витоки Русі, в тому числі і крізь призму особливостей правління перших відомих Київських князів Аскольда та Діра.

В українській історіографії погляди першого ректора Київського університету ім. Св.Володимира М.О.Максимовича неодноразово були предметом досліджень – науков спадщину українського вченого вивчали історики XIX–XX століття В.Б.Антонович[3], В.П.Іконников[4], М.П.Драгоманов[5], М.С.Грушевський[6]. Історичну концепцію М.О.Максимовича висвітлювали у своїх історіографічних студіях Д.І.Дорошенко[7], М.І.Марченко[8], Л.А.Коваленко[9], П.Г.Марков[10], В.А.Короткий[11], В.П.Коцур[12] та А.П.Коцур[13]. В різні історичні періоди, в залежності від впливу політичної та ідеологічної кон'юнктури, в працях зазначених дослідників аналізувалися історичні погляди М.О.Максимовича крізь призму української національної ідеї. В той же час, праці вказаних науковців лише побіжно торкаються вивчення поглядів М.О.Максимовича на проблему витоків та ранньої історії Русі, політичної і міжнародної діяльності князів Аскольда та Діра, в тому числі і питання поширення християнства в роки їх правління, а тому не дають змоги визначити внесок українського вченого в розробку зазначеної проблеми.

Актуальність обраної нами теми дослідження на сьогоднішній день є беззаперечною, незважаючи на те, що проблема витоків Русі і її розвитку до приходу варягів у 882 році в науковій літературі порушувалась неодноразово, а навколо неї точилися не лише громадські і приватні суперечки в Росії та Україні, але і наукові дискусії. Незважаючи на вивчення проблеми протягом кількох століть, в сучасній історичній науці постаті Аскольда і Діра залишаються дискусійними. У українських істориків немає єдності в поглядах на ряд важливих питань, які стосуються різних аспектів життя та діяльності перших київських правителів. Зокрема, гострі наукові полеміки викликають імена князів, їхнє походження та кровна спорідненість, початок, роки і особливості їх правління на Русі тощо. Більше того, історичне значення діяльності Аскольда і Діра було незаслужено забуто, а часто й навмисне принижувалось російськими вченими XIX століття в угоду імперським традиціям. Тому дослідження зазначеної проблеми М.О.Максимовичем були покликані відновити історичну справедливість, підняти завісу міфів та пропагандистських нашарувань навколо діяльності і значення перших київських князів. Крім того, наукові розвідки М.О.Максимовича видаються надзвичайно важливими для осмислення ролі Аскольда і Діра в сучасній українській історичній науці.

Пропонована стаття має на меті систематизувати і проаналізувати погляди видатного українського історика М.О.Максимовича на проблему хрещення Русі в середині IX століття, як одне з основних питань української історії. Безперечно важливість даного питання неодноразово підкреслював і сам М.О.Максимович, оскільки йшлося про витоки християнського вчення на землях сучасної України і його поширення до початку формування державності на Русі.

Слід зазначити, що друга половина IX – початок X століття була переломною віхою в історії східних слов'ян, що встали на шлях формування державних об'єднань. Утвердження у Києві Аскольда і Діра в середині IX століття поклало початок зародженню тут князівської династії Рюриковичів й формуванню більш досконалішої суспільно-політичної структури організації місцевих спільнот. З цього часу Середня Наддніпрянина поступово перетворювалась на головний територіально-політичний осередок Русі.

Формування ранньодержавних форм організації слов'янських спільнот було пов'язано з їхньою зовнішньополітичною діяльністю. Як вважав М.О.Максимович, за роки правління Аскольда і Діра Русь упевнено вийшла на світову арену і стала важливим фактором міжнародної політики. Основою зовнішньої політики в цей час були контакти з Візантійською імперією. Крім того, інтереси ранньої Русі охоплювали Хозарський каганат, Болгарію, Грузію, Вірменію, Албанію, Азербайджан, Східний Крим, Прикубання (Арсанія), а також віддалений Багдад[14, с. 45].

Характер зовнішньої політики ранньої Русі по відношенню до кожного з державних

утворень, на думку М.О.Максимовича, визначався Аскольдом і Діром, враховуючи, насамперед, інтереси власної держави. Зокрема, з більшістю зазначених вище державних утворень Русь часів Аскольда і Діра підтримувала активні торговельні та політичні зв'язки[15, с. 49].

В контексті розгляду ролі Аскольда і Діра в становленні державності на теренах України в середині IX століття важливим питанням для М.О.Максимовича стала проблема прийняття християнства київськими князями, що на думку вченого, стало результатом їх активних зовнішньополітичних контактів з Візантійською імперією. Підкреслюючи безперечну важливість цієї події в українській історії, М.О.Максимович наголошував, що від вирішення питання про хрещення київських князів Аскольда і Діра багато в чому залежить подальше дослідження знакових питань української історії[16, с. 34]. Взв'язавши до уваги низку літописних джерел, головним з яких була «Повість временних літ», численні історичні свідчення, дебати світських і церковних істориків, М.О.Максимович стверджував, що у 860 році в історії Східної Європи відбулася визначна подія, що схвилювала сучасників від Константинополя до Риму, вплинула на державотворчу традицію середини IX століття, а також залишила помітний слід у візантійських хроніках, церковних джерелах та урядовому листуванні[16, с. 55].

В сучасній українській історіографії вважається, що київські князі Аскольд і Дір надто обережно ставились до проблеми християнізації населення ранньої Русі. На думку М.О. Максимовича, це було пов'язано з тим, що князі чудово розуміли і усвідомлювали яку загрозу політичному суверенітету їхній державі у IX столітті могло нести встановлення над нею ідеологічної зверхності будь-якою із сусідніх держав. З іншого боку, не викликало сумнівів у М.О.Максимовича твердження, що, маючи тісні політичні контакти з християнськими країнами – Візантійською імперією, Франкською державою, про що свідчать дипломатичні місії 839 року руського посольства до Константинополя, Аскольд і Дір прагнули прийняти християнство та церковне управління на рівноправних умовах.

Отже, як зазначав М.О.Максимович, рано вранці 18 червня 860 року Константинополь зазнав несподіваної і потужної атаки військ Русі. Війська русів на чолі з Аскольдом та Діром підійшли з боку моря до Константинополя на двохсот (за іншими джерелами трьохсот шестисяти) суднах, висадилися біля самих стін візантійської столиці і взяли її в облогу[17, с. 40]. Однак, повноцінно реалізувати задум в цей час князі Аскольд та Дір не змогли. Невдала семиденна облога Константинополя, прагнення греків до переговорів, і бажання Аскольда особисто зустрітися з Візантійським імператором Михайлом III, все це призвело до укладення мирного договору[17, с. 41]. 25 червня 860 року внаслідок шторму руси відходять від берегів Константинополя, а 2 липня 860 року ризу Богородиці, опущену перед цим у води бухти Золотого Рогу, кладуть в раку[17, с.47]. З тих пір цей день – один з найбільших храмових свят в Церкві, що підкреслює надзвичайну важливість події 860 року.

На думку М.О.Максимовича, напад Русі на Візантійську імперію був чітко спланованою і ретельно підготовленою акцією. Вчений вважав, що Аскольд і Дір напередодні походу детально вивчали стан справ у Візантії, і знали що імперія зазнавала невдач у війнах з арабами[16, с. 79]. Прагнучи захистити свою країну, тогочасний Візантійський імператор Михайло III направив із Константинополя сорокатисячне військо назустріч арабам. В той же час, грецький флот вирушив на острів Крит на боротьбу з піратами, які в середині IX століття стали господарями Середземного моря і дошкуляли візантійським торговельним кораблям. Таким чином, столиця Візантійської імперії Константинополь залишався беззахисним. М.О.Максимович був переконаний, що спостерігаючи за подіями у Візантійській імперії, Аскольд і Дір вдало обрали момент і здійснили похід на Константинополь [16, с. 79-80].

М.О.Максимович звертав увагу також на те, що велетенський залізний ланцюг на численних поплавах, який зазвичай перегороджував шлях до столиці Візантійської імперії, того дня, коли руські лодії наближались до Константинополя, не був напружений, і тому човни Русі без бою увійшли до бухти[18, с. 54]. На переконання вченого, це був єдиний випадок в тривалій історії Візантійської імперії, коли з невідомої причини ланцюг не був піднятий при наближенні ворожих суден. Навіть коли в 1453 році турецький султан Мухаммад здійснив облогу вже кризового Константинополя, ланцюгом перекрили вхід до міста[18, с. 55]. Ця обставина, а також вибір Аскольдом надзвичайно сприятливого моменту для атаки на Константинополь, дали привід М.О.Максимовичу вважати, що київський князь мав спільників у візантійській столиці, а тому, перед походом зумів зібрати важливу політичну і воєнну інформацію[19, с. 18].

На таку думку вченого навели повідомлення Никонівського літопису, що руси знали про відсутність імператора з військом у Царгороді[19, с. 19]. З цього М.О.Максимович робив висновок, що Аскольдові було відомо й те, що в Золотому Розі не було візантійських кораблів, озброєних «грецьким вогнем» — трубами, з яких під тиском викидали на 40-50 м підпалену суміш нафти і сірки.

Крім того, М.О.Максимович розглядав можливість союзу Аскольда і Діра з арабами, наголошуючи на закономірності військових дій, які розпочала Русь проти Візантійської імперії у середині IX століття[16, с. 58-59].

Несподіваний напад на Візантійську імперію, і сформовані сприятливі обставини для нападу, на думку вченого, були пов'язані з цілеспрямованою політичною інформацією, яку отримували Аскольд і Дір безпосередньо з Візантії[20, с. 288]. М.О.Максимович припускав, що подібна інформація могла надходити від представників Русі, що служили в імператорській гвардії, а також від купців, котрі постійно їздили великим шляхом «из Варяг у Греки», який безпосередньо з'єднував Константинополь і Київ. І хоча свідчення про службу представників Русі у гвардії Візантійських імператорів і у візантійському війську з'являються в джерелах лише з часів княгині Ольги, що, втім, М.О.Максимович не виключав такої можливості для більш ранніх часів[20, с. 288-289]. А от купці, на переконання вченого, дійсно бували частими гостями у Константинополі, що підтверджували повідомлення давньоруських і візантійських джерел. Зокрема, М.О.Максимович наголошував, що у грецькій столиці існував спеціальний квартал святого Мами, де був спеціально побудований заїзжий двір для руських купців[21, с. 23]. Несподіваність нападу Русі на Константинополь у 860 році, яку неодноразово підкреслював М.О.Максимович була для вченого доказом того, що вирішальну в цьому відігравали вивідувачі, адже похід Аскольда слід вважати ретельно продуманою і добре прихованою справою. Сучасні історики доводять, що традиції політичної розвідки зароджувалася ще в часи раннього середньовіччя разом з посольськими переговорами, і руси, як вважав М.О.Максимович, були непогано з нею знайомі[16, с. 45].

Під час нападу військ Аскольда і Діра на Візантійську імперію у Константинополі виникла паніка серед політичної та релігійної еліти, і відображенням цього, на переконання М.О.Максимовича, була нічна молитва у церкві святої Богородиці Влахенського монастиря патріарха Фотія і Візантійського імператора Михайла III, який терміново повернувся до столиці своєї держави[16, с. 47].

М.О.Максимович відстоював думку про зовнішньополітичні причини відходу русів з території Візантійської імперії. Вчений стверджував, що візантійський уряд відкупився від Аскольда і Діра шляхом укладання вигідного для Русі мирного договору, а тому, руси фактично відступали переможцями[16, с. 51]. Слід зазначити, що подібні договори, нерідко укладалися Візантійською імперією з оточуючими їй «варварськими» державами, тому достовірність цієї події у М.О.Максимовича сумнівів не викликала.

Також М.О.Максимович стверджував, що після повернення з походу, Аскольд і Дір звернулися до греків з проханням відправити на землі тогочасної Русі місіонерів для ознайомлення місцевого населення з християнським віровченням. В результаті у 860 році до Києва прибув грецький єпископ, який перед народними зборами виклав вчення про Христа і християнство, а на доказ сили християнського Бога згадав про чудеса, зроблені Ним у Старому і Новому Завітах[14, с. 56-57]. Під час цього ж візиту з метою подальшого поширення християнства на Русі було вперше утворено окрему єпархію (церковний округ).

У візантійських джерелах немає повідомлень імені першого єпископа, який проводив на землях ранньої Русі у середині IX століття місіонерську діяльність. Натомість, у вітчизняних джерелах (Кормча книга, Четві-Мінеї, передмова до Києво-Печерського патерика) його називають Михайлом. На переконання М.О.Максимовича, християнський єпископ Михайло був слов'янського походження. Вчений наголошував, що для місіонерської діяльності єпископ Михайло був обраний саме на основі свого походження, оскільки йому необхідно було знати місцеву мову, щоб детально розтлумачити основні аспекти християнського віровчення на зрозумілій для слов'ян мові[15, с. 98]. Проповідь єпископа справила сильне враження на русів, але особливо вони пройнялися дивом, вчиненим єпископом на їхню вимогу: кинуте ним у вогонь Євангеліє залишилося зовсім неушкодженим. Багато з тих, хто слухали проповідь єпископа Михайла хрестилися. Також на думку М.О.Максимовича в цей час прийняли хрещення Київські князі Аскольд і Дір[16, с. 68].

В сучасній українській історіографії не викликає сумнівів той факт, що поширювати

християнство на Русі в 60-х роках IX століття поряд з візантійською намагалась також й римська церква. З цією метою, представники західного християнства використовували дипломатичні і торговельно-економічні зв'язки Києва з такими містами християнських країн Західної Європи як Інгельгайм (Німеччина), Регенсбург (Німеччина), Велеград (Чехія), Прага (Чехія) та інші. Більше того, достеменно відомо, що тогочасний Папа Римський Миколай I (858–867 рр.), якому вдалося на короткий час встановити вселенську теократичну монархію, вже в 865 році в одному зі своїх послань до візантійського імператора Михайла III цікавився станом поширення християнства серед русів, і закликав монарха сприяти активізації цього процесу [15, с. 77].

Взагалі, в своїх наукових дослідженнях М.О.Максимович вважав, що з початком формування в середині IX століття ранньої Русі та об'єднанням різних слов'янських племен наставав зручний час для поширення християнства на теренах України. Завдяки тісним контактам з Візантійською імперією і варязькими племенами, жителі держави Аскольда та Діра познайомилися з християнським віровченням. В другій половині IX століття християнство стає не тільки надбанням осіб з простого люду, але й користується захистом влади.

Таким чином, М.О.Максимович відстоював думку, що запровадження християнства на теренах України було справою часу, а отже, яке рано чи пізно обов'язково мало відбутися. Хрещення Русі в середині IX століття, на переконання М.О.Максимовича, було закономірною подією міжнародного значення, тісно пов'язаною із загальною суспільно-політичною ситуацією у світі і мало значний вплив на подальший культурно-історичний розвиток східних слов'ян. Вчений зазначав, що процес прийняття християнства був не поодиноким актом часів князя Володимира Великого, як це описувалося науковцями Російської імперії, а започатковувався ще в середині IX століття. Християнство проникало на терени України не тільки від греків і варягів, а й з Великої Моравії, особливо з Карпат та Волині, від рівноапостольних Кирила та Мефодія. Разом з тим, із запровадженням нової релігії, перед Руссю поставало надзвичайно важливе завдання визначити власне місце і стати рівноправною політичною одиницею серед інших країн християнського світу.

Література:

1. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
2. Максимович М.А. Филологические письма к М.П.Погодину. // Русская беседа. № 3 – 1856. – Отделение науки. – С. 78-139.
3. Речь В.Б.Антоновича (промова на засіданні, пам'яті М.Максимовича) // Записки Юго-Западного отдела русского географического общества. – Т. 1. за 1873. – К, 1874. – С. 78-79.
4. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского университета Святого Владимира (1834-1884) / Составлен и издан под редакцией профессора В.С.Иконникова. – К, 1884 – С. 385.
5. Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К, 1994. – С.172.
6. Грушевський М.С. Історія України-Руси: До 125-річчя з дня народження Михайла Грушевського: В 11 т., 12 кн. – К.: Наукова думка, 1991.
7. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право – К: Українознавство, 1996. – С. 83–86;
8. Марченко М.І. Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.). – К., 1959. – С. 195.
9. Коваленко Л.А. Конспект лекцій з української історіографії XIX ст. – Кам'янець-Подільський, 1964. – С. 19.
10. Марков П.Г. М.О.Максимович – видатний історик XIX ст. – К: Вид-во КДУ, 1973. – 115 с.
11. Короткий В. А., Біленький С. Г. Михайло Максимович та освітні практики на Правобережній Україні в першій половині XIX століття [Текст] / В. А. Короткий, С. Г. Біленький, Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВЦ «Київський університет», 1999. – 387 с.
12. Коцур В.П. М.О.Максимович – великий будівничий історичної науки / В. Коцур // «Я син свого народу». Наукова спадщина М.Максимовича (до 200-річчя з дня народження вченого). – К., 2005. – 412 с.
13. Коцур А.П. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця XVIII – початку XX століття / А.П. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 84 с.
14. Шумило С. Князь Оскольд и христианизация Руси / С. Шумило. – К., 2010. – 100 с.
15. Левченко М. В. Нариси з історії російсько-візантійських відносин / М. Левченко, М., – 1986.
16. Максимович М. А. Откуда ид-т русская земля, по сказанию Несторовой
17. повести и по другим старинным писаниям русским / М. А. Максимович // Максимович М. Вибрані твори / упоряд. і вст. ст. В. Короткого. – К.: Либідь, 2004. – С. 46–90.
18. Максимович М. А. Обозрение старого Киева / М. А. Максимович // Вибрані українознавчі твори / упоряд. В. Замлинський. – К., 1994. – С. 49–73.
19. Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси. – М., 1980. – С. 54.
20. Максимович М. А. Очерк Киева / М. А. Максимович // Вибрані українознавчі твори / упоряд. В. Замлинський. – К., 1994. – С. 32–43.

21. Назаренко А.В. Западноевропейские источники // Древняя Русь в свете зарубежных источников. – М., 1999. – С. 288-289.
22. Котляр М.Ф. Розвідувальна діяльність у Київській Русі // Воєнна історія. – 2002. – № 2 – С. 20-28.

Гедин М.С., канд. истор. наук, доцент кафедры истории Украины, страноведения и туризмозведения.

Аскольдовое крещение Руси в научном наследии М.А.Максимовича. В статье анализируются взгляды выдающегося украинского историка М.А.Максимовича на роль князей Аскольда и Дира в формировании и становлении государственности на Руси в середине IX века. Особое внимание уделяется анализу взглядов учёного на проблему христианизации Руси в середине IX века, как одному из самых важных вопросов украинской истории. Безусловную важность данного вопроса часто подчёркивал и сам М.А.Максимович, так как речь шла о истоках христианского учения на землях современной Украины и его распространению до начала формирования государства на Руси. Определено, что на взгляд М.А.Максимовича, христианизация Руси в середине IX века была закономерным событием, тесно связанным с общей общественно-политической ситуацией в мире и имела определяющее влияние на дальнейшее культурно-историческое развитие восточных славян.

Ключевые слова: М.А. Максимович, Аскольд, Дир, Русь, внешняя политика, христианизация.

Gedin M.S., Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer of the Department of the History of Ukraine, Regional Geography and National Tourism of Kyiv National Linguistic University.

Askold's christening of Rus' in the scientific heritage of M.O. Maksymovych. In the article the views of the famous Ukrainian historian M.O. Maksimovich on the role of Princes Askold and Dir in the formation and statehood of Rus' in the middle of IX century are analyzed. The special attention is paid to the analysis of scientific views on the problem of the christening of Rus' in the middle of IX century as one of the main issues of Ukrainian history. The undoubted importance of these issues is repeatedly emphasized by M.O. Maximovich concerning the origin of the Christian doctrine on the lands of modern Ukraine and its expansion to the beginning of the formation of the state in Rus'. It is determined that in the opinion of M.O. Maximovich, the christening of Rus' in the middle of the IX century was a natural event of the international importance, closely related to the general socio-political situation in the world and had a significant influence on the further cultural and historical development of the Eastern Slavs.

Key words: M.A. Maksimovich, Askold, Dir, Rus', foreign policy, christening.

УДК 94:061.23ТЧХ](477-25)"18/19"(045)

Ступак Ф.Я.,

докт. істор. наук, професор кафедри організації охорони здоров'я та соціальної медицини
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Сторінка історії товариства червоного хреста

У статті аналізуються певні особливості діяльності Товариство Червоного Хреста, Київської громади сестер милосердя. Прослідкована історія зведення будівель для закладів громади, які й сьогодні прикрашають місто. Структуровані джерела коштів громади. Зазначені імена відомих благодійників, які зробили значний внесок у діяльність організації. Наводиться перелік авторитетних на той час вчених-медиків, які брали участь у діяльності цієї структури. Висвітлена така важлива складова, як створення курсів сестер милосердя.

Ключові слова: Товариство Червоного Хреста, громада сестер милосердя, курси, будівлі, медичні заклади, кошти, благодійна діяльність, безкоштовні ліжка.

Постановка проблеми. В реконструкції минулого вагоме значення має вивчення особливостей суспільного буття, надто такої проблеми, як благодійна діяльність. Саме добродійність була притаманною для діяльності Товариства Червоного Хреста, підвідомчих йому організацій, зокрема громад сестер милосердя. Серед останніх досить потужною була Київська громада сестер милосердя. Діяльність благодійної мережі загалом, і Товариства Червоного Хреста зокрема, знайшли відображення у великому пласті джерел та

літератури. При цьому в контексті означеної проблеми виділяються деякі капітальні видання [1,3,8]. Окреслене питання знайшло відображення в журнальних публікаціях відомого дослідника Є. Максимова [5], у матеріалах до всеросійської виставки [2], у цікавих регіональних працях [6,7], у монографіях сучасних дослідників історії доброчинності [9,10]. Окрема праця висвітлює історію громади сестер милосердя Києва [4]. У статті спробуємо узагальнити і підсумувати характерні особливості діяльності великого об'єднання і конкретизуємо її на прикладі Київської громади сестер милосердя.

Значна благодійна діяльність притаманна Товариству Червоного Хреста, яке мало мережу місцевих відділень. При Київському місцевому управлінні товариства з ініціативи дружини генерал-губернатора Л. Безак, створили дамський комітет, який збирав кошти для створення запасного капіталу на випадок війни. Дамський комітет взяв під своє опікунство підготовку сестер милосердя для медичних закладів. 9 листопада 1871 р. було затверджено правила для сестер милосердя госпіталів [4, с. 6], і їх праця набула законодавчого нормування. Правила надали сестрам милосердя статус помічників лікарів у догляді за хворими, у підтриманні порядку в госпіталі. Їм надавали помешкання, харчування і грошове утримання. За правилами, затвердженими Міністром внутрішніх справ у січні 1875 р., товариству надавали право готувати сестер у військових госпіталях і лікарнях. Діяльність товариства Червоного Хреста активізувалася під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. – надавали допомогу сім'ям осіб, призваних до армії, пораненим воїнам та їхнім родинам. На початку війни об'єднання мало 55 відділень, 7 громад, 1279 сестер, що було недостатньо. Вдалися до негайної підготовки сестер милосердя на спеціальних курсах. Такі курси працювали і в Києві, два випуски яких склали 61 особу. Організації курсів активно сприяв професор Ю. Мацон. Очевидна корисність такої справи сприяла зростанню мережі курсів.

За статутом Товариство Червоного Хреста мало на меті сприяти вітчизняній військовій адміністрації у догляді за пораненими і хворими воїнами і надавати їм медичну та іншу підтримку. При цьому допомога стосувалася хворих і поранених воїнів вітчизняної чи союзної армії, а також неприятельської армії. У мирний час діяльність союзу не припинялася і полягала у здійсненні підготовчих заходів для належного забезпечення потреб на випадок війни; надавалася всяляка допомога скаліченим військовослужбовцям, населенню, що потерпіло від війни чи стихійного лиха. До цього слід додати, що Товариство Червоного Хреста могло надавати допомогу іноземним арміям у війнах інших держав. Покликаний діяти під час війни, Червоний Хрест продовжував діяльність і в мирний час, допомагав уже не жертвам війни, а хворим взагалі і це увійшло в правило, стало практичним догматом. Значної уваги надавали удосконаленню організації союзу, щоб війна не захопила його зненацька і ніяка випадковість війни не дезорганізувала б його діяльність, тому вважали найкращою школою досвіду і підготовки участь Червоного Хреста у подоланні наслідків різних негараздів, зокрема голоду, епідемій, землетрусів, паводків, пожеж тощо. Прикладом участі союзу в подоланні лихоліття може бути його діяльність у неврожайні роки 1891–1892 рр., які супроводжувалися голодом, холерою та іншими епідеміями. У губерніях, які постраждали, були створені особливі губернські опікунства у складі місцевих управлінь Червоного Хреста і представників громадськості, а також міські, повітові та сільські опікунства. У 1901 р. у неврожайні губернії направляли лікарсько-харчувальні загоны, зокрема у Катеринославську губернію.

Отже, робота і структура Червоного Хреста, помічника військово-медичної організації, у деякі періоди значно зростала.

У 1902 р. товариство налічувало 713 установ, а громад сестер милосердя на початку століття налічувалося 89 [4, с. 168].

Відповідно до статуту Червоний Хрест надавав допомогу інвалідам і військовослужбовцям, постраждалим у минулих війнах, одноразовими грошовими виплатами, забезпеченням протезами, лікуванням на мінеральних водах і кліматичних станціях, де спілка мала свої колонії, безплатним лікуванням у лікарнях, розміщенням у богадільні. В історії Червоного Хреста лишила слід діяльність із надання допомоги переселенцям. Зазначене свідчить про чисельність і різноманітність форм діяльності філантропічного союзу.

Місцеві організації союзу очолювали представники керівної верхівки, що свідчить про намагання центральної влади обмежувати елементи самостійності і тримати під контролем їхню діяльність.

Після російсько-турецької війни Головне управління Червоного Хреста запропонувало

засновувати громади сестер милосердя і забезпечувати їх перший час після війни, що й стало поштовхом до заснування громади сестер милосердя у Києві. Справа організації була доручена дамському комітету місцевого управління Червоного Хреста на чолі з М. Дрентельн.

Першого жовтня 1878 р. Київська громада з 15 сестер милосердя розпочала діяльність. У 1880 р. відкрили амбулаторію з безкоштовною видачею ліків [1, т. 2, с. 5].

Перший час Київська організація сестер милосердя розміщувалася на території Олександрівської лікарні, а з 1 липня 1881 р. перейшла у наймане приміщення (на розі В. Васильківської і Жилянської). У порядку денному було питання про будівництво власних приміщень. Його вирішенню поспривав Микола Терещенко, який асигнував кошти для придбання ділянки землі по вул. Маріїнсько-Благовіщенська, 75 (тепер вул. Саксаганського) і будівництва приміщення для громади. У 1883 р. за проектом академіка архітектури В. Сичугова та військового інженера В. Катеринича звели дві будівлі, де розмістилися громада, амбулаторія, аптека і лікарня на 12 ліжок. Амбулаторія надавала місту відчутну підтримку у наданні медичної допомоги населенню (у 1882 р. – 24 264 хворим), що було належно оцінено міською думою. Починаючи з 1883 р. на утримання амбулаторії призначили щорічну субсидію – тисячу рублів, а в 1911 р. – 6 тисяч [9, с. 137].

Важлива ланка діяльності громади – підготовка й утримання сестер милосердя. Для цього використовували власні медичні заклади і військові госпіталі, міські, земські й приватні лікарні. 5 жовтня 1882 р. відкрили курси сестер милосердя за спеціальною дворічною програмою. Протягом десяти років (1890–1900) курсами завідував професор В. Підви́соцький, а згодом професор П. Морозов. Із 1911 р. діяли також курси підготовки запасних сестер Червоного Хреста. Власні медичні заклади громади виконували подвійну функцію: надавали безкоштовну медичну допомогу населенню, а також надавали медичним сестрам практику із догляду за хворими.

3 січня 1884 р. відкрили Подільське відділення амбулаторії, де на кошти М. Терещенка (6 тис. руб.) утримували три ліжка імені Миколи Артемовича Терещенка і його дочок Єфросинії та Ольги. Кошти на утримання Подільської амбулаторії надходили від Ф. Терещенка – тисяча рублів протягом п'яти років, а потім від М. Терещенка – щорічно 600 рублів протягом десяти років. Подільська амбулаторія спочатку розміщувалася на вул. Покровській у флігелі садиби М. Дегтерева, а згодом перейшла у нове, сучасно оснащене приміщення по вул. Хоревій, збудоване на кошти М. Терещенка.

21 лютого 1885 р. Київська громада сестер милосердя набула найменування «Маріїнська» і опікунство імператриці. Статут громади затверджений 4 жовтня 1885 р., а запроваджувався з 1 січня 1886 р. [9, с. 138].

У 1886 р. М. Терещенко надав 30 тис. руб. для будівництва лікарні, що було здійснено у 1889 р. У лікарню приймали переважно хірургічних хворих. Лікарня мала 18 ліжок безкоштовних і три з оплатою від 10 до 20 рублів за місяць; тут було 12 чоловічих і 6 жіночих ліжок, а за профілем – 16 хірургічних і 2 офтальмологічних [7, с. 162]. Подільське відділення амбулаторії мало 3 безкоштовних ліжка. До 1890 р. медичну допомогу надавали лікарі-засновники без будь-якої винагороди, серед них був відомий клініцист професор Є. Афанасьєв. У 1890 р. була запроваджена оплата 5 копійок за рецепт, однак платний рецепт проіснував лише рік. Микола Терещенко надав 20 тис. руб. і від нього ж щорічно надходило 800 руб., що дало можливість відмінити оплату за рецепт. Платний рецепт зменшив кількість відвідувань амбулаторії, що свідчить про важливість безкоштовної медичної допомоги для незаможних верств населення.

У 1897 р. в Києві виникла й стала швидко поширюватися тифозна епідемія. На заклик адміністрації міста Маріїнська амбулаторія була перетворена у тимчасовий тифозний барак на 40 ліжок, яким став завідувати лікар Яроцький за загального керівництва професора К. Трітшеля. У лазареті надали допомогу 102 хворим, а на його утримання витрачено близько 2 тис. руб. [4, с. 61].

У 1901 р. було зведено нову двоповерхову кам'яну будівлю лікарні за проектом підполковника Седельникова, у чому декілька років була нагальна потреба. Вона була розрахована на 28 безплатних і 12 платних ліжок.

Важливий штрих діяльності Київської громади – протягом 1904 р. на театр російсько-японської війни з Києва було відправлено 50 сестер милосердя [9, с. 139].

Значну роботу лікарня провела у 1905 р. Коштом Надії Володимирівни Терещенко лікарню розширили на 20 ліжок для евакуйованих з Далекого Сходу поранених воїнів [4, с. 71].

Для стабільності та надійності структури, готовності діяти в годину воєнного лихоліття особливу увагу надавали курсам підготовки запасних сестер, навчанню черниць і послушниць догляду за пораненими і хворими.

У випадку втрати працездатності і в похилому віці сестри милосердя Київської громади отримували пенсії, надавався притулок, який був відкритий 1 жовтня 1910 р. і був розрахований на 17 місць [4, с. 100].

За даними, які демонстрували на Київській всеросійській виставці, кошти Київської громади сестер милосердя станом на перше січня 1912 р. склали 632 669 руб. 60 коп [2, табл. 1].

У 1913 р. на місці дерев'яних будівель за проектом архітектора В. Рикова звели триповерховий будинок у стилі італійського ренесансу з роботами скульптора Ф. Балавенського – це були алегоричні образи «Любов», «Милосердя», «Життя», «Медицина». У будівлі були кімнати для 200 сестер милосердя (до цього лише для 60-ти), домової церква, приміщення для курсів, аудиторії на 100 і 200 місць, спеціалізовані медичні кабінети, оснащені за останім словом науки. Не можна не подивуватися темпам тогочасного будівництва – будинок урочисто закладено 10 травня 1913 р., а вже 14 листопада того ж року відбулося його освячення, причому в день святкування 35-річчя організації [9, с. 139].

У 1913 р. налічувалося 92 штатних сестри милосердя та 26 учениць. Про відчутні обсяги допомоги амбулаторії від часу заснування до 1 жовтня 1913 р. свідчить 1 753 219 відвідувань, а в лікарні і прийомному покої від заснування до 1 жовтня 1913 р. побувало 5 919 чол. [4, с. 63, 71].

У роботі активну участь брали відомі медики Є. Афанасьєв, М. Миловидов, П. Морозов, О. Павловський, В. Підвисоцький, К. Трітшель, М. Черняхівський та інші.

Для утримання громади у час її заснування було започатковано фонд, засновники якого прийняли рішення протягом десяти років вносити певні суми: Києво-Печерська лавра – 600 рублів щорічно, Митрополит Київський і Галицький – 400 рублів, М. Терещенко – 300, І. Бродський – 300, Ф. Терещенко – 200, М. Дегтерев – 100, Я. Тарновський – 100, Р. Штейнгель – 100 і М. Штейнгель – 50 рублів та ін. [4, с. 22]

Для громади надходили кошти від Головного управління Товариства Червоного Хреста, Київських губернського земського і міського управління, від заходів громади (лотерея-алеґрії, проведена 8 квітня 1890 р., за всіма видатками дала чистого прибутку 5 265 руб. 30 коп.), карнавокових зборів, пожертвувань, процентів на капітал, оплати за роботу сестер; платних ліжок; членських внесків [9, с. 141].

Усі капітали громади поділялися на чотири види: 1) видаткові (на поточний період); 2) запасні (для потреб воєнного часу); 3) інвалідні; 4) спеціальні (особливого призначення).

У 1913 р. недоторканий капітал на утримання 29 безкоштовних ліжок складав 107 тис. руб., а трьох ліжок Подільського відділення – 9 тис. О. Пирогова внесла 6 тис. руб. на утримання двох безкоштовних ліжок імені М. Пирогова. П. Лупандіна внесла 15 тис. руб. для заснування п'яти безкоштовних ліжок. Дружина Миколи Терещенка Пелагея Георгієвна та їх дочки Варвара Ханенко і Єфросинія Терещенко внесли по 3 тис. руб. для утримання трьох ліжок. О. Демидова, княгиня Сан-Донато, надала 7 тис. руб. для утримання двох ліжок. Зазначене свідчить про вагомість внеску благодійників у діяльність даної інституції [9, с. 142–143].

Перша світова війна активізувала діяльність общини. На театр воєнних дій відправили госпіталь на 200 ліжок і рухомий лазарет на 50 ліжок. У серпні 1914 р. громада відкрила лазарет на 230 ліжок [9, с. 142]. Сестри милосердя працювали у медичних закладах громади і Київського благодійного товариства, Київському військовому госпіталі, в інших містах, у тимчасових лазаретах, зокрема у маетку Терещенків у м. Червоному [9, с. 142]. Враховуючи потреби воєнного часу, крім дворічних курсів сестер милосердя і однорічних курсів сестер запасу, Маріїнська громада відкрила тримісячні прискорені курси медичних сестер. Частина приміщень надали французькому госпіталю [9, с. 142].

Товариство Червоного Хреста мало нагородні знаки. У 1899 р. встановлено знак Червоного Хреста як нагорода за безкорисливе служіння справі людинолюбства і за здійснення та розвиток добродійних завдань Червоного Хреста; зворотний бік знаку мав надпис: «Больши сея любве никтоже иматъ, да кто душу свою положитъ за други своя» [9, с. 142]. Нагороду отримували члени Товариства Червоного Хреста (чоловіки) за видатні заслуги у наданні допомоги хворим і пораненим у час війни та нужденним у час суспільних лихоліть, за створення закладів Червоного Хреста і тривале керівництво ними. Знак був у вигляді золотого хреста, покритого червоною фініфту. Його вважали високою нагородою.

Іншу нагороду – знак Червоного Хреста з надписом «Возлюбиши ближняго твоего, яко сам себе» могли отримати особи різної статі [9, с. 142].

Зазначимо, що Товариство Червоного Хреста вибірково підходило до питання допомоги нужденним. Впадає у вічі активізація діяльності цього добродійного об'єднання через екстраординарні причини. Необхідно підкреслити, що це об'єднання загальноросійського статусу не припинило своєї діяльності й після 1917 р., що пояснюється його міжнародним значенням і аполітичністю.

Добродійна та медико-соціальна діяльність потужної мережі різних організацій сприяла пом'якшенню соціальної напруженості, підтримці нужденних прошарків населення. Відчутне і особливе значення у цьому належало Товариству Червоного Хреста, його закладам, громадам сестер милосердя, зокрема Київській громаді. І це було дуже важливо, адже сприяло вирішенню важливої проблеми щодо підтримки незаможних соціальних верств.

Подальші дослідження слід спрямувати на виявлення нових важливих і цікавих фактів діяльності Товариства Червоного Хреста в цілому, Київської громади сестер милосердя.

Список літератури:

1. Благотворительность в России: в 2 т. – СПб.: б. и., б.г.
2. Благотворительные общества г. Киева на Киевской всероссийской выставке 1913 года. – К.: Тип. И.И.Чоколова, 1913. – 32 с.
3. Благотворительные учреждения Российской империи: в 3 т. – СПб.: б. и., 1900.
4. Иваницкий-Василенко С. М. Киевская Мариинская община сестер милосердия. – К., 1913. – 103 с.
5. Максимов Е. Д. Наши благотворительные ведомства и учреждения, «на особых основаниях управляемые» // Трудовая помощь. – 1903. – № 1. – С. 1–39; № 2. – С. 151–175; № 3. – С. 321–350.
6. Мозговой В. Г. Общественная и частная благотворительность в Киевской губернии. – К., 1885. – 91 с.
7. Сахновский В. Н. Врачебно-санитарные учреждения г. Киева. – К., 1896. – 262 с.
8. Сборник сведений о благотворительности в России. – СПб., 1899. – 1207 с.
9. Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва. – К.: Хрещатик, 1998. – 208 с.
10. Ульянова Г. Н. Благотворительность в Российской империи, XIX – начало XX века. – М.: Наука, 2005. – 403 с.

Ступак Ф.Я., доктор истор. наук, профессор кафедры организации здравоохранения и социальной медицины Национального медицинского университета имени А. А. Богомольца.

Страница истории Общества Красного Креста. В статье анализируются некоторые особенности деятельности Общества Красного Креста, Киевской общины сестер милосердия. Прослежена история возведения зданий для заведений общины, которые и сегодня украшают город. Структурированы источники средств общины. Указаны имена известных благотворителей, которые сделали значительный вклад в деятельность организации. Наводится перечень авторитетных на то время ученых-медиков, которые принимали участие в деятельности этой структуры. Освещена такая важная составляющая, как создание курсов сестер милосердия.

Ключевые слова: Красный Крест, община сестер милосердия, курсы, здания, медицинские заведения, средства, благотворительная деятельность, бесплатные кровати.

Stupak F.Y., Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Organization of Healthcare and Social Medicine of the Bogomolets National Medical University.

Page of the history of the Red Cross Society. The article analyzes some features of the activities of the Red Cross as well as the Kiev community of Sisters of Charity. The history of the construction of buildings for the institutions of above mentioned community is studied in the article, which even today decorate the city. The sources of funding of the community are structured. The names of well-known philanthropists who made the significant contributions to the organization are mentioned. The list of reputable medical scientists who participated in the activities of this structure in that period is provided. Such an important component as the creation of courses for Sisters of Charity is highlighted.

Key words: Red Cross, Sisters of Charity community, nurses, courses, buildings, medical facilities, funds, charitable activities, free of charge beds.

УДК 821.162.1-92(477-054.5)"192/193"

Фесенко В.В.,

аспірант кафедри етнології та краєзнавства
Інституту історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова

*Літературно-публіцистична творчість представників
польської меншини в УСРР у 1920–1930-х роках*

У статті розглянуто особливості розвитку літературно-публіцистичної творчості польського населення на території України у 1920 – 1930-х роках. З'ясовано, яким жанрам надавався перевага у досліджуваній період. Наголошено, що зміст літературних і публіцистичних творів було підпорядковано комуністичній ідеології. Охарактеризовано періодичні видання, що виходили польською мовою. Окреслену проблему досліджено у контексті створення єдиної «літератури і культури пролетаріату».

Ключові слова: польська національна меншина, література, культура, політика

Питання розвитку освіти і культури національних меншин України постійно перебувають у центрі широкої громадської уваги. Через неможливість об'єктивного та ґрунтовного вивчення періоду 1920 – 1930-х рр., проблеми, пов'язані з політикою національно-культурного будівництва, були і залишаються актуальними в сучасний період.

Історія представників польської національної меншини на території УСРР залишається малодослідженою темою в українській історіографії. У цьому напрямку працюють історики І. Балуба [1], Т. Єременко [2], Б. Чирко [7], О. Калакура [3] та інші. Також заслуговують на увагу праці польських дослідників, зокрема М. Іванова [11] та Я. Купчака [12]. Більшість істориків згодні з тим, що політика «коренізації» у 1920-і рр. дала ідеальне підґрунтя для розвитку польських національних закладів освіти і культури. В 1930-і рр., у зв'язку зі зміною політики радянського уряду, ці заклади були закриті «через відсутність у них необхідності». Автор статті ставить за мету розглянути особливості розвитку літературно-публіцистичної творчості польського населення на території України у 1920 – 1930-х роках.

Розвиток культурного життя представників національних меншин був однією зі складових національної політики в УСРР, його було підпорядковано комуністичній ідеології, на думку якої національна культура повинна була стати «інструментом пролетаріату». Зусилля, спрямовані на створення польської пролетарської культури повинні були слугувати штучному її відокремленню від загальнопольської культури. У всіх напрямках діяльності та творчості польської національної меншини, й так само у літературі, мистецтві, культурно-освітній роботі в основу було закладено більшовицькі намагання порвати з багатовіковими народними традиціями, а також із доробком польської культури і мистецтва. Таке становище, що було близьким до теоретичних засад Пролеткульту, впроваджували серед польських комуністів серед інших й такі: Й. Нейман, Г. Політур та С. Добжинський. Вони стверджували, що «література і мистецтво пролетаріату може повстати тільки на території, вільній від класових утисків, а тому наразі лише у Радянській Росії». З цього повставав висновок, що «тільки польська меншина в СРСР призначена для встановлення підвалин національної літератури і мистецтва пролетаріату» [12, с. 243].

Було розпочато роботу по опрацюванню підручників з літератури для семилітньої політехнічної школи, виданої під егідою Польського інституту суспільного виховання у Києві. То був справжній шкільний підручник з історії літератури пролетаріату, у якому поряд з радянськими авторами було охарактеризовано інші народності, а також твори польських письменників, таких як: Б.Ясінський, В. Вандурський, Г.Бобінська та інші. У схожому підручнику, виданому за редакцією Г. Політура, на перших сторінках зазначено, що «Література пролетаріату повинна бути партійною і служити пролетаріату, мусить бути цілком проникнута більшовицькою партійністю, виражати у формі мистецьких образів соціалістичне будівництво пролетаріату, його боротьбу з класовим ворогом, а також соціалістичний лад» [12, с. 243 – 244].

Такі погляди щодо ролі пролетарської культури не були повністю сприйняті у середовищі польських комуністичних інтелектуалів. Політична боротьба у таборі польських

комуністів була на підйомі на початку 30-х рр. ХХ ст. після виходу у пресі серії заяв Т.Домбала, Б.Ясінського та В.Вандурського, які інакше вбачали справу розвитку «польської культури пролетаріату».

Т. Домбаль писав, що комуністи в СРСР не можуть брати на себе завдання по створенню «якоїсь регіональної польської культури пролетаріату у відриві від робітничих мас фашистської Польщі». Своєю чергою Б.Ясінський розділяв таку позицію Т. Домбала і додавав, що не бачить шансу створення «польської революційної мови у відриві від працюючих мас тодішньої Польщі», а такі зусилля визначав як недоречні. Свою думку Ясінський обґрунтовував тим, що польський пролетаріат небагаточисленний і розпорошений по всьому Радянському Союзу. Тим легше поляки були втягнуті до праці і діяльності робітничих груп тієї або іншої республіки, що змусило їх втратити зв'язок з «національно-культурним корінням», забути польську мову, поступаючись русифікації чи українізації [12, с. 244]. Також польське селянство на території України чи Білорусі є дуже відсталим, яке, на думку Ясінського, потребує тільки «поставити на рейки пролетаріату». Тому культура повинна мати відповідну економічну базу і виникати з певного нагромадження культурних цінностей, що створили правлячі раніше класи. Однак її створення вимагає часу, «щоб пролетаріат повністю опанував культурну спадщину, з якої визначено виділити усе цінне та корисне для нього». Ясінський вважав, що носіями і спадкоємцями давньої багатовікової культури «є наші класові вороги – священики, куркулі, залишки дрібної шляхти», а польські працюючі маси у кращому разі можуть долучитися до культури пролетаріату тієї етнографічної групи, серед якої проживають. В існуючих умовах розташування класових сил у польському суспільстві в СРСР, на думку Ясінського, без зв'язку з робітничим класом Польщі створення власної культури пролетаріату є неможливим [12, с. 244 – 245].

Заслугує на увагу також інша позиція Ясінського, Вандурського і Домбала, котрі вважали, що справа «культурного будівництва» серед польської національної меншини на території України та в СРСР є її внутрішньою справою і не стосується всього радянського суспільства. «Усі зусилля у цьому напрямку повинні були проводитися з метою будівництва соціалізму у майбутній радянській Польщі на основі спирання і злиття з досягненнями і класовою боротьбою у Польщі». Ці дії підкреслювали, що існуючий напрямок розвитку у сфері культури був результатом часто помилкового розуміння ленінських засад національної політики у цьому напрямку, і саме тому вбачали небезпеку асиміляції і втрачання національних рис серед польського населення. В. Вандурський у 1930 р., пишучи про тенденції до асиміляції польського населення з українським або російським, вбачав причини цього у невластивій щодо польської національної меншини політики більшовицької партії. Як комуніст за переконанням хотів розвитку польської мови, «очищеної та зміцненої через наплив нових класових елементів», прагнув до створення власного польського пролетарського мистецтва, що становило б репертуар пролетарського театру. Він також вбачав потребу ґрунтового «переорювання польської межі у селах і містечках трактором нової марксистсько-ленінської ідеології» [12, с. 245].

Авторів вищезазначених поглядів натовість було визначено як «націонал-опортуністів», а погляди, що вони висловлювали, «націонал більшовизмом». Г. Політур з України визначив своїх антагоністів як таких, котрі приховували, що є «правими». Використовуючи колонки польських журналів, говорили про справжню солідарність з лінією партії, але одночасно у культурному будівництві польських мас в СРСР «орієнтувалися на фашистську Польщу» [11, с. 93]. Суперечності навколо питання «польської пролетарської культури» показали у яскравий спосіб трактування більшовиками польської національної меншини. Водночас з'явився цілий каталог тверджень польських комуністичних лідерів, які будуть у майбутньому вжиті під час проведення політичних процесів проти них.

Серед поляків України також досить активно розвивався літературний процес. При київській газеті «Гвезда Млодих» («Зірка молодих») організувалася невелика група пролетарських письменників і поетів, що згодом влилася до Всеукраїнської Спільки комсомольських письменників «Молодняк» на правах польської секції. У своїй переважній більшості їхні твори були співзвучними зразкам радянської пролетарської культури того часу, виконаними у стилі «соціалістичного реалізму».

Загалом творчість польських письменників, поетів, які працювали в УСРР, перебувала під ідеологічним контролем партії. Абсолютизація партійного керівництва творчістю не сприяла розвитку літератури польської національної меншини в СРСР. Майже всі польські

газети, включаючи «Серп», «Голос молоді» та ін., мали літературні рубрики або сторінки, а часом й додатки, на шпальтах яких публікувалися твори початкуючих прозаїків, поетів, драматургів. Здебільшого ці твори носили примітивний характер як у художньому відношенні, так і за своїм змістом, хоча сам собою пошук талановитої молоді, підтримка творчих талантів за інших політичних умов мали б позитивне значення.

Проте будь-які спроби правдивого висвітлення життя засобами літератури наштовхувалися на цензуру, опір партійно-державних органів, ставали предметом жорсткої критики. Так сталося зі збіркою поезії А.Пораєвича «Молодість», на яку «Серп» помістила розгромну рецензію у двох номерах. Її автор А. Савицький звинуватив поета у тому, що він не побачив нового життя та побуту, залишився в полоні дрібнобуржуазних впливів [3, с. 226].

Здебільшого популяризувалися вірші тих польських поетів, які славили партію, комсомол, ударну працю. Зазвичай, вірші присвячувалися революційним святкам або сільсько-господарським роботам.

Часом у видавництвах Москви, Харкова, Києва публікувалися окремі твори високої літератури. У 1930-х роках в СРСР побачили світ твори польських класиків В. Реймонта, Б. Пруса, О. Головацького, Г. Сенкевича. Багаторазово видавалися повісті Б. Ясінського, поезії В. Броневського, твори В. Василевської, тобто такі, що «викривали» капіталістичне життя у Польщі. Польською мовою були перекладені й опубліковані твори М. Горького, М. Кольцова та ін.

По всій республіці для поляків була розгорнута мережа культосвітніх установ, що займалися ліквідацією неписьменності, виховували населення у комуністичному дусі. У 1931 році в Україні діяло 79 польських бібліотек, 12 клубів, 42 сільських будинки, 71 хата-читальня. Поряд з цим у багатьох українських закладах культури були створені польські кутки або відділення.

Помітну роботу проводила Центральна польська бібліотека у Києві, у фондах якої нараховувалося близько 100 тис. книг.

У країні масовими тиражами видавалися книги польською мовою. Тільки за перше десятиліття Радянської влади було видано 540 тис. книг, значна частина яких була видана і розповсюджена в Україні. З 1923 по 1926 рік виданням книг польською мовою займалося кооперативне видавництво «Трибуна на Україні» [10]. Його справу продовжив Всеукраїнський філіал Центрального видавництва народів СРСР, що був згодом перетворений на Укрнацменвидав. Протягом 1929 – 1931 рр. польською мовою було видано 276 назв книг тиражем 1 млн. 225 тис. примірників шкільних підручників, суспільно-політичної літератури, художніх творів тощо. У першій половині 1930-х рр. із 2454 газет, що виходили в республіці, 17 видавалися польською мовою [6].

Важливим засобом радянізації польського населення виступала комуністична преса. Протягом 1924 – 1926 рр. найбільше публікацій рідною мовою серед національних меншин в УРСР (окрім російської) мали євреї, німці, а потім поляки.

Найпопулярнішою серед польського населення була газета «Серп», що виходила у Києві упродовж 1923 – 1935 рр. і тираж якої у 1929 році досяг 7200 примірників. Їй вдалося налагодити тісний зв'язок з польськими селянами, пробудити інтерес до різних сторін життя. У Києві також видавалися молодіжна газета «Глос Млодзежи» («Голос молоді»), дитячі «Штандар Піонера» («Прапор піонера») і «Бондзь готув» («Будь готовий»). Для вчителів польських шкіл видавався методичний журнал «До нової школи». Найбільший наклад польські газети мали у 1930 р. і становили: газета «Серп» – 7400 екземплярів і газета «Будь готовий» – 3000 екземплярів.

Тижневик «Голос комуніста» перестав виходити, а на його місці 22 червня 1922 р. з'явився тижневик «Серп», орган ЦК КП(б)У польською мовою, що видавався у Києві для польського сільського населення. З 1928 «Серп» виходив два рази на тиждень. Довгостроковим редактором був К.Вишневський, відомий літературний критик і популяризатор польської літератури в Україні, він керував газетою з червня 1922 р. до лютого 1930 р. У другій половині 1929 р. редакцію було перенесено до Харкова, а також було розбудовано мережу на 200 кореспондентів, було збільшено наклад газети, який у 1922 р. складав 3 тис. екземплярів, а у 1928 р. – 4900 екземплярів. [12, с. 252].

У той же час у Харкові у 1928–1929 рр. виходило багато щоденних газет, як, наприклад, «Харківський пролетарій», виданий тричі, був адресований до робітників. Інші, як «Боремось за урожай» та «Збільшуємо урожай», були адресовані фермерам. З думками про молодь та дітей з 1924 р. у Києві виходив місячник «Молодий товариш». На його сторінках друкувалися твори польської національної літератури таких авторів, як М. Конопніцька, Б.Прус та А. Міцкевич. Найчастіше друкувалися твори, що зображали біди і недолю польського люду. Підкреслюючи вразливість і гуманізм творів, було критично оцінена їх «класова обмеженість». Це видання було згодом перенесено до Москви, змінивши його назву на «Прапор піонера». Черговому перетворенню воно було піддане у 1926 р., і являло собою

ілюстрований місячник під новою назвою «Будь готовий», редактором якого до 1928 р. був С.Будзинський. З 1929 р. «Будь готовий» виходив як «ілюстрований двотижневик для піонерів та дітей», черговими редакторами якого були: Котовіч, В.Вальчак і С. Цюск.

Коли у 1925 р. перестала існувати «Зірка молоді», що видавалася в Мінську, її екземпляри якої також досягали України, у Києві було створено нове видання «Голос молоді», спочатку як додаток до газети «Серп» (один раз на два тижні). Проте досить швидко «Голос молоді» став самостійним і вже з другої половини 1926 р. був «тижневиком робітничо-селянської молоді радянської України» [11, с. 96].

Газета належала до найпопулярніших на території України. Окрім суспільно-політичної і господарчої тематики, вона ще займалася популяризацією польської літератури. З червня 1927 р. на її сторінках з'явилася «літературна сторінка», що відображала дебюти молодих авторів, які утворили секцію молодих пролетарських письменників й один з перших літературних осередків в Україні. У другій половині 1926 р. редакцію було перенесено до Харкова. У 1930 р. «Голос молоді» став органом Центрального ленінського комуністичного комітету Союзу молоді України. Як політично-інформаційний тижневик присвячував багато уваги діяльності організації, що його сформувала. Газета була більшовицьким органом у процесі радянзації не лише молоді, а й усього польського суспільства. Видання також мало «заслуги» у боротьбі з польськими національними традиціями і релігією, розповсюджувала комуністичні слова ненависті до «фашистської Польщі».

З липня 1924 р. і до 1928 р. виходив педагогічний місячник «До нової школи», видання освітніх польських видавництв Росії, Білорусі та України, редакція якого знаходилась у Москві. Газета виходила у Києві у початковому накладі 1500 – 2000 екземплярів. На його сторінках висвітлювались виховні завдання і проблеми тогочасної радянської педагогіки. Газета друкувалася перш за все для учителів, трактуючи шкільні програми і методику навчання. Також друкувались дискусії про справи польської мови, її чистоту і дидактику. Після виходу 30 номерів «До нової школи» перестала виходити. У 1930 р. у Києві виник «Освітній порадиш» для України, котрий як кварталник продовжував тематику попереднього місячника. Коли у 1931 р. відповідальним редактором «Порадиша» став С.Сохацький, він змінив свою сутність з популярно наукового на політичний, проте після виходу шести номерів перестав виходити [12, с. 254].

Кінець 1920-х рр. характеризувався зростанням політичної напруги на селі, спричиленою насильницькою колективізацією. Водночас зростали репресії у напрямку радянзації польської людності. У 1930 – 1931 рр. зросла кількість друкованих одиниць, що призначалися для польської національної меншини. У травні 1930 р. у Мархлевську вийшов перший номер газети «Радянська Мархлевщина». У жовтні того ж року у Проскуріві почав виходити «Прикордонний колективіст», – видання, що було також органом локальної партійної, адміністративної і союзної влади. Водночас в українських газетах розпочато друкування одно- або двосторінкових вкладок польською мовою [12, с. 255].

Чимало польських газет виходило на місцях. Спочатку при губернських і окружних українських газетах були додаткові сторінки польською мовою, а з кінця 20-х – на початку 30-х рр. видавались самостійні газети тиражем до 3 тис. примірників. Наприклад, у 1933 р. у новоствореній Вінницькій області їх виходило 8.

Скликана у 1932 р. у Вінниці Всеукраїнська нарада редакторів польських районних газет зібрала редакторів п'ятнадцяти періодичних видань, що виходили у Новгороді Волинському, Шепетівці, Бердичеві, Гродку, Житомирі, Олевську, Проскуріві та інших місцевостях. Проте кількість назв не йшла у парі з їхнім рівнем. Вони мали локальне розповсюдження і були видані недбало, переповнені мовленнєвих та стилістичних помилок, містили чимало русизмів, тож не могли бути взірцем справжньої польськості.

З середини 30-х рр. кількість газет польською мовою була скорочена у зв'язку з репресіями сталінізму проти поляків. З 1935 по 1941 рр. у Києві виходила лише одна польська газета «Глос Радзецькі» («Радянський голос»).

Можна сказати, що у жовтні 1935 р. скінчився черговий етап історії польської преси на території України. 4 листопада 1935 р. виникла щоденна польська газета «Радянський голос». Проте у зв'язку з ліквідацією в УСРР польських інституцій, організацій та польських рад, польська тематика поступово зникла зі шпальт тієї газети, що виходила до 1939 р.

Головним змістом всієї преси, що була адресована «червоним полякам», була пропаганда комуністичної ідеології, прищеплення ненависті до буржуазної Польщі і капіталістів усього світу. Справедлива критика багатьох недоліків у повсякденному житті, висвітлення позитивних моментів, потопапи у безжалісних і войовничих випадках проти класових ворогів, католицької церкви тощо.

Таким чином, період 1921 – 1923 рр. був для польського населення УСРР сповненим планів і надій на майбутнє. Частина з них підтримувала програму більшовицької революції, бачачи у цьому визволення з-під утисків царської Росії. Революція декотрим з них дала

можливість суспільного просування, а особливо активним польським комуністичним діячам – керівні посади в органах радянської влади. Поляки ще з недовірою і страхом, але вже частіше почали публічно вживати польську мову. Скінчився період міграції польської людності. Водночас національна політика щодо польської меншини, включаючи й курс на коренізацію, тісно пов'язувалася з утвердженням такої політичної системи, яка б забезпечувала всеохоплюючу монополію комуністичної партії, радянізацію й ідеологізацію всіх сфер суспільного життя.

Список літератури:

1. Балуба І.А. Проблеми культурно-освітнього розвитку польської національної меншини в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття // Посвіт. – 1996. – № 2(23). – С. 10-12
2. Єременко Т. І. Польська національна меншина в Україні в 20 – 30-ті рр. ХХ століття / НАН України. Інститут історії України. – К., 1994. – 74 с. – (Історичні зошити).
3. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті: монографія / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К.: Знання України, 2007. – 508 с.: табл.
4. Кудряченко А. Німці України: минуле і сьогодення // Розбудова держави. – 1994. – № 5. – С. 21-22.
5. Лісевич І. Т. «Родом з України... (Польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.) / НАН України. Ін-т історії України. – К., 1995. – 102 с. – (Історичні зошити).
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 12. – Арк. 278.
7. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20 – 30 роки ХХ століття) / НАН України, Ін-т національних відносин і політології. – К.: Асоціація «Україно», 1995. – 215 с.
8. Якубова Л. Д. Етнічні меншості УСРР у першій половині 20-х років ХХ ст. / С. В. Кульчицький (відп. ред.); НАН України. Інститут історії України. – К., 2002. – 187 с.
9. Якубова Л. Д. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР: 20-ті – початок 30-х років ХХ ст. / НАН України. Інститут історії України НАН України, 2004. – 452 с.: табл.
10. Янко Ю.В. До питання створення національних товариств та їх ролі в дослідженні історико-культурної спадщини національних меншин // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття: Тези Міжнародної науково-практичної конференції. – К.; Чернівці, 1997. – С. 348.
11. Iwanow M. Pierwszy narząd ukarany. Stalinizm wobec polskiej ludności kresowej 1921 – 1938. – Warszawa: Agencja Omnipress, 1991. – 186 s.
12. Kupczak J. Polacy na Ukrainie w latach 1921 – 1939. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. – 358 s.

Фесенко В.В., аспірант кафедри етнології і краєзнавства Інститута історичного образования НПУ імені М.П. Драгоманова

Литературно-публицистическая деятельность представителей польского меньшинства в СССР в 1920 – 1930-х годах. В статье рассмотрено особенности развития литературно-публицистического творчества польского населения на территории Украины в 1920 – 1930-х годах. Выяснено, каким жанрам было преимущество в исследуемый период. Отмечено, что содержание литературных и публицистических произведений было подчинено коммунистической идеологии. Охарактеризовано периодические издания, выходившие на польском языке. Очерченную проблему исследовано в контексте создания единой «литературы и культуры пролетариата».

Ключевые слова: польское национальное меньшинство, литература, культура, политика

Fesenko V.V., Graduate Student of Ethnology and Local History Chair of the Institute of Historical Education, National Pedagogical Dragomanov University

Literary and publicist activity of the representatives of the Polish minority in the USSR in 1920–1930-ies. The main features of the development of literary and publicist creativity of the Polish population in Ukraine in 1920 – 1930 years are described in the article. The genres which were at priorities in the study period are found out. It is emphasized that the content of literary and publicist works were subordinated to the communist ideology. The periodicals, which were printed in Polish, are characterized. The outlined problem is studied in the context of the development of united «literature and culture of the proletariat».

Key words: Polish minority, literature, culture, politics

Автори номера

**Семигіна Тетяна
Валеріївна,**

доктор політичних наук, професор кафедри кафедри соціальної роботи та практичної психології АПСВТ

**Шапошникова
Ірина Василівна,**

доктор. соціологічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Херсонського державного університету

**Анзін
Роман Олексійович,**

аспірант кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**Бабина
Олена Євгенівна,**

кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки і менеджменту Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

**Шуляренко
Світлана Миколаївна,**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аудиту Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

**Бесчастна
Марина Володимирівна,**

асистент кафедри аграрного консалтингу та сервісу Національного університету біоресурсів та природокористування

**Варналій
Захарій Степанович,**

доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Панасюк О.В.,

доцент кафедри аудиту та економічного аналізу Національного університету ДПС України

**Власова
Валентина Петрівна,**

старший викладач кафедри економіки і менеджменту, Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

**Величко Оксана
Василівна**

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства ім. проф. І.Н. Романенка Національного університету біоресурсів і природокористування України

**Веселова
Марина Юріївна,**

аспірант кафедри економічної теорії та економіки підприємства АПСВТ

**Галушко
Валерій Павлович,**

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН України Національного університету біоресурсів і природокористування України

**Гераймович
Віолена Леонтіївна,**

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Національного університету біоресурсів і природокористування України

**Гладка
Ірина Віталіївна,**

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і менеджменту Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

**Горна
Марина Олексіївна,**

асистент кафедри статистики ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

**Денисенко
Людмила Сергіївна,**

аспірантка кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності Національного університету біоресурсів і природокористування України

**Дутчак
Анна Василівна,**

кафедра економічної теорії, менеджменту і адміністрування Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

**Кудінова
Ірина Петрівна,**

кандидат економічних наук, доцент кафедри аграрного консалтингу та сервісу, Національний університет біоресурсів та природокористування України

**Пічка
Артем Миколайович.,**

аспірант кафедри економіки і менеджменту Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

**Ракітіна
Наталія Олегівна,**

аспірантка кафедри міжнародного менеджменту Київського національного економічний університет імені В. Гетьмана

**Рогач
Світлана Михайлівна,**

доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства ім. проф. І.Н.Романенка Національного університету біоресурсів і природокористування України

**Голян
Василь Анатолійович,**

доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем економіки земельних та лісових ресурсів Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку національної академії наук України»

**Сталінська
Олена Вікторівна,**

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства Донецького національного університету (м. Вінниця)

**Шумський
Анатолій Васильович,**

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту АПСВТ

**Язюк
Борис Олегович,**

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та менеджменту природокористування Тернопільського національного економічного університету

**Якуба
Катерина Іллівна,**

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та менеджменту АПСВТ

**Гедін
Максим Сергійович,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, країнознавства і туризмознавства Київського Національного Лінгвістичного Університету

**Ступак
Федір Якович,**

доктор історичних наук, професор кафедри організації охорони здоров'я та соціальної медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

**Фесенко
Вікторія Вікторівна,**

аспірант кафедри етнології та краєзнавства Інституту історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова

Вимоги до статей

Стаття повинна розкривати зміст однієї з рубрик збірника:

- 1) Соціальне управління і профспілковий рух;
- 2) Економіка. Проблеми економічного дослідження;
- 3) Політика, історія, культура
- 4) Наукові рецензії.

Автор статті відповідає за правильність і достовірність викладеного матеріалу, за належність останнього йому особисто.

Обсяг статті – від 6 до 12 сторінок машинопису.

Стаття повинна вміщувати такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язування даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі (витяг з постанови Президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України». – Бюлетень ВАК України. – 2003. – № 1).

Текст статті друкується на папері стандартного формату (**A4**) через 1,5 інтервала з дотриманням таких розмірів полів: верхнього, нижнього і лівого – 2 см, правого – 1 см.

Весь текст повинен бути набраний шрифтом **Times New Roman 14 pt** в одну колонку без застосування будь-якого форматування. Не допускається використання вставок та гіперпосилань. Можна виділяти окремі частини тексту курсивом або напівжирним шрифтом. Формули обов'язково повинні розмічатися. Посилання на літературу розміщується наприкінці тексту.

Ілюстрований матеріал виконується чітко і якісно. Посилання на ілюстрації у тексті статті – обов'язкове.

Разом із друкованою статтею (2 прим.) подається електронний варіант на дискеті, або CD-R диску. Файл статті повинен бути збережений у форматі RTF або у форматі MSWord. Екранні копії, схеми, малюнки та фотографії записуються на дискеті окремими графічними файлами форматів TIFF, BMP, GIF, JPG, в імені яких повинен вказуватись номер малюнка в статті, наприклад, pict_10. tif. На дискеті обов'язковими мають бути тільки файли, які відносяться до змісту статті. На етикетці дискети необхідно вказати прізвище та ініціали автора/авторів.

Структура статті: прізвище і ініціали автора, назва статті, анотації (рос., англ.), ключові слова, текст статті, бібліографія.

Наприклад:

Рубрика 5

Іванов Іван Іванович

Підготовка військових кадрів...:

1944–1950 рр.

...отримали вказівку партійних органів спрямувати першочергові удари на ліквідацію терористичних угруповань ОУН у містах і райцентрах [1, арк.10; 37, арк.27]. Найбільш уражені диверсіями стали райони Полісся та наближені до державного кордону залізничні відтинки Прикарпаття [2, с. 213].

Література

1. Військове виховання підрозділів СБ у 1941–1943 рр. див.: Огороднік В. Військова підготовка відділів Служби безпеки ОУН (Б) у 1940–1943 рр. /Валерій Огороднік //Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. – 2008. – № 4. – С. 64–70.
2. Биструхін Г. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945). Моногр. /Г. Биструхін, Д. Веденєєв. – К.: Генеза, 2006. – 408 с.

Автор підписується на звороті останньої сторінки.

До статті додаються:

1) УДК;

2) реферативна база (прізвище та ініціали автора (рів), назва статті, анотація (не менше 500 симв.), ключові слова (укр., рос., англ. мовами);

3) дві рецензії:

2. одна з них може бути затверджена кафедрою або науково-дослідним відділом, де працює автор;

3. друга – зовнішня;

3) відомості про автора: прізвище, ім'я, по батькові, повністю звання, посада, контактні телефони.

Наприклад:

Іванов Іван Іванович, кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Академії праці і соціальних відносин ФПУ.

Телефон: 526 – 15 – 45; e-mail: edit@socosvita.kiev.ua

До статті можуть бути внесені зміни редакційного характеру без згоди авторів.

До рубрики «**Наукові рецензії**» подаються матеріали українською мовою (обсягом від 3 до 6 стор.) у двох варіантах:

роздрукований за підписом автора рецензії і печаткою;

електронний на дискеті 3,5 дюйма.

Після подання матеріалу редколегія журналу в місячний термін розглядає доцільність розміщення рецензії, а науковий редактор вносить правки редакційного характеру (якщо це потрібно) та письмово погоджує їх з автором рецензованої роботи, або рецензентом. Поданий матеріал відображає точку зору рецензента, яка може не збігатися з позицією редколегії журналу.

Роздруковані матеріали і диски авторовам не повертаються